Prof. ST. ŠALKAUSKIS

VISUOMENINIS AUKLĖJIMAS

Epizodinis kursas, skaitytas Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos - Filosofijos Fakultete 1927 m. pavasario semestre

Kaunas :-: Kooperatinės B-vės „Raidės“ spaustuvė :-: 1927-1932

Kun. A. Jurecka

PROF. ST. ŠALKAUSKIS

VISUOMENINIS AUKLĖJIMAS

Epizodinis kursas, skaitytas L. U. Teologijos-Filosofijos Fakultete 1927 m. pavasario semestre.

KAUNAS — — — — — — — — — — 1927

180.092

8851
Kauno Tarpdiecezinės
Kunigų Seminarijos
BIBLIOTEKA
K

„RA DĖS" SPAUSTUVĖ
Kaune, Kęstučio 44. Tel. 758

Visuomeninis auklėjimas ir jo svarba mūsų laikais.

1. Du gyvenimo atžvilgiu: individualinis ir visuomeninis. — 2. Dvi atatinkamos pakraipos pedagogikos moksle: individualinė ir visuomeninė pedagogika. — 3. Visuomeninio auklėjimo aktualumas mūsų laikams. — 4. Pagrindiniai visuomeninio auklėjimo klausimai.

1. Per visą žmonijos istoriją taip ar šiaip reiškėsi ir dabar tebesireiškia priešpastatymas dviejų dalykų: individo ir masės, arba net asmens ir visuomenės. Šituodu dalyku taip yra nelygiu vienas antram, kad, rodos, sunku būtų laikyti juodu tokiomis dviem galybėmis, kurios galėtų lygiomis rivalizuoti tarp savęs. Vis delto šitų dviejų dalykų priešpastatymas vieno antram, kaip parodo žmogaus kultūros eiga, yra visados tiek gyvas ir aktualus, kad jis taip ar šiaip išeina aikštėn žmonių gyvenime ir dar iki šiolei, kaipo tam tikra problema, nerado vienodai visiems priimtino derinamojo išsprendimo.

Asmens ir visuomenės priešpastatymas reiškiasi, pavyzdžiui, tame antagonizme, kurio visuomet buvo ir dabar tebėra tarp individualizmo iš vienos pusės ir įvairių kolektivizmo rūšių, kokiomis kad yra etatizmas, socializmas, komunizmas ir tt. Individualizmas stengiasi realizuoti žmonijos gyvenime asmens pirmenybę prieš visuomenę; tuo tarpu kad įvairios kolektivizmo rūšys siekia visuomenės pirmenybės prieš individualinį asmenį. Toks, pavyzdžiui, yra nusistatymo skirtumas tarp individualistinio kapitalizmo ir kolektyvistinio socializmo. Kuriamasis individo nusiteikimas, individualinė iniciatyva ir laisvos individų varžytynės kovoje už materialinę gerovę charakterizuoja kapitalistinę visuomenės santvarką. Socializmas priešpastato šitoms jos savybėms sutelktinę gamybą, visuomeninį privatinės iniciatyvos normavimą ir individualistinės konkurencijos pakeitimą ekonominės socialinės santvarkos priemonėmis.

Asmens ir visuomenės priešpastatymas taip ar šiaip išeina aikštėn ir tame antagonizme, kurio paprastai yra tarp aristokratizmo ir demokratizmo. Aristokratizmas laiko tikrai vertingais kultūrinei kūrybai atskirus žymesnius asmenis, prasikišusius į priekį savo kilme arba net kitokiomis individualinėmis ypatybėmis. Demokratizmas laiko kultūrinės kūrybos veiksniu taip pat plačiąsias mases ir atatinkamai pripažįsta joms plačiąsias teises. Todel, jei aristokratizmas stengiasi sutelkti visuomeninę valdžią nedaugelio žmonių rankose, demokratizmas stengiasi patraukti kuo plačiausias mases prie visuomeninės valdžios sudarymo bei realizavimo.

Nemažiau reikšmingas yra ir tasai asmens ir visuomenės priešpastatymas, kuris išeina aikštėn palyginamajame vertinime

individualinės asmens kultūros ir visuomeninės santvarkos pagal tai, kiek šituodu dalyku turi reikšmės visuomenės tvarkai, laisvei ir gerovei. Asmens pirmenybės šalininkai labiau pasitiki individualine asmens kultūra ir todel iš jos labiausiai laukia suminėtų visuomeninių gėrybių. Užtat visuomenės pirmenybės šalininkai labiau pasitiki visuomenine santvarka, negu individualine asmens kultūra, ir todel stengiasi realizuoti visuomeninę pažangą organizacinėmis visuomeninių reformų priemonėmis.

Pigu pastebėti, kad individualizmo ir aristokratizmo šalininkai pasitiki labiau individualine asmens kultūra, tuo tarpu kad kolektivizmo ir demokratizmo šalininkai yra labiau linkę matyti pažangos veiksnį visuomeninėje santvarkoje. Taip individualistinio kapitalizmo šalininkai ilgai laikėsi vienašališkos pažiūros, kad ne visuomeninė santvarka, bet asmens kultūra yra vienintėlis visuomeninio laimingumo veiksnys, ir todel griežtai priešinosi socialinėms reformoms. Iš kitos pusės socialistai dažniausiai yra linkę manyti, kad žmonijos išganymas tepareina nuo visuomeninės santvarkos. Kai iš kitos pusės aristokratizmo šalininkai priešinasi patraukimui plačiųjų masių prie valdžios sudarymo bei realizavimo, aiškiai išeina aikštėn nepasitikėjimas doktrinaliai sugalvotomis visuomeninės santvarkos lytimis. Užtat demokratizmo šalininkai nesvyruoja, reikalaudami plačiosioms masėms teisių dalyvauti visuomeninės valdžios sudaryme bei realizavime, nes jie visai pasitiki išganomąja visuomeninės santvarkos reikšme.

Gal niekur taip engvai neišeina aikštėn neracionalus asmens ir visuomenės priešpastatymas, kaip šitame praktiniame vertinime individualinės asmens kultūros ir visuomeninės santvarkos. Iš tikrųjų ir vienos ir antros šalininkai nusideda vienašališkumu. Individualinė asmens kultūra, jei ji atsižvelgia į visuomenės reikalus, ir visuomeninė santvarka yra du visuomeninio gyvenimo veiksniu, nuo kurių sykių pareina visuomenės tvarka, laisvė ir gerovė. Maža to; reik net konststuoti, kad visuomeninė santvarka ir individualinė asmens kultūra, orientuojama visuomeniniu atžvilgiu, turi viena antrai grįžtamosios įtakos: visuomeninė tvarka gali auklėti visuomeniniu būdu palenktus jai žmones, o iš kitos pusės individualinė asmens kultūra gali neigiamai ar teigiamai reikštis visuomeninės santvarkos funkcionavime.

Iš čion nuosekliai einant, reik pripažinti bergždžiomis utopijomis tų revoliucionierių svajonės, kurie tikisi vienu prievartos šuoliu pereiti iš netobulos ir keikiamos tvarkos į tobulą idealizuojamąją. Bet iš kitos pusės negalima sutikti ir su tais konservatoriais, kurie esamąją visuomenės santvarką laiko vienintėliai galima ir faktinai nepakeičiama. Visuomenės santvarka gali būti pertvarkoma, keičiama ir tobulinama tiek ir taip, kiek ir kaip gali būti įvairiai pagrindžiamas, keičiamas ir tobulinamas visuomeninis žmonių auklėjimas. Todel einant prie re-

alių visuomeninių reformų privalu jos visų pirma atremti į visuomeninį žmonių auklėjimą, nes, jei visuomeninė santvarka sudaro, taip sakant, visuomenės stomenį, tai individualinė asmens kultūra, orientuojama visuomenine pakraipa, sudaro visuomeniniame gyvenime tikrai realų ir niekuo neatstojamą pagrindą.

Tame, kas čia pasakyta apie palyginamąjį individualinės asmens kultūros ir visuomeninės santvarkos vertinimą, galima jau numatyti sintetinis asmens ir visuomenės priešpastatymo išsprendimas. Vadinasi, nei viena tik individualinė asmens kultūra nei viena tik visuomeninė santvarka nepajėgia laiduoti visuomenėje tvarkos, laisvės ir gerovės: tik jų dviejų suderinimas intensyviame jų dviejų išsivystymo laipsnyje tegali laiduoti normalų visuomeninio gyvenimo funkcionavimą. O jei taip, tai galima jau spėti, kad ir apskritai asmens ir visuomenės gyvavimas turi būti suderintu tokiu būdu, kad intensyvus asmens reiškimasis būtų pilnoje harmonijoje su lygiai intensyviu visuomenės reiškimusi. Iš šito irgi galima spėti, kaip mums teks kur kitur įsitikrinti, kad individualizmo ir kolektivizmo, aristokratizmo ir demokratizmo priešinimasis gali būti išspręstas sintetiniu būdu trečioje pažiūroje, kuri pajėgia išvengti vienašališkų pažiūrų kraštingumo.

Sintetinis asmens ir visuomenės santykiavimo išsprendimas yra faktinai galimas todel, kad individualinis ir visuomeninis gyvenimo atžvilgiai galutinėje sąskaitoje glūdi tame pačiame individualiniame asmenyje, kuris tik vienas yra realinė visuomenės atrama. Visuomenė, kaip ji reiškiasi mūsų prigimtajame pasaulyje, nėra kažkokia substancialinė realybė, kuri galėtų gyvuoti, kaipo tam tikra gyva būtybė, savo esme skirtina nuo individualinių žmonių. Tiesa, buvo mėginimų prirodinėti, kad visuomenė yra savotiškas organizmas, kuris gyvena savu gyvenimu šalia žmogiškųjų individų; bet šita hipotezė, paremta gana abejotinomis analogijomis, vis delto nerado jokio platesnio pripažinimo mokslininkų tarpe. Neginčytinas faktas tebelieka tai, kad individualinis asmuo yra visuomenėje ta substuncialinė realybė, kuria laikosi pati visuomenė. Visuomenė ir yra ne kas kita, kaip individualinių asmenų santykiavimo padaras. Tuo tarpu šitas individualinių asmenų santykiavimas susidaro iš individualinių pergyvenimų, kurie glūdi atskiruose asmenyse. Tokiu būdu galutinėje sąskaitoje visuomeninės apraiškos remiasi individualiniais žmonių pergyvenimais, atkreiptais tik į santykiavimą su kitais žmonėmis. Jau todel tarp grynai individualinių ir visuomeninių asmens gyvenimo apraiškų nėra principialaus prieštaravimo, kuris negalėtų būti išspręstas derinamąja pakraipa. Atvirkščiai, jei individualinės ir visuomeninės apraiškos glūdi toje vienoje realybėje, kuria yra atskiras asmuo, tai jau pačiam net šitam asmeniui atsiranda gyvas reikalas sude-

rinti individualinį savo gyvenimo atžvilgį su visuomeniniu, nes kitaip jis nepajėgia atsiekti išvidinio susiharmonizavimo.

Neabejotina, kad atskiras asmuo nelengvai sugeba suderinti savyje individualinį ir visuomeninį gyvenimo atžvilgį. Individualistiniai polinkiai per daug verčia jį užsidaryti egoistiniame savo gyvenimo rate ir nesireikšti tais visuomeninio gyvenimo veiksmais, kurių žmonės gali reikalauti vieni nuo kitų. Jei toks individualistinis nusistatymas yra pagrįstas įsitikrinimu, kad asmuo yra vienintelė substancialinė realybė visuomenės gyvenime, tai, iš kitos pusės, jame trūksta to reikalingo supratimo, kad žmogiškasis asmuo tegali gyvuoti tik panašių į save būtybių draugijoje, ir kad fizinis, kultūrinis ir religinis jo klestėjimas teatsiekiamas vien sąryšyje su visuomenine kultūra. Todel siauras individualistinis nusistatymas faktinai pakerta pilnutinio išsivystymo galimybes ir tuo pačiu padaro beprasmį tos vienintelės realybės gyvavimą, kuria yra kiekvienas atskiras individualinis asmuo. Iš čion kyla gyvas reikalas suharmonizuoti kiekviename atskirame asmenyje individualinį jo gyvenimo atžvilgį su visuomeniniu. Pirmasis atžvilgis yra atkreiptas į intensyvų individualinį asmens įsigalėjimą gyvenime, tuo tarpu, kad antrasis atžvilgis turi būti atkreiptas į intensyvų jo reiškimąsi visuomeninio solidarumo nusiteikimais bei veiksmais. Tokiu būdu galų gale pasirodo, kad asmens ir visuomenės suderinimo pagrindas glūdi pačiame asmenyje, kiek jame yra suderinamu individualinis ir visuomeninis gyvenimo atžvilgiu. Todel auklėti visuomenė faktinai yra ne kas kita, kaip auklėti atskiri asmens visuomeniniu atžvilgiu.

2. — Supratimas reikalo auklėti jaunimą visuomeniniu atžvilgiu nevisuomet buvo vienodas. Bendrai imant, šitas pedagoginio veikimo atžvilgis iki šiolei buvo gerokai apleidžiamas palyginant su individualiniu pedagoginio veikimo atžvilgiu. Iš dalies tai atsitikdavo todel, kad pedagogikos moksle negali būti atskiros visuomeninio auklėjimo disciplinos šalia, pavyzdžiui, didaktikos arba dorinės pedagogikos. Pedagogikos mokslas tikslingiausia skirstyti pagal gyvenimo sritis, kombinuojant jas su auklėtinomis žmogaus galiomis. Tuo tarpu, kaip yra jau paaiškėję, visuomeninis auklėjimas liečia gyvenimo atžvilgį, bet ne atskirą gyvenimo sritį, kuri galėtų pasidaryti objektu atskirai pedagoginei disciplinai.

Kadangi visuomeninis auklėjimas liečia vis delto labai svarbų gyvenimo atžvilgį, tai net visa pedagogikos sistema gali būti paspalvinta šituo atžvilgiu, kaip kad tai, pavyzdžiui, turėjo vietos P. Natorpo sistemoje, pavadintoje Sozialpädagogik. Palinkimas imti pedagogikos sistemą visuomeniniu atžvilgiu iš dalies gali būti aiškinamas tuo, kad klasiški pegagogikos veikalai dažniausiai ėjo individualinės pedagogikos pakraipa. Tokiu būdu individualinė ir visuomeninė pedagogikos mokslo pakraipos faktinai atatinka tuodu gyvenimo atžvilgiu, kuriuodu reiš-

kiasi priešpastatymu asmens ir visuomenės. Juk aišku savaime, kad individualinė pedagogika turi linkmės į pripažinimą asmeniui pirmenybės prieš visuomenę, tuo tarpu kad visuomeninė pedagogika yra palinkusi pripažinti visuomenei pirmenybę prieš asmenį.

Supratus, kad vienintėliai teisingas yra sintetinis asmens ir visuomenės santykiavimo suderinimas, negali būti irgi abejonės, kad pilnutinė pedagogikos sistema negali būti nei individualinė nei visuomeninė pedagogika, nes pilnutinio ūgdymo sistemoje turi rasti reikiamo atsižvelgimo ir net sintetinio suderinimo individualinis ir visuomeninis ūgdymo atžvilgiai. Kitaip tariant, pilnutinio ūgdymo sistema turi lygiai intensyviai išvystyti auklėtinyje tiek individualinius tiek ir visuomeninius gyvenimo nusiteikimus, kad šitas auklėtinis sugebėtų nustatyti deramą sutartinę tarp savo asmens ir visos visuomenės reikalų.

Kai yra sakoma, kad visuomeninis auklėjimas sudaro vieną pilnutinio ūgdymo atžvilgį, bet nesudaro atskiros jo srities, tai toks pasakymas jau reiškia, kad visuomeninis auklėjimas gali ir net privalo būti siekiamas visomis pilnutinio ūgdymo dalimis. Ir iš tikro, visuomeninių nusiteikimų galima auklėti ir fiziniu lavinimu, kuris, pavyzdžiui, išvysto kolektyvinį drausmingumą, ir protinimu, kuris gali patiekti doktrinalinį susipratimą visuomeninio gyvenimo klausimuose, ir dorinimu, kuris, pavyzdžiui, auklėja dorinius solidarumo nusiteikimus, ir estetiniu lavinimu, kuris gali išvystyti sutarimo įpročių sutelktiniame dailiųjų kūrinių atgaminime, ir, pagaliau, religiniu auklėjimu, kuris suteikia visuomeniniams nusiteikimams aukščiausios sankcijos ir giliausios prasmės. Bet vis delto reik pripažinti, kad visuomeninis auklėjimas gali turėti su viena pedagogine disciplina daugiau, su kita — mažiau susidūrimo taškų. Situo atžvilgiu visuomeninis auklėjimas ypatingai daug turi bendro su dorinimu, kadangi daugelis visuomeninių nusiteikimų yra dorinės prigimties. Todel dažnai visuomeninis auklėjimas yra tyrinėjimas dorinės pedagogikos ribose, kaipo vienas iš palenktų jam tiesioginių objektų. Tačiau būtų klaidinga pamiršti, kad visuomeninis auklėjimas turi taip pat santykių su kitomis pedagogikos sistemos dalimis ir pirmoj eilėje su didaktika, arba protinimo mokslu, kuris privalo rūpintis visuomeniniu jaunimo lavinimu atatinkamo mokymo priemonėmis.

Ta aplinkybė, kad visuomeninis auklėjimas sudaro vieną pilnutinio ūgdymo atžvilgį, su kuriuo privalo skaitytis visos pedagogikos mokslo dalys, vis delto nekliudo paimti visuomeninį auklėjimą tiesioginiu objektu atskiram monografiniam tyrinėjimui, kuriuo visuomeninio auklėjimo klausimai galėtų būti mažiau ar daugiau išsemiamai išnagrinėti. Šitokis tyrinėjimas ypatingai svarbus būtų mūsų laikais, kai visuomeninio gyvenimo apraiškos yra įgijusios nepaprasto aktualumo sąryšyje su naujomis pasaulinio gyvenimo aplinkybėmis.

3. — Nuo antrosios XVIII šmt. pusės galima pastebėti kaskart smarkesnį visuomeninių santykių intensifikacijos, arba tamprėjimo, vyksmą. Kapitalistinė ekonominio gyvenimo santvarka ir šituo, kaip ir kitais atžvilgiais, suvaidino didelę rolę. Gyventojų susibūrimas į didelius centrus, plačiai siekiąs prekių mainomainis, ekonominis ištisų kraštų priklausomumas vienų nuo kitų, tolimų kraštų suartėjimas del susisiekimo ištobulinimo, veiki kultūros laimėjimų difuzija visame pasaulyje padarė tarp kitko tai, kad bendravimo ryšiai ne tik tarp atskirų visuomenės narių, bet ir tarp atskirų tautų padaugėjo, sustiprėjo ir liko pripažinti neišvengiamais.

Bet sykiu su šituo teigiamuoju vyksmu ėmė visuomeniniame gyvenime ir tarptautiniuose santykiuose kilti aikštėn apraiškų, kurios nelėmė nieko gero artimiausiai ateičiai.

Socialinio kontrasto tarp darbdavių ir darbininkų padidėjimas, kovos už būvį pasunkėjimas, plėšriųjų instinktų išsivystymas šitoje kovoje, niekuo neribojamos atskirų tautų varžytynės del rinkų ir šiaip jau imperialistinių instinktų sustiprėjimas aiškiai rodė, kad kapitalistinis pasaulis buvo paėmęs griežtai individualistinę pakraipą, kuri turėjo neišvengiamai privesti prie tos katastrofos, kuri įvyko mūsų laikais, kaipo pasaulinis karas. Bet, kaip kiekviena istorinio žmonijos gyvenimo kraštenybė, taip ir individualistinė kapitalistinio pasaulio pakraipa iššaukė pagal kontrasto dėsnį priešingą sau kraštenybę socializmo lytyje. Socializmas ėmė principialiai neigti tuos pagrindus, kuriais laikėsi kapitalistinis pasaulis, ir, eidamas protesto inercija, nustojo skaitytis taip pat su teisėtomis individualizmo savybėmis. Plačiųjų masių niveliavimas vienu demagoginiu mastu, skiepymas joms neapykantos, ardymas jose religinio bei dorinio gyvenimo pagrindų ir sykiu vyliojimas jų tariamosiomis neišsemiamomis ateityje materialinėmis gėrybėmis padarė tai, kad socializmo skelbiama socialinė revoliucija pasidarė lygiai dideliu pavojumi, kokiu kad buvo ir dar tebėra imperialistinis karas, pagrįstas ekonominiais kapitalizmo išrokavimais.

Karas ir revoliucija pasidarė tokiu būdu mūsų pasauliui Scila ir Charibda, pro kurias jam nelemta buvo laimingai prasiveržti į geresnę ateitį. Baimė karo varė šitą pasaulį į socializmo kraštenybę; baimė revoliucijos stūmė jį į individualizmo pavojus. Bet, kadangi jame nebuvo pakankamai stiprios pusiausviros, kurią tegalėjo suteikti vien sintetinis kraštenybių suderinimas, jis neišvengė visai nei savo Scilos, t. y. karo, nei savo Charibdos, t. y. revoliucijos.

Taip ir šiais laikais, kai imta abejoti apie konstitucinį bei parlamentinį visuomenės valdymo būdą, žmonių visuomeninė sąmonė nenustoja daužytis tarp dviejų kraštenybių, kokiomis kad dabar yra tradicinės demokratinio režimo lytys iš vienos pusės ir individualistinė diktatūra iš antros. Pirmuoju atveju vis dar tebepasitikima doktrinaline prancūzų revoliucijos dvasia,

tuo tarpu kad antruoju atveju pasikliaujama išganomąja atskirų galingų individų galia. Iš tikrųjų abiem atvejais nežiūrima į visuomeninio gyvenimo visumą iš platesnės perspektyvos. Šita perspektyva leistų pamatyti, kad šiuo metu yra visai gerai paaiškėjęs visuomeninių reformų reikalas, — reformų, kurios galėtų visuomenės santvarką labiau suderinti su realiais visuomeninio gyvenimo reikalais, neatsisakant nuo tų teisingų principų, kuriais remiasi gerai suprastas demokratizmas. Bet iš kitos pusės ta pati perspektyva parodytų, kad visuomeninės reformos, neatremtos į visuomeninį plačiųjų masių auklėjimą, yra tuščios lytys, kurios gali būti pripildytos ne tik teigiamuoju, bet ir neigiamuoju turiniu. Todel, norint patiesti visuomeninei santvarkai viltingą, pastovų pagrindą, privalu visų pirma rimtai susirūpinti visuomeniniu visos žmonių masės auklėjimu.

Intensyvus visuomeninis auklėjimas pasidaro vis reikalingesnis sulig tuo, kaip tirštėja kraštų apgyvenimas, kaip tamprėja visuomeninio bendravimo ryšiai, kaip sunkėja kova už būvį, kaip žmonės pasidaro vis labiau priklausomais vieni nuo kitų. Visa tai, kaip buvo jau sakyta, vyksta mūsų laikais nepaprastu smarkumu, ir todel vis labiau auga tikro visuomeninio auklėjimo svarba. Aišku juk savaime, kad, juo daugiau žmonėms tenka verstis visuomenės gyvenime, ir juo daugiau jie yra priklausomi nuo savitarpinio veikimosi, — juo daugiau yra reikalingas visuomeninis jų išsiauklėjimas, nes visuomeninio susipratimo ir tvirtų teigiamųjų visuomeninių nusiteikimų stoka gali, kaip matėme, jiems pasidaryti dideliausių nelaimių priežastimi. Žinoma, neviskas galima atsiekti ir visuomeniniu auklėjimu, kadangi šitas auklėjimas mūsų gyvenimo aplinkybėse niekados negali būti tobulas. Bet vis delto juo galima atsiekti daug daugiau, negu paprastai manoma, nes auklėjimo galimybės taip ar šiaip yra neribojamos.

Jei tai, kas yra pasakyta apie visuomeninio auklėjimo svarbą, turi reikšmės atžvilgiu į vadinamuosius kultūringus kraštus, tai anaiptol nemažesnės reikšmės privalo turėti visuomeninis auklėjimas mūsų kraštui. Lietuvoje del daugelio istorinio gyvenimo aplinkybių negalėjo susidaryti nei deramas visuomeninis susipratimas nei teigiamieji visuomeniniai nusiteikimai. Visuomeninis išsiauklėjimas nėra atsiekiamas per kelis, net per keliolika metų. Dažniausiai jis yra paveldimas iš kartos į kartą ilgesnės evoliucijos eigoje. Tuo tarpu istorinės Lietuvos evoliucija per ištisus šimtmečius nebuvo palanki geram visuomeniniam išsiauklėjimui.

Iš pradžios rytiško tipo despotizmas, paskui lenkiško tipo aristokratizmas, pagaliau, rusiškas jungas, — visa tai negalėjo būti reikiamo visuomeninio auklėjimo veiksniai, kiek apskritai valstybinė valdžia visuomeninio auklėjimo veiksniu gali ir privalo būti. Rytiškas despotizmas žiūrėjo į platesnes mases, kaipo į karo vedamąją medžiagą ir, žinoma, atatinkamai elgėsi su jomis.

Lenkiškosios įtakos laikų aristokratinė tvarka leido individualistiniu būdu pražydėti didikų ir bajorų savavaliai, bet tuo pačiu laiku užgniaužė baudžiavos priemonėmis bet kurį visuomeninį susipratimą platesnėse masėse. Nepakenčiamas rusiškas jungas kompromitavo iš esmės visuomeninės tvarkos reikalą ir ardė platesnėse lietuvių tautos masėse, kaip ir jos šviesuomenėje, visuomeninio gyvenimo pagrindus.

Nenuostabu todel, kad reikalas atstatyti valstybę užtiko lietuvių tautą visai nepasiruošusią visuomeniniu atžvilgu. Nei visuomeninis susipratimas, nei visuomeninio gyvenimo nusiteikimai, nei visuomeniniai įpročiai, nei visuomeninio gyvenimo santvarka, nei sugebėjimas organizuoti visuomenės gyvenimą kuriamuoju būdu nėra pakankami ne tik plačiosiose mūsų tautos masėse, bet ir dabartinėje jos inteligentijoje. Iš čion tasai visuomeninis nerangumas, kuris matyti beveik kiekviename mūsų gyvenimo žingsnyje; tasai nesugebėjimas organizuotis, kuris sudaro didelę kliūtį kultūrinei mūsų pažangai; tasai niekuo nepateisinamas inirtęs antagonizmas tarp įvairiai nusistačiusių visuomeninių grupių, kuris užnuodijo ekonominį, socialinį ir politinį mūsų gyvenimą; toji visuomeninės opinijos stoka, kuri neleidžia sėkmingai sudrausti neigiamąsias viešojo gyvenimo apraiškas; toji visuomeninio gyvenimo inercija, kuri neleidžia realizuotis jame kuriamiesiems sumanymams lengvai ir sėkmingai; tasai apverktinas mūsų spaudos stovis, kuris liudija viešai ir iškalbingai apie primityvių mūsų instinktų viešpatavimą, ir dargi visa eilė kitų, čia neminimų, mūsų gyvenimo apraiškų.

Visuomeninis auklėjimas pasidaro mums ypatingai svarbus sąryšyje su mūsų pergyventa nesenai valstybine pervarta. Kiekviena valstybinė pervarta, įvykdyta faktinos jėgos priemonėmis, nors ji ir būtų visiškai pateisinama konkretinėse visuomeninio gyvenimo aplinkybėse, slepia savyje didelį pavojų normaliam visuomeniniam gyvenimui. Tai mums pakankamai iškalbingai liudija mūsų laikais kad ir Portugalijos arba Graikijos pavyzdžiai. Revoliucinė pervarta yra pateisinama tada, kai ji įvyksta vardan visuomenės apsigynimo nuo faktinos valdžios prievartos, neigiančios prigimtąsias žmonių teises, arba nuo jos nerangumo, gresiančio visuomenei mirtinu pavojumi. Bet, kai revoliucinė pervarta įvyksta jėgos žygiu, visuomenės sąmonėje, pakankamai neišauklėtoje teisėtumo atžvilgiu, susidaro palinkimas pagerbti jėgą be sąryšio su teise, kuri gali ją pateisinti. Tokiu būdu pateisinamai panaudota prievarta gali sudaryti įprotį vartoti jėgą del jos pačios, t. y. be reikiamo pateisinimo. Tuo tarpu mažai susipratusiose visuomeniniu atžvilgiu masėse šita pagunda įsigali labai lengvai ir paskui sunkiai yra nugalima visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Šito pavojaus akivaizdoje visuomeninio auklėjimo reikalas turi Lietuvoje šiuo metu net daugiau svarbos, negu kur kitur.

4. — Kad galima būtų geriau nusimanyti apie pagrindinį visuomeninio auklėjimo turinį ir tuo pačiu — apie tikrą jo svarbą mūsų laikais, bus čia ne pro šalį padarius trumpą apžvalgą pedagoginių klausimų, kurie yra organingai surišti su visuomeniniu auklėjimu.

Pirmas klausimas, kuris turi vedamosios reikšmės visam visuomeniniam auklėjimui, aišku savaime, liečia visuomeninio auklėjimo tikslus, t. y. tai, kas turi būti siekiama visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Čia, kaip ir kitose ūgdomojo veikimo srityse, privalo būti skiriami tolimesni ir artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai. Tolimesni, arba netiesioginiai, yra tikslai, kurie sykiu yra tikslai pačiam visuomeniniam gyvenimui. Pavyzdžiui, tokiu tikslu bus bendra visuomenės gerovė, kuri turi būti siekiama visuomeninio gyvenimo sutvarkymu. Artimesni, arba tiesioginiai, visuomeninio auklėjimo tikslai, bus jau tie jo tikslai, kurie turi būti atsiekti auklėtinio prigimtyje, kaipo pastovūs visuomeniniai nusiteikimai. Pavyzdžiui, tokiais nusiteikimais bus tinkamai išauklėta teisės sąmonė arba plačiai išvystytas solidarumo jausmas. Kitaip šitokie nusiteikimai yra vadinami, pedagogikos atšvilgiu, ūgdomosiomis vertybėmis, kurios ir yra išvystomos pedagoginėmis, šiuo atveju, visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Ir štai pirmoje visuomeninio auklėjimo teorijos vietoje privalo stovėti klausimas apie visuomeninio auklėjimo tikslus, suprantamus labiausiai ūgdomųjų vertybių prasme.

Kai yra išaiškinti bendrieji visuomeninio auklėjimo tikslai, visai naturaliu būdu gali kilti klausimas apie ūgdomąsias priemones ir metodus, kuriais šitie tikslai privalo būti siekiami. Visuomeniniame auklėjime priemonių ir metodų klausimas yra aktualesnis už daugelį kitų klausimų todel, kad pedagaginė teorija ir praktika del šitų dalykų nėra dar toli gražu nusistovėjusios, nors mūsų laikai kaip tik stato aiškių reikalavimų tiksliai ir praktiškai šituos klausimus išaiškinti. Čia tenka skaitytis su dviem pagrindiniais momentais, būtent: su teoriniu momentu, kuriuo yra visuomeninė doktrina, kaipo visuomeninio gyvenimo bei veikimo orientacijos pradas, ir su praktiniu momentu, kuriuo yra visuomeninis veikimas, kaipo visuomeninio gyvenimo aktualizavimo veiksnys. Taip ar šiaip lavinimas visuomeninio susipratimo ir pratinimas dirbti visuomeninį darbą yra dvi pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės, kurios privalo būti vartojamos tam tikru metodingu būdu visuomeniniame auklėjime.

Žinant bendrus visuomeninio auklėjimo tikslus ir pagrindines jos priemones bei metodus, galima toliau eiti prie klausimų apie visuomeninio auklėjimo uždavinius. Uždaviniu juk stengiamasi metodingai siekti tikslas turimomis priemonėmis. Suprantama savaime, kad visuomeninis auklėjimas tiek gali turėti atskirų uždavinių, kiek gali būti atskirų visuomeninio auklėjimo tikslų. Darant visuomeninio auklėjimo uždavinių tyri-

nėjimą, svarbu vis delto šitie uždaviniai sistemingai suskirstyti pagal tam tikras kategorijas. Ogi skirstant visuomeninio auklėjimo uždavinius kategorijomis, išeina visų pirma aikštėn reikalas juos suskirstyti į bendruosius ir specialiuosius.

Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai stengiasi išvystyti naujose kartose bendruosius visuomeninius nusiteikimus, reikalingus specialiems visuomeninio auklėjimo uždaviniams realizuoti. Šitie bendrieji visuomeniniai nusiteikimai gali būti pasyviniai ir aktyviniai. Pasyviniais, pavyzdžiui, yra tokie nusiteikimai, kaip paslankumas paklusti visuomeniniam autoritetui, visuomeninis drausmingumas, visuomeninis taikumas ir tt. Aktyviniais visuomeniniais nusiteikimais yra, pavyzdžiui, tokie nusiteikimai, kaip sugebėjimas aktyviai dalyvauti organizaciniame visuomenės darbe, sugebėjimas vesti visuomeninę propagandą, mokėjimas administruoti viešųjų draugijų veikimą, sugebėjimas vadovauti visuomeniniam gyvenimui bei veikimui ir tt.

Šalia šito bendrųjų uždavinių klausimo stovi, kaip sakyta, klausimas apie specialiuosius visuomeninio auklėjimo uždavinius, kurių gali būti visa eilė pagal atskirus visuomeninio gyvenimo atžvilgius. Pasirodo, kad specialius visuomeninio auklėjimo uždavinius šiais laikais stato 1. politinis auklėjimas, turįs savo tikslu pilietinius ir valstybinius nusiteikimus; 2. ekonominis auklėjimas, turįs savo tikslu teigiamuosius gamybos, mainomainio, suskirstymo ir suvartojimo nusiteikimus; 3. socialinis auklėjimas, turįs savo tikslu visuomeninius nusiteikimus, surištus su žmonių santykiavimu ant ekonominio pagrindo; 4. tautinis auklėjimas, turįs savo tikslu teigiamuosius gerai suprasto patriotizmo nusiteikimus; ir 5. tarpvalstybinis bei tarptautinis auklėjimas, turįs savo tikslu visuomeninius nusiteikimus, reikalingus visos žmonijos solidarumui bei bendradarbiavimui realizuoti.

Pagaliau, į svarbesnius visuomeninio auklėjimo klausimus reik dar priskaityti klausimas apie šito auklėjimo veiksnius. Yra, būtent, reikalo išaiškinti, kokių yra visuomeninio auklėjimo veiksnių, kaip jie gali būti pilnai suvartoti šito auklėjimo tikslams ir, be to, kaip jie privalo būti solidariai sutvarkyti, kad visuomeninis auklėjimas būtų iš tikro sėkmingas. Svarbiausiais visuomeninio auklėjimo veiksniais yra šeimyna, mokykla, įvairios jaunimo susidraugavimo lytys, visuomeninė valdžia ir Bažnyčia. Jų panaudojimą visuomeniniam auklėjimui ir deramą sutarimą šituo reikalu ir privalo nušviesti visuomeninio auklėjimo teorija.

Štai pagrindiniai visuomeninio auklėjimo klausimai, prie kurių man teks grįžti tyrinėjant juos iš eilės kiek specialiau.

I. Visuomeninio auklėjimo tikslai.

1. Visuomeninio auklėjimo tikslų skirstymas į tolimesnius ir artimesnius. —2. Visuomeninis idealas, kaipo pagrindinis tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas. — 3. Artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, arba visuomeniniai nusiteikimai, kurių pagalba gali būti realizuojamas visuomeninis idealas.

1. — Norint tinkamai dirbti bet kurį darbą, reik gerai nusimanyti apie šito darbo tikslą. Lygiai taip pat yra ir su visuomeniniu auklėjimu: šitas auklėjimas tik tada tegali būti gerai vedamas, jei yra lemtai nusimanoma apie visuomeninio auklėjimo tikslus. Jei tikslas vykdymo tvarkoje yra atsiekiamas galutinėje išvadoje ir todel net yra įvairiose kalbose vadinamas galu, tai sumanymo bei pasiryžimo tvarkoje tikslas yra pirmutinis dalykas, nuo kurio paskui pareina taip ar šiaip pats veikimas. Suprantama todel savaime, kad nuo tikslų nustatymo visuomeniniam auklėjimui taip ar šiaip turi pareiti šito auklėjimo pakraipa, vykdymo būdas ir išdavų sėkmingumas. Kokie tad yra visuomeninio auklėjimo tikslai?

Tyrinėjant visuomeninio auklėjimo tikslus, reik visų pirma atsižvelgti į tai, kad visuomeninis auklėjimas, kaipo viso ūgdomojo veikimo dalis, privalo turėti tolimesnių, arba netiesioginių, ir artimesnių, arba tiesioginių, tikslų. Ūgdymas, kaip žinoma, turi ruošti žmogų prie gyvenimo, ir dargi taip jį ruošti, kad paskui jis galėtų sėkmingai siekti pačio gyvenimo tikslus. Išeina tad, kad patys gyvenimo tikslai galutinėje sąskaitoje yra ūgdymo tikslai. Tik šitie gyvenimo tikslai yra ūgdymui tolimesni, arba netiesioginiai, tikslai. Artimesniais, arba tiesioginiais, ūgdymo tikslais yra tos dispozicijos, arba tie nusiteikimai, kurių pagalba gyvenimo tikslai gali būti sėkmingai siekiami, ir kurie todel vadinami ūgdomosiomis vertybėmis. Šitos ūgdomosios vertybės, būdamos artimesniais, arba tiesioginiais ūgdymo tikslais, faktinai tampa priemonėmis atžvilgiu į tolimesnius, arba netiesioginius, ūgdymo tikslus, kuriais iš tikrųjų ir yra pačio gyvenimo tikslai.

Tai, kas čia pasakyta apie tolimesnius ir artimesnius ūgdymo tikslus, turi, kaip pasakyta, lygios reikšmės ir visuomeniniam auklėjimui, atatinkamai, žinoma, apribojus tikslų sritį. Vadinasi, ir visuomeninis auklėjimas turi savo tolimesnius ir artimesnius tikslus. Tolimesniais jo tikslais bus pačio visuomeninio gyvenimo, kaipo tokio, tikslai, tuo tarpu kad artimesniais jo tikslais bus tie visuomeniniai nusiteikimai, kurių pagalba gali būti siekiami visai sėkmingai visuomeninio gyvenimo tikslai, arba, kitaip tariant, tolimesni visuomeninio auklėjimo tikslai.

Norint tad nustatyti tikslus visuomeniniam auklėjimui, reik išaiškinti, iš vienos pusės, kokie yra pagrindiniai visuomeninio gyvenimo tikslai, o, iš antros pusės, kokie yra pagrindiniai visuomeniniai nusiteikimai, reikalingi visuomeninio gyvenimo tikslams siekti.

Cia betgi reik pastebėti, kad klausimas, kokie yra pagrindiniai visuomeninio gyvenimo tikslai, yra labai platus, nes visuomeninio gyvenimo tikslais gali būti visos tos materialinės bei dvasinės gėrybės, kurios gali būti sukurtos, ar tik taip ar šiaip atsiektos visuomeninio gyvenimo priemonėmis. Čion, tikrai sakant, reikėtų priskaityti mažne visos civilizacijos gėrybės, kiek jos yra objektyvuotos visuomeninio gyvenimo lytimis. Visa materialinė kultūra, sukurta sutelktomis žmonių pastangomis; mokslas, tobulinamas per amžius nesibaigiančios mokslininkų eilės; visuomeninė dorovė, palaikoma visuomeninės opinijos priemonėmis; juridiniai visuomeninės tvarkos institutai, sudaryti visuomeninių kompromisų išdavoje; didieji meno kūriniai, kaip, pavyzdžiui, statybos dailenybės, kartais šimtmečiais kurtos bendromis žmonių pastangomis; pagaliau, religinė organizacija, įkvėpta visuotinojo draugingumo dvasia, — visa tai taip ar šiaip yra visuomeninio gyvenimo gėrybės, kurios gali būti siekiamos, kaipo tam tikri visuomeninio veikimo tikslai. Reik net pasakyti, kad visa tai, ką žmogus atsiekia aukštesniame laipsnyje, reikalauja mažiau ar daugiau visuomeninės santalkos: nei gamtos apvaldymas žmogaus pajėgomis, nei kultūrinė kūryba, nei religinio gyvenimo tradicijos negali pasiekti tobulesnio stovio bei intensyvesnio žmonių pastangų sutelkimo visuomeninio gyvenimo aplinkybėse.

Pasirodo tokiu būdu, kad visuomeninio gyvenimo tikslai iš tikrųjų yra tie patys žmogaus gyvenimo tikslai, kiek tik jie yra atsiekiami visuomeninio gyvenimo bei veikimo priemonėmis. Atatinkamai reikėtų pasakyti, kad pagrindiniai tolimesni visuomeninio auklėjimo tikslai ir yra patys žmonijos gyvenimo tikslai kiek jie yra siekiami visuomeninio gyvenimo bei veikimo pagalba. Tačiau šitokis pasakymas būtų per daug neapribotas ir turėtų maža realios vertės visuomeninio auklėjimo reikalui. Del šitos priežasties tenka stengtis suvesti tolimesni visuomeninio gyvenimo tikslai prie vieno kurio veiksnio, nuo kurio pareitų maksimalinė visuomenės reikšmė žmogaus gyvenimo tikslams. Tokiu veiksniu ir yra ne kas kita, kaip visuomeninio gyvenimo idealas. Vadinasi, juo tobulesnė yra visuomenė, kaipo tokia, juo didesnė yra jos reikšmė žmogaus gyvenimui ta prasme, kad tokia visuomenė sudaro palankių sąlygų žmogaus gyvenimo tikslams siekti. *Šita prasme visuomeninis idealas, kuris turi būti taip ar šiaip realizuojamas visuomeninės santvarkos ir visuomeninių žmogaus nusiteikimų pagalba, ir yra tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas, turįs šitam auklėjimui vedamosios reikšmės.* Nusimanyti, kas yra vi-

suomeninis idealas ir koks jis privalo būti, reiškia pedagogui nustatyti visuomeninio auklėjimo pakraipa į tolimesnę atstumą, įgauti nusimanymo, kokiai visuomeninei santvarkai auklėtinis privalo būti ruošiamas, ir išsiaiškinti, kokie visuomeniniai nusiteikimai privalo būti jame išvystomi. Atsižvelgiant į šitokią visuomeninio idealo reikšmę, bus ne pro šalį panagrinėjus jį kiek smulkiau, kaipo tolimesnį visuomeninio auklėjimo tikslą.

2. — Visuomeninio idealo supratimas, aišku savaime, gali būti labai įvairus pagal tai, kokios pasaulėžiūros, kuo mažiausia — visuomeninės, prisilaikoma savo įsitikinimuose. Vienokį visuomeninį idealą susidaro kolektivistas, kitokį — individualistas; vienaip šitą idealą įsivaizduoja demokratas, kitaip—aristokratas ir tt. Zodžiu tariant, visuomeninio idealo supratimas pareina nuo pasaulėžiūros ypatybių. O kadangi visuomeninis auklėjimas savo ruoštu pareina nuo visuomeninio idealo, kaipo nuo tolimesnio savo tikslo, tai atatinkamai visuomeninis auklėjimas pareina irgi nuo tos pasaulėžiūros, kurios prisilaiko pats pedagogas. Todel vienoks bus visuomeninis auklėjimas socialisto, kitoks—individualisto supratimu; vienaip visuomeninio auklėjimo uždavinius supras demokratas, kitaip — aristokratas ir tt. Pasirodo, kad ir visuomenininiame auklėjime, kaip ir visoje ūgdymo sistemoje, neišvengiama pedagoginių įsitikinimų priklausomybė nuo pasaulėžiūros klausimų. Iš čion irgi savaime išeina, kad ir mano supratime visuomeninių tikslų bei uždavinių taip ar šiaip turi pasireikšti visuomeninių mano pažiūrų ypatybės. Todel, priėjęs klausimą apie visuomeninį idealą, nedarysiu dokumentalių tyrinėjimų, kaip šitas idealas buvo kitų suprantamas, ir kaip jis iš tikro privalu suprasti, bet tik pasitenkinsiu padaręs keletą paaiškinimų, kurie yra reikalingi tam, kad galima būtų suprasti, kokia vedamoji idėja yra padėta iš pat pradžios į visuomeninio auklėjimo pagrindą.

Mano įsitikinimu visai yra priimtinas, mažiausiai — benruose bruožuose, tasai visuomeninio idealo supratimas, kuris rado vietos žymaus Maskvos Universiteto profesoriaus Povylo Novgorodcevo veikale, įvardytame „Apie visuomeninį idealą". (Ob obščestvennom ideale, Moskva 1917). Šitas veikalas, galima sakyti, yra klasiškas kalbamuoju klausimu ir todel užsitarnauja ypatingo atsižvelgimo tada, kai tenka išvesti bendra orientacijos linija visuomeniniam auklėjimui. Dera dar pridėti, kad mūsų laikams šis veikalas turi, sąryšyje su visuomeninio auklėjimo klausimais, visai ypatingos reikšmės. Jame, būtent, numatytas iš anksto tasai visuomeninių utopijų žlugimas, kuris charakterizuoja mūsų dienas. Tuo tarpu pats veikalas buvo sukurtas bent esminėje dalyje dar prieš pasaulinį karą šviesoje to teisinės sąmonės krizio, kuris buvo jau užsibrėžęs anksčiau ir kuris mūsų laikais priėjo kulminacinį savo punktą. Novgorodcevas, parašęs taip pat veikalą apie „Teisinės sąmonės krizį", tiesiog pramatė daugelį iš tų visuomeninio gyvenimo apraiškų,

kurios dabar išėjo aikštėn prieš mūsų akis, ir kurios jau paskatino žmones pasiduoti tamsiai reakcijos inercijai. Bet kadangi Novgorodcevo pramatomoji galia buvo atremta iš vienos pusės į dokumentalius tyrinėjimus, o iš kitos pusės į plačią visuomeninio gyvenimo perspektyvą, tai jis pats ne tik buvo tolimas nuo bet kurios nesąmoningos reakcijos vienašališkumo, bet dargi sugebėjo bendrai užbrėžti sintetinį išsprendimą klausimo apie visuomeninį idealą, besimokydamas iš visuomeninių utopijų žlugimo ir todel nepiktžodžiaudamas del to, kas buvo idealaus ir priimtino tauriausiose žmogaus dvasios pastangose, atkreiptose į visuomeninio idealo realizavimą. Sykiu Novgorodcevas nepriklausė prie tų atitrūkusių nuo realaus gyvenimo idealistų, kurie skęsta niekuo neparemtų svajonių srityje: jis, būtent, turėjo aiškų supratimą apie reikalą suderinti nelygstamąjį tikslą, t. y. idealą, su lygstamosiomis priemonėmis, t. y. su jo realizavimo aplinkybėmis. Ir šituo atžvilgiu, kaip ir visuomeninio idealo supratimu, Novgorodcevas gali būti mūsų laikais sektinas pavyzdys. Kadangi toliau turėsiu kalbėti apie visuomeninį idealą, kuris kai kam gali pasirodyti neturinčiu realių santykių su visuomeninio gyvenimo tikrove, manau bus čia ne pro šalį padarius, nesusipratimams iš anksto užbėgti už akių, viena kita reikšminga ištrauka iš Novgorodcevo veikalo apie „Visuomeninį idealą", kurios gerai charakterizuoja praktinį jo reliativizmą.

„Klaidingam absoliutizmui, besistengiančiam rasti bei įvykdyti nekintamas lytis beišsivystančių santykių srityje, reik priešpastatyti tasai teisėtas praktinis reliativizmas, kuris neišvengiamai yra surištas su parinkimu kelių bei priemonių absoliutiniam idealui vykdyti. Čia privalu dar kartą pabrėžti, kiek yra svarbu taisyklingai suderinti nelygstamojo ir lygstamojo veiksnių sąvokas pažangaus išsivystymo idėjoje. Itin dera teigti tai, kad aukščiausio tikslo absoliutizmas visai sutaria su praktinių priemonių reliativizmu. Kai nuo nelygstamojo tikslo nustatymo mes einame prie klausimo apie jo vykdymą, kyla reikalas patirti konkretines sąlygas ir esamus santykius. Visuomeninis idealas negalima vykdyti vienokiomis lytimis tarp subrendusių tautų, pasižyminčių aukšta kultūra, ir tarp laukinių tautelių, vos tik įžengusių į visuomeniškumo kelią. Istorinė tikrovė patiekia dideliausį padėčių įvairumą, pagal kurį turi taip pat įvairiuoti ir praktinės politikos keliai... Be pažinimo tikrų santykių — tokia yra sena politinė tiesa — geriausios pastangos pasiliks nevaisingos. Maža to: atkaklumas tikslų siekime be tinkamo priemonių pasirinkimo gali pasireikšti priešingomis išdavomis ir pridaryti nelaimių ten, kur buvo tikėtasi pagerinimų bei laimėjimų" („Ob obščestvennom ideale", Moskva, 1917, 95—6 p.).

Taip kalba Novgorodcevas už praktinių priemonių reliativizmą. Bet būtų didelė klaida manyti, kad šitas reliativizmas priverčia jį pamiršti nors valandėlei to visuomeninio idealo ab-

soliutizmą, kuris taip ar šiaip turi būti realizuojamas visuose, kad ir žemiausiuose, visuomeninės pažangos tarpsniuose. „Pagrindine idealo aptartimi jo santykiavime su empirinės tikrovės pasauliu, sako Novgorodcevas, yra jo sąvoka, reiškianti *niekados nenutrūkstamo tobulėjimo reikalavimą*. Šitokiu būdu suprastas dorinio išsivystymo idealas gali pasirodyti atitrauktas nuo gyvenimo ir atpalaiduotas nuo turinio. Stengtis atsiekti nuolat tolstantį ir niekados visai nepasiekiamą tikslą ar nereiškia gaudyti nerealūs šešėliai? Bet tokia jau yra idealo savybė, kad jis, būdamas neribojamas ir nebaigiamas, vis delto tebelieka realus bei praktiškas, kaipo judinamasis žmogiškojo gyvenimo motyvas. Kaipo nelygstamasis principas to, kas privalo būti, jis visados suponuoja tikrovėje tai, kas dar nėra, nors privalo būti įvykdyta" (ten pat 58 p.). „Istoriniam žmonijos gyvenimui, sako Novgorodcevas kitoje vietoje, nelygstamasis idealas visados lieka amžinas reikalavimas ir įteigiamasis kvietimas. Ne palaimingą ramybę teikia jis žmonėms istoriniame jų veikime, bet amžinąjį stengimąsi bei nerimą, Realizuodamasis empirinėse tikrovės sąlygose vos tik iš dalies, vos tik lygstamai, jis šituo savo apsireiškimu sužadina žmoguje naują pasistengimą, kuris, besirealizuodamas gyvenime, savo ruožtu susitinka su nauju nepasitenkinimo užsimojimu. Taip susidaro ištisa pastangų bei veiksmų eilė, ištysusi į begalenybę. Kaipo troškimas to, kas yra nelygstama, kaipo ieškojimas to, kas yra absoliutu, reiškiasi šitos nesiliaujančios pastangos doriniame žmogaus išsivystyme, ir tame kaip tik glūdi žavinti dorinio pasaulio galybė, sugestionuojanti žmogui mintį apie nelygstamąjį jo pašaukimą. Bet šitame nenuilstamame ir niekados nepatenkinamame stengimesi glūdi taip pat ir dorinės sąmonės tragizmas: jame visados tebelieka nesutaikomas nesutarimas tarp nelygstamojo idealo ir įvykdyto laike jo pavidalo" (ten pat 57 p.).

Nusakytasis čia ištraukomis iš Novgorodcevo veikalo praktiškųjų priemonių reliativizmas ir visuomeninio idealo absoliutizmas negali jau neturėti tam tikros orientacinės reikšmės visuomeniam auklėjimui. Yra juk savaime aišku, kad visuomeninis auklėjimas privalo įdiegti naujoms kartoms ir karštą, niekuo neperbloškiamą visuomeninio idealo meilę ir praktiškąjį nusistatymą realiai spręsti visuomeninio gyvenimo aplinkybes, kad galima būtų parinkti reikiamų priemonių visuomeniniam idealui vykdyti tikrovėje. Kitaip tariant, visuomeninis auklėjimas turi išvystyti naujose kartose idealizmą atžvilgiu į visuomeninio gyvenimo tikslus ir realizmą atžvilgiu į visuomeninio veikimo priemones. Apie realizmą atžvilgiu į visuomeninio veikimo priemones bus kalbos kiek žemiau. Šitoje vietoje bus ne pro šalį paaiškinus idealizmą atžvilgiu į visuomeninio gyvenimo tikslus, nagrinėjant kiek smulkiau visuomeninio idealo turinį pagal tai, kaip jį nusako Novgorodcevas minėtajame savo veikale.

Kauno Tarpdiecezinės
Kunigų Seminarijos
BIBLIOTEKA

Kaip kiekvienas nelygstamasis idealas, taip ir visuomeninis idealas, statomas tikslu žmogiškajai visuomenei, reikalauja nuo gyvenančių prigimtajame pasaulyje žmonių niekados nesibaigiančio asmeninio tobulėjimo ir tokio pat visuomeninės santvarkos tobulinimo. Šita niekados nesibaigianti visuomeninė pažanga teturi vien tą dorinę reikšmę, kurią ji įgauna iš dorinio atskirų asmenų tobulėjimo (ten pat 99 p.). Ir iš tikrųjų visuomenė tėra reali, arba gyvuoja vien asmenyse, nes substancialinio pobūdžio teturi vien atskiras asmuo. Bet iš kitos pusės visuomenėje atskiri asmens pasireiškia būdu, jiems nežinomu iš individualinio jų patyrimo (t. p. 103 p.). Būtent, atskiras asmuo randa visuomenėje ne paprastą savo gyvenimo uždavinių pakartojimą, bet savo jėgų papildymą pastangose siekti idealą, nes šitas idealas neatsiekiamas vienomis tik izoliuoto žmogaus jėgomis. Tuo tarpu juo aiškiau mes nusimanome, kad asmenybė yra neatstojama, nepakartojama, visiškai savotiška individualybė, juo labiau mums aiškėja reikalas suderinti konkretiniu būdu individualinius skirtumus, norint atsiekti idealinį visuomenės tikslą (t. p. 103.). Čia ir gali kilti klausimas, kokiais visuomet ir visur privalomais principais turi būti vykdomas tasai konkretinis atskirų individualinių skirtumų derinimas, kuris turi savo tikslu visuomeninio idealo realizavimą. Šituo klausimu faktinai reikalaujama nustatyti visuomeninio idealo turinys. Tiesa, to dar nereikalaujama nustatyti konkretinė veikimo programa, privaloma visiems laikams ir visiems kraštams. Visuomeninio idealo klausimą statant, norima išdirbti supratimą apie reikiamą visuomeninės pažangos pakraipą, kuri būtų griežtai privaloma visur ir visados. O kadangi šitas supratimas privalo būti išvestas iš asmens supratimo, kiek jis nusistato į absoliutinį idealą, tai asmens sąvoka privalo būti pradedamuoju punktu sprendžiant apie visuomeninį idealą (t. p. 106 p.).

Nelygstamasis asmens vertingumas suponuoja *laisvę*, kaipo prigimtą ir būtiną dorinės jo esmės išraišką: be laisvės mes negalime asmens įsivaizduoti. Iš kitos pusės, mes reikalaujame visiems žmonėms *lygybės*, kadangi kiekviename asmenyje mes privalome pripažinti šitą aukštesnę dorinę esmę. Todel negalima įsivaizduoti visuomeninės pažangos be pastangų realizuoti lygybės ir laisvės principų, kurie iškelia aikštėn prigimtuosius asmens reikalavimus, kitaip tariant, prigimtąsias jų teises. Bet šalia šitų teisių asmuo turi atatinkamą prievolę pripažinti kitiems asmenims panašias teises ir savo individuelybe atbaigti pilnutinį individualinių skirtumų suharmonizavimą (t. p. 107 p.).

Tokiu būdu, sako Novgorodcevas, asmens sąvokoje lygiai semia savo pradžią tiek jo reikalavimai sau lygybės ir laisvės, tiek ir jo prievolės pasireikšti *solidarumu* ir dėtis į *vienybę* su kitais žmonėmis. O kadangi iš šitos vienybės principe negali būti išskirtas joks asmuo, ir kiekvienam skyrium ir visiems sy-

kiu privalo būti pripažintos tos pačios teisės į lygybę ir laisvę, tai iš čion gaunamas aptarimas visuomeninio idealo, kaipo *principo, reikalaujančio visuotinojo susivienijimo lygybės ir laisvės pagrindais.* Kiek mes reikalaujame, kad asmuo būtų gerbiamas *visuomet* ir *visur*, savitarpinio prisipažinimo prievolė negali būti apribota jokiomis sienomis ir skirtumais. Nieks neprivalo būti išskirtas iš visuotinosios vienybės idėjos. Nelygstamasis asmens principas tokiu būdu neišvengiamai veda prie *visuotinojo žmonijos solidarumo* idėjos. — Suglaudžiant gautuosius pradus trumpoje formuloje, visuomeninis idealas galima aptarti, kaipo *laisvo universalizmo principas* (t. p. 108 p.).

Šitie pilnai nuoseklūs iš esmės prof. Novgorodcevo išvadžiojimai yra visai priimtini su maža tik pataisa, būtent, ta, kad visuomeninis idealas yra ne laisvo universalizmo principas, bet pats šitas laisvas universalizmas, lygiai taip pat, kaip jis yra ne visuotinojo susivienijimo lygybės bei laisvės pagrindais principais, bet pats šitas visuotinasis susivienijimas.

Priimtas su šita maža pataisa visuomeninio idealo supratimas savo turinyje nelaiko nieko tokio, kas yra lygstama, priklauso vienam kuriam istoriniam laikotarpiui ir todel yra kokia nors prasme konkretus dalykas. Sąvoką „visuotinasis susivienijimas lygybės bei laisvės pagrindais" tėra vien bendra formula, kuri nustato visuomeninės pažangos pakraipą, ir kuri iškelia aikštėn tą kuriamąjį istorijos pradą, kuriuo yra kuriamoji dvasia asmens, reikalaujančio sau lygybės bei laisvės. Bet šita formula nėra neatskiriamai surišta su jokiu istoriniu visuomeninio idealo supratimu, kuris kada nors buvo realizuojamas tam tikrose laiko bei vietos aplinkybėse (t. p. 109—110 p.).

Todel irgi iš kitos pusės yra klaidinga laikyti absoliutiniais, arba nelygstamais, tuos istorinius būdus tvarkyti visuomeninį gyvenimą, kurie atsirado tam tikrose visuomeninės pažangos aplinkybėse. Kai, pavyzdžiui, vieninteliu išganomuoju visuomeninės santvarkos idealu yra skelbiama tautos valdžia, parlamentarizmas, socializmas ir p. d., tai tokiais atvejais laikinos bei konkretinės priemonės nelygstamajam idealui vykdyti yra laikomos pačio idealo esme (t. p. 117 p.). Iš tikrųjų visuomeninio idealo nustatymas yra linkmės užbrėžimas į begalenybę. „Tai yra grynai apstraktiniai reikalavimai visuotinojo susivienijimo lygybės bei laisvės pagrindais; tai yra atitrauktasis asmenybės principas, paimtas dvejopa prasme—iš pusės teisių ir iš pusės prievolių—ir tokiu būdu pakeltas prie visuotinojo universalizmo idėjos" (130 p.).

Taip suprastas šitas idealas iš esmės yra ne tik demokratiškas, bet ir visuotinas, nes jis galutinėje sąskaitoje reikalauja visos žmonijos susivienijimo pasaulinės lygybės ir pilietybės pagrindais (t. p. 131 p.), nes idealus visuomeninės organizacijos tikslas, tariant Sergijaus Trubeckio žodžiais, yra „apimti visą žmoniją ir realizuoti proto, taikos ir laisvės viešpatiją (t. p. 135 p.).

Pirmu pažvelgimu galėtų rodytis, kad šitokis atitrauktasis ir nelygstamasis visuomeninio idealo supratimas neturi jokios realios reikšmės praktiniam visuomeniniam gyvenimui. Tuo tarpu iš tikrųjų jis pasirodo ne tik iš esmės teisingas, bet ir vienintelis praktiškas visuomeninio idealo supratimas. Būtent, aptarimas visuomeninio idealo, kaipo siekiamo begalenybėje nelygstamojo tikslo, atidaro perspektyvą į niekados nebaigiamą visuomeninę pažangą, kuri atatinkamai reikalauja niekados nenurimstančių laisvų ieškojimų ir laisvos kūrybos. Šita prasme kiekvienas konkretinis idealas, statomas tam tikrame istorinės pažangos laikotarpyje, tėra vien laikinas ir todel pralenkiamas pažangos vyksme į begalenybę. Maža to: pasitikėjimas galimybe konkretiniu būdu nustatyti tobulą visuomeninio gyvenimo harmoniją yra ne kas kita, kaip utopija, kuri tam tikrose aplinkybėse gali būti greičiau kliūtimi, negu priemone visuomeninei pažangai. Pirmoji pažiūra, nustumianti atitrauktinai suprastą visuomeninį idealą į begalenybę, pasižymi apykantos ir laisvės dvasia; tuo tarpu, antroji pažiūra, suteikianti konkretiniam istoriniam idealui absoliutinės, arba nelygstamosios reikšmės, serga paprastai sektiško ekskliuzivizmo nuotaika. Pastaruoju atveju manoma, kad tobulas visuomenės idealas yra lengvai atsiekiamas mūsų prigimtajame pasaulyje, ir kad tam reik tik mažiau ar daugiau priverstinu būdu realizuoti įsivaizduojamą gyvenimo pusiausvyrą (t. p. 119 p.). Tokia, pavyzdžiui, yra socialistinio rojaus utopija.

Užtat atitrauktasis visuomeninio idealo supratimas stato prieš mūsų sąmonę visuomeninio gyvenimo normą, kuri turi vis delto pakankamai konkretinio turinio, kad galėtų būti visai praktiška ir labai reikšminga kasdieninio visuomeninio gyvenimo reikalams. Pasirodo, būtent, kad tolimas visuomeninis idealas yra tikras vedamasis pradas bet kuriai visuomenei ir bet kuriai gadynei. Jis yra toji reguliatyvinė norma, pagal kurią privalu orientuotis renkantis visuomeninio veikimo pakraipą. Pavyzdžiui, tautos gyvenime visa tai kas atatinka šitaip suprastą idealą, visa, kas atvaduoja ją nuo ekskliuzivizmo ir praturtina jos gyvenimą, yra tikra ir gera; ir, atvirkščiai, visa tai, kas atskiria šitą tautą nuo kitų tautų, ir kas tolina ją nuo didžiojo visos žmonijos bendravimo tikslo, yra netikra ir negera. Tokiu būdu visuotinojo solidarumo idėjoje glūdi žymė, kuri leidžia atskirti tai, kas privalo būti, nuo to, kad yra vengtina bet kurios visuomenės ir bet kurios gadynės pastangose (t. p. 138 p.).

Pigu įspėti, kiek reikšmės turi visuomeniniam gyvenimui bei veikimui gerai suptasto visuomeninio idealo meilės įdiegimas į naujųjų kartų širdis. Juk nuo šitos idealo meilės pareina taip ar šiaip pagrindinė visuomeninio gyvenimo bei veikimo pakraipa. Šita meilė irgi apsauguja nuo beviltiško paskendimo gyvenimo realizme ir nuo pesimistiško atsisakymo nuo entu-

ziastiškų pastangų eiti visuomeninės pažangos keliu ir nenuilstamai tobulinti gyvenimą pagal idealo reikalavimus.

Apie idealo reikalą ir praktinę jo reikšmę labai gražiai rašo tas pats prof. Novgorodcevas, kurio koncepcija apie visuomeninį idealą man teko ką tik suglausti trumpoje santraukoje. „Reik, sako jisai, tikėti į stebuklingą gėrio ir tiesos kraštą; reik tikėti į palaimingą dorinio idealo žemę tam, kad galima būtų eiti savo keliu šitoje netobuloje žemėje. Tam, kas neturi kito tikėjimo, kaip tik į žmonių nuodėmes ir netobulybes, tam nėra kur eiti, tam visas žmogiškasis gyvenimas tėra vien baisi, nepermatoma tamsybė" (t. p. 139 p.). Užtat, kas pasitiki idealu, tas ras jame pakankamai jėgų tvirtam doriniam nusistatymui savo gyvenime bei veikime. „Mes nežinome ateities, sako toliau Novgorodcevas, bet žinome dorinės mūsų sąmonės reikalavimus. Mes negalime numatyti mūsų tikslų atsiekimo, bet mes galime šito atsiekimo geisti ir reikalauti. Mes galime ir privalome įdėti dalį savo minties ir vilčių į neapribotą ateities perspektyvą. Ar pasiseks mums susilaukti išdavos, ar ne, tai negali turėti įtakos dorinio reikalavimo esmei. Šitas reikalavimas nenustoja savo galios net tada, kai pasilieka nevaisingas" (t. p. 139—140 p.).

Štai, ką reiškia tasai idealizmas atžvilgiu i visuomeninio gyvenimo tikslus, kuris turi būti auklėjamas naujose kartose, nes jis turi dideliausios praktinės reikšmės visuomeninės pažangos pakraipai bei įtampai. Sykiu turiu priminti, kad šitas idealizmas atžvilgiu į visuomeninį idealą turi sugyventi su reliatyvizmu atžvilgiu į visuomeninio veikimo artimesnius konkretinius tikslus ir vykdomąsias priemones. Visuomeninis idealas mūsų tikrovėje tegali būti realizuojamas vien dalinai, kiek tai leidžia realios visuomeninio gyvenimo aplinkybės ir faktinai turimos realizavimo priemonės. Jei visuomeniniam veikimui trūksta nelygstamojo idealo, jis iš tikrųjų stoksta vedamojo principo, arba reguliatyvinės normos, ir todel neišvengiamai turi pasiduoti neracionalių gyvenimo gaivalų įtakai. Jei visuomeniniam veikimui trūksta realių gyvenimo aplinkybių ir turimų vykdomųjų priemonių pažinimo, jis faktinai stoksta realaus pagrindo, ant kurio galėtų bent dalinai realizuotis visuomeninis idealas.

Kalbamas čia idealizmo ir realizmo suderinimas visuomeniniame veikime faktinai jungia galutinio tikslo absoliutizmą su vykdomųjų priemonių reliativizmu. Tuo tarpu šitokia pusiausvyra visuomeniniame veikime pasitaiko nedažniausiai. Mūsų laikai kaip tik duoda pavyzdį, kaip demokratizmo klausime persimetama nuo kraštutinio idealistinio absoliutizmo į kraštutinį realistinį reliativizmą. Dar labai nesenai demokratinis idealas buvo laikomas absoliutiniu tose lytyse, kuriomis jį apvilko porevoliucinis XIX šimtmetis, ir todel buvo realizuojamas pas mus be reikiamos atodairos į realias gyvenimo aplinkybes ir į turimų priemonių tinkamumą. Dabar, iškilus aikštėn vadinama-

jam demokratizmo kriziui, vis dažniau yra neigiamas demokratinis idealas, kaipo toks, t. y. net be sąryšio su tomis konkretinėmis lytimis, kurios liko mažiau ar daugiau patyrimo sukompromituotos, — ir sykiu vienašališkai įsispytrima į visuomeninės tikrovės netobulumą bei priemonių menkumą.

Iš tikrųjų nei visuomeninės tikrovės netobulumas nei priemonių menkumas niekados nepaliuosuoja nuo linkmės į nelygstamąjį visuomeninį idealą; o kadangi iš jo esmės nuosekliai plaukia tarp kitko demokratiškas jo suprutimas, tai linkmė į demokratizmą pasilieka teisinga ir mūsų laikams, nors konkretinės lytys, kuriomis bandyta po Prancūzų Revoliucijos realizuoti demokratinis idealas, ir yra gerokai sukompromituotos. Tokiomis aplinkybėmis racionalu šitos lytys tobulinti, bet ne atsigręžti prieš demokratizmo principus, kaipo tokius,—ir dargi tobulinti, skaitantis su realaus gyvenimo tendencijomis ir faktinai turimų priemonių resursais*).

Kalbamas čia idealizmo ir realizmo suderinimas visuomeniniame veikime turi ypatingos reikšmės visuomeninės santvarkos organizavimui bei palaikymui. O kadangi nuo visuomeninės santvarkos taip ar šiaip pareina visuomeninio idealo realizavimas, tai klausimas, koks ideologinis pasiruošimas yra šituo atžvilgiu privalomas, yra labai reikšmingas visuomeninio auklėjimo reikalui. Šituo klausimu yra jau mums paaiškėję, kad, atsižvelgiant į visuomeninį idealą ir visuomeninės santvarkos reikalą, visuomeniniu auklėjimu privalu vesti naujos kartos suderintų nurodyta aukščiau prasme visuomeninio idealizmo ir realizmo pakraipa ir todel įdiegti joms ir karštą entuziastišką visuomeninio idealo meilę ir rimtą blaivų, atsargų sprendimą apie šito idealo realizavimo galimybes, pareinančias nuo visuomeninio gyvenimo aplinkybių ir faktinai turimų vykdomųjų priemonių. Nuo šitokio naujųjų kartų nusistatymo visų pirma pareina visuomeninė santvarka, kaipo viena iš plačiai suprantamų, bendrų priemonių, reikalingų visuomeniniam idealui realizuoti visuomenės gyvenime. Bet šalia visuomeninės santvarkos tokiomis plačiai suprantamomis bendromis priemonėmis yra dar visuomeniniai žmonių nusiteikimai, pareiną nuo jų kultūros stovio. Pati net visuomeninė santvarka žymioje dalyje laikosi tokiais ar kitokiais visuomeniniais žmonių nusiteikimais, ir todel atatinkamai visuomeninio idealo realizavimas visų pir-

*) Pažymėsiu prie šios progos, kad kaip tik vadovaudamasis panašiu metodologiniu nusistatymu, bandžiau savo rašinyje „Momento reikalai ir principų reikalavimai“ (ž. „Židinys“ 1926 m. 6—12 numeriuose.) užbrėžti bendrą reikiamų visuomeninių reformų pakraipą, kuri iš vienos pusės neatsisakytų nuo linkmės į demokratinį idealą, o iš kitos pusės sykiu būtų atremta į realines dabartinio visuomeninio gyvenimo tendencijas, iškėlusias aikštėn vadinamąjį demokratizmo krizį.

ma ir labiausiai pareina nuo kalbamųjų visuomeninių nusiteikimų pozityvumo bei tvirtumo. Iš eilės ir tenka mums susidomėti visuomeniniais žmonių nusiteikimais, kaipo tam tikromis priemonėmis visuomeniniam idealui realizuoti, kiek šitie nusiteikimai gali ir privalo būti visuomeninio auklėjimo tikslais.

3. — Visuomeninis idealas, kaip jau žinome, yra tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas, nes jis yra visuomeninio auklėjimo siekiamas per visuomeninį gyvenimą bei veikimą, t. y. netiesioginiu būdu. Užtat visuomeniniai žmonių nusiteikimai yra jau artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, nes jie yra siekiami tiesioginėmis visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Visuomeninis auklėjimas tik ruošia žmones visuomeniniam idealui siekti, bet užtat jis jau realizuoja auklėtinių prigimtyje tam tikrus visuomeninius nusiteikimus. Simptominga čia yra dargi tai, kad visuomeniniai nusiteikimai, kaipo artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, tampa priemonėmis, kai jie yra imami santykyje su tolimesniu visuomeninio auklėjimo tikslu, t. y. su visuomeniniu idealu. Tolimesnių ir artimesnių tikslų grandinėje kiekvienas artimesnis tikslas yra priemonė tolimesniam tikslui. Todel nenuostabu, kad visuomeniniai nusiteikimai yra tam tikros priemonės visuomeniniam idealui realizuotis. Čia ir kyla klausimas, kokie yra pagrindiniai ir bendriausi teigiamieji visuomeniniai nusiteikimai, kurie visuomeniniam auklėjimui yra artimesni tikslai, o atžvilgiu į visuomeninį idealą— reikiamos vykdomosios priemonės.

Lengva suprasti, kad pastatytas čia klausimas reikalauja suvesti visuomeninius nusiteikimus prie minimalinio skaičiaus, būtent, prie tų, kurie visuomeninių nusiteikimų jerarchijoje stovi pačioje viršūnėje. Apskritai, sistematizuojant kokį nors dalyką, privalu žinoti, kad smukmenos niekados nesudaro sistemos, ir kad sistema neprivalo turėti nei per maža nei per daug suskirstymų. Taigi turime bendrą klausimą, kokie yra pagrindiniai visuomeniniai nusiteikimai, kurie turi sprendžiamosios reikšmės visam visuomeninio auklėjimo plotui.

Mano įsitikinimu, yra du bendriausiu nusiteikimu, kuriuodu turi pagrindinės reikšmės visam visuomeninio gyvenimo plotui ir todel yra bendri tikslai visam visuomeniniam auklėjimui. Vienas nusiteikimas liečia labiau visuomeninio gyvenimo lytį ir yra tai, kas yra vadinama teisės sąmonė, arba teisinė sąmonė, vokiškai verčiama Rechtsbewusstsein, rusiškai „pravovoje soznanije". Antras nusiteikimas liečia labiau visuomeninio gyvenimo turinį ir yra ne kas kita, kaip solidarumo jausmas, arba trumpiau tariant, solidarumas. Teisės sąmonės ir solidarumo sąvokos bus čia ne pro šalį smulkiau panagrinėjus.

Teisės sąmonė faktinai yra ne kas kita, kaip dorinė sąžinė, pasireiškianti visuomeninių santykių srityje. Dorinis dėsnis, kuris, kaipo tam tikra norma, turi apspręsti teisės sąmonę,

ir kuris todel liečia visuomeninių santykių sritį, yra galutinėje sąskaitoje tai, kas iš tikrųjų yra vadinama prigimtosios teisės vardu. Prigimtoji teisė yra faktinai dorinis dėsnis, plaukiąs iš protingos žmogaus prigimties ir pritaikytas visuomeniniams santykiams. Šalia prigimtosios teisės skiriama dar pozityvioji teisė, kuri įgauna galios ne iš žmogaus prigimties, bet iš visuomeninio žmonių bendravimo apraiškų, pavyzdžiui, iš visuomeninės valdžios, leidžiančios įstatymus, iš viešųjų papročių, ir įvairių precedentų, pav. teismų praktikos. Teisės sąmonė gali remtis tiek prigimtąja, tiek ir pozityviąja teise. Vadinasi, mes galime sąmoningai ir tvirtai nusistatyti tiek prigimtosios, tiek pozityviosios teisės turiniu. Kai prigimtoji ir pozityvioji teisė sutaria tarp savęs ir viena antrą remia, teisės sąmonė turi daugiausia davinių būti normalia ir tvirta. Bet pozityvioji teisė gali būti abejinga doros atžvilgiu ir todel nesiremti jokia prigimtąja teise. Tuomet teisės sąmonė tesiremia vien pozityviąja teise ir todel turi jau mažiau davinių būti tiek pat tvirta ir pastovi, kaip esti pirmuoju atveju. Pagaliau tarp pozityviosios ir prigimtosios teisės gali būti prieštaravimo, arba kolizijos. Tuomet teisės sąmonė gali svyruoti arba apsispręsti vienos katros turiniu, prieš antrąją teisę. Teisių prieštaravimo atveju teisės sąmonė turi mažiausia davinių būti tvirta ir pastovi. Vis delto teisės sąmonė, apsisprendusi prjgimtosios teisės turiniu, tiek gali būti stipri, kad ji gali iššaukti visuomenėje revoliucinį pasipriešinimą prieš pozityviųjų įstatymų realizuojamą tvarką.

Kai dorinis dėsnis apsprendžia prigimtąją teisės tvarką; kai paskui prigimtoji teisė tarnauja bendru idealiniu pagrindu pozityviajai teisei, ir kai, pagaliau, šita pastaroji sugestionuoja tvirtą ir pastovią teisės sąmonę, galima kalbėti apie tikrai normalią teisės sąmonę. Tačiau visuomenės gyvenime labai dažnai netobulai yra suprantamas dorinis dėsnis; dar menkiau jis yra taikomas visuomeniniams santykiams tiek principe, tiek ir įstatymuose, taip kad faktinoji pozityviosios teisės tvarka retai kada gali sugestionuoti visai normalią teisės sąmonę. Teisės sąmonė nukrypsta nuo savo normos dargi todel, kad įvairios gyvenimo aplinkybės sugeba sudrumsti ją neprotingomis tradicijomis, egoistiniais polinkiais, materialiniais išrokavimais, menku teisėtos tvarkos supratimu ir tt. Norint tad patiesti tvirtų pagrindų teisėtai visuomenės tvarkai žmonių sielose, tenka auklėti juose normali teisės sąmonė, kuri iš vienos pusės būtų orientuojama pagal prigimtąją teisę, o iš kitos pusės būtų pritaikoma prie realių visuomeninio gyvenimo aplinkybių. Kas turi aiškią teisės sąmonę, orientuojamą pagal prigimtąją teisę ir, tuo pačiu, pagal dorinį dėsnį, tasai neves, pavyzdžiui politinės akcijos prieš kultūrinio apsisprendimo laisvę, nes šitokia laisvė sudaro prigimtąją asmens teisę; tasai irgi neardys nustatytosios visuomeninės tvarkos tada, kai ji yra abejinga doriniu atžvilgiu, nes tvarkos reikalas yra prigimtas valstybės esmei;

bet tasai iš kitos pusės stengsis reformuoti arba net griežtai kovoti su tokiais įstatymais, kurie įžeidžia prigimtąsias žmonių teises, nes normali teisės sąmonė reikalauja statyti aukščiau prigimtąsias teises už pozityviųjų įstatymų reikalavimus. Tokiu būdu normali teisės sąmonė yra ne tik visuomeninės tvarkos, bet ir visuomeninės pažangos veiksnys.

Antras bendriausias visuomeninis nusiteikimas, kaip pasakyta, yra solidarumas. Solidarumo principas reguliuoja ne visuomeninių santykių lytį, bet jų turinį. Todel solidariai nusiteikęs bus tasai, kas ne tik įstatys savo interesus į formalinius teisėtumo rėmus, bet ir suderins juos su aukštesniais platesnės visumos reikalais. Pavyzdžiui, ekonominėje srityje solidarumo principas stengiamasi išlaikyti kooperacijoje, kuri gali turėti savo tikslu suderinti vartotojų reikalus su tarpininkų reikalavimais.

Šiaip jau solidarumo principas, žiūrint į atskiras visuomeninio gyvenimo sritis, gali pasireikšti įvairiu turiniu, nuosekliai einant nuo siaurų šeimos ribų prie pasaulinės tautų sąjungos. Tik šitas nuolat plintąs universalizmo pakraipa akiratis tegali suteikti solidarumui tikros prasmės. Solidarumas, sustingęs kuriame nors apribotame tarpsnyje, tuo pačiu žymiai nustoja savo vertės. Pavyzdžiui, maža tėra vertas šeimynos narių solidarumas, jei pati šeimyna pasireiškia egoizmu atžvilgiu į visa tai, kas jai nepriklauso.

Tokiu būdu solidarumas yra asmens sugebėjimas suderinti savo reikalus su aukštesniais platesnės visumos reikalais. Tos visumos, kuriose tenka žmogui gyventi, yra įvairios: šeimyna, valsčius, valstybė, tauta, visa žmonija,—štai tik žymesnės iš jų. Tikras solidarumas reikalauja, kad siauresnės visumos reikalai būtų suderinti su platesnės visumos reikalais, ir todel normali solidarumo sąmonė turi būti orientuojama universalumo pakraipa. Del šitos priežasties, auklėjant naujas kartas visuomeniniu atžvilgiu, reik šita universalumo pakraipa nuosekliai išlaikyti, kad solidarumo nusiteikimas nebūtų apribotas ekskliuzivistišku kokios nors visuomeninės grupės nusistatymu. Pavyzdžiui, gerai suprastas patriotizmas ir nacionalistinis šovinizmas labiausiai skiriasi tarp savęs tuo, kad pirmasis sutaria su visuotinojo solidarumo idėja, tuo tarpu kad antrasis ekskliuzivistišku būdu apsiriboja siaurai suprantamais vienos tautos reikalais.

Taigi iš vienos pusės teisės sąmonė, liečianti visuomeninio gyvenimo lytį ir orientuojama visų pirma prigimtosios teisės idėja, ir iš antros pusės solidarumo sąmonė, liečianti visuomeninio gyvenimo turinį ir orientuojama universalizmo pakraipa, yra du pagrindiniu nusiteikimu, siektinu visų pirma visuomeninio auklėjimo priemonėmis.

Čia bus ne pro šalį konstatavus didelę šitų dviejų nusiteikimų svarbą visuomeniniam gyvenimui. Vien ta visuome-

nės santvarka yra pastovi bei tvirta, kuri remiasi iš vienos pusės žmonių teisės sąmone, o iš antros pusės—solidarumo jausmu. Ten, kur nėra šitų dviejų visuomeninio gyvenimo ramsčių, įstatymai, kad ir išmintingiausiai parašyti, nepajėgia palaikyti visuomenėje tvarkos, laisvės ir gerovės. Štai kodel visai galima sutikti su Foerster'io teigimu, kad visuomenės organizacija pareina nuo sielos organizacijos. Tuo tarpu visuomeninė sielos organizacija yra ne kas kita, kaip visuomeninis jos išauklėjimas, kuris sudarytų joje pastovių visuomeninių nusiteiteikimų. Ogi pirmoje šitų nusiteikimų eilėje turėtų eiti teisės sąmonė ir solidarumo jausmas.

Būtų vis delto klaidinga manyti, kad visuomenės tvarka, laisvė ir gerovė tepareina vien nuo visuomeninės asmens kultūros nurodyta prasme, ir kad visuomeninė santvarka nevaidina čia jokios rolės. Iš tikrųjų visuomenės gyvenimas tam tikrame laipsnyje pareina ir nuo tų principų, kurie yra padėti į visuomeninės santvarkos pagrindą. Tiesa, jei iš vienos pusės gera santvarka dar nesudaro faktinos tvarkos, laisvės ir gerovės visuomenėje, kur žmonės nėra išauklėti visuomeniniu atžvilgiu, tai iš antros pusės blogos santvarkos įtaka gali būti tam tikrame laipsnyje neutralizuojama visuomenėje, kur žmonės palyginti yra gerai išauklėti visuomeniniu atžvilgiu. Iš čion tegalima padaryti viena išvada, būtent, ta, kad visuomenės tvarka, laisvė ir gerovė pareina sykiu ir nuo visuomeninės santvarkos ir nuo visuomeninės žmonių kultūros, t. y. nuo jų visuomeninių nusiteikimų, ir pirmoje eilėje—nuo teisės sąmonės ir solidarumo jausmo.

Teisės sąmonė ir solidarumo jausmas, kaipo du bendriausiu visuomeniniu nusiteikimu, eina visuomeniniame auklėjime artimesniais tiesioginiais tikslais, palyginant su visuomeniniu idealu, kuris, kaip žinome, eina jame tolimesniu, arbs netiesioginiu, tikslu. Bet šalia šitų bendriausių visuomeninių nusiteikimų, kurie turi reikšmės visoms visuomeninio gyvenimo sritims, galima dar nustatyti visa eilė specialesnių visuomeninių nusiteikimų, kurie turi ypatingos reikšmės atskiroms visuomeninio gyvenimo sritims ir todel yra vis delto visuomeninio auklėjimo tikslai. Čia ir gali kilti klausimas, kokie yra tie pagrindiniai visuomeniniai nusiteikimai politinėje, ekonominėje, socialinėje, tautinėje ir tarpvalstybinėje bei tarptautinėje gyvenimo srityse, kurie turėtų eiti visuomeniniame auklėjime specialesniais tikslais.

Einant į atskiras visuomeninio gyvenimo sritis reik pastebėti, kad kiekvienoje iš jų visuomeniniai nusiteikimai turi griežtai atatikti jos prigimtį. Todel, pavyzdžiui, norint nustatyti visuomeninius nusiteikimus politinei visuomeninio gyvenimo sričiai, reik jinai aiškiai skirti nuo ekonominio socialinio gyvenimo ploto. Taip, politinė gyvenimo sritis turi daugiau formalinio pobūdžio, tuo tarpu kad ekonominė socialinė gyvenimo sritis

pasižymi labiau materialiniu pobūdžiu. Vadinasi, pirmoji liečia labiau visuomeninio gyvenimo lytį, antroji—jo turinį. Atatinkamai politinis auklėjimas turi labiau atsižvelgti į formalines visuomeninio gyvenimo lytis, kurios savo visumoje sudaro politinę jo santvarką: tuo tarpu ekonominis ir socialinis auklėjimas turi dairytis į materialinius gyvenimo reikalus ir į tuos savitarpinius žmonių santykius, kurie susidaro ant materialinio pagrindo.

Iš to, kas pasakyta, reik įsidėmėti pagrindinis skirtumas tarp politinės ir ekonominės socialinės visuomeninio gyvenimo sričių. Politinė yra visuomeninio gyvenimo sritis, liečianti žmonių santykiavimą, kiek jis pareina nuo visuomeninių jų sugyvenimo lyčių. Tuo tarpu ekonominė socialinė yra visuomeninio gyvenimo sritis, liečianti žmonių santykiavimą, kuris turi savo pagrindu materialinį veikimą, tenkinantį žmonių reikalus materialinėmis gėrybėmis. Pagal šitą pagrindinį skirtumą tarp politinės srities iš vienos pusės ir ekonominės socialinės srities iš antros pusės galima jau spręsti, kad politiniame auklėjime privalu labiau atsižvelgti į teisės sąmonės auklėjimą, tuo tarpu kad ekonominiame socialiniame auklėjime turi stovėti pirmoje vietoje solidarumo auklėjimas. Tai tačiau nereiškia, kad politinis auklėjimas gali nesiskaityti su solidarumo reikalu, ir kad ekonominis socialinis auklėjimas gali nesirūpinti teisės sąmone.

Taigi pasirodo, kad iš dviejų pagrindinių visuomeninių nusiteikimų, kuriais yra teisės sąmonė ir solidarumas, teisės sąmonė turi pirmaeilės vedamosios reikšmės politiniam auklėjimui, kadangi politinio gyvenimo srityje pirmoje eilėje stovi formalinis momentas, arba visuomeninio sugyvenimo lytys. Toliau ir kyla klausimas, kuo specialiai pasireiškia politiniame visuomenės gyvenime teisės sąmonė.—Į šitą klausimą reik atsakyti, kad teisės sąmonė visų pirma turi pasireikšti sąmoningu vertinimu dviejų pagrindinių formalinių visuomeninio gyvenimo vertybių—tvarkos ir laisvės. Ir iš tikro, jei gerovė labiau liečia ekonominį socialinį visuomeninio gyvenimo sritį, tai tvarka bei laisvė liečia visų pirma politinį gyvenimą. Tvarkos meilė ir sugebėjimas ją palaikyti visuomenės gyvenime yra ne kas kita, kaip parlamentarinis drausmingumas. Laisvės meilė ir sugebėjimas ją pagerbti yra ne kas kita, kaip tolerantiškas laisvingumas. Tokiu būdu pasirodo, kad specialesniais politinio auklėjimo tikslais yra visuomeninis drausmingumas ir tolerantiškas laisvingumas. Kitaip tariant, į politinio auklėjimo pagrindą dera padėti drausmės bei laisvės sintezė. Be drausmės politinis visuomenės gyvenimas virsta chaosu. Be laisvės visuomenė tampa vergų masė.

Sąmoningas drausmingumas faktinai reiškia sugebėjimą išlaikyti savo nusistatymu teisėtą tvarką tiek pilietinio, tiek valstybinio gyvenimo srityse. Sąmoningas laisvingumas reiškia

faktinai sugebėjimą pagerbti svetimą laisvę, kaip sau reikalaujamąją, ir pergalėti prievartos pavartojimo pavojų ten, kur prievarta protingai negali būti pateisinta. Foerster'io veikaluose galima rasti iškalbingų puslapių, kurie yra pašvęsti drausmingai visuomeninės tvarkos meilei iš vienos pusės ir tolerantiškam laisvingumui bei prievartos paneigimui iš antros pusės. Vadinasi, Foerster'io visuomeniniame auklėjime rado visai aiškios išraiškos du pagrindiniu politiniu nusiteikimu, kuriuodu privalo eiti specialesniais tikslais politiniame auklėjime.

Einant giliau į politinį auklėjimą ir atsižvelgiant į dar specialesnes jo sritis, kuriomis yra pilietinis ir valstybinis auklėjimas, galima būtų kiekvienoje iš šitų dviejų sričių įžvelgti visa eilė dar konkretesnių nusiteikimų, kurie, kaipo pedagoginės vertybės, turi eiti dar specialesniais tikslais politiniame auklėjime.

Pilietinis auklėjimas turi tarp kitko atsižvelgti į piliečių santykiavimą vienų su kitais. Šituo atžvilgiu politiniai nusiteikimai gali pasireikšti ištisa pilietinių dorybių eile, į kurią, pavyzdžiui, įeina taikumo dvasia, vienybės jausmas, savitarpinės atsakomybės pajautimas, draugingumas, paslankumas į pagalbą silpniesiems, kovojančių instiktų suvaldymas, nuolaidumas, atsparumas tvirkinančiai masės įtakai, atodaira į aplinkumą, vadavimo dvasia, sugebėjimas kitus išklausyti bei suprasti, punktualumas, žodžio laikymas ir tt. Tarp kitko, Foerster'is, kuris apie daugelį šitų pilietinių dorybių kalba savo veikaluose, visai teisingai pastebi, kad tokios pilietinės dorybės, kaip taikumas, nuolaidumas, kovojančių instinktų apvaldymas bei įdorinimas (Veredlung), dar nereikalauja „taiką labiau mylėti, negu kryžių". Ir iš tikro žemiškas mūsų gyvenimas visuomet buvo ir bus nuolat kova ne tik su išviršiniais gamtos bei išvidiniais prigimties gaivalais, bet ir vienų žmonių su kitais. Tik šita neišvengiama kova privalo būti vedama parlamentariniu būdu, teisėtos tvarkos ribose, garbingai bei padoriai, su pagarba idėjinio savo priešo asmeniui, nors ir su smūgiu klaidingam jo nusistatymui.

Valstybinis auklėjimas turi atsižvelgti į piliečių santykiavimą su valstybe ir į vyriausybės santykius su piliečiais. Einant nuosekliai nuo visuomeninio auklėjimo prie politinio ir paskui nuo šio pastarojo prie valstybinio, privalu susekti, kokiomis konkretinėmis valstybinėmis dorybėmis pasireiškia iš vienos pusės teisės sąmonė bei solidarumas, o iš antros pusės—visuomeninis draugingumas bei tolerantiškas laisvingumas. Čia vėl rasime ištisą jau valstybinių dorybių eilę, į kurią įeis ir valstybinio autoriteto, t. y. įstatymų bei valdžios, pagarba, ir privatinių interesų solidarus palenkimas valstybiniam tikslui, ir valstybinis drausmingumas, ir prievartos neapykanta, ir padorus suderinimas dviejų dalykų, kuriuos Foerster'is vadina Machtge-

wissen ir Rechtsgewissen, t. y. galybės sąmonė su teisės sąmone, ir tt.

Šituo klausimu vėl tenka pastebėti, kad valstybinis drausmingumas ir įstatymų bei valdžios pagarba neprivalo niekados pereiti į vergavimą bet kuriai valstybinei tvarkai ir bet kuriai valdžiai. Valstybinė tvarka remiasi pozityviąja teise, sudaryta įstatymais, įpročiais, precedentais ir tt. Tuo tarpu šita teisė gali prieštarauti prigimtajai teisei, kuri remiasi doriniu įstatymu. Tokiu atveju atsiranda net valstybės piliečiams prievolės kovoti su vyriausybe, remiančia moraliai bei faktinai valstybinę tvarką, prieštaraujančią galutinėje sąskaitoje doriniam įstatymui. Tokia prievolė išimtinais atsitikimais, kaip sakyta, gali net pateisinti revoliucinę pervartą, būtent, tada, kai tarp pozityviosios ir prigimtosios teisės prieštaravimas objektyviai yra nepakenčiamai didelis, ir kai nėra kitokių priemonių įdorinti faktinąją tvarką. Tačiau kova už geresnę valstybinę santvarką niekados neprivalo kompromituoti nei valstybės, nei teisės, nei valdžios, kaipo tokių. Į visa tai dera politiniame auklėjime tinkamai atsižvelgti, išvystant jaunime nusiteikimus, kurie turi nustatyti jo santykiavimą su valstybe ir jos vyriausybe.

Kitokios rūšies bus visuomeniniai nusiteikimai ekonominėje socialinėje srityje. Tiesa, kalbamoji sritis gali būti imama tik ekonominiu arba tik socialiniu atžvilgiu. Tuomet pirmuoju atveju reikėtų kalbėti apie ekonominius, antruoju atveju—apie socialinius nusiteikimus. Iš tikrųjų ekonominės ir socialinės visuomeninio gyvenimo apraiškos tiek tampriai yra tarp savęs surištos, kad yra galimybės kalbėti sykiu apie ekonominius socialinius nusiteikimus. Būtent, ekonominis yra dalykas, liečiąs visuomenės ūkį, t. y. materialinių gėrybių gamybą, mainomainį, arba mainus, paskirstymą ir suvartojimą. Socialinis yra dalykas, liečiąs visuomeninį žmonių santykiavimą, turintį savo pagrindą ekonominiame gyvenime. Tokiu būdu socialinė apraiška tėra viena tik visuomeninių apraiškų rūšis, ir todel nedera lietuvių kalboje vartoti žodis „socialinis“ vietoje žodžio „visuomeninis“. Tos kalbos, kurios, kaip kad prancūzų kalba, neturi žodžio „visuomeninis“ šalia žodžio „socialinis“ (prancūziškai—social.), vartoja šitą pastarąjį pagal reikalą ir plačiąja ir siaurąja prasme.

Taigi į ekonominę sritį įeina ir visuomenės ūkis, kaipo toks, ir visuomeninis žmonių santykiavimas, pagrįstas ekonominiais interesais. Kalbant apie šitos srities visuomeninius nusiteikimus, reik, žinoma, išeiti iš pagrindinių ekonominio gyvenimo funkcijų, arba pareigų. Iš pareigų, kuriomis pasireiškia ekonominis gyvenimas, keturios yra pagrindinės: pirma, materialinių gėrybių gamyba, antra, mainomainis, arba mainai, trečia, paskirstymas, ir, ketvirta, suvartojimas. Kiekvienai iš šitų ekonominių pareigų galima numatyti vienas pagrindinis nusi-

teikimas, pageidaujamas tiek ekonominiu, tiek ir socialiniu atžvilgiu.

Taip gamybos pareigai pageidaujamas yra didžiausias produktyvumas, visuomeniniu būdu reguliuojamas. Vadinasi, tinkamas gamintojo, kaipo tokio, nusiteikimas yra jo produktyvumas, kuris turi reikšmės ne jam tik vienam, bet ir visam visuomenės ūkiui, kiek šis pastarasis yra žmonių santykiavimo padaras. Mažai produktyvus ekonominis veikimas yra socialiniu atžvilgiu mažos vertės apraiška, nes atatinkamai ir mainomainis, paskirstymas ir suvartojimas menkai tegalės patenkinti visuomenės reikalus. Pasakymas, kad didžiausias produktyvumas turi būti reguliuojamas visuomeniniu būdu, pabrėžia socialinį gamybos pobūdį ir reikalauja jau šitoje ekonominėje pareigoje pasireikšti tam tikru socialiniu nusistatymu, arba net supratimu, kad privatinė gamyba turi būti statoma į solidarius santykius su visos visuomenės reikalais.

Mainomainio pareigai pageidaujamas yra išlyginamasis teisingumas (justitia commutativa), kuris šiuo atveju turi būti pagrįstas savitarpinio naudingumo principu. Paskirstymo pareigai pageidaujamas skirstomasis teisingumas (justitia distributiva), atsižvelgiąs ne tik į žmonių dalyvavimą gamyboje, bet ir į faktinus jų reikalus. Išlyginamasis ir skirstomasis teisingumas, kaipo du ekonominiu socialiniu nusiteikimu, viens antrą papildo: pirmasis reikalauja, kad gėrybių mainomainyje žmonės būtų vieni kitiems lygiai naudingi, tiekdami kiekvienam tai, kas jam pridera; antrasis, t. y. skirstomasis teisingumas, reikalauja, kad, skirstant materialinės gėrybės tarp visuomenės narių, būtų atsižvelgta į įvairių įvairiausius reikalus bei motyvus. Žmogus, pavyzdžiui, del kokios nors priežasties, ligos arba senatvės, negali dalyvauti gamyboje; bet vis delto būtų nusižengimas prieš skirstomąjį teisingumą leisti jam mirti badu, nes žmogus, kaipo visuomeninė būtybė, tam tikrose aplinkybėse turi teisės reikalauti sau pagalbos iš kitų žmonių. Šitaip suprastas skirstomasis teisingumas, kaipo pastovus visuomeninis nusiteikimas, turi didelės reikšmės socialiniam klausimui spręsti, kai tenka rūpintis vargingiausių visuomenės sluoksnių būvio pagerinimu. Galima net pasakyti, kad didieji socialiniai reformatoriai kaip tik pasižymėjo tuo visuomeniniu nusiteikimu, kuriuo yra skirstomasis teisingumas.

Pagaliau, ketvirtai ekonominei pareigai, kuria yra gėrybių suvartojimas, pageidaujamas yra taupumas, visuomeniniu būdu reguliuojamas. Kiekviena prabanga, kitaip tariant, kiekvienas nepateisinamas luxus, yra galutinėje sąskaitoje ir antiekonominė ir antisocialinė apraiška. Prabanga yra antiekonominė apraiška, kadangi ji sunaikina be būtino reikalo materialines gėrybes, kurios reikalavo žmogaus triūso, kartais net labai didelio ir labai brangaus sveikatos atžvilgiu. Prabanga yra antisocialinė apraiška, kadangi ji beveik visuomet nusideda prieš išlygina-

mąjį ir skirstomąjį teisingumą tada, kai visuomenėje yra skurstančių, dažnai net mirštančių badu žmonių. Todel taupumas, kaipo priešinimasis prabangai, tik tada yra gerai suprantamas, kai jis yra pagrįstas socialiniu solidarumo atžvilgiu, bet ne individualistiško šykštumo geiduliu, kuris kartais socialiniu atžvilgiu gali būti nė kiek ne geresnis už palinkimą į prabangą.

Įsivaizduokime dabar žmogų, kuris pasižymėtų visais keturiais ekonominiais socialiniais nusiteikimais, t. y. ir produktyvumu materialinių gėrybių gamyboje, ir išlyginamuoju teisingumu mainomainyje, ir skirstomuoju teisingumu gėrybių paskirstyme, ir, pagaliau, asmeniniu taupumu suvartojime. Ar šitokis žmogus nebus geriausiai nusiteikęs ekonominio socialinio gyvenimo gerovei? Ar jame neras konkretinės išraiškos du pagrindiniu visuomeniniu nusiteikimu: teisės sąmonė ir solidarumo jausmas? Produktyvumas gamyboje ir taupumas suvartojime, visuomeniniu atžvilgiu reguliuojamu, suteikia konkretinės išraiškos solidarumui. Tuo tarpu, išlyginamasis ir skirstomasis teisingumas suteikia konkretinės išraiškos teisės sąmonei.

Išeinant iš keturių nusakytųjų ekonominių socialinių nusiteikimų, tektų nuosekliai įsigilinti į dar specialesnes šitos srities dorybes, kuriomis šitie pagrindiniai nusiteikimai pasireiškia gyvenime. Čia reikėtų kalbėti apie moralinį darbo vertinimą, apie socialinių instinktų pergalėjimą, apie godumo apvaldymą, apie asmeninės sąskaitybos reikšmę, apie socialinę labdarybės pareigą, apie gerai sutvarkytą dosnumą, atremtą į asmeninį taupumą ir tt. Bet čia ne vieta gilintis į visus šituos dalykus.

Iš eilės reik nustatyti pagrindinis tikslas tautiniam auklėjimui. Pigu atspėti, kad pagrindinis nusiteikimas, kuris turi būti siekiamas tautiniu auklėjimu, ir kuris sudaro jam artimesnį, arba tiesioginį, tikslą, yra gerai suprastas, arba tikras, patriotizmas. Patriotizmas, kaip man teko kur kitur įrodinėti, yra tautinės individualybės meilė. Savo tauta yra mylima ne del to, kad ji yra didelė, graži ir galinga, bet visų pirma del to, kad jinai yra mums sava. Šita tautybės meilė paprastai yra surišta su gimtojo savo krašto, arba tėvynės, meile ir dargi su suvereninės savo valstybės vertinimu, nors gali būti atsitikimų, kur tautybė, tėvynė ir valstybė nesutampa viename mylimame objekte. Aišku savaime, kad patriotizmas turi daugiausia šansų normaliai reikštis tada, kai tauta turi gimtąjį savo kraštą ir gyvena nepriklausomu valstybiniu gyvenimu.

Pedagoginiu atžvilgiu turi labai didelės svarbos klausimas, kas yra tikras patriotizmas, arba, kitaip tariant, koks yra gerai suprastas patriotizmas. Nuo šio klausimo išsprendimo pareina geras supratimas to pagrindinio tautinio nusiteikimo, kuris yra pavadintas patriotizmo vardu. — Patriotizmas yra viena meilės rūšis, būtent, tautinės savo individualybės meilė. Tuo tarpu kiekviena meilė paprastai randa gyvenime karikatūrišką savo iškrypimą, ir, reik net pasakyti, kad kiekviena meilė reiškiasi

gyvenime dažniausiai karikatūriška savo išvaizda. Tai įvyksta todel, kad paprastai yra pamirštama, kad meilė, kaip ir kiekvienas kitas jausmas, tik tada tegali normaliai reikštis, kai ji yra kultivuojama racionalia pakraipa. Tuo tarpu dažniausiai meilė išsivysto savaimingu palinkimu į tą instinktą, kurs taip ar šiaip su ja yra surištas. Tokiu būdu dažniausiai pasirodo, kad tėvai karikatūriškai myli savo vaikus, kad vyras ir žmona karikatūriškai mylisi šeimoje, ir kad panašiai karikatūriškai žmonės myli savo tautą. Tikra patriotizmo karikatūra ir yra tasai šovinistiškas nacionalizmas, kuris yra labiau praplitęs tautų gyvenime, negu paprastai manoma.

Gerai suprasta meilė turi būti pagrįsta sėkmingu pageidavimu mylimajam savo objektui tobulumo. Meilė, kuri fatalistiškai susiderina su mylimojo objekto netobulybėmis ir nestumia žmogaus į žygius, kuriais šitas objektas galėtų būti patobulintas, nėra meilė tikra to žodžio prasme, žinoma, jei kalbama apie netobulų daiktų meilę. Tobulo absoliuto meilė verčia tik tobulintis, bet nereikalauja tobulinti mylimąjį objektą.

Ir štai gerai suprastas patriotizmas, kaipo tautinės savo individualybės meilė, turi būti pagrįstas visai sėkmingu ir aktyviu nusistatymu pageidauti savo tautai tam tikros didybės ir dirbti savo tautos tobulinimo naudai. Tiesa, ne kiekviena tautos didybė gali būti siekiama patriotizmo žygiais. Materialinė tautos didybė yra apribota faktinomis jos teisėmis ir todel negali peržengti teisėtų savo ribų. Pavyzdžiui, tauta turi teisėtas teritorines ribas, ir todel patriotui neprivalu geisti savo tautai svetimos teritorijos. Bet užtat visai kitaip yra su moraline tautos didybe. Šituo atžvilgiu tikras patriotas neprivalo statyti jokių ribų savo pageidavimams ir atatinkamai turi padėti visas galimas pastangas savo tautai tobulinti, jos didybei ūgdyti. Tuo tarpu šovinistas nacionalistas paprastai eina priešinga pakraipa: jis pageidauja neteisėtos materialinės didybės savo tautai ir sykiu maža tededa pastangų savo tautai tobulinti dvasiniu atžvilgiu; iš tikrųjų jis ją demoralizuoja jau vienu tuo faktu, kad užbrėžia jai nepateisinamus materialinius apetitus, kurie negali būti patenkinti be įžeidimo kitų tautu teisių.

Tikra tautos didybė kyla iš visuotinojo žmonių dvasios turinio ir tik reiškiasi individualinėmis tautybės lytimis. Todel tikras patriotizmas privalo reikštis ypatingu aktyvumu, arba kūryba, tautinės kultūros srityje, kur turi sueiti krūvon tautinių lyčių individualumas su turinio universalumu. Turinio universalumas tautinėje kūryboje kaip tik padaro tai, kad kiekviena tauta yra lygiateisis neatstojamas narys tautų šeimynoje.

Tokiu būdu pagrindinis tautinis nusiteikimas, kuris yra ne kas kita, kaip tikras patriotizmas, gali būti pilnai aptartas, kaipo tautinės savo individualybės meilė, pagrįsta pageidavimu savo tautai moralinės didybės, kylančios iš visuotinojo žmonių dvasios turinio ir besireiškiančios individualinėmis tautybės lytimis.

Taip suprastas patriótizmas ne tik nekliudo taikiai sugyventi su kitomis tautomis, kiek jos nėra, žinoma, agresyvios imperialistine savo politika, bet dargi principialiai reikalauja harmoningo tautų susiderinimo visuotinojoje tautų sąjungoje. Šitam paskutiniam reikalui privalo tarnauti tarpvalstybinis bei tarptautinis auklėjimas, kuris turi sudaryti naujų kartų psichikoje atatinkamų nusiteikimų.

Tarpvalstybinis bei tarptautinis auklėjimas, kurį mūsų laikais uoliai kelia aikštėn Foerster'is, vadindamas jį „weltbürgerliche und weltpolitische Erziehung", ir turi atsižvelgti į deramą atskirų valstybių ir atskirų tautų sugyvenimą vienoje pasaulinėje visų tautų organizacijoje. Foerster'is su tinkamu sau užsimojimu visai teisingai reikalauja, kad pedagogikos mokslas atsilieptų į pasaulinę karo katastrofą, statydamas tarpvalstybinio bei tarptautinio auklėjimo problemą.

Šitoje visuomeninio auklėjimo srityje turi rasti tinkamos išraiškos tie patys visuomeniniai nusiteikimai, kaip ir atskiros valstybės ir tautos gyvenime, tik paimti pasaulinio universalumo matu. Iš vienos pusės visos žmonijos solidarumas, iš kitos pusės prigimtosios tautų teisės sąmonė turi nustatyti pagrindinę pakraipą tautų drausmingumui ir tolerantiškam laisvingumui tarpvalstybinių santykių srityje. Konkretizuojant dar labiau šituos bendrus nusiteikimus, imamus pasaulinio universalizmo matu, teks auklėti tarpvalstybinių bei tarptautinių santykių srityje tokios dorybės, kaip gerai suprastas pacifizmas, valstybinio bei tautinio egoizmo pergalėjimas, kitų tautų vertinimas bei gerbimas, principialus bei faktinas prievartos neigimas, kai ji nepateisinama jokiu būtinu reikalu, gyvas visos žmonijos solidarumo jausmas ir tt.

Norint vienu posakiu apimti pagrindinį nusiteikimą, kuris galėtų eiti artimesniu tikslu tarpvalstybiniam bei tarptautiniam auklėjimui, galima būtų pasakyti, kad tokiu nusiteikimu yra universalus žmonių draugiškumas, kuris galėtų vesti visą žmoniją į visuotinąjį susidraugavimą laisvės bei lygybės pagrindais.

II. Pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės

1. Teorinė priemonė — lavinimas visuomeninio susipratimo: a. teorinio visuomeninio susipratimo pirmenybė prieš visuomeninio veikimo praktiką; b. priemonės visuomeniniam susipratimui lavinti naujose kartose. — 2. Praktinė priemonė—pratinimas dirbti visuomeninį darbą.

1. Nustačius visuomeninio auklėjimo tikslus, tuo pačiu buvo nustatytas tasai visuomenininko idealas, kuris turi būti siekiamas visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Ogi einant idealą taip ar šiaip realizuoti, vienas iš klausimų, kurie dabar gali kilti, liečia

Kauno Tarpdiecezinės Kunigų Seminarijos BIBLIOTEKA

priemones. Tai yra, būtent, klausimas, kokių yra pagrindinių priemonių visuomeninio auklėjimo tikslams siekti.

Sprendžiant šitą klausimą, pasirodo, kad tokiomis pagrindinėmis priemonėmis yra iš vienos pusės visuomeninio gyvenimo teorija, o iš kitos pusės — visuomeninio veikimo praktika. Teorija, arba visuomeninė doktrina, turi sudaryti intelektualinį nusistatymą visuomeniniuose klausimuose, tuo tarpu kad visuomeninio veikimo praktika turi išdirbti atatinkamą valios veiklumą. Taigi, trumpai tariant, doktrina bei akcija, štai dvi pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės. Doktrina suteikia visuomeninį susipratimą, akcija — visuomeninio veikimo įpročius.

a. Suprantama savaime, kad tiek teorinė, tiek ir praktinė visuomeninio auklėjimo priemonė, t. y. tiek doktrina, tiek ir akcija, yra būtinai reikalingi gerai ir pilnai vedamame visuomeniniame auklėjime. Bet teigti šitas toerijos ir praktikos būtinumas visuomeniniame auklėjime dar toli gražu nereiškia išspręsti tasai gana painus klausimas, kuris kaip tik čia kyla apie deramą teorinės ir praktinės priemonės santykiavimą visuomeniniame auklėjime. Katrai iš šitų dviejų priemonių ir kokiame laipsnyje privalu suteikti pirmenybę normalioje visuomeninio auklėjimo eigoje? Kalbėti apie pusiausvirą tarp teorinės ir praktinės visuomeninio auklėjimo pareigų, būtų nesiskaityti iš vienos pusės su pradedamuoju visuomeninio nusistatymo punktu, o iš antros — su tuo faktu, kad auklėtiniai, kaipo tokie, negali būti laikomi subrendusiais visuomenės veikėjais. Šituodu atžvilgiu, t. y. pradedamasis visuomeninio nusistatymo punktas ir nepilnas auklėtinio, kaipo tokio, subrendimas, ir įgalina daryti skirtumo tarp teorinės ir praktinės visuomeninio auklėjimo priemonės, pirmenybės bei svarbos prasme.

Kad ir gali išsyk pasirodyti keistas, vis delto yra teisingas psichologų teigimas, kad kiekviename veikime pradedamuoju punktu yra teorinis momentas. Tai kaip tik jau pasako žinomas filosofinis aforizmas, skelbiąs, kad nihil volitum quin praecognitum, vadinasi, niekas nėra norima, kas pirma nebuvo pažinta. Šis bendras psichologinis dėsnis nenustoja savo reikšmės ir tada, kai tenka spręsti klausimas apie palyginamąją doktrinos ir akcijos reikšmę visuomeniniame gyvenime ir todel atatinkamai — visuomeniniame auklėjime. Ir čia ir ten pradedamuoju punktu turi būti visuomeninė doktrina, suteikianti visuomeninio susipratimo, bet ne akcija, kuri be tinkamo teorinio susipratimo yra savaimingas krutėjimas, nežinia, del ko kilęs, ir nežinia, kur vedąs. Kitaip tariant, kad akcija būtų sąmoninga, protinga ir aiškiai tikslinga, ji turi būti pagrįsta doktrinaliniu susipratimu, anksčiau įgytu ir tinkamai pritaikytu aplinkybėms. Šita tiesa gerai išreikšta prancūzų publicisto V. Carlhian. „Veikti nepakanka, sako jisai, reikia mąstyti prieš veikiant, — mąstyti tam, kad būtų veikiama, ir veikti mąstant.

Konstatuoti teorinės visuomeninio auklėjimo priemonės pirmenybė dar toli gražu nereiškia mažinti reikšmė praktinės jo priemonės, kuria yra auklėtinių pratinimas prie visuomeninės akcijos, tai yra ruošimas jų visuomeniniam veiklumui, raginant juos dalyvauti taip ar šiaip visuomeniniame gyvėnime bei veikime. Savaime aišku, kad niekas negali būti tikras visuomenės veikėjas be tam tikro praktikos stažo, t. y. be faktiško nuoseklaus pratinimosi prie visuomeninio veikimo. Tai yra tiek aišku, kad mūsų laikais, linkusiais į neramų automatingą aktivizmą, nėra reikalo įrodinėti pasauliui (gal tik ne Lietuvai) praktikos reikšmę veikimui. Užtat kaip tik šiais laikais visai pravartu ypatingai pabrėžti sąmoningo teorinio, arba doktrinalinio, nusistatymo svarba visuomeniniam gyvenimui bei veikimui. Pasirodo, kad geras teorinis pasiruošimas visuomeniniam veikimui yra pirma sąlyga šito pastarojo sėkmingumui. Maža to: reik net tiesiog konstatuoti, kad visuomeninio veikimo užsimojimas, platumas, išdavumas ir patvarumas esti paprastai tiesioginėje proporcijoje su teorinio visuomeninio pasiruošimo rimtumu.

Šituo atžvilgiu įdomus yra istorijos liūdymas, kad didieji visuomenės reformatoriai iš vienos pusės ir nelemti jos griovėjai iš antros savo pasisekimą, tiek teigiamą, tiek ir neigiamą, žymia dalimi laimėjo aiškiu bei nuosekliu doktrinaliniu nusistatymu. Geru tam pavyzdžiu gali tarnauti socialdemokratų partijos įsigalėjimas darbininkuose antrojoje XIX štm. pusėje. Čia reikšminga yra tai, kad jų ideologas Karolis Marksas pasižymėjo aiškiai bei nuosekliai išvystyta ekonomine socialine doktrina, kurioje jis sugebėjo ryškiai suimti kapitalistinės santvarkos silpnybes, o iš kitos pusės principialiai atsiremti į egoistinius darbininkų masės interesus. Šituo atveju net ne objektyvus doktrinos tikrumas, bet tvirta bei ryški jos organizacija buvo viena iš žymesnių jos pasisekimo priežasčių. Ir tai buvo, reik žinoti, doktrina žmogaus, kuris išėjo iš mokyklos Hegelio, intelektualistiška savo dialektika kompromitavusio vokiškąjį idealizmą. Bet šita Hegelio dialektika buvo gera intelektualinio darbo mokykla, ir tai sugebėjo tinkamai panaudoti Marksas socialinės savo doktrinos reikalui. Tuo tarpu šitos doktrinos ypatybės padarė, kad atsirėmę į ją socialdemokratai, bet ne kita kokia socialistų grupė, laimėjo didžiausią įtaką tarp darbininkų, geriausiai susiorganizavo ir tiksliausiai nustatė savo taktikos metodus. Žodžiu tariant, socialdemokratų istorija geriausiai parodo, ką pajėgia atsiekti gerai suorganizuota ir energingai platinama visuomeninė doktrina net tada, kai ji nėra iš esmės tikra.

Bolševizmo genetinė priklausomybė nuo socialdemokratų išsivystymo tik dar labiau galėtų patvirtinti kalbamąją visuomeninės doktrinos reikšmę. Tuomet pasirodytų, jog kun. Schyrgens turi daug tiesos, rašydamas savo straipsnyje apie

Tolstojaus įtaką, kad „visa doktrinų istorija parodo, jog visuomenės žlunga pradedant nuo galvos", nes „idėjos yra sprokstamasis pradas įvykiuose". *) Tiesa, idėjų pasisekimas kurioje visuomenėje pareina nuo šitos visuomenės gyvenimo aplinkybių. Bet vis delto šitos aplinkybės nepajėgia pačios per save, t. y. be idėjų tarpininkavimo, turėti tokios reikšmės, kokios jos turi su doktrinaliai suformuluotų teorijų pagalba.

Jei tokia, kaip kad buvo nusakyta, yra neigiamoji klaidingų doktrinų reikšmė, tai lygiai didelė, nors jau teigiama, turi būti tikrų doktrinų svarba visuomeniniame gyvenime bei veikime. O jei taip yra iš tikrųjų, tai visuomeninis auklėjimas privalo išdirbti naujose kartose aiškų teigiamąjį visuomeninį susipratimą, nes nuo jo paskui pareina ne tik visuomenės susipratimas, bet ir visuomeninio veikimo pakraipa bei sėkmingumas.

Vis delto teorinio visuomeninio išsilavinimo reikalas nevisuomet yra teisingai suprantamas, kai klausimas liečia mokslą einantį jaunimą. Tokiu atveju visuomeniniam jaunimo lavinimui daromi įvairūs priekaištai, kartais griežtai priešingi savo prasme. Vieni, būtent, instinktyviai bijodami bet kurio visuomeninio lavinimo, laiko jį nepageidaujamu mokslą einančiam jaunimui, kaipo galintį patraukti šį pastarąjį į politinį bei partyvinį gyvenimą. Kiti kaip tik yra užinteresuoti įtraukti jaunimą į partyvinį politikos veikimą, bet jie bijo užtat teorinio visuomeninio lavinimo, kuris, jų supratimu, atitraukia jaunimą nuo praktinio visuomeninio gyvenimo, gamina iš jo nepritaikytų prie praktinio gyvenimo teoretikų, ideologų, rezonuojančių protininkų, kurie nesugeba prieiti prie bet kurio visuomeninio darbo paprastai, energingai, sumaniai, žodžiu tariant, praktiškai.

Iš tikrųjų ir pirmieji ir antrieji klysta savo neigiamu nusistatymu atžvilgiu į rimtą teorinį visuomeninį lavinimąsi. Pirmieji paprastai yra konservatoriai, kurie bijo visuomeniniu auklėjimu sužadinti jaunime revoliucines tendencijas; jie nenusimano, kad neišsilavinęs visuomeniniu atžvilgiu žmogus yra geriausia medžiaga, kuri gali būti lengvai panaudojama bet kurioms revoliucinėms pervartoms. Tuo tarpu faktas yra tai, kad kiekvienas žmogus taip ar šiaip turi gyventi bei veikti visuomenėje, kurioje jis turi prievolių bei teisių, ir todel jam yra būtino reikalo įsigyti bent minimalinio visuomeninio išsilavinimo, kad jis galėtų būti susipratusiu visuomenės nariu. Tai ypač yra svarbu demokratinėms valstybėms, kuriose piliečiai aktyviai dalyvauja valdžios sudaryme ir jos veikimo vertinime. Tokiose valstybėse visuomeninis piliečių nesubrendimas yra visuomenei didelių pavojų šaltinis, ir todel jose naujos

*) Cituojama pagal *V. Honnay, S. J.*, Les Cercles Sociaux de Doctrine Catholique. Louvain—Paris 1926, 51 p.

kartos turi būti visai sąmoningai bei sėkmingai auklėjamos bei lavinamos visuomeniniu atžvilgiu.

Kalbamieji konservatoriai, nusistatę prieš visuomeninį jaunimo auklėjimą, nesiskaito pakankamai su skirtumu, kurio yra tarp bendro visuomeninio auklėjimo bei lavinimo iš vienos pusės ir žmonių ruošimo specialiems politinės socialinės akcijos uždaviniams iš antros. Pigu suprasti, kad visuomeninis jaunimo auklėjimas bei lavinimas privalo pasilikti bendroje visuomeninio gyvenimo plotmėje, kur nesireiškia aktualiu būdu politinė partijų kova, bet kur vis delto gali reikštis tam tikra praktinės pasaulėžiūros pakraipa, kurios reikalauja bendra pasaulėžiūra, padėta į ūgdymo sistemos pagrindą. Todel, pavyzdžiui, katalikiškas jaunimas bus auklėjamas bei lavinimas bendro visuomeninio gyvenimo plotmėje pagal principus, kurių patiekia krikščioniškoji pasaulėžiūra. Laisvamaniai atatinkamai ves savo jaunimą laicizmo pakraipa, skiepydami jiems bendrus humanitarinius visuomeninio gyvenimo pagrindus. Bet nei vieni nei antri, kiek jie nori pasilikti santaikoje su racionaliai suprastos visuomeninės pedagogikos reikalavimais, neprivalo ūgdyti jaunime jokio ekskliuzivistiško partyvinio nusistatymo visuomeninio gyvenimo bei veikimo klausimuose. Apskritai, visuomeninio lavinimo nuosekliame išvystyme privalu eiti nuo bendrų mažiausiai abejotinų klausimų prie specialesnių ir labiau abejotinų, taip kad tie klausimai, kurie labiau skiria žmones ir daugiausia antagonizmų tarp jų sukelia, būtų nagrinėjami bei svarstomi vyriausiame jaunimo amžiuje, kai yra daugiausia šansų užtikti jame reikiamą šitiems klausimams visuomeninį susipratimą ir pusiausvirą.

Galų gale kalbamiesiems visuomeninio auklėjimo bei lavinimo priešininkams galima atsakyti, kad, jei blogas visuomeninis lavinimas yra pavojingas, tai nemažiau pavojingas yra ir joks visuomeninis lavinimas. Tokiu būdu vieninteliai pageidaujamas yra racionaliai sutvarkytas visuomeninis lavinimas, kuris, kaipo racionalus, vengtų traukti jaunimą į aistringą politinių socialinių ginčų sūkurį ir brutalią partijų kovą.

Ne mažiau klysta ir tie radikalai iš kairės ar iš dešinės, kurie dažnai stengiasi įtraukti jaunimą į aktualią politiką ir kurie todel priešinasi ilgesniam nuodugniam visuomeniniam jo lavinimuisi. Jų supratimu ilgesnis teorinis visuomeninių problemų studijavimas, einąs anksčiau veikimo, atitraukia jaunimą nuo visuomeninės akcijos ir ilgainiui daro net jį šitai akcijai apskritai netinkamą. Šitokiame nusistatyme, kaip jau galima spręsti iš nusakyto anksčiau racionalaus teorijos ir praktikos santykiavimo, yra didelio nesusipratimo, kuris aiškėja dargi ir iš kitų klausimo atžvilgių nušvietimo.

Visuomeninė akcija iš tikrųjų būtų pavojuje, jei visi, kas studijuoja visuomenines problemas tikslu įsigyti visuomeninį

susipratimą, liktų paskui akademiniais darbininkais, nes akademinis darbas, imamas specializacijos prasme, iš tikro mažai yra sutaikomas su gyvesne visuomenine akcija. Bet, kai jaunimas, esąs tiek aukštesniojoje, tiek aukštojoje mokykloje, imasi rimtų visuomeninių studijų ir su užsidegimu kelis metus ir net iki savo mokslo galo studijuoja visuomeninio gyvenimo klausimus, tai vis delto tokio pavojaus nesusidaro, nes iš šito jaunimo tik palyginti nedideliam nuošimčiui teks atsidėti akademiniam pašaukimui. Tuo tarpu galima su pilna tikrenybe iš anksto teigti, kad šitokios intensyvesnės visuomeninių problemų studijos išeis į naudą ne tik būsimųjų visuomenės veikėjų, bet ir pačios visuomeninės akcijos.

Visai teisingai yra sakoma, kad „studijos yra sutelktasis, arba telkiamasis, veikimas", tarsi tuo norima pasakyti, kad veikimas tikra to žodžio prasme yra ekspansyvus išsidalijimo darbas. Iš tikrųjų taip ir yra: kiekvienas visuomeninis veikimas, atliekamas kiek platesniu užsimojimu, tam tikra prasme išsemia žmogų, arba net tai, ką jis savyje sutelkia dvasinės rimties bei susikoncentravimo valandomis. Nenuostabu todel, kad krikščioniškoji asketika tik tą aktyvų gyvenimą laiko tikrai normaliu bei sėkmingu, kuris tvirtai yra pagrįstas dvasiniu vidaus gyvenimu. Juk paprastas dėsnis mums sako, kad, norint kitam ką nors duoti, reik iš pradžios pačiam laimėti. Tai lygu pasakyti, kad norint veikti, reik iš pradžios sudaryti savyje veikimo šaltinį, kuris gali būti sąmoningai bei tikslinga naudojamas. Jei dvasinis vidaus gyvenimas nėra praturtintai, telkiamuoju darbu, jei jame nėra sudaryta pastovių šaltinių veikimas negali būti nei pakankamai sėkmingas, nei patvarus nei tikrai dosnus bei turtingas savo išvedomis.

Panašiai yra ir su visuomeniniu veikimu, kai jis nėra atremtas į pirm atliktą teorinį pasiruošimą, kuris sutelktų visuomenės veikėjuje ir reikiamą susipratimą, ir aktyviąją iniciatyvą, ir platesnį užšimojimą, ir toli siekiančias pastangas, trumpiau tariant, plačią perspektyvą, tvirtą pasiryžimą ir patvarų išdavumą. Šita prasme kiekvieni rimtų visuomeninių studijų metai dešimteriopai apsimoka paskesniame visuomeniniame veikime. Visų pirma, tik aiškus doktrinalinis įsitikrinimas, įsigytas visuomeniniu išsilavinimu, tegali paskui palaikyti pastoviai karštą užsidegimą visuomeninėms problemoms ir visuomeninei akcijai. Tuo tarpu žmonės, nuėję į visuomeninį veikimą be teorinio pasiruošimio ir išsisėmę iš vidaus, anksčiau ar vėliau nusivylia visuomeninio veikimo sunkenybėmis bei nepasisekimais ir pasiduoda galų gale visuomeniniam abejingumui, konservatizmui, reakcijai. Ne be reikalo juk yra sakoma, kad šviesa tai karštis.

Iš kitos pusės tik visuomeninio gyvenimo bei veikimo principų pažinimas tegali laiduoti nuoseklų, pažangų, metodingą,

sąmoningą ir apskritai tikrai sėkmingą visuomeninį veikimą. Tuo tarpu visuomeninis veikimas, nepagrįstas rimtu teoriniu susipratimu visuomeninio gyvenimo klausimuose, turi visai pripuolamų išdavų, kartais teigiamų, bet dažniausiai neigiamų.

Pagaliau, rimtas teorinis pasiruošimas visuomeniniam veikimui, apimąs irgi dorinius šito veikimo principus, gali labiau apsaugoti visuomenės veikėjus nuo tos demoralizacijos, kuria taip dažnai gręsia politinis socialinis veikimas. Šitas pavojus ypač yra didelis mažai pasiruošusiems visuomenės veikėjams per anksti išėjusiems į visuomeninės kovos areną, ir todel ne suskubusiems savo vidaus darbu sutelkti savyje tuos dorinius-veikimo turtus, kurie beveik niekam dykai nėra duodami. Tokiu būdu rimtas visuomeninis išsilavinimas yra viena iš svarbių sąlygų, kurios laiduoja visuomeninių veikėjų dorumą.

Iš to, kas pasakyta iki šiolei apie teorinio visuomeninio išsilavinimo reikšmę, galima padaryti išvada, kad šitas išsilavinimas turi pirmenybės teisę prieš praktinį visuomeninį veikimą. Tai plaukia jau iš pačios dalykų eigos, nes visuomeninė akcija tik tada tegali būti tikrai tikslinga bei sąmoninga, kai ji jau pirm yra pagrįsta visuomeninės doktrinos principais. Tiesa, visuomeninės doktrinos pirmenybė prieš visuomeninę akciją dar toli gražu nereiškia, kad šita doktrina gali būti atpalaidota nuo tų patyrimų, kurių suteikia pats visuomeninis veikimas. Iš tikrųjų mažai reali yra ta teorija, kuri nesiskaito su gyvenimo praktika, nes ji remiasi niekuo nepagrįsta proto spekuliacija. Bet iš kitos pusės liūdna yra ta visuomeninio gyvenimo praktika, kuri nėra nušviesta bei vedama racionalios teorijos tiesomis. Jei pirma prasme teoretikas yra nerealus fantastas svajotojas, kuris geriausiu atveju yra visuomeniniame gyvenime nenaudėliu, tai praktikas antrąja prasme tegali būti vien atsitiktinai naudingas visuomeniniam gyvenimui. Bet vis delto yra daugiau šansų, kad pirmasis, t. y. teoretikas, bus rečiau pavojingas visuomenei, negu antrasis, t. y. praktikas, nes šis pastarasis dažniau vadovausis savo veikime neprotingais prietarais, egoistiškais polinkiais, šabloniškais įpročiais, materiališkais išrokavimais ir panašiomis kitomis nevisuomeniškomis ypatybėmis. Ir, kai dauguma visuomeninių veikėjų susidaro kaip tik iš tokių praktikų, tuomet pasirodo, kaip šita tikro visuomeninio susipratimo jiems stoka apsunkina bet kurią racionalią visuomeninę reformą, kaip visuomeninė pažanga yra fataliai stabdoma jų inercija, siauru akiračiu ir kiekvienos drąsesnės iniciatyvos baime.

Matant tokius gyvenimo pavyzdžius, negalima nesutikti su tėvu V. Honnay, S. J., kuris turtingame savo veikale „Visuomeniniai katalikiškosios doktrinos rateliai" („Les Cercles Sociaux de Doctrine Catholique", Louvain—Paris 1926) skelbia obalsį: „pirm doktrina, paskui akcija" ir tuo pačiu sutaria su

Š. T. Pijaus XI pasakymu, kad „niekados doktrina neturi būti paaukota akcijai".

b. Nustačius teorinio visuomeninio susipratimo pirmenybę prieš visuomeninio veikimo praktiką, visai pravartu pasistatyti klausimas, kokiomis konkretinėmis priemonėmis naujos kartos gali įsigyti šitą susipratimą tiek su pagalba suaugusios kartos, tiek ir nuosavomis savo pastangomis.

Kai suaugusi karta rūpinasi visuomeniniu nesuaugusios kartos auklėjimu, priemonės yra šios pastarosios priimamos mažiau ar daugiau pasyviu būdu; užtat, kai tebebręstanti karta pati rūpinasi visuomeniniu savo auklėjimusi, priemonės yra jos jau aktyviai panaudojamos. Todel pirmosios priemonės gali būti pavadintos pasyvinėmis, antrosios—aktyvinėmis. Ir štai pasyvinėmis visuomeninio lavinimo priemonėmis yra atskiri visuomeniniai pamokymai, sistemingas visuomeninis mokslas ir vadovavimas visuomeninei skaitybai (visuomeninio turinio knygų skaitymui). Aktyvinėmis visuomeninio lavinimosi priemonėmis bus skaityba ir šiaip jau visuomeninės studijos ir lavinimosi rateliai. Tokios bent yra svarbiausios visuomeninio lavinimo bei lavinimosi priemonės. Apie kiekvieną iš jų šis tas tenka pasakyti skyrium.

Visuomeniniai pamokymai privalu priešpastatyti sistemingam visuomeniniam mokslui mokykloje, nes jie daromi atsitiktinai įvairių auklėtojų įvairiais laikais ir įvairiose aplinkybėse. Reik net pasakyti, kad visi auklėtojai yra pašaukti daryti naujai kartai visuomeninių pamokymų prie kiekvienos tinkamos progos. Pavyzdžiui, tėvai privalo aiškinti savo vaikams elementarinius visuomeninio gyvenimo faktus bei principus, visuomeninių dorybių prasmę, visuomeninio veikimo svarbą ir tt. Mokytojas panašiai turi pasinaudoti savo dėstomuoju dalyku visuomeniniam pamokymui, kai tas jo dalykas tokiam pamokymui teikia geros progos. Tokių atsitikimų, pavyzdžiui, galima turėti labai daug per istorijos pamokas, per kurias dažnai tenka aiškinti visuomeninis žmonijos patyrimas. Turi progos daryti visuomeninių pamokymų ir kunigas per pamokslus, kuriais gali būti sėkmingai keliamas visuomeninis krikščioniškosios pasaulėžiūros atžvilgis. Kunigas, būtent, turi progos išaiškinti žmonėms, kad giliausias visuomeninio gyvenimo pagrindas ir aukščiausia jo sankcija glūdi religijoje; tuo pačiu jis pajėgia sugestionuoti žmonėms rimtą nusistatymą visuomeninio gyvenimo bei veikimo klausimuose.

Nors jokia auklėtojų rūšis nėra atleista nuo visuomeninių pamokymų, kai jų reikalauja pačios auklėjimo aplinkybės, ir nors šitie pamokymai gali turėti labai didelės reikšmės, vis delto jie yra toli gražu nepakankami jaunosios kartos visuomeniniam susipratimui. Todel būtinai yra reikalingas mokykliniame lavinime sistemingas visuomeninio mokslo dėstymas,

kuriuo galėtų būti suteikti šito mokslo pradai tame dydrodyje, koks atatinka mokyklos tipą bei laipsnį. Pirmutiniai visuomeninio mokslo pradai, tiesa, labai bendri, gali būti jau suteikti mokiniams pradedamosiose mokyklose. Bet apie rimtesnį visuomeninį mokslą tegalima kalbėti vien aukštesniojoje mokykloje ir dargi dviejose vyriausiose jos klasėse. Todel irgi pakankamą visuomeninį susipratimą tegali įsigyti vien žmonės, baigę aukštesnes mokyklas ir pasirinkę inteligentiškas profesijas.

Dėstomas aukštesniojoje mokykloje visuomeninis mokslas gali suteikti mokiniams galimybės įsigyti aiškų supratimą apie visuomeninio gyvenimo pagrindus ir principus. Tačiau jis negali čia gilintis į tas sudėtingas visuomenines problemas, kurių statė ir tebestato žmonijos sąmonė, stengiantis įžvelgti iki galo visuomeninio gyvenimo paslaptis. Šitos visuomeninės problemos tiek yra sunkios, kad nei vidurinėje nei aukštesniojoje mokykloje jos negali būti sprendžiamos bent kiek giliau. Kuo daugiausia čia jos gali būti minimos, kaipo dalykai, reikalaują rimtesnio pasiruošimo ir specialesnių studijų. Vis delto aukštesniojoje mokykloje visuomeninis mokslas turėtų suimti pagrindinius visuomeninio gyvenimo klausimus į tam tikrą sistemingą visumą, kuri galėtų suteikti sintetinės pažiūros į visą visuomeninio gyvenimo bei veikimo plotą. Dėstomas dabar pas mus Lietuvoje vadinamasis pilietmokslis aiškiai yra nepakankamas.

Kitaip tariant, tinkamai pastatytas dviejose vyriausiose aukštesniosiose mokyklos klasėse visuomeninis mokslas turėtų suimti į save visus tuos pagrindinius ir mažiausiai abejotinus dalykus, kurie yra reikalingi pilnam susipratimui visame visuomeninio gyvenimo plote. Vadinasi, visi visuomeninio auklėjimo uždaviniai turi rasti jame taip ar šiaip teorinį savo pagrindimą. Todel dėstomas mokykloje visuomeninis mokslas turėtų patiekti pradus iš sociologijos apie bendriausius visuomeninio gyvenimo dėsnius; iš politinės ekonomijos — apie ekonominio socialinio gyvenimo pagrindus; iš valstybinio mokslo ir konstitucinės teisės — apie valstybės pagrindus ir jos sutvarkymą; iš administratyvinės teisės — apie piliečių teises bei prievoles; iš tautotyros —apie piliečių tautybės bei patriotizmo esmę; pagaliau, iš tarptautinės teisės—apie pagrindinius valstybių bei tautų santykiavimo principus.

Žinoma, visuomeninis mokslas, apimdamas tokį platų visuomeninio gyvenimo ratą, negalės suimti į save daug smulkmenų ir pagilinti visuomeninių klausimų supratimą iki privalomo inteligentui laipsnio. Bet jis vis delto galės suteikti būsimam inteligentui tą bendrą pastovų ir sistemingą pagrindą, kuris taip daug sveria kiekvieno žmogaus susipratime bei išsisilavinime.

Prie šios progos bus ne pro šalį pažymėjus, kad visuomeninis mokslas tinkamai pastatytas aukštesniojoje mokykloje,

kaipo dėstomasis dalykas, gali būti labai sėkmingas įrankis intelektualiniam lavinimui. Savo prigimtimi visuomeninis mokslas priklauso prie tos humanitarinių mokslų grupės, kuri yra vadinama didaktikoje idealijomis. Idealijos, kaip yra žinoma iš didaktikos, reikalauja tiek išvystomosios, tiek ir perteikiamosios pareigos, t. y. sykiu, ir maždaug lygiomis, ir perteikia pozityvių žinių ir lavina protinę galią. Visuomeninis mokslas perteikia žinias apie visuomeninio gyvenimo faktus, santvarką ir konstatuotus principus; bet sykiu jis reikalauja tokio didelio įsigalvojimo į visuomeninius klausimus, be kurio labai sudėtingos visuomeninio gyvenimo apraiškos niekados negali būti kiek giliau suprastos.

Taip pat bus čia savo vietoje pažymėjus, kad visuomeninis mokslas stovi artimoje priklausomybėje nuo pasaulėžiūros ir ypač nuo visuomeninės filosofijos, kuri iš tikrųjų sudaro vieną kultūros filosofijos dalį. Visuomeninio mokslo artimas santykiavimas su pasaulėžiūra padaro tai, kad jo dėstymas yra žymiai apsunkintas ten, kur stengiamasi išlaikyti maksimalinis neutralumas, kas, kaip žinome, privalo turėti vietos viešojoje mokykloje, į kurią sueina įvairiai nusistačiusių tėvų vaikai. Juk kitaip žiūri į visuomeninio gyvenimo prasmę ir uždavinius individualistas, kitaip nusistato šitais klausimais socialistas, ir dar kitaip sprendžia juos katalikas solidaristas. Iš čion matyti, kad visuomeninis mokslas gali būti pilnai bei nuosekliai pastatytas tik laisvų mokyklų sistemoje, kur į visuomeninio auklėjimo pagrindą dedama ta visuomeninė doktrina, kuri atsako mokyklų steigėjų pasaulėžiūros reikalavimams.

Bet ir tada, kai mokykloje visuomeninis auklėjimas bei lavinimas yra tikslingai pagrįstas viena pilnai išvystyta visuomenine doktrina, kaip kad tai turi vietos katalikiškosiose mokyklose, vis delto nėra patariama gilintis į tas politines ir socialines problemas, apie kurias pasireiškia su visu savo žiaurumu kovos bei ginčų sąspyris. Tiek vidurinėje, tiek ir aukštesniojoje mokykloje turi viešpatauti mokslo atmosferoje tam tikra giedra, kurios neprivalo sudrumsti karingi viešosios aikštės obalsiai. Todel minėtas jau tėvas V. Honnay pataria vengti aukštesniojoje mokykloje ne tik klausimų, kurie sukėlia karštų ginčų, bet ir komplikuotų techninių problemų, kurios gali būti liečiamos nebent tam, kad galima būtų mokiniams demonstruoti nepaprastą visuomeninių klausimų sunkumą ir gyvą reikalą eiti prie jų sprendimo su labai rūpestingu pasiruošimu ir dargi su tuo intelektualiniu kuklumu, kurio reikalauja kiekviena rimta gyvenimo problema. Tik taip pastatytas mokykloje visuomeninis mokslas tegali, jo supratimu, realizuoti kardinolo Ratti pageidavimą paruošti tokių tikrų visuomeninkų, kurie būtų „kukliais mąstytojais, bet ne tuščiais deklamatoriais".

Tačiau ir geriausiai pastatytas mokykloje visuomeninis mokslas negali dar atbaigti visuomeninio išsilavinimo žmonių,

kuriems, kaipo būsimiems inteligentams, yra privalomas aukštesnis visuomeninis susipratimas, būtent, tas, kuriuo turi pasižymėti vadovaujančioji visuomenės dalis. Tuo tarpu asmuo, norįs tikti vadovaujamajai rolei visuomenėje, turi įsigyti visuomeninių klausimų srityje tam tikro intelektualinio savarankiškumo, kuris tegali būti atsiektas vien atatinkamo lavinimosi priemonėmis, pavyzdžiui, skaityba, šiaip jau savarankiškosiomis studijomis ir aktyviu dalyvavimu lavinimosi rateliuose. Tai yra pagrindinės teorinio visuomeninio lavinimosi priemonės.

Bet čia dera dar pažymėti, kad nuosekliai žengiant nuo visuomeninio lavinimo, kuris eina nuo auklėtojo į auklėtinį, prie visuomeninio lavinimosi, kuris yra jau pačio auklėtinio darbas, yra ir net turi būti tam tikras pereinamasis tarpsnis, kuris sujungtų lavinimą su lavinimusi. Cion patenka bent dvi priemonės, kuriomis gali ir privalo naudotis mokytojai dviejose vyriausiose aukštesniosios mokyklos klasėse. Tai yra iš vienos pusės vadovavimas mokinių lavinimosi rateliui, kur turėtų būti kartojamas, svarstomas ir pagilinamas visuomeninis mokslas, suteikiamas mokykloje, o iš antros pusės— vadovavimas visuomeninei mokinių skaitybai. Tiesa, šitiedvi priemonės, būdamos taikomos amžiui, kuris pasižymi ypatingu veržimusi į dorinę ir protinę emancipaciją, reikalauja iš auklėtojų pusės tam tikro diplomatiško atsargumo, kuris dargi turi būti pagrįstas laimėtu pas auklėtinius pasitikėjimu ir artimesniu su jais bendravimu, kas vėl faktinai gali turėti vietos tik laisvoje priatinėje mokykloje, kur mokytojai ir mokiniai yra sujungti ideologiniu bendrumu.

Vadovaujant mokinių lavinimosi rateliams ir visuomeninei jų skaitybai, svarbu įteigiamaisiais patarimais laikyti mokinių interesai bendrų visuomeninių klausimų plotmėje ir neleisti jiems paskęsti be reikiamo pasiruošimo painiose politikos ir socialinio gyvenimo problemose. Šitoms problemoms turi ateiti vėliau tinkamas laikas spręsti. Bet, kol pagrindiniai visuomeninių mokslų principai ir vedamosios pasaulėžiūros idėjos nėra dar jaunimo pasisavinti, per anksti jam spręsti tos problemos, kurios tegali būti išspręstos vien darant anų principų ir anų idėjų pritaikymą. Specialiosios visuomeninio gyvenimo problemos gali būti dažnai įdomesnės ir aktualesnės, negu bendrieji visuomeninio gyvenimo klausimai, bet tokia jau yra metodologinė jų sprendimo ypatybė, kad jų negalima išspręsti be bendro visuomeninio išsilavinimo, ir su šita pačio dalyko logika negalima pedagogams nesiskaityti. Iš tikrųjų čia įvyksta tai, kas vyksta ir visose kitose intelektualinio lavinimo srityje: visur bendrasis lavinimas eina anksčiau specialiojo. Negali būti kitaip ir visuomeninių mokslų srityje. Todel paraginti jaunimas per anksti imtis spręsti specialinės visuomeninės problemos be atatinkamo bendro pasiruošimo reiškia suardyti metodologinė

tvarka visuomeninio jo lavinimosi eigoje ir tuo pačiu pakenkti tikro visuomeninio jo susipratimo reikalui.

Į bendrojo lavinimo dalykus visai sąmoningai vengiama įvesti abejotinų ir šiaip jau ginčijamų klausimų todel, kad šitas bendras lavinimas eina ne tiek kriticizmo, kiek dogmatizmo pakraipa. Jaunimui savinantis žmonijos laimėtuosius turtus, ne laikas vadovautis ypatingu kriticizmu. Kas kita, kai jaunimas, pasisavinęs bendrojo išsilavinimo pradus, pereina prie savarankiškųjų studijų aukštojoje mokykloje, kur jau tenka imti mokslas sąmoningai, kritingai, metodingai, nes čia tikslingai einama į moksliškąjį subrendimą. Čia jau nėra reikalo bijoti, kad ir painiausių visuomeninių problemų ir dargi tų iš jų, kurios sužadina karščiausių ginčų bei kovų. Bet vėl reik tokiu atveju nusimanyti apie dvi restrikcijas, arba apie du apribojamuoju momentu, pirma, apie tai, kad specialiosios visuomeninės problemos gali būti dabar sėkmingai studijuojamos bei sprendžiamos tik tada, jei bendras visuomeninis išsilavinimas iš tikro yra įsigytas aukštesniojoje mokykloje, ir, antra, apie tai, kad specialesnių visuomeninių problemų studijavimas bei sprendimas dar neduoda teisės praktiškai dalyvauti tokiame visuomeniniame veikime, kuris jau suponuoja, jog šitos problemos yra jau išstudijuotos bei išspręstos. Kitaip tariant, ir čia palaiko savo galią obalsis „pirm doktrina, paskui akcija".

Tiesa, reik daryti skirtumas tarp visuomenininko mėgėjo ir visuomenininko specialisto. Visuomeninkas mėgėjas, kuriuo turi būti iš savo prigimties bet kuris inteligentas, dažniausiai pasitenkina savarankiškosiomis studijomis, t. y. skaityba ir atsitiktinomis paskaitomis, ir dargi dalyvavimu lavinimosi rateliuose. Visuomenininkas specialistas, kuris ruošiasi visuomenės veikėju, baigia specialiuosius visuomeninius mokslus ir todel turi progos papildyti savarankiškąsias studijas sistemingų kursų klausimu ir aktyviu dalyvavimu pratybose. Dviejuose nurodytuose atvejuose pasiruošimas gaunamas įvairaus laipsnio; bet ir visuomeninės pareigos yra atatinkamai įvairios. Vis delto visuomeninio lavinimosi eiga, kad ir nevienodame dydrodyje, yra metodologiniu atžvilgiu ta pati: pirma, bendras pasiruošimas, antra, specialusis lavinimasis, ir trečia, specialiosios visuomeninės pareigos, arba pilnai atsakinga visuomeninė akcija.

Jei ir pripažįstamas yra principas „pirm doktrina, paskui akcija", tai vis delto būtų klaidinga suprasti jis taip, tarsi iš pradžios reikėtų atbaigti visuomeninį išsilavinimą, nedirbant jokia prasme visuomeninio darbo, ir tik paskui imtis visuomeninio veikimo visoje jo platumoje. Iš tikrųjų visuomeninė akcija, taip ar šiaip suprantama, turi nuo jaunų žmogaus dienų nuolat ir palaipsniui didėti, komplikuotis ir tobulėti pagal tai, kaip išsivysto ir skaidrėja visuomeninis jo susipratimas. Apie pratinimą dirbti visuomeninį darbą, arba apie praktinę visuomeninio auklėjimo priemonę, ir teks man toliau kalbėti.

2. — Beveik kiekvienas gali sutikti, kad tikru veikėju tegalima tapti vien veikimu. Šitas faktas remiasi tuo paprastu psichologiniu dėsniu, kad valios tvirtumas bei aktyvumas įgyjamas atkartotinomis tos pačios valios pastangomis. Iš čion lengva padaryti išvada, kad kiekvienas veikėjas ir tuo pačiu tam tikrame laipsnyje kiekvienas visuomenininkas turi pratintis prie visuomeninės akcijos nuo jaunų savo dienų. Tuo tarpu šitame pratinimesi yra charakteringa tai, kad jis, kaipo atremtas į valios pastangas, yra visų pirma pačio auklėtinio darbas. Jei intelektualiniame lavinime, kad ir visuomeninės doktrinos srityje, mokytojas, kaipo žinių teikėjas ir vadovas, gali turėti labai didelės reikšmės mokslo eigai ir mokinių išsilavinimui, tai praktiniame visuomeniniame auklėjime auklėtojo rolė yra žymiai mažesnė. Vis delto ir čia iš jo privalu reikalauti ir tam tikros iniciatyvos, ir tam tikro vadovavimo, ir tam tikros priežiūros bei kontrolės, ir tam tikrų paraginimų tiek žodžiu, tiek pavyzdžiu.

Atžvilgiu į praktinį ruošimąsi prie visuomeninio veikimo auklėtojas turi dvejopą pareigą, neigiamąją ir teigiamąją. Neigiamoji jo pareiga reikalauja iš jo budėjimo, kad auklėtinio veiklumas nenueitų netinkama vaga ir nepasireikštų neigiamomis išdavomis. Tokių išdavų neišvengiamai turi pasireikšti, pavyzdžiui, tada, kai auklėtinio veikimas bus atpalaiduotas nuo veikimo teorijos. Kai visuomeninis veikimas nėra paremtas rimta teorija, kuri tarsi kodifikuoja daugelio žmonių patyrimą, ir kai šitas veikimas tesiremia pačio veikiančio asmens pastebėjimais bei patyrimais, labai lengva užsidaryti siaurame akiratyje, išsidirbti pragmatistiško aktivizmo galvosena ir paskui pasiduoti puikybei bei nepagrįstam pasitikėjimui savimi, jei veikimas sėkmingai vyksta, arba patekti į pesimizmą, apsivylus veikimo sunkenybėmis bei išdavomis. Tuo tarpu apsaugoti jaunas žmogus nuo ydingo bei nesėkmingo veikimo reiškia jis laimėti būsimam vaisingesniam veikimui. Šita prasme įdomus yra to pačio tėvo Honnay pareiškimas. „Jei išmintingi katalikai, sako jisai, laiko savo prievole teleisti jaunimui dalyvauti viešuosiuose darbuose vien labai apribotu būdu, tai kaip tik pačio veikimo interesai jiems rūpi; toli gražu nelinkę paneigti nei veikimą nei viešuosius darbus, jie daro iš šito veikimo ir šitų darbų patį tikslą tam pasiruošimui, kurio sunkumą bei svarbumą jie kelia aikštėn: tokiu atveju vienintelis jų rūpesnis yra padaryti veikimas vaisingesniu“ (op. cit. 26 p.).

Šalia nurodyto visuomeninės akcijos nepatogumo, kai jai atsideda per anksti jaunimas, gali pasitaikyti ir tokios neigiamos apraiškos, kaip nereikalingas laiko bei energijos aikvojimas mažai tikslingiems viešiesiems darbams, per didelis išsiblaškymas, atitraukiąs jaunimą nuo tiesioginių jo uždavinių, ir tt. Į visą tai auklėtojas turi kreipti tinkamo dėmesio ir savo

aiku gviebtis reikiamų priemonių neigiamoms veikimo apraiškoms pašalinti.

Tokia yra neigiamoji auklėtojo pareiga praktiniame jaunimo auklėjime visuomeniniam veikimui, —pareiga, kuri pedagogikos teorijoje plačiau yra vadinama drausminimu. Ją papildo teigiamoji auklėtojo pareiga, kuri pedagogikos teorijoje vadinama skatinimu. Jąja auklėtojas jau ne saugoja jaunimą nuo ydingo veikimo išdavų, bet paskatina prie tinkamai suprasto ir gerai sutvarkyto veikimo tose lytyse bei ribose, kurios visai susiderina su visu ūgdomuoju darbu.

Vykdydamas skatinamąją savo pareigą jaunimo pratinime prie visuomeninio gyvenimo bei veikimo, auklėtojas turi visų pirma sunaudoti tas priemones, kurių patiekia pačio šito jaunimo gyvenimo aplinkybės. Pasirodo, kad pratinti auklėtinis visuomeniškai elgtis bei veikti yra pakankamai gerų progų ir šeimynoje ir mokykloje ir šiaip jau toje platesnėje aplinkumoje, kurioje jam tenka augti bei auklėtis. Auklėjimo tikslingumas ir reikalauja visų pirma sunaudoti šitos geros progos visuomeninio auklėjimo tikslams.

Jau šeimyninis gyvenimas duoda pakankamai gražios progos auklėti jauną kartą visuomeniniam gyvenimui bei veikimui. Jei vaikas nėra šeimynoje pratinamas solidarumo, taikumo, pasiaukojimo reikalui, tai ir išaugęs jis vargu aktyviai pasižymės šitomis visuomeninėmis dorybėmis, gyvendamas bei veikdamas plačiojoje visuomenėje, tautoje, valstybėje. Tuo tarpu šeimyninis gyvenimas, gerai tvarkomas, gali visai nejučiomis šitas dorybes skiepyti jaunajai kartai, paraginti pratintis atsidėjimo bei pasiaukojimo žygiams, kurie visų pirma charakterizuoja tikrą visuomenininką. Žodžiu tariant, šeimyna yra jaunajai kartai ta visuomenė, kuri miniatiuroje atvaizduoja plačiąją visuomenę, kur jai ateityje teks gyventi bei veikti. Todel tie elgimosi bei veikimo įpročiai, kurie čia jaunosios kartos įgyjami visumos atžvilgiu, dažniausiai bus irgi sprendžiamuoju veiksniu tam, kaip jaunoji karta pasireikš plačiajame visuomeniniame gyvenime, Del šitos irgi priežasties tėvai ne tik neprivalo skiepyti savo vaikams siauro šeimyninio egoizmo, bet nuolatos jiems sugestionuoti, kad šeimyninio gyvenimo įpročiai turi didelės reikšmės visuomenės gyvenimui, ir kad todel jie turi pasižymėti plačiai suprasto visuomeniškumo ypatybėmis.

Nemažiau reikšmingas praktiniam pasiruošimui prie visuomeninio gyvenimo bei veikimo yra ir mokyklinis gyvenimas, kiek mokykla sudaro irgi savo rūšies mažą visuomenę, nors ir žymiai jau platesnę už šeimyną. Ir čia, kaip ir šeimynoje, yra tam tikras autoritetas, kuriam privalu paklusti; yra taip pat visa eilė mažiau ar daugiau lygiateisių narių, kurie sugyvena tarp savęs pagal draugiškumo principus. Vieni dalykai privalo būti

čia klusniai pildomi pagal drausmės reikalavimus, kiti pareina nuo laisvo mokinių nusistatymo ir gali būti tvarkomi jų nuožiūra pagal visuomenišką jų susipratimą. Tai, kaip jaunimas įpranta elgtis bei veikti šitoje mažoje visuomenėje, yra labai reikšminga būsimam jo nusistatymui bei veikimui plačioje visuomenėje. Žmogus, kuris savo jaunatvėje nėra įpratęs skaitytis su savo draugų interesais, taikiai su jais sugyventi ir reikštis su jais sykiu solidariais žygiais, maža teturi šansų būti tikru visuomeniniu veikėju, teigiamai nusiteikusiu visuomenės reikalų atžvilgiu.

Pagaliau, tiek šeimyna, tiek ir mokykla tėra vien atskiri narveliai plačiojoje visuomenėje, su kuria vis delto jiedvi yra organingai surištos, ir kurioje todel jos ir sykiu su jomis naujoji karta taip ar šiaip turi gyvuoti bei veikti. Ir iš tikro nei šeimyna nei mokykla neišvengia santykių su platesnės visuomenės gyvenimu: jos džiaugiasi tautos ir valstybės laimėjimu iškilmėse, jos liūdi visuomeninių gėdulų dienomis; jos taip ar šiaip reiškia savo norą gyvuoti sykiu su visuomene ir taip ar šiaip reaguoja prieš pavojus, kurie grėsia visuomenės ir tuo pačiu šeimynos ir mokyklos pamatams. Ir visa tai turi tinkamu sau būdu pergyventi nauja karta, taip ar šiaip atsiliepdama į tai, kas įvyksta visuomeninėje jos aplinkumoje. Čia vėl atsiranda auklėtojui pakankamai progos padaryti savo auklėtiniams tokios įtaigos, kokios reikalauja visuomeninis auklėjimas.

Taigi matome, kad šeimyna, mokykla ir platesnė visuomeninė aplinkuma, kurioje jaunimui tenka gyventi, gali duot sumaniam auklėtojui pakankamai gerų progų auklėti šitą jaunimą praktiniu būdu visuomeniniam gyvenimui bei veikimui, ypač, jei sykiu tinkamu būdu yra aprūpintas teorinis visuomeninio lavinimo reikalas. Vadinasi, gaivinti jaunime šeimyninio solidarumo jausmai ir skatinti jis prie pasiaukojimo jų vardan, pratinti šitas jaunimas mokykloje prie gražaus sugyvenimo su savo draugais ir sykiu pagerbti mokyklinio gyvenimo drausmę, pagaliau, raginti jis solidarizuotis su platesne visuomene viešosiose jos iškilmėse bei liūdėjimuose, — daryti visa tai reiškia jau praktiškai auklėti jaunimas visuomeninio gyvenimo bei veikimo reikalams.

Tačiau nurodoma tokiu būdu praktine visuomeninio auklėjimo priemonė neišsemia dar skatinamosios auklėtojo pareigos, kuria jaunimas turi būti ruošiamas visuomeniniam gyvenimui bei veikimui. Auklėtojas, būtent, neprivalo pamiršti, ypač praktinio auklėjimo srityje, kad atbaigiamasis auklėjimo uždavinys yra paruošti bei inspiruoti jaunimas prie sėkmingo bei patvaraus auklėjimosi darbo, nes be auklėjimosi priemonių nieks negali būti tikrai išauklėtas, ypač praktinio gyvenimo reikalams. Todel, naudodamas šeimynos, mokyklos ir visuo-

meninės aplinkumos gyvenimo aplinkybes praktinio visuomeninio auklėjimo reikalams, auklėtojas turi sykiu inspiruoti, reguliuoti, prižiūrėti ir vadovauti praktiniam jaunimo auklėjimuisi visuomeniniam gyvenimui bei veikimui. Tiesa, tokiais atvėjais reik gerai nusimanyti, kad jaunimo auklėjimesi auklėtojo rolė turi pasižymėti ypatinga diskrecija ir taktingumu, nes jos priemonėmis tegali būti vien tokie dalykai, kaip įkvėpimas, patarimas, pavyzdys, kurie reikalauja, galima sakyti, draugiško bendravimo atmosferos. Bet taip ar šiaip auklėtojas privalo turėti vedamosios įtakos ir praktiniam visuomeniniam jaunimo auklėjimuisi. Taigi jam pravartu žinoti, kokiais praktiniais veiksmais jaunimas gali ir net privalo ruoštis visuomeniniam gyvenimui bei veikimui. Todel bent svarbiausiuosius iš jų bus čia čia ne pro šali paminėjus.

Visų pirma visuomeniniam jaunimo auklėjimuisi gali turėti labai didelės reikšmės mažiau ar daugiau savarankiškas jo valdymasis visose tose gyvenimo aplinkybėse, kurios reikalauja mažiau ar daugiau drausmingo susitvarkymo. Tokiu, pavyzdžiui, turėtų būti mokinių valdymasis mokykloje. Mūsų mokyklose mokinių valdymasis iki šiolei nerado sau vietos, nes šita palyginti nauja visuomeninio auklėjimosi priemonė nesutiko dar pas mus reikiamo pripažinimo iš pedagogų ir valstybinių švietimo vadovų pusės. Tiesa, uždarytoje dabar realinėje Mariampolės mokykloje mokytojų taryba buvo pripažinusi šalia savęs mokinių tarybą, kuri turėjo būti mokinių valdymosi organu. Vis delto mūsų Švietimo Ministerija pareikalavo mokinių tarybą likviduoti, matydama joje, sąryšyje su revoliucine mokyklos pakraipa, tos pervartingumo dvasios apraišką, kuri ėjo iš rusų sovietų. Žodžiu tariant, į realinės Mariampolės mokyklos praktiką buvo pažiūrėta grynai politiniu atžvilgiu Bet, jei dabar tenka spręsti mokinių valdymosi klausimą principialiu būdu ir pedagoginiu atžvilgiu, tai reik pasakyti, kad mokinių valdymosi idėja užsitarnauja pilno parėmimo, kaipo visuomeninio auklėjimosi priemonė, kuri dargi kaip tik apsaugoja jaunimo dvasią nuo palinkimo į anarchiją, nedrausmingumą, autokratizmą, dikratūrą ir bolševizmą.

Mokinių valdymasis mokykloje, praktikuojamas Amerikoje gana plačiai ir išbandytas kai kuriuose Europos kraštuose, ne tik davė visai teigiamų vaisių, bet ir pasirodė tiesiog būtinas tada, jei norima savo laiku ir sėkmingai auklėti jaunime visuomeniniai nusiteikimai. Pasirodo, kad tvarkos apsauga, drausmės palaikymas ir viešojo autoriteto gerbimas niekados mokykloje nėra tiek dideli kaip tada, kai visos šitos pareigos yra atremtos į savarankiškąjį mokinių valdymąsi ir pasitikėjimą jų atsakomybės jausmu. Autokratiškas mokytojo valdymas viso mokinių gyvenimo bei veikimo šituo atžvilgiu net geriausiu atveju negali pasirodyti pakankamu visuomeninio auklėjimo reikalui. Paprastai išauklėtas aristokratiškajame režime žmogus sugeba būti arba

klusniu vergu arba nežinančiu jokio drausmingumo maištininku. Pasirodo, kad ir šituo atžvilgiu mokinių valdymosi praktika geriausiai ruošia sykiu ir menui paklusti ir menui vadovauti. Besivaldanti mokinių draugė yra maža visuomenė, kuri turi taip ar šiaip realizuoti pas save visuomeninės tvarkos principus. Šitame realizavime mažiau ar daugiau dalyvauja visi mokiniai ir sykiu jie visi, kad ir įvairiais laikais ir įvairiose aplinkybėse, gauna pratintis ir klusnumo ir vadovavimo reikalams. Tuo tarpu abu tuodu reikalu yra lygiai svarbiu gyvenime, nes, kaip sakoma, „sugebėjimui vadovauti reik sugebėti paklusti, o iš kitos pusės sugebėjimui paklusti reik sugebėti vadovauti"... bent pačiam sau.

Jei mokinių valdymasis turi apskritai didelės reikšmės visuomeniniam išsiauklėjimui, tai ypatingai jis yra reikšmingas valstybiniam bei pilietiniam išsiauklėjimui, kuris reiškiasi tokiais nusiteikimais, kaip teisės sąmonė, tvarkos meilė, drausmingumas, atsakingumo jausmas, taikumas ir tt. Šiaip jau, teminėdamas čia vien visuomeninio auklėjimosi priemones, negaliu šiuo laiku nei plačiau pamatuoti pedagoginiais sumetimais mokinių valdymosi idėjos, nei aprašinėti smulkiau šitos idėjos realizavimo būdą. Reikalingiausios žinios apie šituos dalykus galima rasti kad ir visiems žinomajame Foerster'io veikale „Schule und Charakter". Prie šios progos tenorėčiau vien priminti būsimiems mūsų pedagogams būtiną reikalą susirūpinti mokinių valdymosi klausimu ir nuosekliai bei sąmoningai eiti prie teigiamojo jo išsprendimo, nes to griežtai reikalauja visuomeninis jaunimo auklėjimas.

Mokinių valdymasis mokykloje stovi tampriame sąryšyje su tiesioginiais pačios mokyklos reikalais. Faktinai yra tai tikslingas perkrovimas dalies mokytojų pareigų ant mokinių, kiek auklėjimas reikalauja sau atbaigimo auklėjimesi. Einant kiek toliau nuo tiesioginių mokyklos reikalų, galima užtikti dar laisvesnį jaunimo reiškimąsi veikimu, kuris įvyksta įvairiose susidraugavimo organizacijose ir kuris gali būti labai sėkminga visuomeninio auklėjimosi priemone. Jaunimo susidraugavimo organizacijos turi arba bent privalo turėti savo pagrindiniu tikslu atbaigti mokyklinio lavinimo bei auklėjimo reikalą lavinimosi bei auklėjimosi priemonėmis. Bet kadangi šitas jaunimo lavinimasis bei auklėjimasis yra vykdomas sutelktiniu būdu ir todel reikalauja ir tam tikros organizacijos ir tam tikro draugiško sugyvenimo, tai pasirodo, kad visi jaunimo susibūrimai, statą savo tikslu tiek lavinimąsi tiek auklėjimąsi, turi didelės reikšmės visuomeniniam išsiauklėjimui. Nekalbant jau apie tai, kad jaunimo susidraugavimo organizacijos šalia lavinimosi bei auklėjimosi išdavų išvysto draugiškojo solidarumo jausmus, kurie turi grendžiamosios reikšmės visuomeniniam išsiauklėjimui, šitos organizacijos pratina dargi jaunimą prie organizacinio administravimo ir sudaro jame sutelktinio darbo įpročius. Tuo tarpu orga-

nizacinis sugebėjimas ir sutelktinio darbo įpročiai turi dabartiniam visuomeniniam mūsų gyvenimui didelės svarbos.

Reik čia pastebėti, kad jaunimo susidraugavimo organizacijos susidaro pagal tokios ar kitokios diferenciacijos principus. Kai į viešąją mokyklą, vedamą mažesnio ar didesnio neutralumo pakraipa, sueina įvairių pasaulėžiūrų mokiniai, tai pirmutinė susidraugavimo diferenciacija įvyksta dažniausiai pagal ideologinius skirtumus; ir tik paskui, kiekvienoje atskiroje srovėje eina susidraugavimo diferenciacija pagal atskirus lavinimosi bei auklėjimo uždavinius. Užtat ten, kur pačios mokyklos yra diferencijuotos pagal pasaulėžiūras, jaunimas turi galimybės išsyk diferencijuotis pagal lavinimosi bei auklėjimosi uždavinius. Negalima nepripažinti, kad šituo pastaruoju atveju jaunimo susidraugavimo organizacijos eina tikresne vaga, nes tokiu būdu yra išvengiama ta per ankstyba ideologinė kova tarp atskirų jaunimo grupių, kuri turi neabejojant neigiamų ypatybių. Bet, kol mokyklos yra viešos ir todel nediferencijuotos pagal pasaulėžiūras, jaunimo susidragavimo diferenciacija pagal ideologinius skirtumus yra neišvengiama ir, būtent, todel, kad ji savotišku būdu atitaiso mokyklų organizacijos trūkumą. Pasirodo, kad tada, kai mokyklos nėra diferencijuotos pagal tėvų pasaulėžiūras, diferenciacija turi neišvengiamai įvykti pačio jaunimo tarpe. Tokiu būdu aiškios pasaulėžiūros stoka mokyklinio lavinimo bei auklėjimo vykdyme yra atpildoma pačio jaunimo lavinimesi bei auklėjimesi. Ir tai yra ne kas kita, kaip dar vienas įrodymas, kad jokia pedagoginė sistema negali apsieiti be pasaulėžiūros, ir kad mokyklų organizacija turi būti sutvarkyta pagal pasaulėžiūras.

Todel pedagogai, norį pašalinti iš jaunimo tarpo aštrią ideologinę įvairių srovių kovą, kuri, kaipo per anktsyba, jaunimui iš tikro tam tikrais atžvilgiais yra kenksminga, turėtų naikinti ne išdavas, t. y. ideologinius jaunimo susibūrimus, bet priežastį, t. y. subūrimą vienoje mokykloje įvairių pasaulėžiūrų mokinių. Bet, kol mokyklos nėra atatinkamai sutvarkytos pagal pasaulėžiūras, ideologinė jaunimo diferenciacija vienoje mokykloje ne tik yra neišvengiamai pakenčiama, bet ir pateisinama, kaipo priemonė bent dalinai atitaisyti vieną labai didelį mokyklų organizacijos trūkumą.

Sutvarkius mokyklų sistemą pagal pasaulėžiūras, jaunimas ideologiniu atžvilgiu diferencijuojasi jau pagal mokyklas, bet ne kiekvienoje atskiroje mokykloje pagal ideologines sroves. Tuo pačiu ideologinė kova tarp įvairiai nusistačiusių jaunimo grupių eina iš didesnės atstumos ir neturi tiek aštraus aktualumo, kiek gali turėti vienos mokyklos ribose. Del šitos irgi priežasties normalioje mokyklų organizacijos sistemoje mokinių susidraugavimo diferenciacija gali išsyk vykti pagal atskirus lavinimosi bei auklėjimosi uždavinius, vengdama ekskliuzivistiško nusistatymo tarp atskirų jaunimo grupių.

Jaunimo valdymasis ir jo susidraugavimo organizacijos yra dvi praktinės visuomeninio auklėjimosi priemonės, kurios tačiau tėra taikomos vien pačio jaunimo vidaus gyvenime. Jomis dar nėra vedama visuomeninė akcija tikra to žodžio prasme. Ir štai einant dar arčiau prie tikro visuomeninio veikimo, reik leisti jaunimui pratintis eiti tas visuomeninės akcijos pareigas, kurios neprieštarautų brėstančiam jaunimo pobūdžiui ir todel jokia prasme nebūtų pavojingos lavinimosi bei auklėjimosi tikslams. Kitaip tariant, jaunimui tepritinka vien tos visuomeninio veikimo pareigos, kurios nėra per daug sudėtingos, nereikalauja todel dar pilno intelektualinio bei dorinio subrendimo ir nestato jaunimo į pavojus, kurių jis negali pergalėti savo pajėgomis. Be to, kaip anksčiau jau sakyta, reik turėti galvoje, kad ir visai pritinką jaunimui visuomeniniai darbai gali tapti kenksmingi, kai jie atitraukia jaunimą nuo tiesioginių jo pareigų arba yra atliekami be reikiamų dorinių nusiteikimų.

Visuomeniniai darbai, kurie gali tikti jaunimui, gali būti suskirstyti į tris pagrindines grupes, nuosekliai sekančias viena po kitos. Tai bus, pirma, labdarybės, gailestingumo ir viešosios dorovės saugojimo darbai; antra, liaudies švietimas bei auklėjimas; ir, trečia, platesnė visuomeninė akcija, kaipo paruošiamasis stažas būsimiems inteligentams visuomenininkams.

Labdarybės, gailestingumo ir viešosios dorovės saugojimo darbai yra anksčiausiai prieinami brėstančiam jaunimui. Nuo 14 metų jaunimas gali jau dalyvauti labdarybinėse rinkliavose, lankyti ligonius, vargšus ir senius, rinkdamas apie juos žinias ir perteikdamas visuomeninę pagalbą; gali principialiai kovoti prieš alkoholizmą ir pornografiją, tuo pačiu pats užsigrūdydamas prieš šitos pavojus, gali taip ar šiaip pasireikšti saugojimu augmenų bei gyvulių gyvybės ir tt.

Paskutinių dviejų aukštesniosios mokyklos klasių mokiniai gali jau taip ar šiaip pasireikšti liaudies švietimu bei auklėjimu. Platinimas gerų knygų ir tinkamos periodinės spaudos, kovojimas su klaidingomis skleidžiamomis tarp liaudies idėjomis, vadovavimas liaudies lavinimosi rateliams, dalyvavimas liaudies auklėjimosi darbuose gali jau būti leista jaunuoliams 17—18 metų, jei šitas darbas sykiu bus prižiūrimas ir vadovaujamas jų auklėtojų. Ten, kur del kokios nors priežasties liaudies švietimas bei auklėjimas negali būti jaunimo praktikuojamas, yra naudinga skatinti vyresnįjį jaunimą lavinti bei auklėti ir šiaip jau globoti jaunesnius savo draugus. Šita praktika ypatingai yra gera tam amžiui, kuriame jaunimas įgauna nepriklausomybės jausmą ir jaučia palinkimą į atsipalaidavimą nuo bet kurios auklėjamosios įtakos. Tokiu atveju panaudojimas šitų jaunatvės apraiškų jaunesnių draugų globojimui įveda į tinkamas vėžes jaunimo jaučiamą reikalą jaustis ir reikštis savarankiškai.

Pagaliau, trečioji visuomeninių darbų grupė, skiriama einančiam aukštąjį mokslą jaunimui, apima visus tuos darbus, kurie jau įeina į platesnę visuomeninę akciją. Tačiau, kaip buvo savo laiku išrodinėta, visuomeninė akcija turi būti jaunimo vedama labai apribotose ribose ir kiekybiniu ir kokybiniu atžvilgiu nes, būsimiems inteligentams ruošiantis prie visuomeninio veikimo, nuodugnus teorinis visuomeninis išsilavinimas turi pirmenybės prieš praktinį veikimą. To, kaip sakyta, kaip tik reikalauja būsimo visuomeninio veikimo sėkmingumas. Normaliose visuomeninio gyvenimo aplinkybėse ypatingai nepatariama jaunimui imtis atsakingų visuomeninių pareigų, kurios reikalauja gilaus visuomeninio išsilavinimo, ir dalyvauti aštrioje visuomenių grupių kovoje, kurios per daug jaudina ir yra tuo pavojingos doriniam nusistatymui. Žinoma, yra visuomenės gyvenime momentų, kurie, kaip ir išviršiniai karai, reikalauja mobilizuoti į visuomeninį darbą visas sveikas pajėgas, neišskiriant ir einančio mokslą jaunimo. Bet tokiais atvejais vis delto dera suprasti, kad tai, kas yra reikalaujama ypatingų gyvenimo aplinkybių, nėra dar normalu paprastose gyvenimo aplinkybėse.

Šiaip jau visuomeninė vyriausiojo jaunimo akcija neturėtų išeiti iš kultūrinio visuomeninio darbo ribų ir būti dargi gerokai apribota savo kiekybe, kad nenukentėtų kartais tiek bendrasis jo lavinimasis, tiek ir teorinis visuomeninis pasiruošimas, kuris turi pirmenybės prieš praktinį pasiruošimą ir kuris būsimiems inteligentams visuomenininkams stato žymiai didesnių reikalavimų, negu paprastai manoma.

Visuomeninio auklėjimo priemonių klausimas, kaip matome, yra gana komplikuotas ir todel reikalauja atsižvelgimo į įvairius jo aspektus. Visuomeninio aktyvumo laikais, kokiais kad mes gyvename, visuomeninis auklėjimas privalo turėti praktinio pobūdžio, nes kitaip jis neparuoš jaunų kartų prie tų visuomeninio gyvenimo uždavinių, kurių stato mūsų laikai. Tuo tarpu praktinė visuomeninio jaunuomenės auklėjimo linkmė dažnai yra laikoma nepageidaujama todel, kad esti atsitikimų, kai visuomeninis jaunuomenės veikimas virsta paprastu politikavimu. Jei šio pastarojo iš tikro negalima pateisinti, tai lygiai taip pat negalima pateisinti ir tos siauros pažiūros į visuomeninį auklėjimą, kuri laiko politikavimo apraiškomis ideologinį jaunuomenės apsisprendimą ir bet kurią visuomeninę akciją.

Tarp politikavimo ir plačiai suprastos kultūrinės visuomeninės akcijos, atremtos į ideologinį apsisprendimą pagal vieną kurią pasaulėžiūrą, yra labai didelis atstumas, ir kas šito atstumo nemato, arba yra aklas, arba sąmoningai pasiduoda tendencijai su kokiu nors ekskliuzivistiniu sumetimu.

III. Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai.

1. Auklėjimas pasyvių visuomeninių nusiteikimų, kuriais yra: a. menas paklusti, b. visuomeninis drausmingumas ir c. taikumo dvasia. — 2. Auklėjimas aktyvinių visuomeninių nusiteikimų, kuriais yra: a. aktyvus atsparumas prieš neigiamąją visuomeninės aplinkumos įtaką, b. sugebėjimas vesti visuomenėje savo idėjų propagandą, c. praktinis visuomeninis veiklumas ir d. menas vadovauti.

1. Žinant visuomeninio auklėjimo tikslus bei priemones, reik iš eilės susidomėti klausimu, kokie yra visuomeninio auklėjimo uždaviniai, ir kaip jie gali būti realizuojami. Jau vieną kartą turėjome progos suskirstyti visuomeninius auklėjimo uždavinius į bendruosius ir specialiuosius. Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai yra tie, kurie nėra taikomi vienai kuriai visuomeninio gyvenimo sričiai, bet kurie turi lygios reikšmės visoms jo sritims, kaipo tam tikras bendras pagrindas, kuriuo remiantis gali būti realizuojami specialieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai. Specialieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai ruošia jau žmones tam tikroms visuomeninio gyvenimo sritims: arba ekonominei, arba socialinei, arba politinei, arba kitai kokiai sričiai. Tokiu atveju žmogaus asmuo yra auklėjamas priklausomybėje nuo vieno kurio visuomeninio gyvenimo atžvilgio. Užtat, kai yra kalbama apie bendruosius visuomeninio auklėjimo uždavinius, yra imamas žmogiškojo asmens santykiavimas su visuomene bendriausiu atžvilgiu, vadinasi, šitas santykiavimas nėra tokiu atveju apribojamas jokia atskira visuomeninio gyvenimo sritimi.

Jei dabar paimsime gyvo asmens santykiavimą su visuomene, kaipo tokia, tai pamatysime, kad iš vienos pusės asmuo turi skaitytis su visuomenės gyvavimo faktu, kaipo su tam tikra realybe, kuri ne tik yra neišvengiama žmogaus gyvenime, bet ir yra būtina šito gyvenimo pilnumui. Todel jau atskiram asmeniui atsiranda visų pirma reikalas pripažinti visuomenės buvimo faktą, prisitaikyti prie jos gyvavimo principų ir pagaliau jai paklusti, kiek tai yra reikalinga ir visuomenės gyvavimui ir atskiro asmens gerovei. Tai yra, taip sakant, tasai pasyvinis asmens nusistatymas atžvilgiu į visuomenę, be kurio negali būti suderinto visuomenės gyvenimo.

Bet iš kitos pusės asmuo yra visuomenėje tasai realus pradas, del kurio pati visuomenė yra reali ir be kurio ji negalėtų turėti jokios substancialinės atramos. Sykiu tik atskirų asmenų veiklumu tegali aktyviai reikštis visuomenės aktyvumas. Jei visi asmens, sudarą visuomenę, užsilaikytų vien grynai pasyviniu būdu, negalima būtų kalbėti apie visuomenės gyvavimą. Tokiu būdu, jei iš vienos pusės visuomenės gyvavimas reikalauja iš atskirų asmenų tam tikro pasyvinio nusistatymo, tai iš antros pusės tas

pats visuomenės gyvavimas reikalauja, kad atskiri asmens pasireikštų jos atžvilgiu ir tam tikru aktyviniu nusistatymu.

Maksimumas pasyvinio nusistatymo reiškiasi tame, kas gali būti pavadinta menu paklusti. Tuo tarpu maksimumas aktyvinio nusistatymo reiškiasi tame, kas yra menas vadovauti. Tokiu būdu menas paklusti ir menas vadovauti yra tarsi du poliu, tarp kurių telpa visas visuomeninis veikimas. Todel irgi klusnumo dorybė nėra vienintelis nusiteikimas, nuo kurio pareina pasyvinis nusistatymas visuomenės atžvilgiu. Iš kitos pusės sugebėjimas vadovauti nėra vienintelis nusiteikimas, nuo kurio pareina aktyvinis nusistatymas visuomeniniame gyvenime. Šalia klusnumo galima statyti ir tokie visuomeniniai nusiteikimai, kaip visuomeninis drausmingumas ir taikingumo dvasia. Is kitos pusės, pirm, negu žmogus sugeba pasireikšti geru vadu, jis turi būti veiklus paprasta to žodžio prasme, nes žmogus, kuris nėra tikras veikėjas, juo mažiau gali būti geras vadas.

Paprastai aktyvumas visuomeniniame veikime gali reikštis teorine ir praktine pakraipa. Teorinis veiklumas apsireiškia sugebėjimu vesti savo idėjų propagandą, o praktinis veiklumas — sugebėjimu sėkmingai dalyvauti organizuotoje visuomeninėje akcijoje. Menas vadovauti, kaipo aukščiausia visuomeninio veiklumo rūšis apima abidvi veiklumo rūšis, nes tikras vadas privalo sugebėti ir sugestionuoti savo idėjas kitiems, ir administruoti organizuotąsias visuomeninio gyvenimo lytis.

a. Menas paklusti, kuris, kaip sakyta, yra pasyvinių visuomeninių nusiteikimų pagrindas, suponuoja visų pirma mokėjimą klausyti bei suprasti ne tik žmones, bet ir tai ką mums byloja pats visuomenės gyvenimas tiek savo santvarka, tiek ir savo reikšmingais įvykiais. Neveltui todel lietuvių kalboje, kaip ir daugelyje kitų kalbų, paklusti ir klausyti yra du žodžiu, artimai giminingu ėtimologine savo kilme. Sitas giminingumas faktinai ir pateisinamas tuo, kad tikrai paklusti vien tas tesugeba, kas moka tikrai išklausyti. Pasirodo net, kad menas išklausyti turi visuomeniniam išsiauklėjimui žymiai didesnės reikšmės, negu galima spėti pirmu pažvelgimu.

Foerster'is, kuris taip gerai moka pastebėti regimai nedidelius dalykus, turinčius tačiau didelės reikšmės gyvenimui, labai gražiai kalba apie meno klausyti svarbą. „Viso visuomeninio auklėjimo pagrindu, sako jisai, turėtų būti regimai visai nežymus dalykas, būtent: *įvadą į meną išklausyti.* Tuo tarpu šitą meną tesuvokia labai nedaug žmonių — kiekvienas nori pats kalbėti, pats veikti. Todel, jei kas džiaugsmingai papasakoja apie savo reikalą, klausytojo akių išraiška parodo šaltą nekantrumą, kuris tarsi sako: „Skubėk gi su nuobodžiais savo pranešimais, kurie yra man neapsakomai abejingi; saulė anksčiau patekės, negu aš gausiu išsižioti". Iš tikrųjų visuomeninė kultūra prasideda sugebėjimu rimtai bei palankiai išklausyti; tuomet žmogus išsiduoda visas, kaip yra; tuomet įvyksta paskutinysis teismas sieloms; tuomet

pagarsėjusieji nugrimsta į negarbę, o nepastebėtieji iškyla skaidrioje šviesoje. Palankus klausymas, sako J. Stuart'as, dažnai esti švelnių švelniausio išvidinio nusivalymo aktas ir didelė pagalba palankiai kalbėti... Taip ar šiaip, baigia kiek toliau Foerster'is, į tikrą visuomeninį išsilavinimą neįeinama pro jokius kitus vartus". (Erziehung und Selbsterziehung, Zürich 1910, 276—277 p.). Kitame veikale jis dar prideda, kad „tikrai išlavintas žmogus visuomet ateina į pagalbą kalbančiajam tuo, kad jis išviršiniu savo užsilaikymu liūdyja labiausiai sutelktą dėmesį" (Schule und Charakter, Zürich 1920, 174 p.).

Visuomeninis klusnumas, kuris šiuo atveju turi mums ypatingai rūpėti, suponuoja taip pat menką atidžiai klausyti. Čia, būtent, svarbu atydžiai įsiklausyti į tai, ko reikalauja įstatymai ir valdžios organų įsakymai. Vergas, kuris automatiškai pildo savo viešpaties užgaidas, toli gražu tokiu menu atydžiai klausyti nepasižymi: jis mechaniškai pildo duodamus jam įsakymus, neįsigyvendamas į išvidinę jų prasmę bei racionalų pagrindą. Užtat tikras klusnumas tokio įsigyvenimo į statomąsias pareigas kaip tik reikalauja. Vergiškas klusnumas tuo ir skiriasi nuo tikro klusnumo, kad vergas uždėtąsias pareigas beeidamas, išsižada ir savo proto ir savo sąžinės.

Sykiu, jei vergiškasis klusnumas ir atrodo pirmu pažvelgimu aukščiausiu klusnumo laipsniu, tai iš tikrųjų jis yra mažiausiai viltingas, nes jis neauklėja, bet demoralizuoja tą, kuris turi paklusti. Užtat tikras klusnumas, atremtas į išvidinį įsiklausymą į įsakymo prasmę, auklėja tuo, kad įsakymo arba įstatymo racionalumas tampa laisvo apsisprendimo motyvu tam, kas privalo paklusti. Tik šitokis laisvas klusnumas, pagrįstas susiklausymu su tuo, kas turi teisės jo reikalauti, yra tikrai viltingas visose gyvenimo aplinkybėse.

Tiesa, toks klusnumas tegali susidaryti vien tada, kai tas, kas reikalauja paklusti, turi tam tikro pedagoginio sumanumo ir rūpinasi savo įsakymų racionalumu. Kitaip jis demoralizuoja tą, iš kurio klusnumo reikalauja, ir tuo pačiu griauja pačio klusnumo pagrindą. Šiaip jau tikras klusnumas, pagrįstas sąmoningu bei laisvu apsisprendimu, yra vienas iš svarbiausių būdo auklėjimo veiksnių.

„Reikia, sako F.—A. Vuillermet'as, kad žmogus noroms ar nenoroms būtų klusnus. Tas, kas nesugeba paklusti vairui, turės paklusti povandeninei uolai, sako bretonų jūreiviai. Mes turime vien pasirinkimą — paklusti legaliai valdžiai ar nusilenkti prieš nelegalią prievartą". (Soyez des Hommes, Paris 1429, 206 p.) O jei klusnumas žmogui yra neišvengiamas ir ypač visuomeniniame gyvenime, tai telieka vien rūpintis, kad jis būtų protingas, kad jis tikrai auklėtų ir kad sudarytų žmonių sielose idealinės tvarkos pagrindą. Tai ir atsiekiama tada, kai klusnumas yra pagrįstas tuo susiklausymu, apie kurį buvo neseniai kalbėta. Tuomet atsiekiamas tasai aukščiausias susivaldymo laipsnis, kuris yra

tvirčiausias tikro drausmingumo pagrindas. Minėtas ką tik autorius tai konstatuoja šiais gražiais žodžiais: „Vien protingas bei veiklus, sąmoningas bei paslankus, visiškas bei džiaugsmingas klusnumas gamina nepalenkiamus būdus, granitiškas sielas (t. p. 211 p.).

Reik net pasakyti, kad klusnumas nėra taip priešingas žmogaus prigimčiai, kaip paprastai atrodo individualistiškai nusistačiusiems žmonėms. Marijos Montessori analizė vaiko psichologijos, Wilbois supratimu, prirodo, kad „vaikas nėra iš savo prigimties neklusnus; priešingai, reikėtų padaryti išvada, kad klusnumas yra vaikui lygiai prigimtas, kaip ir mėgdžiojimas. Todel svarbu ne ieškoti kaž kokios galingos valdžiavos arba ypatingos sugestijos paslaptį, bet reikalauti iš vaiko vien to, kas yra galima iš jo gauti. Tuo pačiu iš anksto taps mylimas autoritetas, kuris vėliau, gali būti, turės pareikalauti heroizmo. Tuo tarpu, dauguma neklusnių auklėtinių yra auklėtojų nesugebėjimo padaras“ (La nouvelle éducation française, Paris 1922, 244 p.).

Tai, ką Wilbois konstatuoja vaiko psichologijai, Foerster'is teigia apie plačiąsias visuomenės mases. „Dar niekados, sako jisai savo veikale *Politische Ethik und politische Pädagogik*, pasaulis nebuvo taip aistringai sukilęs prieš drausmės klusnumo principą, kaip mūsų gadynėje. Tačiau tiksliau susidomėjus dalyko padėtimi, pastebima, kad maištas yra kilęs ne prieš drausmę, kaipo tokią, bet prieš *vieną* tam tikrą *ikišiolinės* santrvarkos metodą, būtent, prieš vienašališką, *represyvų bei policistišką*, drausminimo būdą. Žmonės iš esmės *mielu noru linksta* paklusti; maža to, dar niekados tikros vadovybės reikalas nebuvo taip didelis, kaip moderniajame atpalaiduotų gaivalų choase; tačiau žmonės nori būti klusnūs, kaip laisvieji piliečiai, bet ne kaip dresuotieji valdiniai; kaipo dorinės asmenybės, bet ne kaip tvojamieji šunės“ (München 1918, 32 p.).

Jei Wibois laiko neklusnius vaikus pačių auklėtojų padaru, tai Foerster'is plačiųjų visuomenės masių neklusnumą aiškina iš dalies vadovaujančių žmonių nesugebėjimu tikrai vadovauti pagal psichologinius tikro klusnumo reikalavimus. „Juo sudėtingesnė yra visų nesuskaitomų jėgų santvarka, ir juo didesnis tuo pačiu tampa suirimo bei dezorganizacijos pavojus, — juo labiau tampa būtinu tvirtas bei įtaigus drausmės, tvarkos ir vienybės principas. Bet tai, kas turi būti pašalinta iš drausmės, yra taip ar šiaip kapralo tonas; ogi tai, ko mes pasigendame, yra kaip tik psichologiškai sušvelnintas menas įsakinėti, kuris sugebėtų *sujungti nepalenkiamą reikalavimo energiją su riterišku atsižvelgimu į asmenybę to, kas tur paklust.* Nėra jokio kito kelio laimėti kultūrai disciplinuotų jėgų patarnavimą. Nejaugi galima užginčyti, kad žymi moderniosios anarchijos dalis turi savo pagrindą pedagoginėse ikišiolinio autoritetų susitvarkymo paklaidose? Daugeliui žmonių mūsų laikais autoritetas tapo tiesiog pasibiaurėtinas, nes jis dažnai yra visai be takto bei atodairos elgęsis

su asmeninio gyvenimo teisėmis bei gėrybėmis. Pagydyti šitokis įsikyrėjimas ir kylą iš jo vienašališkumas bei klajojimai ir yra svarbus artimiausios ateities uždavinys“ (t. p. 35—36 p.).

Iš to, kas pasakyta apie meną išklausyti ir paskui apie meną paklusti, galima jau padaryti pagrindinė išvada visuomeninio auklėjimo reikalui. Besirūpinant išvystyti jaunoje kartoje pasyviniai visuomeniniai nusiteikimai, negalima visų pirma pamiršti apie tokį regimai nežymų dalyką, kokiu yra sugebėjimas atidžiai išklausyti savo artimą. Šitas sugebėjimas yra jau auklėjamas tada, kai auklėtiniai yra pratinami savo laiku kalbėti ir savo laiku tylėti. Tai apskritai gyvenime nėra taip lengvas dalykas, kaip gali rodytis neapsimąstant del šito dalyko. Bet, jei vieną kartą, kad ir abejinguose doriniu atžvilgiu dalykuose, taktas bylos ar tylos pasirinkime yra atsiektas, žmogus yra jau paruoštas tinkamai išklausyti kitą, kai atsiranda tam reikalas. Kaip jau galima buvo pastebėti iš padarytųjų ištraukų, kartais atydus žmogaus išklausymas yra jau tikra labdarybė, turinti visuomeninės reikšmės.

Menas išklausyti žymiai praplečiamas tada, kai jis virsta sugebėjimu įsigyventi į autoritetingai duodamus įsakymus, uždedamas pareigas, į visuomeninės santvarkos prasmę, į įstatymų reikalavimus, visuomeninės valdžios organų įsakymus ir t.t. Tai yra vis to susiklausymo atsitikimai, kurie turi sprendžiamosios reikšmės sąmoningam bei laisvam klusnumui išsidirbti. Sumanus auklėtojas gali rasti pakankamai gražių progų jaunimą pamokyti šitais klausimais ir jį pratinti klusnumą praktikuoti laisvu bei sąmoningu savo apsisprendimu.

Šitaip suprantamas klusnumas, kaip jau pasakyta, yra ta dorybė, kurios veiksmais išsidirba drausmingas žmogaus būdas. Ir iš tikro klusnumas tėra tasai labiausiai pasyvus visuomeninis nusiteikimas, kuris tarnauja artimiausiu pagrindu tam, kas yra vadinama drausmingumu. Drausmingumas yra jau platesnis bei sudėtingesnis visuomeninis nusiteikimas, kuris užtinkamas, einant nuo pasyviausio nusiteikimo į labiau aktyviuosius. Juoju ir tenka dabar kiek specialiau susidomėti.

b. Visų pirma vartojant šalia vienas antro du žodžiu—drausmė ir drausmingumas — reik nusimanyti, kad drausmė yra imama labiau objektyviosios tvarkos prasme, tuo tarpu kad drausmingumas reiškia labiausiai subjektyvų nusiteikimą. Vis delto abu tuodu dalyku yra artimai surištu tarp savęs, nes drausmingas ir yra tasai, kas sugeba realizuoti savo nusistatyme racionalios tvarkos reikalavimus; — kas, kitaip tariant, sugeba pildyti drausmės taisykles. Jei šitaip suprastas drausmingumas yra visuomeninis nusiteikimas, tai jis vis delto remiasi individualinio būdo savybėmis. Tasai, kas nesugeba apvaldyti savęs, arba paklusti savo proto bei sąžinės balsui, tasai neturi pagrindinės sąlygos reikiamai paklusti kitam ir tuo pačiu prisitaikyti prie objektyvios tvarkos reikalavimų. Todel teisingai yra sakoma, kad visuomeninė drausmė laikosi individualiniu asmens drausmingumu. Tai

yra vis viena, ką pasakyti sykiu su Foerster'iu, kad visuomenės organizacija suponuoja žmonių sielos organizaciją.

Tas faktas, kad visuomeninis žmogaus drausmingumas remiasi individualiniu susivaldymu, parodo jau, kad tikro drausmingumo, kąip ir tikro klusnumo, pagrinde glūdi laisvas apsisprendimas. Šita prasme drausmė yra dalykas, griežtai priešingas dresurai. Dresura, taikoma paprastai gyvulių miklinimui, nesistengia pratarti į protą ir atsiremti į laisvą apsisprendimą jau todel, kad nuo gyvulių būtų beprasmė to reikalauti. Ji tesiremia todel fizine prievarta ir jos įteigiama baime. Kai dresuros metodai yra taikomi žmonėms, gaunami vergiško klusnumo atsitikimai, kurių negalima laikyti tikro drausmingumo apraiškomis. Palygindamas dresurą su drausme, prof. S. Gesenas tarp kitko sako: „Drausmė kreipiasi į nuosavą palenktųjų valią bei protą: ji reikalauja veiksmų, nenumatytų visame smulkmeningame jų vienodume, ir tuo pačiu palieka vietą laisvai palenktųjų iniciatyvai. Ji tesitenkina nurodymu spręstino uždavinio, palikdama priemonių bei kelių pasirinkimą laisvam disciplinuojamojo asmens sprendimui. Tuo pačiu ji suponuoja vyktdytojų atsakingumą, ko nėra dresuroje, reikalaujančioje nuo savo objekto visuomet vienodo ir iš anksto numatyto atsakymo į gautąjį įsakymą" (Osnovy pedagogiki, Berlynas 1923, 60 p.). Kitaip tariant, „drausmė skiriasi nuo dresuros glūdinčia joje laisve. Ir iš tikro, kas yra, jei ne laisvės apraiškos,—savarankiškas nusistatymas, atsakingumas, lygybė atžvilgiu į aukštesnį tikslą, tarnaujantį valdžios pagrindu, asmeninis palenktojo vertingumas?" (t. p. 60 p.).

Iš to, kad drausmė privalo turėti savo pagrinde laisvės pradą, daroma Marijos Montessori išvada, kad tikras drausmingumas turi būti tam tikra prasme jau aktyvus nusiteikimas. Su šituo teigimu galima sutikti ta prasme, kad drausmingumas yra nusiteikimas, kuris yra pašauktas vaidinti didelę rolę veikime. Bet tai dar nereiškia, kad drausmingumo pagrinde neglūdi tam tikras pasyvinis nusilenkimas prieš tai, kas yra doriniu dėsniu arba šiaip jau autoritetingu įsakymu. Vis delto drausmingumo reikšmė veikimui yra tiek didelė, kad lengva yra pats drausmingumas palaikyti aktyviu nusiteikimu. Drausmė, sako Vuillermet'as, yra energijai tuo, kas logika protui. Šitą mintį gražiai išvysto minėtasis jau prof. Gesenas. „Drausmė, sako jisai, yra organizuotas verčiamasis paraginimas, ir organizuotas ne tik ta prasme, kad ji yra tvarkomasis pradas, turįs savo tikslu organizaciją. Tai yra, galima pasakyti, suderinimas pastangų tikslu atsiekti maksimalinę išdavą su faktinai turimomis priemonėmis. Drausmės tad sąvoka tampriai yra surišta su darbo bei triūso sąvokomis. Darbo produktyvumas neišvengiamai reikalauja drausmės: kad mes galėtume gyventi ir laimėti gyvenime kovą, mes esame priversti būti disciplinuoti. Tai lygiai turi reikšmės tiek atskiram žmogui, tiek ir visai visuomenei. Drausmingas yra žmogus, kuris sugeba suderinti kūno organų ir sielos ga

lių pastangas taip, kad jo darbo išdavoje būtų gaunamas maksimalinis laimėjimas. Drausminga yra visuomenė, kurioje atskirų jos narių pastangos taip susiderina, kad, nežiūrint mažesnio gyvos jėgos bei prigimtųjų dovanų ištekliaus, visuomeninio darbo išdavumas nepalyginamai praneša produktyvumą visuomenės, žymiai turtingesnės prigimtosiomis dovanomis, bet mažiau drausmingos. Būdama pastangų suderinimu, drausmė visai naturaliai suponuoja valdžią. Drausmingas žmogus valdo pats save. Drausminga visuomenė yra ta, kuri turi stiprią bei sutelktą valdžią" (op. cit. 59 p.).

Iš to, kas pasakyta apie drausmę, galima su visišku įsitikinimu padaryti išvada, kad drausmė visuomenės gyvenime yra ne pavergimo, bet išlaisvinimo veiksnys. Nedrausmingas asmuo neišvengiamai patenka į neprotingų savo užgaidų ir instinktų verguvę, o nedrausminga visuomenė skęsta paprastatai netvarkoje bei anarchijoje. Tuo tarpu nei vergavimas akliems savo instinktams, nei paskendimas išsijuosusių gaivalų anarchijoje negali susiderinti su racionalios laisvės reikalavimais. Tai ypatingai svarbu gerai suprasti mūsų laikais, kai yra susidarę nemaža nesusipratimų del laisvės ir autoriteto konflikto, kaip tai galima jau buvo matyti iš pacituotų aukščiau Foerster'io žodžių. Todel visai ne be reikalo tas pats Foerster'is yra rimtai susirūpinęs klausimu, kokia turėtų būti drausmė moderniojo gyvenimo aplinkybėse (Disziplin unter modernen Lebensbedingungen), ir reik pripažinti, kad šituo atžvilgiu jis užima visai ypatingą vietą tarp visuomeninio auklėjimo atstovų. Jo supratimu drausmės problema tegali būti giliai pastatyta ir teisingai išspręsta vien tada, jei ji yra statoma sąryšyje su platesne kultūrine problema apie autoriteto bei laisvės, klusnumo bei žmogaus vertės, objektyvinės tvarkos bei subjektyvinio gyvenimo suderinimą. Pirma sąlyga šitai drausmės problemai spręsti turėtų būti suprantimas to aukščiau jau nusakyto fakto, kad moderniojo žmogaus maištas prieš drausmę kompromituoja faktinai ne klusnumą, kaipo tokį, bet ydingą įsakinėjimo ir šiaip jau vadovavimo pedagogiką. Ogi šito fakto šviesoje lengva jau bus nustatyti derama pakraipa naujajai drausmės pedagogikai.

Pats Foerster'is šitaip formuluoja vedamąsias idėjas naujai drausmei realizuoti. „*Pirma*, sako jisai, autoritetas privalo apriboti savo nuožiūrą vien būtinai reikalingais bei esminiais dalykais, o kituose dalykuose palikti kiek galima didesnį plotą asmeninei laisvei bei atsakomybei, ir dargi ne tik tam, kad būtų pagerbtas savarankiškumas ir parodytas pasitikėjimas, bet ir tam, kad galėtų teisėtai reikštis pratinimasis normuoti savo veikimą. *Antra*, privalu mokėti pačiu vedamojo bei kontroliuojamojo veikimo tonu taupyti auklėtinyje garbės bei savarankiškumo jausmas. *Trečia*, privalu padėti visos pastangos ne tam, kad tvarka būtų primesta tiesiog iš šalies, bet tam, kad pačio auklėtinio būde būtų laimėtos bendradarbiavimui tvarkomo-

sios jėgos, ir kad pageidaujamas klusnumo arba darbo išdavumas būtų interpretuojamas stipriausių jaunatvės interesų šviesoje“ (Schule und Charakter, 190 p.). Pats Foerster'is paaiškina, kad šitos vedamosios idėjos turėtų padėti atsiekti drausmės bei laisvės sintezę.

Kitoje vietoje šitokios sintezės reikalas Foerster'io statomas dar plačiau, būtent, sąryšyje su reikalu suvesti į sintezę demokratizmą ir aristokratizmą. „Carlyle, sako jisai, yra vieną kartą išsireiškęs, kad vienas iš svarbiausių artimiausios ateities uždavinių bus *sujungti neišvengiamą demokratiją su lygiai neišvengiama aristokratija.* Galima būtų taip pat pasakyti: suderinti neišvengiamą drausmę su lygiai neišvengiamu atsižvelgimu į individualinę sielą, arba net: būtiną autoritetą, kuris yra organizuojamasis bei koncentruojamasis vienybės principas, su nemažiau reikalinga laisve“ (32 p.).

Foerster'io vedamosios idėjos naujajai drausmei realizuoti nurodo faktinai tą pakraipą, kuria turi būti vedamas praktinis jaunimo auklėjimas drausminimo priemonėmis. Iš čion matyti, kad, pavyzdžiui, tvarkos bei drausmės palaikymas mokyklos gyvenime turi dideliausios reikšmės jaunimo pasiruošimui gyventi bei veikti visuomenėje. Ne mažesnės svarbos turi visuomeninės drausmės reikalui ir tokios praktinės visuomeninio auklėjimosi priemonės, kaip jaunimo valdymasis, jo dalyvavimas susidraugavimo organizacijose ir pratinimasis veikti kultūrinėse visuomenės draugijose. Tiesa, visos šitos tiek visuomeninio auklėjimo, tiek ir visuomeninio auklėjimosi priemonės tik tada gali būti tikrai naudingos visuomeninės drausmės reikalui, kai sykiu jaunimas įgauna teisingą teorinį supratimą apie drausmės problemą, ir kai, be to, tariant Foerster'io cituotais žodžiais „klusnumo arba darbo išdavumas yra interpretuojamas stipriausių jaunatvės interesų šviesoje“, t.y. kai pats jaunimas tampa užinteresuotu palaikyti savo gyvenime bei veikime tvarkos bei drausmės reikavimus, vadovaudamasis idealiniais motyvais ir, atatinkamai, laisvai apsispręsdamas. Sumanesnių pedagogų patyrimas iš tikrųjų parodo, kad jaunimas ne tik gali būti užinteresuotas tvarkos bei drausmės reikalais, bet ir gali įgauti net prie šitų dalykų tam tikrą skonį, kuris paliuosuoja auklėtojus beveik visiškai nuo nemalonių griežtos priežiūros ir baudžiamosios drausmės pareigų.

c. Kaip galėjome pastebėti, drausmingumas, palygintas su vienu tik klusnumu, t. y. su esminiu savo pagrindu, yra jau labiau aktyvinis visuomeninis nusiteikimas. Jei dabar eisime dar toliau, tai turėsime užtikti tą visuomeninį nusiteikimą, kuris gali būti pavadintas nuolaidžiu taikumu. Žmonėms taip ar šiaip dažnai tenka prisiderinti ir prie visuomeninės santvarkos ir prie žmonių aplinkumos, net tada, kai tai jiems del kokios nors priežasties nevisai patinka. Žmogus, kuris nėra linkęs jokiose aplinkybėse nusileisti kitiems ir prie kitų prisiderinti, aukodamas savo pamėgimus, savo įpratimus, kartais net tam tikrose ribose — principialų savo nu-

sistatymą, yra nevisuomeniškas žmogus tikra to žodžio prasme, nors jis kitais atžvilgiais ir būtų visuomenei labai naudingas. Visuomeninio gyvenimo taktas reikalauja nuo kiekvieno žmogaus tam tikro kompromiso, be kurio tiesiog negalima gyvenimo išgyventi. Jei, pavyzdžiui, žmogus norėtų kiekvienose aplinkybėse elgtis taip, kaip jam patinka, sakyti tai, kas jam ateina galvon, reikalauti nuo visų kitų veikti taip, kaip jis laiko tikslinga, neduoti savęs palenkti į tai, kas jam nėra malonu, simpatinga ar naudinga, tai toks žmogus, kad ir visai tiesus bei atviras, iš tikrųjų pasidarytų visuomenėje nepakenčiamas individas.

Situo atveju dera prisiminti, kas savo laiku buvo pasakyta apie visuomeninio idealo absoliutizmą ir vykdomųjų priemonių reliativizmą. Ir čia kiekvieno atskiro žmogaus elgimąsi galima skirti individualiai statomo tikslo absoliutizmas ir vykdomosios taktikos reliativizmas. Gyvenimo bei veikimo taktikoje dažnai tenka nusileisti nuo savo reikalavimų, ir reik net tai daryti tam, kad nebūtų pralošta visas veikimo reikalas. Maksimalistiškas obalsis „viskas arba niekas" pasirodo gyvenimo praktikoje labai nepraktiškas pagal mūsų patarlę „daug apžiosi, mažai nukąsi". Kadangi „viskas" realiame gyvenime beveik niekados nėra atsiekiama, tai pastačius šitaip klausimą, patenkama dažniausiai į antrą alternatyvos galimybę — į „nieką". Toks liūdnas nesupratimas su tokiu, rodos, gražiu obalsiu, kaip „viskas arba niekas", įvyksta todel, kad jis nedaro skirtumo tarp tų reikalavimų, kurių reik statyti iš vienos pusės tikslui, o iš kitos pusės — vykdomajai taktikai, atsižiūrint į turimas faktinai priemones.

Maksimalistiškas obalsis „viskas arba niekas" labai gražiai yra iškeltas aikštėn genialioje Ibseno dramoje, pavadintoje „Brandas". Ten parodyta, kaip šitas obalsis, pritaikytas prie veikimo žmonių aplinkumoje, su neišvengiamu būtinumu veda prie pražūties ne tik patį darbą, bet ir patį veikėją.

Jei iš vienos pusės aiškiai yra pripažįstamas visuomeniniame gyvenime bei veikime individualinio nusileidimo ir taikumo reikalas, kuris kartais gali net reikalauti didelio atlaidumo žmonių netobulybėms ir net nusižengimams, tai iš kitos pusės toks pasyvinis nusistatymas dar toli gražu neprivalo būti principialiu oportunizmu, kuris pataikautų žmonių silpnybėms arba darytų nereikalingų kompromisų su blogąja žmonių valia. Visuomenės gyvenime, kaip ir apskritai mūsų pasaulyje, yra tiek teigiamųjų, tiek ir neigiamųjų polinkių, tendencijų ir apraiškų. Todel ir mūsų nusistatymas į šitą gyvenimą atatinkamai turi būti nevienodas: būtent, iš vienos pusės tenka savo nusilenkimu, nusileidimu ir taikumu didinti visuomeniškumo nuotaiką ir teigiamąsias visuomenės gyvenimo tendencijas; bet iš kitos pusės lygiai privalu nusistatyti prieš neigiamąsias jo tendencijas ir ryžtis su jomis aktyviai kovoti visomis teisėtomis priemonėmis. Tokiu būdu pats visuomeninio gyvenimo pobūdis reikalauja iš tikro visuomenininko sykiu ir pasyvinių ir aktyvinių visuomeninių nusiteikimų, iš kurių pir-

mieji taiko jį su tuo, kas visuomenės gyvenime yra teigiamo, o antrieji spiria jį kovoti su tuo, kas šitame gyvenime yra neigiamo.

Tokiai esant visuomeninio gyvenimo prigimčiai, visuomeninė žmogaus akcija yra sykiu ir taikos ir kovos reiškėja. Nors šita taika ir šita kova atatinkamai santykiuoja su įvairiais visuomeninio gyvenimo atžvilgiais, vis delto taika yra daroma, ir kova yra vedama su viena ir ta pačia visuomene. Todel konkretinėse gyvenimo aplinkybėse nelengvas yra dalykas taktiškai ir su tikru saiko pajautimu suderinti savo nusistatyme pasyvinis taikumo nusiteikimas su aktyviniu pasiryžimu kovoti. Pagal tai, kiek yra atsiekiamas šitokis suderinimas, galima net matuoti visuomeniškojo subrendimo laipsnis.

Reik čia betgi pastebėti, kad išlaikyti pusiausvira tarp taikumo nuotaikos ir paslankumo į kovą su neigiamosiomis visuomenės tendencijomis yra ne tik sunkus visuomeninio išsiauklėjimo uždavinys, bet ir dalykas, kurio principialus sprendimas gali pareiti nuo tokios painios problemos, kokia kad yra problema apie būdus kovoti su visuomeniniu blogiu. Žinomas yra, pavyzdžiui, tasai nesiryžimo aiškiai apsispręsti stovis, kuris susidarė rusuose prieš didžiąsias mūsų laikų katastrofas sąryšyje su svarstymu Tolstojaus teorijos apie „nesipriešinimą blogiui prievarta“. Dabar pati gyvenimo eiga yra parodžiusi, kiek vienašališka buvo šita didžiojo rusų rašytojo teorija. Bet sykiu paskučiausių laikų įvykiai yra jau pastūmėję aktyvesnio pobūdžio žmones į priešingą kraštenybę, kuri skelbia tiesiog inkvizitoriškąjį „priešinimąsi blogiui jėga“. Nuo tokio priekaišto, pavyzdžiui, negali būti laisvas gabus rusų juristas ir filosofas prof. Iljinas, parašęs prieš kelis metus atatinkamo pavadinimo knygą.

Čia vis delto neturiu galimybės gilintis į šitą gerokai sudėtingą problemą, nors stovinčią sąryšyje su reikiama pusiausvira tarp taikumo nuotaikos ir paslankumo į kovą su visuomeniniu blogiu. Man tenka tiesiog eiti prie aktyvių visuomeninių nusiteikimų, kurių svarba galėjo paaiškėti iš to, kas jau yra anksčiau pasakyta.

2, a.—Mums jau yra žinoma, kad aktyviausias visuomeninis nusiteikimas reiškiasi mene vadovauti. Todel visi kiti aktyviniai visuomeniniai nusiteikimai turi taip ar šiaip tarnauti šitam menui vadovauti paruošiamaisiais laipsniais, arba net sudedamaisiais pradais. Ir štai pirmas elementariausias nusiteikimas, kuris yra reikalingas einant šita linkme, pasirodo aktyvus atsparumas prieš neigiamąją visuomeninės aplinkumos įtaką. Yra juk aišku savaime, kad visuomenės vadui daug didesniame laipsnyje yra privaloma tai, kas yra būtina sąlyga laisvam bei sąmoningam bet kurios savarankiškosios asmenybės apsisprendimui. Tuo tarpu kalbėti apie tokį apsisprendimą negalima tada, jei šita asmenybė neišsivaduoja iš vergavimo neracionaliai visuomenės aplinkumos įtakai. Kalbėti apie šito išsivadavimo reikalą itin savo vietoje mūsų laikais, kai neigiamoji masės įtaka individams yra tiek didelė, kad iš jos

verguvės pasiseka išsivaduoti palyginti nedideliam žmonių skaičiui „Visų stipriausi laisvo apsisprendimo suvaržymai, sako visai teisingai Foerster'is, glūdi ne išviršinėse sąvaržose, bet išvidiniame palinkime pasiduoti kolektyvinių geidulių, sprendimų ir prietarų įtaigai. Šita visuomeninio vergavimo rūšis, kuriai palinksta asmens valia, jausmai ir protas, turi nelyginant daugiau tvirkinamosios veikmės, negu visi išviršiniai globojamieji suvaržymai, kurie dar anaiptol neįstengia panaikinti išvidinės laisvės. Mes retai kada aiškiai nusimanome, kaip nepaprastai stipriai mes esame visuomeninių instinktų, puikybės, garbės geismo ir žmonių baimės verčiami nuolat derintis su mūsų visuomeninės aplinkumos sprendimais" (Schule und Charakter, 74 p.).

Šitas faktas verčia net Foerster'į reikalauti jaunoms kartoms tam tikro antivisuomeninio, jei taip galima išsireikšti, auklėjimo, kurį, žinoma, jis rašo tarp kabučių. „Žmogus, sako jisai, šalia visuomeninio auklėjimo mažiausiai tiek pat jaučia „antivisuomeninio auklėjimo" reikalą, būtent, apsaugoti savo vidaus gyvenimą nuo visagalios įtakos iš pusės masės jausmų, kolektyvinių instinktų, korporatyvinių geidulių bei interesų, ir, be to, apsaugoti individualinę savo sąžinę nuo masinimų bei reikalavimų vardan to argumento, kuris yra vadinamas valstybės racija" (Jugendlehre, Berlin und Leipzig, 1922, 397 p.).

Kai Foerster'is nurodytu būdu iš vienos pusės konstatuoja išvidinio vergavimo visuomeninei įtakai faktą, o iš kitos pusės reikalauja net tam tikro, kad ir tarp kabučių rašomo, antivisuomeninio auklėjimo, kuris asmenį pastatytų prieš visuomeninę aplinkumą ir jį išvaduotų iš vergavimo masei, reik pripažinti, kad jis nė kiek neperdeda ir tik visai savo laiku kelia aikštėn vieną visuomeninio gyvenimo apraišką, kuri užsitarnauja iš mūsų pusės dideliausio susirūpinimo. Tokiu atveju, būtent, turima reikalo su tuo vergavimu žmonėms, arba šio pasaulio dvasiai, kuris rado tokio griežto pasmerkimo Evangelijoje. Ir iš tikro jokia išviršiniu būdu užmesta verguvė, joks baudžiavos jungas negali turėti tiek demoralizuojančios veikmės, kiek jos turi dvasinė vidaus verguvė, nes ji randa dažniausiai pritarimo ir net pateisinimo iš pusės to, kas vergauja, pats to nejausdamas. Tuo tarpu dvasinė žmogaus verguvė, įėjusi į įprotį ir laikoma todel normalia padėtimi, yra pavojingiausia žmogaus dorai verguvės rūšis.

Nemanykime, kad mūsų gyvenime šita verguvės rūšis yra retas atsitikimas. Tai, kas vadinama mieščioniškumo dvasia, kuri faktinai duoda toną vadinamajam pasauliui, dažniausiai yra ne kas kita, kaip dvasinio vergiškumo atmosfera, kuri susidaro visuomeninėje aplinkumoje, kur žmonės nesugeba išvaduoti savo asmenybės iš prietarų, įpročių, žemesnių polinkių, smulkių ambicijų prievartos. Tai yra iš dalies ta pilko gyvenimo inercija, kuri niveliuoja asmenų individualumą pagal vidutinį nereikšmingos didybės matą, kuri daro stabus iš to, kas yra įprastoje gyvenimo eigoje, ir atima nusivokimą apie tai, kas iš tikro privalo būti

Jei iš vienos pusės šitoje nei šiltoje nei šaltoje atmosferoje pasibiaurima ryškiais nusižengimais, tai iš kitos pusės čia nesutinka jokio entuziazmo heroizmo žygiai. Joje, būtent, viešpatauja dorinis kompromisas, kuris stovi tarp aiškaus nusižengimo ir dorybės ir pasižymi todel principialiu oportunizmu. Mieščioniškasis pasaulis per maža turi pilietinės drąsos, kad jis galėtų drįsti pasireikšti aiškiais nusižengimais; ogi iš kitos pusės jis turi per maža doros, kad jis galėtų reikštis dorybėmis. Bet užtat jis su pamėgimu realizuoja viešajame gyvenime egoizmą, žiaurumą, neteisingumą, jei šitos nedorybės įgauna viešai pateisinamų, regimai abejingų, lyčių. Žodžiu tariant, pasaulio dvasia, kuriai žmonės taip dažnai vergauja savo vidumi, visados taip ar šiaip verčiasi nuodėmės periferijoje.

Šitoje atmosferoje kiekviena teigiamoji būdo žymė, kiekviena dorybė gali rasti savo karikatūrišką išvaizdą. Pakanka prisiminti, į ką išsigimė riteriškasis vyriškumas tose visuomenėse, kurios palaikė jo tradicijas dueliaus institute, bet paskendo mieščioniškumo atmosferoje. Šitas tariamasis ritieriškumas čia pasidarė banalia tuščių ambicijų ir niekuo nepateisinamų įpročių išraiška. Nemažiau reikšmingu pavyzdžiu gali eiti tai, į ką veda vyriškumo bravura toje jaunuomenėje, kuri neįgauna arba net atsipalaiduoja nuo dorinių idealų ir syklu taip anksti paskęsta despotiškoje mieščioniškų pažiūrų atmosferoje: tokiu atveju vardan klaidingai suprasto vyriškumo yra pateisinama visa eilė nedorybių, kurios pačiose šaknyse pakerta dorinį jaunimo išsivystymą. Reikšminga čia yra tai, kad šitokios dorinės degradacijos pradžia glūdi visuomeninės aplinkumos įtakoje, prieš kurią nesugeba atsilaikyti dar nesusipratusi ir teigiamai neapsisprendusi jauna asmenybė.

Ne mažesnės reikšmės turi visuomeninės aplinkumos įtaiga moterų pasaulyje. Vergavimas neprotingiems visuomeninės aplinkumos įpročiams čia yra faktas, kuris privalo būti rūpestingai tyrinėjamas bei svarstomas gerai suprastos ir todel visai teisėtos moterų emancipacijos šviesoje. Mano giliu įsitikinimu gerai suprasta moterų emancipacija tegali ir todel privalo prasidėti sąmoningu išsivadavimu iš tos išvidinės verguvės, į kurią patenka žymi moterų dalis, pasiduodama neprotingai visuomenės aplinkumos įtakai. Yra juk beprasmė kalbėti apie laisvę žmogaus, kuris pats yra išsižadėjęs savo vidaus laisvės banalių menkniekių kaina.

Šiuo atveju ypač reikšminga yra tai, kad kiekvienas išvidinis vergavimas visuomeninės aplinkumos įtakai, kaip jau galima buvo pastebėti, defiguruoja arba deformuoja, žodžiu tariant, falsifikuoja žmogiškąją asmenybę. Karikaturiška teigiamųjų žymių bei dorybių, kad ir minėtojo vyriškumo, išvaizda yra ne kas kita, kaip tokia ar kitokia žmogiškosios asmenybės falsifikacija. Šita falsifikacija itin yra pavojinga todel, kad ji yra laikoma normaliu dalyku, ir kad todel imama su ja nesislapstyti. Tai yra jau tasai išvidinės verguvės laipsnis, kuriame žmogus ima didžiuotis, žinoma, per nesusipratimą, savo verguvės apraiškomis. Prie tokių apraiškų,

pavyzdžiui, reik priskaityti deformuotos azijiečių kojos, arba taip ištemptos kai kurių afrikiečių moterų lūpos, kad jos siekia krūtinės. Nereik tačiau manyti, kad šitokiomis apraiškomis teserga mažiau ar daugiau nekultūringos tautos. Dvasinis vergavimas nežino geografinių ribų, ir todel ir pas vadinamąsias aukštai kultūringas tautas mes pastebime ne mažiau, nors ir modifikuotų, būtent, sušvelnintų žmogiškosios asmenybės falsifikacijos lyčių. Taip ar šiaip reikia pripažinti, kad visi būdai, kuriais pasaulio moterys falsifikuoja žmogišką savo asmenybę, yra išvidinės dvasinės verguvės apraiškos. Šita prasme paprasta nekalčiausia, rodos, pudra, nekalbant jau apie kitus stambesnius dalykus, yra labiausiai praplitęs dvasinės verguvės simbolis.

Vergavimas visuomeninės aplinkumos užgaidoms ne tik falsifikuoja žmogaus asmenybę, bet ir apskritai nuasmenina žmogiškąjį individą, atimdamas nuo jo tikros savo vertės pajautimą ir darydamas jį tokiu būdu negarbingą būtybę. Štai kokia yra tikra reikšmė tokių išvidinės verguvės apraiškų, kaip falsifikavimas savo asmenybės, manija puoštis, pasidavimas mados hipnozei, kurios mieščioniškajame mūsų pasaulyje įgavo jau net pilietybės teisių tųjų dorinių kompromisų šviesoje, apie kuriuos neseniai buvo kalbėta.

Sąryšyje su tuo, kas yra pasakyta apie išvidinės verguvės tvirkinamąją veikmę, galėjo jau pakankamai paaiškėti, kokios didelės svarbos turi naujoms kartoms įsigijimas aktyvaus atsparumo prieš neigiamąją visuomeninės aplinkumos įtaką. Čia ir gali kilti klausimas, kokiais metodais ir kokiomis priemonėmis šitas nusiteikimas gali būti auklėjamas naujose kartose. Foerster'is, kuris, kaip buvo sakyta, taip gerai nusimano apie šito nusiteikimo reikalą, numato jam auklėti du metodu, kurių vienas atsako individualinės, antras visuomeninės pedagogikos principams. Pirmasis metodas reikalauja stiprinti individualinį žmogaus nepriklausomumą nuo bandiškų masės instinktų. Antrasis metodas reikalauja paversti visuomeninius jaunimo polinkius ūgdomaisiais veiksniais, kurie sugebėtų sutelktinės įtakos galybę pakreipti į gera.

Kiekvienas iš šitų metodų randa realaus pagrindo žmogaus prigimtyje, nes joje greta glūdi iš vienos pusės savarankiškumo, o iš antros pusės — visuomeniško solidarumo reikalas. Svarbu tik šituodu reikalu suderinti pagal tai, kaip privalo normaliai tarp savęs santykiuoti asmuo ir visuomenė. Sumanus pedagogas sugebės paraginti savo auklėtinį ir į savarankiškąjį pasistatymą prieš kolektyvą, kuriame šiam tenka verstis, ir į solidarų sutapimą su juoju. Pirmas reikalas atsiranda tada, kai kolektyvas, atskiro asmens supratimu, nusideda prieš gyvenimo bei veikimo principus. Antrasis reikalas iškyla aikštėn tada, kai kolektyvas, pozityviai nusistatęs, gali laukti pritarimo bei pagalbos iš kiekvieno atskiro asmens. Jei, pavyzdžiui, visai prigimtas jaunimo palinkimas į draugiškąjį susibūrimą yra mokykloje ne tik legalizuojamas,

bet dargi sykiu apkraunamas tvarkos, drausmės, savitarpinės pagalbos ir apskritai valdymosi uždaviniais, tai tokiu atveju, Foerster'io supratimu, savaimingi susibūrimai tampa aukštesnės rūšies organizacijomis, kuriose kiekvienas atskiras narys įgauna individualinės atsakomybės pajautimo (plg. Schule und Charakter, 77—78 p.). Tuo tarpu individualinė atsakomybė, reikalaujanti visados kritiško kontroliavimosi, nenuasmenina atskirų kolektyvo narių ir nepastato jų į išvidinės verguvės stovį.

Ir šiaip jau prie šios progos tenka pastebėti, kad individualinė atsakomybė yra viena iš svarbiausių sąlygų susidaryti aktyviam atsparumui prieš neigiamąją visuomenės aplinkumos įtaką. Šitokios, būtent, atsakomybės jausmas suteikia drąsos pasekti savo principus visose gyvenimo aplinkybėse, paneigus tarp kitko svetimo sprendimo baimę. Tiesa, svetimo sprendimo baimė pateisinama yra tada, kai yra daroma kas nors blogo, bet jinai tėra vien toleruojama, kai yra daromas arba nedaromas regimai abejingas dalykas. Bet taip ar šiaip ir tokiais atvejais individualinė atsakomybė yra sprendžiamasis elgimosi veiksnys. Kitaip esti, kai svetimo sprendimo baimė tėra vien visuomeninės aplinkumos sugestionuojama.

b. Kalbamasis aktyvus atsparumas prieš visuomeninę aplinkumą, kaip jau buvo anksčiau pažymėta, tėra pirmas nusiteikimas, nuo kurio eina visa eilė vis aktyvesnių visuomeninių nusiteikimų. Ir iš tikro, kai žmogus yra įgijęs tokio atsparumo atžvilgiu į visuomeninę aplinkumą, arba, kitaip tariant, yra iš vidaus išsivadavęs iš visuomeninės prievartos, jis vis labiau jaučia reikalą pačią visuomenę paversti savo veikimo objektu. Aktyvus veikiamasis nusistatymas į visuomenę yra jau iš dalies geriausias apsigynimas nuo neigiamosios jos įtakos. Be to, kiekvienas žmogiškasis asmuo, kuris iškyla iš paprastos žmonių masės į inteligentijos eiles normaliose aplinkybėse ne tik jaučia reikalą taip ar šiaip veikti savo gyvenamą aplinkumą, bet ir turi prievolės vesti joje visuomeninę akciją, kaipo priklausąs visuomenėje prie vadovaujančios jos dalies.

Plačiai suprasta visuomeninė akcija visados taip ar šiaip realizuoja tam tikrą idėją suorganizuotais valios veiksmais. Todel tikras visuomenininkas turi būti iš vienos pusės šviesos, ir iš kitos pusės—tvirto būdo žmogus. Atatinkamai iš vienos pusės jis turi skleisti visuomenėje tikras idėjas ir tuo pačiu stengtis sudaryti joje tai, kas yra vadinama visuomeninės opinijos vardu; o iš antros pusės jis turi organizuoti pagal šitas idėjas visuomenės gyvenimą. Du aktyviu visuomeniniu nusiteikimu, kuriuodu atsako nusakytiem dviem reikalam, ir yra iš vienos pusės sugebėjimas vesti visuomenėje savo idėjų propagandą, o iš antros pusės — sugebėjimas dirbti organizacinį darbą.

Mūsų laikais, kai visuomeninis gyvenimas yra labai susikomplikavęs, ir kai todel ir visuomeninė propaganda ir organizacinis darbas reikalauja ypatingo pasiruošimo, kiekvienam visuomeninkui susidarė neišvengiamo reikalo rūpintis įsigijimu atatinkamų

nusiteikimų. Pasirodo, kad naujųjų laikų demokratijose, kurios ir toliau eis demokratiškąja linkme, nežiūrint laikinų momento kliūčių, visuomeninis susipratimas ir visuomeninė santvarka pareina žymioje dalyje nuo to, kokiame laipsnyje vadovaujantieji visuomenės elementai sugeba vesti teigiamųjų idėjų propagandą ir energingai bei tikslingai dirbti organizacinį darbą. Bet šituodu aktyviniu vtsuomeniniu nusiteikimu tik tada yra tikrai produktingu, arba išdaviu, jei jiedu yra lavintu naujose kartose priklausomybėje nuo to, kokis yra būdas visuomenės, kurioje joms tenka gyventi.

Demokratiškoje visuomenėje vadovaujantieji elementai turi būti taip paruošti visuomeninei propagandai, kad jie įstengtų realizuoti teigiamąjį visuomeninį susipratimą plačiose masėse, sėkmingai kovodami su klaidinančia bei demoralizuojančia demagogiškų gaivalų propaganda. Čia ir kyla klausimas, kokiomis žymėmis turi pasižymėti mūsų laikais sugebėjimas vesti visuomeninę propagandą.

Ir šitai, kai susidaro reikalas prieš demagogiškąją propagandą pastatyti teigiamųjų visuomeninių idėjų propagandą, reik visų pirma skaitytis su tuo realiu faktu, kad pirmoji yra žymiai lengvesnė, negu antroji. Nėra juk abejonės, kad žymiai lengviau yra ardyti, negu statyti, — tvirkinti, negu dorinti. Iš čion maža pasiruošę ir dargi linkę į dorinius kompromisus visuomenininkai praktiškai sprendžia dviejų propagandų lenktyniavimo problemą ta prasme, kad savo metodais bei priemonėmis jie mažiau ar daugiau prisiartina prie demogogiškosios propagandos. Tuomet išeina, jog visa visuomeninė propaganda yra rikiuojama pagal demagogiškas tendencijas, kurios, žinoma, negali sudaryti masėse tikro visuomeninio susipratimo.

Labiau subrendę ir principialiau nusistatę visuomenininkai dviejų propagandų rivalizacijos problemą turėtų spręsti ta prasme, kad propagandos darbas reik aplengvinti ne jo atpalaidavimu nuo dorinių principų, bet geresniu visuomeniniu pasiruošimu prie šito darbo. Į šito pasiruošimo pagrindą turi būti padėtas visų pirma patiriamas iš gyvenimo faktas, kad plačiosios masės pasiduoda ne tik tvirkinančiai demagodiškai propagandai, bet taip pat gali būti sumanių bei atsidėjusių vadų pakreipiamos į gerą ir palenkiamos dorinių principų valdžiai. Bet, kad šita pastaroji išdava galėtų būti atsiekta, reik prieš demagogiškąją propagandą pastatyti kitokios rūšies propaganda, kuri yra ne kas kita, kaip visuomeninis apaštalavimas.

Kad žmogus galėtų tikrai sėkmingai dirbti visuomeninio apaštalavimo darbą, jam privalu pažymėti trimis dalykais: pirma, geru doktrinaliniu susipratimu visuomeniniuose klausimuose, antra, tiksliu nusimanymu apie visuomeninės propagandos metodus bei priemones, ir, trečia, visa eile dorinių kokybių, kurios yra reikalingos tikram žmonių pasitikėjimui laimėti. Apie doktrinalinį pasiruošimą buvo jau kalbėta sąryšyje su apžvalga pagrindinių vi-

suomeninio veikimo priemonių. Apie visuomeninės propagandos metodus ir priemones čia tepadarysiu dvi trumpas pastabas.

Pirma, svarbu žinoti, kad propagandos metodai yra iš esmės pedagoginiai metodai, ir kad todel visų pirma didaktikos principai turi būti padėti į metodologinį propagandos pagrindą.

Antra vertus, propagandos priemonės pareina kiekvienoje visuomenėje ir kiekvienu atskiru laikotarpiu nuo visuomeninės civilizacijos resursų, kuriais, pavyzdžiui, mūsų laikais yra: *individualinis ir sutelktinis pavyzdys* (viešas asmens nusistatymas, demonstracijos), *gyvas žodis ir jo radio-perteikimai*, (pasikalbėjimai, pranešimai, paskaitos, prakalbos, pamokslai, konferencijos, mitingai, kongresai), *spausdintas žodis ir jo organizacija* (neperiodiniai ir periodiniai leidiniai, knyga, knygynas, skaitykla), *vaizdavimo priemonės* (reklama, gyvieji paveikslai, kinematografas, teatras). Jokia iš šitų priemonių neprivalo likti nepanaudota išsemiamai geriems visuomeninės propagandos tikslams, nes kitaip kiekviena iš jų, nepanaudota teigiamuoju būdu, beveik neišvengiamai virs neigiamosios propagandos įrankiu.

Teorinio susipratimo visuomeniniuose klausimuose ir techninio nusimanymo apie visuomeninės propagandos metodus bei priemones dar nepakanka, kad visuomeninė propaganda būtų tikrai sėkminga ir sykiu padori bei turinti dorinamosios įtakos plačiosioms masėms. Kaip sakyta, reikalinga dar visa eilė dorinių kokybių, kurios galėtų sudaryti tikrą žmonių pasitikėjimą atžvilgiu į tuos, kas yra visuomeninio apaštalavimo veikėjai. Pasirodo, kad tikras visuomeninininkas propagandistas tam tikrame laipsnyje privalo pasižymėti apaštalo ypatybėmis. Kokios gi yra šitos ypatybės, užleidžiu nusakyti P. Didonui ir F.—A. Vuillermet'ui.

„Jei norėčiau keliais bruožais nuvaizduoti apaštalą, pasakė vieną kartą tėvas Didonas, tai apie jį tarčiau: tai išsyk pramatąs išminčius, kareivis ir kankinys; jis susidaro iš šviesos, energijos ir pasiaukojimo; jis kalba, kaip pramatąs išminčius; kovoja, kaip kareivis; miršta, kaip kankinys... Norėdamas skleisti tiesą, jis privalo ją suprasti ir įsigyti gilaus jos pajautimo. Jei jis nematytų jos visoje skaidroje, kaip jis galėtų jąja susižavėti, ir kur sulieps-notų tasai entuziazmas, kuris suteikia jam ugningos prigimties? Tiesa jį valdo visų pirma: ji tampa jame nepalenkiamu įsitikrinimu, kuris jį išmoko meno žavėti, jaudinti, įtikinėti bei įtikrinėti. Jis yra sumanus doktrinos taktikas bei strategas. Kituose protuose ši doktrina yra tarsi kibirkštis po pelenais, apaštališkajame prote jis išsiveržia tarsi vulkanas"

„Pasekėjams laimėti, sako dar tas pats tėvas Didonas, reikalinga narsi siela, linkusi pakelti visus bandymus, ir paslanki į didelę kovą; siela galinga, kuri nekapituliuoja; siela šauni, kuri sugeba drąsiai eiti į pavojų; žodžiu tariant, siela karinga, nes tiesa, ir ypač krikščioniškoji tiesa, turi priešų ir dargi priešų nepermaldaujamų. Sakysime, jūs jąja pasiturite: labai gerai. Bet, ar jūs tikite, kad, norint ją paskleisti pasaulyje, tereikia vien pra-

verti lūpos ir eiti nuo vienų durų prie kitų, skelbiant išsiblaškiusioms sieloms Dievą, kurį jos yra pamiršusios? Dievo žodis yra sėkla, kuri, kad galėtų pradygti bei atnešti vaisių, reikalauja audros. Nes viskas sukyla prieš jąją: ir gamta, ir įvykiai ir žmonės. Prieš apaštalo žingsnius gamta kelia savo užtvaras, krauna savo kalnus, ištiesia neištiriamas savo jūres, savo ledynus ir kaitringas savo dykumas. Žmogus pastato prieš jį dar baisesnes užtvaras: savo geidulius bei prietarus, savo interesus bei neapykantas , Cezarių kardą bei jų ministerių politiką, savo doktrinas bei neišmatuojamą ištvirkimą. Kas dar reikėtų pridėti? Žmogus juk tiek turi resursų prieš Dievą. Ir štai, kas nugalės šituos priešus? To aš nežinau, atsako pats tėvas Didonas, bet tai bus iš tikrųjų apaštalas, nes jis yra Dievo kareivis, ir sugeba kariauti už tiesą" (Cituojama su sutrumpinimais pagal F.—A. Vuillermet, La Mission de la jeunesse contemporaine, 48—49 p.).

Prie šitų P. Didono pastabų apie apaštalo tipą F.—A. Vuillermet'as prideda keletą sistematizuojančių išvadų. „Apaštalui tad, sako jisai, reikalinga geležinė valia, pajėgianti nugalėti visas kliūtis, nežinant nei nuovargio nei nusiminimo, nes dažnai jis turės dirbti savo darbą, negalėdamas patirti jo išdavų. Apaštalas turi būti žmogus tvirtai užgrūdyto būdo, priešas visų bailių svyravimų ir visų kompromisų, sugebąs palikti savo antspaudą žmonėse bei daiktuose. Visų svarbiausia, kad savo gyvenime jis realizuotų teorijas, kurias jis skelbia kitiems, Pasitikima apaštalu, kuris pasiaukoja, prisiima kančias ir miršta už Tiesą, tuo tarpu kai netikima tiems gražbyliams, kurie savo gyvenimu suardo savo doktrinos išvadas... Santykiuose su savo artimais apaštalas privalo būti teisingss bei taurus; viešumoje, kaip ir židinio prieglobstyje, jis privalo uoliai praktikuoti tą religiją, kurią jis gina savo žodžiais, ir naudotis neatlenkiamu argumentu pavyzdžio, kuris taip iškalbingai patvirtina veiksmą" (t. p. 50 p.).

Mūsų laikams itin yra svarbu prieiti prie plačiųjų visuomenės masių su tikrai apaštališku nusiteikimu. Tik toks būdas vesti kilnių idėjų propagandą tegali, kaip sakyta, lenktyniuoti su demagogiškąja propaganda, kuri yra žymiai lengvesnė, negu pirmoji. Tačiau sykiu reik žinoti, kad kiekviena minia pasiduoda ne tik žemųjų instinktų masinimams, bet ir entuziastiškų žygių sugestijai. Reik tik tikrai degti entuziazmu tam, kas yra kilnu, gera ir gražu, kad galima būtų sukelti užsidegimą ir plačiosiose masėse. Atsiekti šita išdava juo labiau bus lengva tada, kai prie to prisidės dar iš pusės tų, kas veda visuomeninę propagandą, minių psichologijos pažinimas, jų interesų supratimas, atsidėjimas jų teisėtiems reikalams, kantrumas, tolerantingumas ir šiaip jau geradariškumas. Tik toks apaštališkas nusistatymas visuomeninės propagandos klausime tegali tikrai šviesti plačiąsias demokratines mases, jas dorinti, jose laimėti visiškąjį pasitikėjimą.

Būsimiems visuomenininkams inteligentams tai suprasti yra labai svarbu jau ruošiantis prie visuomeninio veikimo, nes tik

tokiu atveju galima gerai nusimanyti, kiek vidaus darbo turi atlikti žmogus pirm, negu jis gali tapti tikru visuomeninio susipratimo darbininku. Tik rimtos studijos tegali jam padėti išsidirbti doktrinalinį nusistatymą visuomeninio gyvenimo klausimuose. Ilgas intelektualinis lavinimasis reikalingas tam menui rašyti ir kalbėti, be kurio visuomeninė propaganda negali įgauti plataus užsimojimo. Ilgesnio patyrimo reikalaujama, norint taip pat įsigyti tą pedagoginį taktą, kuris leidžia sėkmingai pavartoti padorios propagandos metodus bei priemones. Pagaliau, entuziastiškas atsidėjimas tiesai ir nepalenkiamas pasiryžimas jai tarnauti reikalauja ilgo bei patvaraus auklėjimosi, be kurio apskritai negalima susidaryti pastovių dorinių nusiteikimų. Žodžiu tariant, kiekvienas išėjimas viešumon su visuomenine propaganda reikalauja, taip sakant, pasiruošimo dykumoje, nes pirm, negu galima iš savęs dalyti ką kitiems, reik iš pradžios tai sukaupti savyje išvidiniu darbu. Ir tai yra dėsnis ne tik visuomeninei propagandai, bet ir visam visuomeniniam veikimui.

c. Prieš sugebėjimą vesti visuomeninę propagandą, kuris turi teorinio pobūdžio, reik tam tikra prasme pastatyti praktinis visuomeninis veiklumas, kurs turi reikštis dalyvavimu įvairiose visuomeninėse organizacijose ir šiaip jau organizuotose draugijose, turinčiose taip ar šiaip visuomeninės reikšmės. Kai kalbama apie praktinį visuomeninį veikimą, turima galvoje tam tikra visuomeninė akcija, kuri reikalauja nuo visuomenės veikėjo ir tam tikros iniciatyvos, ir tam tikro organizacinio sugebėjimo ir tam tikro dorinio atsakingumo. Vis delto paprastas praktinis visuomeninis veikimas nėra dar tuo pačiu visuomeninis vadovavimas. Visuomeninis vadovavimas tėra vien aukščiausias praktinio visuomeninio veikimo laipsnis. Kad visuomenės veikėjas galėtų būti tikru vadu, jis turi taip ar šiaip pasižymėti praktiniu visuomeniniu veiklumu. Tokiu būdu paprastas visuomeninis veikimas tarsi stovi tarp mechaniško vykdymo visuomeninių pareigų be nuosavios iniciatyvos iš vienos pusės ir savarankiškojo visuomeninio vadovavimo iš antros pusės. Paprastas visuomenės veikėjas, kokiu kad mažiausiai turi būti kiekvienas inteligentas, yra tam tikra prasme tarpininkas tarp aukštosios visuomeninės vadovybės ir plačiųjų masių, kurių visuomeninis veiklumas pasireiškia paprastai gana primityviomis lytimis. Čia ir gali kilti klausimas, kokių bendrų reikalavimų stato praktinis visuomeninis veikimas, ir kokiomis aktyviomis žymėmis atatinkamai turi reikštis visuomeninis veiklumas.

Paprastas praktinis visuomeninis veikimas, palygintas su visuomeniniu vadovavimu, turi labiau techninio bei vykdomojo pobūdžio. Visai suprantama, kodel taip yra: eilinis visuomenės veikėjas turi arčiau prieiti prie vykdomosios visuomeninio darbo technikos, tuo tarpu, kai visuomenės vadas pasilieka bendro vadovavimo srityje ir realizuoja visuomeninės akcijos tikslus su eilinių visuomenės veikėjų pagalba. Tokiu būdu paprastas visuomenės

veikėjas stovi tarp tikro visuomenės vado ir mažiau ar daugiau pasyvios, visuomeniniu atžvilgiu, žmonių masės. Čia įvyksta maždaug tas pats, kas yra ir bet kurioje didesnėje prekybos ar pramonės įmonėje. Būtent, pasirodo, kad tokioje įmonėje tarp savininkų valdytojų, kurie laiko savo rankose administracijos vadžias, ir darbininkų proletarų iš antros pusės vis labiau įsispraudžia inteligentų technikų grupė, kuri atatinkamai vaidina tarputinę rolę.

Panašią rolę turi vaidinti visuomeniniame veikime paprastieji eiliniai visuomenės veikėjai, nes jie, tarsi visuomeninio darbo technikai, turi atlikti tarpininkavimo misiją tarp vyriausių visuomenės vadų ir plačiųjų visuomenės masių. Kaip greit turėsime įsitikrinti, šitų eilinių visuomenės veikėjų pareigos ir šiaip jau veiksena skiriasi nuo vadovavimo pareigų bei veiksenos, bet užtat labai primena vyresniųjų technikų darbą. Šioje vietoje svarbu dar pažymėti, kad visuomeniniame veikime lygiai reikalinga ir vyriausioji vadovybė ir mažiau ar daugiau gausūs paprastų visuomenės veikėjų kadrai.

Teisingai yra sakoma, kad viskas taip ar šiaip ateina iš individualinės iniciatyvos, bet kad sykiu niekas negalima visuomenėje realizuoti be suorganizuotų grupių pagalbos. Tuo pačiu yra konstatuojamas visuomeniniam veikimui reikalingumas ir vado ir eilinių veikėjų. Šitų dviejų visuomeninio veikimo veiksnių santykiavimą tiksliai bei reikšmingai nusako prancūzas V. Carlhian'as trumpame straipsnyje „Le chef et l'équipe" (Vadas ir veikėjų kadras), iš kurio negaliu nepadaryti keleto ištraukų. „Panašiai, sako jisai, kaip siela palengvėl surengia organizmą, jį valdydama bei tvarkydama, taip lygiai vadas pasirenka savo minčiai patikimus asmenis ir savo projektams vykdytojus; jis perleidžia savo dvasią šiems pastariesiems, vadovauja jų veikimui ir galvanizuoja jų energijas. — Svarbiausia ne ieškoti vado, bet patarnauti vadui, kuris to užsitarnauja. Ogi tikrai užsitarnauja įsakinėti vien tasai, kurs yra sugebėjęs susidaryti ne šalininkų, bet bendradarbių, kurie jam padeda ir jį pavaduoja. Vadas yra tasai, kas įžvelgia talentus, atspėja jų resursus, sudaro savo sumanymų reikalui generalinį štabą, kur kiekvienas dalyvis yra naudingas pagal savo palinkimus bei gabumus. Jei kas, geisdamas pats iškilti, tepakenčia aplink save vien nykias individualybes, tasai nėra vertas būti vadu, ir jis tegalės vien vadovauti judėjimams, kurie turės baigtis sunkiais nepasisekimais".

— „Tikras vadas ruošia aplink save kitus vadus; jo akcija ne tik neužstelbia svetimos iniciatyvos, bet ją žadina bei padrąsina, nes jis gerai žino, kad jo galybė nėra asmeninė, bet tik įgauna galios iš tų jėgų, kurias jis bus sugebėjęs sutelkti aplink save. Tikras vadas nesuveda nieko į save: jis sužadina atsidėjimą, tačiau ne sau, bet idėjai. Jis apsisupa gabiais asmenimis ir paskatina juos augti, nes, ūgdydamas savo bendradarbius, jis iš tikro pats auga".

„Norint reformuoti pasaulį nepakanka paskleisti idėjų į intelektualinę mūsų krašto ir mūsų laiko atmosferą; reik organizuoti gilus judėjimas ir drausminti sielos. Ogi šitas uždavinys pasiseks tokiame laipsnyje, kokiame tie, kas bus jo iniciatoriais, mokės sudaryti kadrą žmonių sugebančių šitam uždaviniui tarnauti".

„Todel uždavinys, kuris yra sąlyga visiems kitiems uždaviniams, reikalauja sudaryti kadrus žmonių, kurie būtų pasiryžę dirbti sutartinai viena pakraipa, padėdami vieni kitiems. Idėjų skleidimas, kad jos ir būtų teisingiausios, tik tiek tepajėgia pakeisti nuomones, įpročius ir institutus, kiek joms yra aukojamos suinteresuotos materialia nauda pastangos, palenktos bendro veikimo drausmei. Šitoms pastangoms valdyti ir jų užsimojimui ritmiškai taikyti pasistatytiems tikslams reik neabejojant vado, bet šitas vadas tik tada bus vertas sekimo, jei jis sugeba pamiršti save, ruošdamas sau pavaduotojus bei įpėdinius" (Le Van, Lyon 1925 m. 50 Nr., 38—40 p.)

Iš čion galima jau matyti, kaip svarbu visuomeniniame veikime turėti ir tikrų vadų ir gerai paruoštų eilinių visuomenės veikėjų. Be reikiamų veikėjų kadrų vadas yra faktinai bejėgis, bet iš kitos pusės be vado veikėjų kadrai tėra vien nesuderinta medžiaga, bet kuri nėra dar tikslingai bei planingai panaudojama jėga. Bet, kad eilinių veikėjų kadrai būtų tikrai naudingi bei produktingi vado talkininkai, reik, kad jie pasižymėtų praktiniu visuomeniniu veiklumu, kuris galėtų reikštis visuomeniniame veikime visa eile pareigų. Toliau ir teks pravesti skirtumas tarp pareigų bei veiksenos vado iš vienos pusės ir eilinių veikėjų iš antros pusės.

Kaip sakyta, tarp vado ir eilinių visuomenės veikėjų pareigų bei veiksenos yra maždaug tokio skirtumo, kokio kad yra tarp didelės įmonės savininko valdytojo ir technikų vykdytojų pareigų bei veiksenos. Šitą paprastąjį skirtumą gana tiksliai praveda prancūzų pedagogas Joseph Wilbois, pasižymėjęs savo akcija administratyvinio auklėjimo srityje. Jo supratimu bet kuris konkretinis veikimas, daugingas savo pareigomis, gali būti suskirstytas atskirais momentais, arba pradais, kaip jie eina maždaug sukcesyvinėje laiko tvarkoje. Tokiais veikimo momentais ir yra: pirma, pramatymas, antra, tvarkymas, arba organizavimas, trečia, vykdomasis veikimas, ir, ketvirta, kontroliavimas.

Pavyzdžiui, veikėjui tenka paruošti kokia nors vieša iškilmė. Jis visų pirma turi pramatyti, arba apimti savo dvasiniu žvilgiu užbrėžto jam veikimo visumą ir, taip sakant, atspėti iš anksto visos tos pareigos, kurių pastatytas jam tikslas gali pareikalauti. Paskui tuoj turi prasidėti paruošiamasis darbo tvarkymas, arba organizavimas. Dabar jau tenka skaitytis su vieta, laiku, materialinėmis lėšomis, padėjėjų pajėgomis ir kitomis realiomis veikimo aplinkybėmis. Čia svarbu nustatyti tvarka, išlaikyti lėšų bei jėgų ekonomija ir šiaip jau tinkamai nuteikti tiek žmonės, tiek ir gyvenimo aplinkybės.

Vėliau, t. y. trečioje vietoje, eis jau pats vykdomasis veikimas, kuris tiek yra sudėtinga pareiga, kad gali būti dar skirstoma smulkesniais psichologiniais momentais, arba pradais. Tokiais momentais, J. Wilbois supratimu, yra, pirma, pasiryžimas, antra, vykdymas tikra to žodžio prasme, ir, trečia, patvarumas pastangose. Mūsų pavyzdyje, iškilmės rengėjas, prisiartinus vykdomojo veikimo laikui, privalo ryžtis veikti su visa iniciatyva, atsakomybės jausmu ir veiklumu, kad viskas eitų savo laiku ir įvykių eiga nesusigrūstų kur, netekusi tvarkomosios vadovybės. Iškilmei atėjus, numatytas veikimas turi būti vykdomas tiesiogiai bei pilnai, kad nepramatyti įvykiai nesuardytų nustatytosios tvarkos. Pagaliau, vykdomasis veikimas reikalauja dar patvarumo pastangose, kad iškilmės nuotaika būtų išlaikyta iki galo ir tuo pačiu atneštų pageidaujamų vaisių.

Ketvirtoje vietoje eina kontroliavimas. Tiesa, kontroliavimas turi vietos ne tik tada, kai veikimas yra jau pasibaigęs, bet ir tada, kai veikimas eina pilna savo vaga. Kiekvienu veikimo momentu juk yra reikalinga tam tikra kontrolė, kuri laiduotų, kad materialinės lėšos ir žmonių pajėgos būtų vartojamos tinkamu būdu, ir kad užduotosios pareigos butų sąžiningai atliekamos. — Štai, kokia prasme kiekvienas sudėtingesnis konkretinis veikimas susideda iš pramatymo, tvarkymo, arba organizavimo, vykdomojo veikimo ir kontroliavimo.

Tiek techniko vykdytojo, tiek ir vado veikimas yra panašūs nusakytais sudedamaisiais momentais. Kitaip tariant, nusakytieji keturi veikimo momentai, kaipo tokie, įeina ir į techniko vykdytojo ir į vado administratoriaus pareigas. Pavyzdžiui, įmonės savininkas administratorius ir technikas inžinieris turės pramatymo, tvarkymo, arba organizavimo, vykdomojo veikimo ir kontroliavimo pareigų. Bet šituose formaliniuose momentuose jų pareigų panašumas kaip ir išsibaigia. Toliau pasirodo, kad vadas administratorius, iš vienos pusės, turi dar viršaus vieną kitą pareigą, kurių neturi technikas vykdytojas, ir kad, iš kitos pusės, net bendros pareigos savo turiniu ir objektais žymiai skiriasi pagal tai, ar jos sudaro sudedamuosius techninio veikimo ar vadovavimo momentus. Vadas administratorius, palygintas su techniku vykdytoju, turi viršaus iš pat pradžios tai, kas yra vadinama tikslo pastatymu, ir pačiame gale tai, kas yra vadinama veikimo sankcionavimu, kuris seka po kontrolės. Technikas vykdytojas nestato įmonei vyriausių bei bendriausių tikslų: jis juos, taip sakant, prisiima iš viršaus. Jis taip pat nesankcionuoja veikimo išdavų, nes tai pridera įmonės vadui administratoriui, kuris tam reikalui turi savininko teisių arba atatinkamų įgaliojimų.

Bet labiausiai techniko vykdytojo ir vado administratoriaus pareigos skiriasi tarp savęs savo turiniu ir savo objektais. Techniko vykdytojo arba šiaip jau specialisto rolė reiškiasi žmogiškųjų veiksmų taikymu prie materialinių aplinkybių; pavyzdžiui, inžineris chemikas panaudoja fabrikoje žmonių pajėgas ir materialinius

rešursus dažams gaminti. Užtat vado administratoriaus rolė reiškiasi žmogiškųjų galimybių realizavimu sutelktinėse socialinio darbo lytyse; pavyzdžiui, dažų fabrikos savininkas organizuoja savo įmonę pagal socialinės jierarchijos reikalavimus. Technikas skaitosi visų pirma su materialinėmis aplinkybėmis; administratorius skaitosi labiausiai su socialinio gyvenimo lytimis. Sakoma, kad technikas specialistas valdo daiktus, tuo tarpu kai vadas administratorius valdo žmones. Pirmas stengiasi visų pirma pergalėti materialines arba technines sunkenybes, tuo tarpu kad antrasis stengiasi pergalėti sunkenybes, kurios susidaro vadovaujant laisviems žmonių veiksmams. Pastaruoju atveju sunkenybės yra labiau psichologinės, arba socialinės, prigimties, tuo tarpu kai pirmuoju atveju jos yra labiau techninės prigimties. Toks yra pagrindinis turinio skirtumas tarp techniko vykdytojo ir vado administratoriaus pareigų.

Pasirodo, kad nemažiau šitos pareigos skiriasi ir savo objektais. Technikai vykdytojai turi savo objektais dažniausiai daiktus, į kuriuos jie stengiasi veikti mažiau ar daugiau tiesioginiu būdu. Tuo tarpu vadai administratoriai vekia taip ar šiaip į materialinius objektus vien per tarpininkavimą žmonių, kuriuos jie organizuoja jierarchinėje tvarkoje. Todel pirmieji tvarko labiau daiktus, tuo tarpu kai antrieji tvarko žmonių veikimą, arba organizuoja taip ar šiaip socialinių veiksmų jierarchiją. Tik pastaruoju atveju galima kalbėti apie organizacinį veikimą tikra to žodžio prasme. Todel galima pasakyti, kad technikai tvarko gamybą, tuo tarpu kai administratoriai organizuoja įmonę.

Pats vykdomasis veikimas kiekvienu atveju nemažiau skiriasi savo pareigomis. Tiesioginis techniko vykdytojo veikimas į materialinius objektus yra įvairus pagal tai, kokie yra šitie materialiniai objektai. Architektoriaus, technologo, komersanto vykdomosios pareigos yra labai įvairios, nes jų veikimo objektai yra įvairios prigimties. Kitaip yra su vykdomuoju vado administratoriaus veikimu, kuris liečia materialinius objektus netiesioginiu būdu, o tiesioginiu būdu turi savo objektu žmonių veikimą ir šito veikimo organizavimą. Jo vykdomosios pareigos tam tikra prasme yra visuomet vienodos, nes jis taip ar šiaip visuomet turi rinktis savo įmonei žmones, juos auklėti, juos valdyti ir juos derinti tam tikroje jierarchijoje. Taigi vykdomasis vado administratoriaus veikimas visados reiškiasi žmonių parinkimu, auklėjimu, valdymu ir derinimu.

Turint galvoje skirtumą, kuris yra tarp techniko vykdytojo ir vado administratoriaus, galima kalbėti apie rinktinių technikų kadrus ir apie rinktinius administratorius. Rinktiniai technikai yra tam tikri virtuozai savo amate, moksle, arba mene. Rinktiniai administratoriai yra tie, kas sugeba žmonėms vadovauti bei juos valdyti; kitaip tariant jie yra vadai. Teisingai yra pastebima, kad dažnai daroma nelemta klaida, statant vadų vietoje ir, tarp kitko, valdžioje technikus specialistus. Iš tikrųjų geras technikas

specialistas dar toli gražu nėra tuo pačiu geras vadas arba administratorius.

Palyginimas technikų vykdytojų ir vadų administratorių pareigų bei veiksenos ypatybių davė mums galimybės suprasti tą skirtumą, kuris yra tarp paprastų visuomenės veikėjų iš vienos pusės ir visuomenės vadų iš antros. Pareigų atžvilgiu tikras visuomenės veikėjas skiriasi nuo eilinių visuomenės veikėjų visų pirma tuo, kad jis turi šalia bendrų su pastaraisiais pareigų, kuriomis yra pramatymas, tvarkymas, arba organizavimas, vykdomasis veikimas ir kontroliavimas, dar dvi vyriausios vadovybės pareigas, būtent: tikslų statymą visuomeniniam veikimui ir tokį ar kitokį sankcionavimą atsiektų išdavų. Savo pareigų objektais tikras vadas skiriasi nuo eilinių visuomenės veikėjų tuo, kad jis vadovauja žmonėms, dirbantiems visuomeninį darbą, bet pats nepildo jokių konkretinių visuomeninio veikimo pareigų, kurios kaip tik lieka eiti eiliniams visuomenės veikėjams. Todel, pavyzdžiui, šitie pastarieji organizuoja bei platina spaudą, organizuoja darbininkus, veda politinę rinkimų agitaciją vietose, vykdo kultūrinę akciją visuomeniniame gyvenime, tuo tarpu kad tikrieji vadai labiausiai pasireiškia ta vadovybe, kurios jie teikia eiliniams visuomenės veikėjams. Pagaliau, ir visuomeniniame veikime vadų uždaviniai savo turiniu yra bendresnio pobūdžio, negu eilinių veikėjų uždaviniai, kurie turi labiau specialaus pobūdžio. Būtent, tuo tarpu kai eiliniai veikėjai vykdo įvairių įvairiausius konkretinius uždavinius, į vadų bendrą vadovybę visados taip ar šiaip įeina tokie uždaviniai, kaip žmonių parinkimas, jų auklėjimas, valdymas ir derinimas.

Tiesa, reik pripažinti, kad nurodytas skirtumas tarp eilinių visuomenės veikėjų ir tikrų visuomenės vadų nėra tiek griežtas ir tiksliai atribotas, kaip kad tai turi vietos, pavyzdžiui, didžioje pramonės įmonėje tarp technikų specialistų ir vado administratoriaus. Vis delto yra pakankamai davinių realiai su juo skaitytis ir atatinkamai kvalifikuoti iš vienos pusės eilinius visuomenės veikėjus ir iš antros pusės tikrus visuomenės vadus. Pirmiesiems yra reikalingas paprastas praktinis visuomeninis veiklumas tam tikros srities ribose, tuo tarpu kad antriesiems yra privalomas sugebėjimas vadovauti tikra to žodžio prasme. Tiesa, ir paprasti visuomenės veikėjai tam tikra prasme turi vadovauti žmonėms savo srities ribose; jie net iš dalies privalo turėti linkmės į tikrą visuomeninį vadovavimą, nes iš jų tarpo turi išsidirbti vyriausieji visuomenės vadai, kuriems yra būtinai reikalingas tam tikras stažas paprastame visuomeniniame veikime. Iš čion matyti, kad tikras visuomenės vadas privalo turėti visus tuos aktyvinius visuomeninius nusiteikimus, kurie yra privalomi paprastiems visuomeniniams veikėjams, ir, be to, pasižymėti dar specialiais aktyviniais nusiteikimais, kurie yra privalomi visuomeninės vadovybės reikalui. Iš to paties aiškėja, kad nusiteikimai, kurie charakterizuoja paprastą visuomeninį veiklumą, tėra vien paruošiamasis

laipsnis, vedąs prie nusiteikimų, kurie charakterizuoja sugebėjimą vadovauti. Pagaliau, peršasi savaime dar ta išvada, kad tiek paprasto visuomeninio veiklumo, tiek ir sugebėjimo vadovauti auklėjimas yra žymioje dalyje ir ypač iš pradžios bendras, ir kad tik aukštesnis meno vadovauti laipsnis, privalomas žymesniems visuomenės vadams, reikalauja specialių auklėjimo bei auklėjimosi priemonių. Apie atatinkamus nusiteikimus ir auklėjamąsias priemones ir reik dar šis tas pasakyti.

Taigi, visų pirma, kokie yra pagrindiniai paprasto visuomeninio veiklumo nusiteikimai? Nusiteikimas, kuris privalo būti pirmas čia paminėtas, yra tasai visuomeninės atsakomybės jausmas, kuris neleidžia visuomenės nariui pasilikti pasyviu visuomeninio gyvenimo reikalų atžvilgiu. Visuomenės gyvenimas ir jo santvarka reikalauja, būtent, įvairių viešųjų patarnavimų, be kurių nei šis gyvenimas, nei šita santvarka negali eiti normalia kultūringa vaga. Tuo tarpu ne visa, kas yra visuomenei reikalinga, yra jai patiekiama oficialiu keliu visuomeninės valdžios priemonėmis. Žymi visuomenės reikalų dalis, gali būti patenkinta vien privatinės iniciatyvos priemonėmis. Tai ir atsiekiama tada, kai visuomenės nariai turi pakankamai išvystytą visuomeninės atsakomybės jausmą, kuris juos spiria griebtis šitų priemonių ir visuomeninio atsidėjimo žygiais tenkinti neaprūpintus visuomeninio gyvenimo reikalus. Taip, pavyzdžiui, yra aprūpinami visuomenėje labdarybės reikalai.

Kai visuomeninės atsakomybės jausmas yra iškėlęs į sąmonę reikalą veikti visuomeniškuoju būdu, reikalingi dar yra kitokie nusiteikimai, kurie galėtų sužadinti tvirtą pasiryžimą bei patvarumą pastangose. Tokiu nusiteikimu yra, pavyzdžiui, viešųjų patarnavimų dvasia, kuri turėtų įkvėpti kiekvieną visuomenės veikėją visuomeninių reikalų aprūpinime. Viešųjų patarnavimų dvasia yra veikime savo rūšies aktyvus apetitas, kuris padaro tai, kad pats veikimas tampa malonus, kadangi jame randama pamėgimo, įsiskonėjimo.

Nemažiau yra svarbūs visuomeniniame veikime sutelktinio darbo įpročiai ir, apskritai, sugebėjimas dirbti visuomenės darbą suderintomis bendromis pastangomis. Individualiniame darbe žmogus gali nesiskaityti su kitų žmonių darbais, nes jo darbo išdavumas tepareina nuo jo tik vieno. Kas kita visuomeniniame veikime. Čia kiekvienas veikėjas taip ar šiaip priklauso savo darbe nuo pastangų mažesnio ar didesnio skaičiaus kitų žmonių, ir todel nuo jo sugebėjimo suderinti savo pastangas su šitų žmonių pastangomis pareina jo darbo sėkmingumas. Taip, pavyzdžiui, visuomeninis veikimas reikalauja labai dažnai bendros programos, kuri privalo būti realizuojama ištisos veikėjų eilės: jos tikslus pažinimas, vienodų priemonių parinkimas, susiskirstymas rolėmis, arba darbo padalinimas, štai tik keli dalykai, kurie reikalauja sutarimo, prisiderinimo, drausmingumo. Jei kiekvienas bendros akcijos veikėjas tenorėtų dirbti vien tai, kas jam patinka, ir taip, kaip jam tik vienam patogu, nesiskaitydamas su bendro darbo

drausme, tai toks nesolidarus darbas negalėtų atsakyti visuomeniškos akcijos reikalavimams. Tuo tarpu sutelktinio darbo įpročiai kaip tik turi laiduoti visuomeninei akcijai drausmingumą, akuratiškumą, solidarumą ir kitas bendro darbo savybes.

Tarp kitko viešųjų patarnavimų dvasia ir sutelktinio darbo įpročiai reikalauja iš veikėjo atsisakyti nuo tos tuščios ambicijos, kuri spiria jį reikalauti sau žymesnių pareigų, atliekamų viešumoje, ir vengti nežymių bei nedėkingų pareigų. Kiekvienas visuomenės veikėjas, turįs net davinių būti tikru vadu, privalo pereiti visuomeniniame veikime klusnumo mokyklą, nes, kaip teisingai yra sakoma, tik tas tesugeba gerai įsakinėti, kas moka taip pat paklusti. Akuratiškai bei tiksliai atliekamas klusnumo atmosferoje darbas yra kaip tik geriausia mokykla visuomenės veikėjui, kuris yra pasiryžęs ne pigios protekcijos, arba žemos demagogijos, bet savo nuopelnais prasimušti prie tikros vadovybės visuomenėje.

Šalia atsakomybės jausmo, viešųjų patarnavimo dvasios ir sutelktinio darbo įpročių praktiniam visuomeniniam veiklumui beveik visados yra privalomas tam tikras organizacinis sugebėjimas. Organizuoti darbas reiškia taip tvarkyti darbo objektai ir žmonių veiksmai, kad galima būtų atsiekti didžiausio sėkmingumo trumpiausiu laiku ir minimalinėmis pastangomis. Ten, kur teįeina į sąskaitą vien daiktai, kalbama apie jų tvarkymą. Darbo organizavimas turi taip ar šiaip reikalo su žmonių veiksmais, kurie privalo būti tvarkomi pagal darbo tikslus. Visuomeniniame veikime beveik visuomet tenka turėti reikalo su žmonių veiksmais, kurie privalu tvarkyti pagal šito veikimo tikslus. Iš čion ir kyla reikalas pasižymėti visuomeniniame veikime tam tikru organizaciniu sugebėjimu.

Organizacinis sugebėjimas remiasi visa eile aktyvių priemonių, kuriomis darbas yra tvarkomas pagal veikimo tikslą. Organizuoti visų pirma reiškia metodingai bei tvarkingai veikti, tiksliai skiriant kiekvienam daiktui bei žmogui tinkamą jiems vietą, aiškiai numatant kiekvieną vykdymo smulkmeną, rūpestingai paruošiant bet kurį veiksmą, palaipsniui žengiant prie veikimo tikslo realizavimo. Visuomeninis veikimas, kuris iš savo prigimties yra sudėtingas darbas, reikalauja daugiau organizacinio sugebėjimo, negu daugelis nevisuomeninių darbų, kurie nereikalauja sutelktinių daugelio žmonių pastangų. Todel kiekvienas visuomenės veikėjas turi susirūpinti susipažinimu su organizuoto veikimo principais ir išsidirbimu organizacinio sugebėjimo bent tam tikrame laipsnyje, kiek to reikalauja paprastas visuomeninis veikimas.

Kalbamas organizacinis sugebėjimas tėra vienas iš nusiteikimų, kurie yra reikalingi tam, kas yra vadinama platesniu administravimo vardu. Administravimas iš tikrųjų sudaro vyriausią darbo vadovybę, kuri tenka laikyti savo rankose tam, kas yra vadinamas vadu administratorium. Eiliniam visuomeniniam veikėjui yra jau reikalo imtis elementarinių administravimo pareigų, kadangi, kaip sakyta, beveik kiekvienas visuomeninis veikimas reikalauja organizacinių pareigų. Susipažinimas su administracijos principais ir tam tikras

praktinis stažas administravimo darbe yra todel privalomas kiekvienam visuomenės veikėjui, jei jis nori būti savo darbe sąmoningu bei produktingu darbininku*).

Taigi atsakomybės jausmas, spiriąs į visuomenės darbą; viešųjų patarnavimo dvasia, sudaranti pamėgimą visuomeninio darbo; sutelktinio darbo įpročiai, suteikią bendroms pastangoms drausmingumo bei sėkmingumo, ir organizacinis sugebėjimas, leidžiąs taip tvarkyti visuomeninio darbo dalykus bei žmonių veiksmus, kad būtų atsiektas didžiausias išdavumas trumpiausiu laiku bei minimalinėmis pastangomis, — štai pagrindiniai paprasto visuomeninio veiklumo nusiteikimai. Visi šitie nusiteikimai juo labiau yra reikalingi tikram visuomenės vadui, kuriame jie sudaro tą bendrą visuomeninio veiklumo pagrindą, kuris neskiria jo nuo paprastų visuomenės veikėjų. Bet šalia šitų bendrų nusiteikimų tikras visuomenės vadas privalo turėti dar visą eilę specialių nusiteikimų, kurie yra reikalingi vyriausiai visuomenės vadovybei. Kokie yra pagrindiniai iš šitų nusiteikimų, štai klausimas, į kurį bus toliau ne pro šalį davus bent trumpą atsakymą.

d. — J. Wilbois, kalbėdamas apie ekonominių įmonių vadus administratorius, visai teisingai pastebi, kad vadovybės pareigos tiek yra įvairios bei sudėtingos, kad labai nedaug pasitaiko žmonių, kurie turi visas reikiamas kokybes joms atlikti. „Direktorius, sako jisai, dažnai yra priverstas susiskirstyti kuo mažiausia į tris žmones: vienas yra kūrėjas, antras numato bei organizuoja, trečias auklėja, įsakinėja, derina; jie visi turi beveik nesutariamus pobūdžius: pirmasis įžvelgia tai, kas bus užporyt, antrasis, — kas bus ryto, ir trečiasis, kas darosi šiandieną; pirmasis skrieja idėjų padangėse; antrasis svarsto planus savo kontoroje; trečiasis kovoja tarp žmonių; pirmasis vadinasi pranašu; antrasis mokslininku; trečiasis akcijos žmogus.“ (La nouvelle éducation française, 74—75 p.). Nežiūrint to, kad visos reikiamos vadui savybės yra labai sunku surasti viename asmenyje, vis delto galima kalbėti apie idealinį vado tipą, kuris turėtų visas jas sujungtas savo asmenyje.

Nemažiau, kaip ir ekonominėse įmonėse yra komplikuotas visuomenės vado tipas, privaląs sujungti savyje visą eilę gana įvairių aktyvinių nusiteikimų, kurių reikalauja visuomeninė vadovybė. Bendras šitų nusiteikimų pobūdis yra nustatomas tų pareigų turiniu, kurios sudaro bet kurios vadovybės esmę. Šitą pagrindinį vadovybės pareigų turinį prancūzai gražiai išreiškia šitokiu pasakymu: „ne rien faire, ne rien laisser faire, tout faire faire“, vadinasi — „nieko nedaryti pačiam, nieko neleisti darytis savaime, viskas darydinti per kitus“. Kitaip tariant, menas vadovauti reikalauja visų pirma sugebėjimo dirbti darbas kitų žmonių pastangomis, t. y. nuteikti palenktieji žmonės pasiryžimui dėti pa-

*] Šituo reikalu labai patartina yra Dr. Pr. V. Raulinaičio knyga „Administracijos principai“ [Kaunas 1926]. St. Š.

stangas, paskatinti bei padrąsinti jų iniciatyva, išvystyti juose atsakomybės jausmas ir apskritai sužadinti juose karštas noras bendradarbiauti su savo vadovybe. Šitaip suprastam menui vadovauti reik kuo mažiausia trejopų davinių; intelektualinių, dorinių ir pedagoginių.

Yra savaime aišku, kad tikras vadas negali būti žmogus, apribotas intelektualiniu atžvilgiu. Realizuodamas savo pastatytąjį tikslą kitų žmonių pastangomis, vadas privalo pasižymėti nuodugniu tiek pačio darbo, tiek ir atsidėjusių jam žmonių pažinimu. Nepažindamas darbo, kuriam jis vadovauja, jis yra nekompetentingas vykdomųjų priemonių atžvilgiu; ogi nepažindamas palenktųjų jam žmonių, jis nesugeba jiems vadovauti reikiamu būdu. Be to, žmogus, kuris turi vadovauti kitiems, tik tada tegali naudotis kitų pasitikėjimu, kai jis jų akyse yra nusimanąs ir išmintingas, nes kvailiems najyviems žmonėms nieks nelinksta paklusti. Žodžiu tariant, tikras vadas turi imponuoti savo protu tiems, kam jis vadovauja.

Tačiau intelektualinis vado žymumas toli gražu nereiškia akademinio mokslingumo bei moksliškumo. Vadas privalo pasižymėti moksliškuoju subrendimu ir net dažnokai tyrinėti savo srities klausimus su moksliškuoju tikslumu, bet vis delto jo tiesioginiu uždaviniu yra ne tiesos pažinimas, bet statymas tikslų, parinkimas vykdomųjų priemonių ir pastatytųjų tikslų realizavimas parinktomis priemonėmis. Visam tam yra reikalingas tam tikras kūrybinis nusistatymas, kuris reiškiasi ir naujų idėjų išradimu, ir gyva intuicija, ir aiškiu pramatymu, ir realiniu tikrovės pajautimu. Žmogus be kūrybinio nusistatymo gali būti geras vykdytojas, bet negali būti tikras vadas. Tikras vadas, statydamas tikslus ir rinkdamas priemones, visados yra mažesniame ar didesniame laipsnyje idėjų išradėjas. Bet sykiu jis nėra kaž koks atitrūkęs nuo realybės svajotojas. Iš vienos pusės gyvoji intuicija, o iš antros pusės realybės pajautimas, pagrįstas moksliškuoju subrendimu, laiko jį realaus mąstymo bei veikimo ribose.

Intelektualinis vado išsilavinimas yra dar reikalingas tam, kad jis galėtų įtikrinėti platesnes žmonių mases. Tiesa, žmonių įtikrinėjimas įvyksta ne vienų tik protinių argumentų galia, bet ir su pagalba tos įtakos, kurios turi žmonėms tvirtas valios pasiryžimas ir gilus emocionalinis įsijautimas. Vis delto pirmoje vietoje įtikrinėjimo mene stovi intelektualinis tvirtumas, kuris palenkia kitų žmonių protus sugestyviniu argumentų parinkimu. — Suprantama savaime, kad sąryšyje su intelektualiniu išsilavinimu tikram vadui yra privaloma bent minimalinė iškalba, kaipo priemonė šitam išsilavinimui pasireikšti įtaka į kitus žmones.

Doriniu atžvilgiu tikras vadas turi visų pirma pasižymėti beveik visomis tvirto būdo savybėmis: ir tvirta valia, sugebančia reikalauti klusnumo nuo palenktųjų žmonių, ir drąsa pasiryžimuose, ir atsidėjimu idėjos žygiui, ir patvarumu pastangose, ir tvirtu principialiu nusistatymu, ir reikiamu griežtumu teisinguose rei-

kalavimuose, ir tt. Yra net pastebima su tam tikru teisingumu, kad tikram vadui nepritinka per didelis būdo minkštumas ir lengvas pasidavimas emocionaliniams įspūdžiams, pavyzdžiui, per dideliam gailesčio jausmui atžvilgiu į tuos, kurie turi būti pastumti į žiaurią gyvenimo kovą. Jei per didelis emocionalinis jautrumas ir nėra vadui pageidaujamas, tai vis delto tikras vadas privalo pasižymėti teisingumu ir protingu gerumu, kad palenkti jam žmonės jaustų jame ne sausą despotą, bet žmogų, kuriame tvirtumas bei griežtumas visai neišskiria tam tikro gerai suprasto širdingumo.

Iš suminėtųjų tvirto būdo savybių ypatingai svarbi yra drąsa pasiryžimuose, kuri leidžia pakelti stoiškai atsakomybę už riziką, beveik visados esančią savarankesniame visuomeniniame veikime. Tvirtai pasitikįs savo žygio svarbumu vadas privalo turėti drąsos užangažuoti kartais į rizikingą kelią save ir savo žmones, nes visuomeniniame veikime pramatymas yra dažnai sunkesnis, negu kituose praktiškuose darbuose. Nesiryžiąs tokiais atvejais į aiškią veikimo liniją žmogus negali būti vadu, kadangi niekas taip neardo pasitikėjimą žmogumi, kaip jo svyravimas momentuose, reikalaujančiuose aiškios orientacijos ir drąsaus užsimojimo.

Labai yra svarbus vadovybės atžvilgiu vado tiesumas, arba tikras jo įsitikinimas savo žygio teisingumu bei svarbumu. Žmogus, kuris abejoja apie savo vadovaujamojo veikimo teisingumą ir tik stengiasi daryti įspūdį įsitikinusio žmogaus, retai kada sugebės užmaskuoti tikrą savo sielos stovį ir dažniausiai nustos pasitikėjimo savo buvusiuose šalininkuose. Iš čion aiškėja svarba, kurios turi įsitikinimo sutarimas su vedamąja visuomenine akcija. Šitas sutarimas ypač privalo išeiti aikštėn vadò paslankume tarnauti pavyzdžiu tiems, kam vadovauja. Sakoma net, kad pavyzdys yra savo rūšies vado tiesumo išrodymas.

Ne mažiau svarbus už intelektualinius ir dorinius nusiteikimus yra pedagoginis nusiteikimas, be kurio jokia tikra vadovybė faktinai nėra galima. Kiekvienas vadas, kaipo žmogus veikiąs su pagalba kitų žmonių, turi rinktis sau žmonių, juos auklėti, jiems įsakinėti, juos taikyti bei derinti. Visos šitos pareigos reikalauja pedagoginio apsiėjimo su palenktaisiais žmonėmis, kurie iš vienos pusės yra vadui padėjėjai, o iš kitos net galimi būsimieji pavaduotojai. Todel Foerster'is yra net parašęs, kad „vadovauti reiškia ruoštis pavaduotojų, darytis nebereikalingu, kitus auklėti vadais“ (Politische Ethik und politische Pädagogik, München 1918, 51 p.).

Ypatingas pedagoginis gabumas yra reikalingas menui įsakinėti, kuriam Foerster'is nemaža skiria vietos savo knygoje „Politische Ethik und politische Pädagogik“. Foerster'is laiko labai svarbiu dalyku atremti menas įsakinti į pedagoginį veikimo būdą, kuris nustatytų organingą saryšį tarp įsakymo ir sielos to asmens, kuris turi paklusti. „Pagrindinė klaida tų, kurie įsakinėja, dažniausiai yra tai, kad jie nesugeba suderinti sielos ir įsakymo, kuriuodu vis labiau pasidaro vienas antram svetimais, taip kad

siela pagaliau pamiršta, koks turtingas pagalbos simbolis jos vidaus tvarkai ir kokia mokykla geriausioms jos jėgoms yra kaip tik išviršinė tvarka, tikslumas, įstatymas ir klusnumas“ (47 p.). Foerster'is gana smulkmeningai tyrinėja intelektualinius, dorinius ir šiaip psichologinius įsakinėjimo veiksnius, laikydamas meną įsakinėti pagrindine dalimi meno vadovauti. Todel jis daro net išvadą, kad „vadų ruošimas yra taip ar šiaip uždavinys, kurio griežti reikalavimai verčia mus giliau suprasti mokyklų gyvenime taip pat meną įsakinėti“ (53 p.).

Tokie yra svarbiausieji intelektualiniai, doriniai ir pedagoginiai nusiteikimai, reikalingi menui vadovauti. Negaliu čia jų giliau bei plačiau tyrinėti, nes tai mus nuvestų toliau, negu leidžia aplinkybės. Pridėsiu dar, kad šalia šitų trejopų nusiteikimų reik dar turėti galvoje techninė vadovavimo pusė, kuri šiuo atveju nebuvo judinama, kadangi jinai yra, kaip turėjome progos anksčiau matyti, bendra su paprastu visuomeniniu veikimu. Todel savaime yra suponuojama, kad vadas turi pasižymėti tam tikru techniniu kompetentingumu ir, tarp kitko, organizaciniu sugebėjimu, kuris jam leistų paruošti ir sutvarkyti visuomeninę akciją pagal visus techninio vykdymo reikalavimus. Todel irgi administravimo principų supratimas ir administravimo technikos pasisavinimas yra kiekvienam tikram vadui aukščiausiame laipsnyje privalomu. Apie tuodu dalyku teks dar žemiau šis tas pasakyti sąryšyje su Wilbois pažiūromis į vado tipą.

Buvo nurodytos keturios reikiamų vadui nusiteikimų grupės, kurias, būtent, sudaro protiniai, doriniai, pedagoginiai ir techniniai administraciniai nusiteikimai. Kad geriau paaiškėtų tikro vado tipas, tikiuos, bus ne pro šalį jį trumpai nusakius pagal išvadžiojimus tokio kompetentingo šituo klausimu asmens, kokiu yra Joseph Wilbois, išleidęs 1926 m. knygą, pavadintą Le Chef d'entreprise. Sa fonction et sa personne (Paris, Librairie Félix Alcan). Nors J. Wilbois kalba šitoje savo knygoje labiausiai apie įmonės vadą, jo pareigas ir asmenybę, vis delto bendri jo nurodymai turi tiek pat reikšmės ir visuomenės vadui, nors vado sugebėjimų pritaikymas visuomeninei vadovybei ir turi būti kiek savotiškas.

Tikras vadas, sako Wilbois, gali būti aptartas, kaipo organizatorius, išradėjas ir valdytojas plačiausia šitų žodžių prasme (103 p.). Organizuoti, Wilbois supratimu, yra nustatinėti ryšiai (84 p.), tiek tarp daiktų, tiek ir tarp žmonių. Ogi ryšiai yra nustatinėjami tiek tada, kai tenka organizuoti naujas dalykas, tiek tada, kai reik rūpintis darbo išdavumo įrankiais, tiek ir tada, kai privalu daryti darbo išdavų kontrolė. Atatinkamai vadui, kaipo organizatoriui, yra pageidaujama visų pirma kombinacijų dovana, nes tasai, kas nesugeba derinti bei rišti taip ar šiaip daiktus ir žmones, negali būti organizatoriumi. Šalia kombinacijų dovanos, organizatorius privalo dar pasižymėti mokėjimu ekonomiškai aikvoti savo pastangas ir taupyti savo laiką. Juk organizatorius atlieka

vykdomąjį darbą kitų žmonių pastangomis, nes kitaip jis turėtų paskęsti smulkmenose ir netektų jėgų bei laiko tai visumai, kurią jis organizuoja.

Kaipo išradėjas, vadas pildo visą eilę pareigų, kurios reikalauja kūrybinių nusiteikimų. Tokiomis pareigomis yra veikimo tikslo nustatymas, susekimas reikiamų veikimui priemonių ir išdirbimas programos mažiau ar daugiau ilgam laikui. Sitoms pareigoms vykdyti vadas privalo pasižymėti moksliška bei realistiška pasidokumentavimo dvasia sykiu su ta intuicijos dovana, kuri leidžia lengvai įžvelgti gyvenimo momentą, jo aktualius reikalus ir evoliucijos tendencijas.

Kaipo valdytojas, vadas yra sykiu ir veikėjas ir įsakymų davėjas. Vadas pats nevykdo, bet tik daro sprendžiamųjų pasiryžimų, kuriuos jis paskui įsako kitiems pildyti. Sprendžiamųjų pasiryžimų lengvai daro tasai, kas pasižymi fiziniu atžvilgiu jaunumu, intelektualiniu atžvilgiu — veikiu bei aiškiu susivokimu padėtyje ir doriniu atžvilgiu — veikimo meile ir drąsiu užsimojimu, nebijančiu net rizikos. Taigi fizinis jaunumas, arba tamprumas, greitas orientavimasis padėtyje ir drąsus užsimojimas yra trys tikro vado žymės, kiek jam, kaipo veikėjui, tenka daryti sprendžiamųjų pasiryžimų.

Vadas daro sprendžiamųjų pasiryžimų tam, kad jis turėtų ką įsakinėti palenktiesiems savo žmonėms, arba kad jis galėtų būti įsakymų davėjas. Savaime juk aišku, kad žmogus, kuris lengvai nedaro aiškių bei veikių sprendimų ir nesiryžta paskui jų taip ar šiaip vykdyti, negali būti autoritetingas įsakymų davėjas. Užtat, kai sprendžiamieji pasiryžimai yra jau padaryti, vadas privalo pasižymėti tuo autoritetingumu, kuris yra reikalingas kiekvienam valdytojui, turinčiam savo rankose įsakinėjimo pareigą. Valdytojo autoritetingumas, Wilbois supratimu, pareina nuo visos eilės sąlygų.

„Valdomasis įsakinėjimas (commandement), sako jisai, tėra vien tada sėkmingas, kai sueina krūvon keturios sąlygos: a) tam tikra vado asmenybė, b) įsijautimas į palenktųjų žmonių sielas, kad galima būtų panaudoti tiek jų silpnybės, tiek ir teigiamos kokybės; c) savitarpinis asmeniškas vado ir jo pelenktųjų susipažinimas, kuris vienas tegali sudaryti sąmoningą pasitikėjimą; d) gerų techninių arba administratyvinių įrankių buvimas, t. y. geras darbo aprūpinimas įrankiais arba gera organizacija, be kurių duotasis įsakymas tegali būti arba tik pageidavimu arba tik pasigailėjimu“ (93—94 p.)

Vado administratoriaus asmenybė, Wilbois supratimu, turi pasižymėti ypatybėmis, kurios valdžioje didina jo autoritetingumą. Fiziniu atžvilgiu tokiomis ypatybėmis yra žymus ūgis, gesto tikrumas, balso įtaigumas, žvilgio elektriškumas ir tt. Intelektualiniu atžvilgiu svarbu yra vadui gerai nusimanyti tame darbe, kuriam jis vadovauja. Ir šiaip jau vado inteligentiškumas turi didelės reikšmės jo autoritetui palaikyti tarp jam palenktų

žmonių ir net žymioje dalyje gali atstoti trūkumą fizinių ypatybių, reikalingų menui vadovauti. Moraliniu atžvilgiu vadas privalo pasižymėti rizikos meile, lojaliu griežtumu ir išsižadėjimo dvasia.

Reikiamas vadui įsijautimas į savo palenktųjų sielas randa vietos tada, kai vadas sugeba intuityviai įžvelgti jų tendencijas, sugestionuoti centralinę akcijos idėją ryškiais simboliais, sukelti įteigiamuosius vaizdus, darančius iš idėjų jėgas, sužadinti jausmus, ir suprasti kitų reikalus.

Savitarpinis vado ir jo palenktųjų susipažinimas turi sudaryti pasitikėjimo atmosferą. Ogi šita pasitikėjimo atmosfera susidaro tada, kai vadas duoda save pažinti kaip tik vadovaujamoje rolėje. Iš vienos pusės nenuilstamas pajėgumas darbe, o iš kitos pusės sugebėjimas paraginti bei derinti palenktųjų žmonių energiją yra čia teigiamosios vado savybės.

Veikimo sėkmingumas pareina toliau nuo deramo darbo aprūpinimo materialinėmis priemonėmis ir geros darbo sąlygų organizacijos. Todel vadas administratorius privalo turėti iš vienos pusės tam tikro komforto pajautimą, o iš antros pusės — organizacijos dovaną. Pagaliau organizacijos dovana yra lygiai reikalinga vadui kontrolės atžvilgiu. Tikras vadas paprastai neturi nei laiko nei pamėgimo nuolat vykdyti smulkmeningą palenktųjų savo žmonių kontrolę. Tenka tad tiesoginė kartkartėmis vykdoma kontrolė papildinėti įvairiais būdais, ar tai kitų žmonių pagalba, ar tai automatiškomis priemonėmis, taip kad palenktieji jaustųsi negalį išsilenkti iš kontrolės aparato. Tuo tarpu šitam reikalui būtinas yra vadui organizacinis sugebėjimas.

Štai pagrindinės savybės, kuriomis, Wilbois supratimu, privalo pasižymėti vadas, kaipo organizatorius, išradėjas ir valdytojas. — Žinant, koks yra idealinis vado tipas, visai pravartu pasistatyti klausimas, kokiose aplinkybėse geriausiai gali pasiruošti būsimieji inteligentai prie visuomeninio vadovavimo.

Reik visų pirma pastebėti, kad būsimas visuomenės vadas tik tada gali normaliai pasiruošti prie vadovavimo pareigų, jei įgauna tinkamą išsilavinimą ir turi progos pereiti savo gyvenime reikiamą pratinimosi darbą. Tada pats Wilbois kitame savo veikale, būtent: La nouvelle éducation française, duoda labai reikšmingų nurodymų, kaip būsimieji vadai turi būti lavinami bei auklėjami. Jo supratimu, būsimieji vadai turi būti nuosekliai atrinkti iš visos naujosios kartos, išskiriant juos bandomaisiais kvotimais, iš pradžios sykiu su būsimais technikais vykdytojais, iš bendros būsimųjų darbininkų masės, o vėliau perskiriant juos nuo būsimųjų technikų, kurie anksčiau baigia savo išsilavinimą ir todel anksčiau eina į praktinį veikimą.

Iki 12 metų amžiaus Wilbois numato bendrą programą būsimiems darbininkams, būsimiems technikams ir būsimiems vadams. 12 metų amžiuje jaunimui daromas bandomasis kvotimas ir pagal jo išdavas yra atrenkama gabesnioji jo dalis tam lavinimui, kuri nuo 12 iki 16 metų turi bendrai eiti būsimieji tech-

nikai ir vadai. Tuo tarpu nuo 12 metų amžiaus būsimieji darbininkai turi eiti įvairias specialiąsias mokyklas, duodančias taip pat nemaža bendrojo lavinimo. Laikotarpyje nuo 12 iki 16 metų būsimieji technikai ir būsimieji vadai eina bendrojo lavinimo mokyklas, kurios turėtų suteikti daugiau humanitarinės kultūros, negu specialiųjų žinių. Net grynai techniškoms profesijoms galų gale yra naudingiau, kad šitame laikotarpyje besiruošiąs prie jų jaunimas įgautų daugiau psichologinių ir sociologinių žinių, negu grynai praktinių sugebėjimų.

16 metų amžiuje tam tikru bandomuoju kvotimu yra skiriami būsimieji technikai nuo būsimųjų vadų, į kuriuos turi toliau ruoštis vien gabiausieji žmonės. Laikotarpyje nuo 16 iki 19 metų, tuo tarpu kai būsimieji technikai privalo eiti specialiąsias mokyklas, skiriančias nemaža laiko bendrajai dvasios kultūrai, būsimieji vadai turi dar eiti humanistines bendrojo lavinimo mokyklas, kur individualinis bei visuomeninis žmogus turi būti koncentracijos tikslu.

Nuo 19 metų gabesnieji technikai turi eiti specialiąsias aukštąsias mokyklas, tuo tarpu kad būsimieji vadai, atlikę trumpą praktinį stažą kurioje nors technikos mokykloje, privalo eiti į vadų mokyklą, kurią turėtų sudaryti aukščiausias universiteto fakultetas. Tarp 30 ir 40 metų, būdami jau praktiniame veikime patyrę žmonės, jie turėtų dar grįžti trumpam laikui į specialiąsias vadų mokyklas, kurios galėtų pagilinti pažinimą vyriausios vadovybės principų ir praktiškų patyrimų supratimą.

Šitokia bendra Wilbois programa būsimiems vadams lavinti yra įdomi tuo atžvilgiu, kad ji reikalauja jiems labai rūpestingo ir ilgo bendro lavinimosi su aiškia linkme į humanitarinę kultūrą. Statydamas šitokį griežtą reikalavimą būsimųjų vadų lavinimui, Wilbois, rodosi, nė kiek neklysta. — Ne mažiau vykusia yra taip pat jo programa būsimiems vadams auklėti praktiniu doriniu atžvilgiu. Šitame klausime Wilbois, matyti išeina iš to pagrindo, kad pirm, negu imama organizuoti visuomenė, privalu sutvarkyti, savo gyvenimas, nes mes didiname visuomeninę netvarką, jei patys nesusitvarkome. Todel Wilbois reikalauja, kad rinktinis jaunimas tvarkytų savo gyvenimą pagal griežtus orgainzavimo bei administravimo principus. O kad į šitą gyvenimą įeitų sykiu ir vadovavimo pareigos, jis reikalauja, kad žymesnieji jaunimo asmens rūpintųsi jaunesnių savo draugų auklėjimu.

Einant šitokią auklėjimosi programą, atrinktasis jaunimas turės pats statytis savo veikimui tikslus, numatomai sustatinėti realizuotinus planus, tvarkyti materialinius veikimo objektus, organizuoti savo draugus tam tikroje hierarchijoje, auklėti bei valdyti tam tikra prasme pavestus jo globai jaunesnius savo draugus, juos taikyti bei derinti, kontroliuoti bei drausminti.

Šitokia programa būsimiems vadams auklėti iš tikrųjų nesiskiria pagal savo esmę nuo to visuomeninio vadovaujančių jaunimui asmenų auklėjimo, apie kurį kalba Foerster'is savo knygoje

„Schule und Charakter“. Foerster'is, būtent, mato šituo atžvilgiu didelę auklėjamąją mokinių valdymosi reikšmę. Paprastai autokratiškame mokyklos režime gabesni nerimstančios iniciatyvos jaunuoliai atsiverčia prieš mokyklos vyresnybę ir dažnai tarnauja tvirkinančiu veiksniu bendrai savo draugų masei, jei neranda savo iniciatyvai bei energijai legalios išeities. Užtat, kai mokinių masė yra tvarkoma ant legalizuoto demokratinio valdymosi pagrindų, šitie žymesnieji jaunuoliai visai naturaliu būdu tampa atsakingais vadais, kurie visuomeninius tikslus bei uždavinius po to turi laikyti savo garbės dalykais.

„Sykiu demokratiškosios mokinių valdymosi kontrolės priemonėmis, sako Foerster'is, yra apvaldoma neribota vadovaujančių asmenų galybė, ir tai bene bus svarbiausias visuomeninis pačio instituto laimėjimas: iš uzurpatorių šitie asmenys virsta pasitikėjimo žmonėmis ir randa demokratiškojoje mokinių draugės santvarkoje atsvarą savo neribotos valdžios geidimui. Tuo pačiu jie patys įgauna visuomeninės kultūros, o jų tironiški palinkimai švelnėja; jie pramoksta aukštesnio meno įsakinėti ir patiria susitvarkymo džiaugsmą, tuo tarpu kai anksčiau jie tebuvo žinoję palinkusį į prievartą išdidumą ir urzgintį nusilenkimą“ (84 p.).

Savaime aišku, kad dalyvavimas įvairiose jaunimo draugijose gali duoti geros progos pasireikšti jaunuoliams, linkusiems į vadovavimą, ir sykiu įgauti tam tikro patyrimo. Nuosekliai eidami nuo jaunimo susidraugavimo prie kultūrinių bei visuomeninių organizacijų, jie gali įgyti vadovavimo įpročių ir net neblogai apvaldyti meną vadovauti, jei bus sykiu tinkamai išsilavinę tiek bendru humanitariniu, tiek ir specialiu vadovavimo principų atžvilgiu. Tarp kitko, jie neprivalo pamiršti, kad tikru visuomenės vadu tik tas tegali tapti, kas yra anksčiau tapęs tikru visuomenės veikėju, ir kad iš visuomenės veikėjų tik tie teturi šansų tapti vadais, kas pasižymi plačiu sintetiniu akiračiu, nes vadovavimas iš esmės turi sintetinį pobūdį.

Pagaliau tenka pasakyti keletas žodžių apie tą didelę svarbą, kurios turi mūsų laikams vadų ruošimo klausimas. Jokia visuomenės santvarka negali apseiti be tokios ar kitokios vadovybės, kuri patenka į didesnio ar mažesnio žmonių skaičiaus rankas. Ar tai bus griežta autokratija, ar griežta liaudies valdžia, visados tarp individo ir valdžios stovi mažesnė ar didesnė eilė vadovaujančių asmenų, pastatytų visuomenės priešakyje tokiu ar kitokiu būdu. Šita prasme individualistinė Italija, vadovaujama Musolinio, ir komunistinė Rusija, valdoma tarybų, lygiai neapsieina be atrinktosios tokiu ar kitokiu būdu vadovybės. Pasirodo dargi, kad šalia visuomeninės santvarkos nemažesnės reikšmės visuomenės gerovei turi tai, kiek visuomenės vadai yra pasiruošę ir tinka eiti visuomeninės vadovybės pareigas. Šiais laikais, kai ištisoje valstybių eilėje visuomeninė vadovybė pereina iš vienų rankų į kitas, visuomenės vadų ruošimo klausimas ir tampa ypatingai aktualus. Šitas vadų klausimo aktualumas didėja dabar dar todel,

kad jis yra statomas sąryšyje su demokratizmo problema, to demokratizmo, kuris mūsų laikais, kaip sakoma, pergyvena krizį.

Iš vienos pusės yra aišku, kad kiekviena atrinktoji vadovybė yra aristokratinis veiksnys visuomenės gyvenime. Iš kitos pusės sulyg visuomeninės kultūros kilimu ir individualinių teisių pripažinimu žmogiškajam asmeniui, kaipo tokiam, plačiosios demokratinės masės vis daugiau reikalauja sau įtakos visuomenės tvarkyme bei valdyme. Šita tendencija demokratinių masių gyvenime yra tiek reali ir galinga, kad yra najyviu nesusipratimu kalbėti apie demokratinio judėjimo, kaipo tokio, krizį. Iš tikrųjų pergyvena krizį tas būdas organizuoti visuomeninę vadovybę, kuris įsigalėjo po Didžiosios prancūzų revoliucijos sąryšyje su tam tikra, vadinama demokratine, valstybės santvarka. Tokiu būdu pasilieka priešais viens antrą du lygiai svarbiu faktu, būtent, pirma, tai, kad neišvengiama atrinktoji visuomenės vadovybė yra tam tikras aristokratinis veiksnys, ir, antra, tai, kad nenutildomos demokratinės plačiųjų masių tendencijos yra lygiai realus, bet jau demokratinis veiksnys visuomenės gyvenime. Akivaizdoje šitų dviejų faktų ir kyla problema, kokiu būdu atrinktosios vadovybės reikalas gali būti suderintas su demokratinėmis plačiųjų masių tendencijomis.

Į šitaip pastatytąjį klausimą Foerster'is, taip gerai visados pagaunąs realias gyvenimo tendencijas, atsako sintezės koncepcija. „Demokratiškosios pažangos priešai, sako jisai, pamiršta, kad pati šita pažanga turi neginčijamą tendenciją iškišti į priekį naują aristokratiją, ir kad prieš mus stoja alternatyva, kuri vadinasi ne: aristokratija arba demokratija, bet: aristokratija, gyvuojanti prievarta bei pavergimu, ar aristokratija, besiremianti pasitikėjimu" (Politische Ethik und politische Pädagogik, 132—133 p.). Foerster'io supratimu, giliausia demokratiškos idėjos prasmė yra ta, kad vadovaujančių elementų parinkimas turėtų būti pastatytas ant visai naujų pagrindų. Tuomet pasirodytų, kad demokratija tėra vien naujas metodas laiduoti visuomenės vadovybę tokiai aristokratijai, kuri nebūtų liaudžiai užmesta, kaipo gryna kasta su paveldėtomis privilegijomis, be reikiamų vadams kokybių, be aiškiai nustatytoa atsakomybės, bet susidarytų išbandyto masių pasitikėjimo atmosferoje, taip kad galėtų būti realizuotas harmoningas visuomeninės vadovybės susiderinimas su kolektyviniu sąmoningos liaudies gyvenimu (plg. op. cit. 114 p.).

Tiesa, kad šitokis susiderinimas galėtų faktinai įvykti, reikalingas yra tam tikras visuomeninis tiek demokratinių, tiek ir aristokratinių elementų auklėjimas. „Demokratija, sako Foerster'is, privalo išsižadėti pavydo, schematizmo, terorizmo, klasės ekskliuzivizmo ir sykiu išsiaiškinti, kad apsisprendimas bei laisvė iš tikro tėra viena iš lemto gyvenimo sąlygų; bet pagaliau viskas pareina nuo to, kam bus panaudoti šitie laimėjimai. Visas išlaisvintas gyvenimas, jei jis nėra palenktas naujai bei aukštesnei klusnumo rūšiai, nėra nieko vertas... Iš kitos pusės visa aristokratijos

ateitis pareina nuo to, ar pasiseks atgaivinti tos senos krikščioniškosios kilnumo tradicijos, kurių esmę sudarydavo savimeilės pergalėjimas aukštu patarnavimo supratimu ir toli siekiančiu bei išmintingu svetimų teisių bei interesų vertinimu. Tik tasai, kas laimi autoritetą patarnavimu, tegali juoju džiaugtis vadovavime bei valdyme. Pastangose pagerbti žmogiškąją vertę turi sueiti ir demokratiškasis reikalavimas ir aristokratiškoji sąžinė. Čia ir glūdi, baigia savo išvadžiojimą Foerster'is, krikščioniškasis pagrindas demokratijos ir aristokratijos susivienijimui" (op. cit. 166 p.).

Ir iš tikro demokratizmo bei aristokratizmo principų sintezė ant krikščioniškosios etikos pagrindo yra geriausia linkmė tai visuomenės vadovybei, kuri turi būti auklėjama mūsų laikais.

IV. Specialieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai.

1. Politinis auklėjimas. — 2. Ekonominis auklėjimas. — 3. Socialinis auklėjimas. — 4. Tautinis auklėjimas. — 5. Tarptautinis auklėjimas.

1. Politinis auklėjimas.

a. Tariamasis apolitinio jaunuomenės auklėjimo galimumas ir politinio auklėjimo faktinas neišvengiamumas bei principialus privalomumas. — b. Nelygstamai neutralus politinis auklėjimas, griežtai partyvinis politinis auklėjimas ir lygstamai neutralus politinis auklėjimas: pirmojo neįvykdomumas, antrojo netikslingumas ir trečiojo privalomumas. c. Reciprociteto principas politiniame jaunuomenės auklėjime, kaipo jo reguliatyvinis kriterijus ir saugumo laidas. — d. Kova su partyvumo dvasia ir reikiamas nusistatymas partijos atžvilgiu: nei partijos paneigimas, nei partijos idealizavimas, tik jos tobulinimas pagal visuomeninės kultūros reikalavimus.—e. Vedamosios valstybinio auklėjimo idėjos.— f. Vedamosios pilietinio auklėjimo idėjos.—g. Politinis solidarizmas, kaipo politinio auklėjimo bendras vedamasis pradas.

a. — Kalbant apie specialiuosius visuomeninio auklėjimo uždavinius, turima galvoje naujų kartų ruošimas specialiosioms visuomeninio gyvenimo sritims. Tarp tokių sričių žymesnės reikšmės turi politinė, ekonominė, socialinė, tautinė ir tarptautinė, ir todel atatinkamai galima kalbėti apie politinį, ekonominį, socialinį, tautinį ir tarptautinį auklėjimą. Kiekviena iš šitų visuomeninio auklėjimo rūšių reikalauja specialesnio atsižvelgimo del tos paprastos priežasties, kad su kiekviena iš jų yra surištos savotiškos ypatybės bei sunkenybės. Tarp kitko politinio auklėjimo klausimas užtinka ypatingai daug sunkenybių, surištų su politinio gyvenimo bei veikimo savotiškumu. Iš šitų sunkenybių vienos yra teorinio, kitos praktinio pobūdžio. Būtent, iš vienos pusės nėra lengvas dalykas išsidirbti visai racionali pažiūra į politinį gyvenimą ir į politinį auklėjimą, o iš antros pusės nėra lengva išvystyti naujose kartose tie visuomeniniai nusiteikimai, kuriais

privalo pasižymėti kiekvienas susipratęs pilietis, aktyviai nusistatęs politikos atžvilgiu.

Pirmas klausimas, kuris gali rūpėti pedagogui ir kuris iš tikrųjų yra įvairiai ir labai nesąmoningai sprendžiamas, liečia patį politinio auklėjimo reikalingumą. Čia galima konstatuoti du kraštutiniu nusistatymu, tarp kurių gali dar būti mažiau ar daugiau moderuotų klausimo išsprendimų. Vieni kraštutinio nusistatymo žmonės visai neigia reikalą auklėti jaunuomenę politiniam gyvenimui bei veikimui ir todel irgi stengiasi pašalinti iš mokyklinio jos auklėjimo bei lavinimo visa tai, kas turi sąryšio su politikos reikalais. Tai yra apolitinio jaunuomenės auklėjimo šalininkai. Kiti, ekstremistai, atvirkščiai, ne tik nevengia politinio jaunuomenės auklėjimo, bet dargi randa reikalą konkretizuoti politinį auklėjimą pagal tam tikrą politinę programą, kitaip tariant, auklėti jaunuomenę tam, kad ji realizuotų visuomenės gyvenime konkretinę politinę programą. O kadangi jokia konkretinė politinė programa faktinai negali patenkinti visų visuomenės narių, tai kiekvienas politinis auklėjimas pagal konkretinę politinę programą yra partyvinis auklėjimas, kaipo ruošiąs jaunuomenę politikai, patenkinančiai tik vieną visuomenės dalį (lot. pars).

Apolitinis jaunuomenės auklėjimas pretenduojama, bent nominaliai, vykdyti biurokratinio absoliutizmo valstybėse, kur bendrai piliečių masei nėra pripažįstama politinio veiklumo teisė. Šita nominaline prasme apolitinis buvo mokyklinis jaunuomenės auklėjimas autokratiškoje Rusijoje, kur paprastiems piliečiams buvo draudžiama bet kuri politinė iniciatyva. Iš tikrųjų kalbamas jaunuomenės auklėjimas nebuvo visai apolitinis jau todel, kad vis delto jaunuomenei šiaip ar taip buvo skiepijama, šalia politinio pasyvumo, carizmo tvarkos meilė ir rusiškas politinis patriotizmas, kas faktinai darydavo jaunuomenės auklėjimą politinį ir net partyvinį tam tikra prasme.

Del to aiškiai partyvinis yra politinis jaunuomenės auklėjimas dabartinėje bolševikiškoje Rusijoje. Su visu atvirumu bei nuoseklumu sovietų vyriausybė skiepija jaunuomenei komunistinę bolševikų ideologiją ir programą ir net sąmoningai koncentruoja mokyklinį lavinimą aplink politinę socialinę programą. Su mažesniu atvirumu bei nuoseklumu, bet vis delto ta pačia linkme eina itališkas fašizmas, kuris muša savo priešus ir visų pirma patį komunizmą ginklu, išmėgintu bolševikų praktikoje.

Kad politinis auklėjimas gali būti partyviniu, nieks negali net abejoti. Kitas yra dalykas, ar jaunuomenės auklėjimas apskritai gali būti apolitinis, kaip kad yra pretenduojama tose valstybėse, kur biurokratiškam absoliutizmui svarbu neleisti valdiniams įsigyti politinio veiklumo. Autokratiškosios Rusijos pavyzdys kaip tik parodo, kad tariamai apolitinis jaunuomenės auklėjimas faktinai turėjo savyje užmaskuotą politinį pradą, kuris buvo reikalingas autokratiškai carizmo politikai. Apskritai, gyvenimo praktika parodo, kad ten, kur mokyklos yra valstybės steigiamos, išlaiko-

mos ir administruojamos, mokyklinis auklėjimas bei lavinimas niekados nėra visiškai laisvas nuo vyriausybės vedamos politikos, kuri tokiais atvejais šiaip ar taip, atvirai ar slėpiamai, gauna pasireikšti jaunuomenės auklėjime.

Tačiau tas faktas, kad valstybinės mokyklos faktinai negali atsipalaiduoti nuo tam tikro politikos spaudimo, kuris turi visados tendecijos pasireikšti atatinkamu politiniu auklėjimu bei lavinimu, dar neįrodo, kad apskritai jaunuomenės auklėjimas negali būti apolitinis tikra to žodžio prasme. Iš tikrųjų jaunuomenės auklėjimas būtų visiškai apolitinis tuo atveju, jei visi politiniai valstybinio bei pilietinio gyvenimo klausimai būtų pašalinti iš mokomosios medžiagos, jei jaunuomenėje nebūtų ugdomi jokie valstybiniai pilietiniai nusiteikimai, jei ji nebūtų ruošiama jokia prasme valstybinei tvarkai palaikyti, ir tt. Toks apolitinis jaunuomenės auklėjimas galima mažiau ar daugiau aiškiai įsivaizduoti, nors jis pilnumoje niekados nėra ir negali būti pravestas pedagoginėje praktikoje. Bet būtų sykiu klaidinga manyti, kad čia turima reikalo su idealu, kuris taip pat mažiau ar daugiau aiškiai gali būti įsivaizduotas, nors niekados negali būti pilnai realizuotas netobuloje tikrovėje.

Politinis auklėjimas faktinai yra neišvengiamas jaunuomenės ugdymo sistemoje ne neigiamąja prasme, kokia kad yra neišvengiamas žmogaus gyvenime netobulumas, bet teigiamąja prasme, būtent, kaipo tai, kas yra pozityviai ir būtinai reikalinga ugdymo sistemai. Ir kad pedagoginėje praktikoje būtų išvengtos nesąmoningumo klaidos, privalu gerai nusimanyti, kad politinis auklėjimas sudaro sudedamąją visuomeninio ugdymo dalį, be kurios ugdymas negali būti pilnutinis, t.y. integralinis, ir negali paruošti žmogų visoms gyvenimo sritims, kuriose žmogui noroms ar nenoroms tenka reikštis. Žmogus yra visuomeniška būtybė iš savo prigimties, ir todel jam yra privalomas visuomeninis auklėjimas. Visuomeniniame gyvenime vaidina labai svarbią rolę politinis veikimas, kuriuo remiasi formalinė visuomenės santvarka, ir todel žmogus turi būti ruošiamas politiniam gyvenimui bei veikimui, arba, kitaip tariant, jam yra privalomas politinis auklėjimas. Tačiau būtų najyvu manyti, kad visuomenės nariai gali savaime įsigyti politinio išsiauklėjimo jau tada, kai jiems tenka subrendusiems susidurti su politikos reikalais. Politikos menas, kuriam yra reikalingi ir politinis susipratimas, ir pastovūs įpročiai, ir atatinkamas dorinis išsidirbimas, o iš kitos pusės tos didelės sunkenybės, kurios visados lydi politikos darbą, reikalauja, kad naujos kartos būtų savo laiku ruošiamos ir paskui pačios ruoštųsi tinkamam politiniam veikimui. Pasitikėti, kad politinis išsiauklėjimas gali ateiti, savaime, ypač sunku kultūringesnėje visuomenėje todel, kad, juo aukštesnė yra visuomenės kultūra ir tobulesnė jos santvarka, juo sunkesnis ir il-

gesnis yra politinis auklėjimas. Taip pat, norint pakelti visuomeninę kultūrą ir visuomeninės santvarkos funkcionavimą, tenka labiau susirūpinti politiniu auklėjimu ir dėti daugiau pastangų jam patobulinti.

Tokiu būdu pasirodo, kad politinis auklėjimas iš vienos pusės yra faktinai neišvengiamas bent tam tikrame laipsnyje jaunuomenės auklėjime bei lavinime, o iš kitos pusės jis yra principialiai privalomas pilnutinio ugdymo sumetimais. Principialus politinio auklėjimo privalomumas ypač aiškėja mūsų laikais, kai palinkusių į ardomąją akciją ekstremistų aktyvumas yra labai didelis ir gresia bet kuriai politinei tvarkai nuolatiniu pervartingumu. Bet jei politinis auklėjimas sykiu yra ir faktinai neišvengiamas ir principialiai privalomas jaunuomenės gyvenime, tai jo reikalingumo arba net jo, kaipo fakto, neigimas gali būti arba nesusipratimas, arba politinė spekuliacija, atkreipta prieš savo politinius priešus. Sąmoningas ir džentelmeniškas nusistatymas politinio auklėjimo klausime reikalauja pripažinti, kad politinis auklėjimas turi rasti sau tinkamą vietą pilnutinio ugdymo sistemoje, ir kad juoju privalu sąmoningai ir atvirai rūpintis taip, kaip to reikalauja suderinti asmens ir visuomenės interesai. Čia ir kyla klausimai, kaip toli turi siekti politinis auklėjimas ir kaip jis privalo reikštis.

b. — Dažnam galėtų pasirodyti, kad politinis auklėjimas privalo būti neutralus atžvilgiu į visas visuomenės grupes, t. y. privalo apsiriboti tik tais dalykais, kurie yra vienodai suprantami ir vienodai vertinami visų šitų grupių. Iš tikrųjų reikalavimas tokio nelygstamai neutralaus politinio auklėjimo padarytų patį šitą auklėjimą faktinai negalimą.

Šituo labai lengva įsitikrinti paėmus kokį nors pavyzdį. Sakysime, politinis auklėjimas gali būti vedamas trejopa pakraipa pagal tai, ar pirmenybė yra pripažįstama asmeniui prieš visuomenę, ar visuomenei yra pripažįstama principiali pirmenybė prieš asmenį, ar pagaliau stengiamasi harmoningai suderinti asmens ir visuomenės reikalus, neįžeidžiant nei visuomenės interesų, nei iš prigimties priderančių atskiriems asmenims teisių. Pirmuoju atveju politinis auklėjimas, pritaikytas piliečių ir valstybės santykiavimui, bus individualistiškas, antruoju atveju — socialistiškas, trečiuoju atveju — solidaristiškas. Kiekvieną kartą politinis auklėjimas patenkins tik vieną visuomenės dalį arba grupę ir sukels nepasitenkinimo kituose. Norint tad išlaikyti visišką neutralumą politiniame auklėjime, tenka iš jo pašalinti piliečių ir valstybės derinimo klausimą ir neiti politinio auklėjimo praktikoje jokia nurodyta pakraipa. Bet jei iš politinio auklėjimo tenka pašalinti toks kardinalinis ir grendžiamasis pilietinio valstybinio gyvenimo klausimas, tai aišku savaime, kad antraeiliai klausimai turės irgi atpulti, kadangi ir del jų negalima atsiekti atskirų visuomenės dalių arba grupių sutarimo, nekalbant jau apie asmenines atskirų

žmonių nuomones. Žodžiu tariant, politinis auklėjimas, faktinai neišvengiamas ir principialiai privalomas, negali būti nelygstamai neutralus atžvilgiu į visas visuomenės grupes.

Politinis auklėjimas, kuris nėra nelygstamai neutralus, visados teatsako vienai tik visuomenės daliai ir todel, nebūdamas visiems priimtinas, yra šiaip ar taip partikuliarinis. Šitas konstatavimas toli gražu dar nereiškia, kad tuo pačiu yra pateisinamas tasai partyvinis politinis bolševikų ir fašistų auklėjimas, apie kurį buvo kalbėta aukščiau. Iš tikrųjų tarp nelygstamai neutralaus ir griežtai partyvinio politinio auklėjimo stovi lygstamai neutralus politinis auklėjimas, kuris, nebūdamas neutralus apskritai politinės ideologijos atžvilgiu, yra vis delto neutralus atžvilgiu į visus politinius susigrupavimus. Toks politinis auklėjimas yra vedamas nepriklausomai nuo visų politinių partijų ir netarnauja tiesioginiu būdu jokiai politinei partijai, arba net jokiai suorganizuotai politiniais tikslais žmonių grupei, dalyvaujančiai valdžioje arba tik besistengiančiai laimėti valdžią ir realizuoti tam tikrą politinę programą.

Tokiu būdu lygstamai neutralus politinis auklėjimas nėra neutralus visuomeninės pasaulėžiūros atžvilgiu, bet yra neutralus partyvinių organizacijų atžvilgiu. Tai dar anaiptol nereiškia, kad toks lygstamai neutralus politinis auklėjimas yra lygiai naudingas arba lygiai nenaudingas visoms politinėms partijoms arba analoginėms joms organizacijoms politinio pobūdžio. Jei politinis auklėjimas faktinai negali būti laisvas nuo visuomeninės pasaulėžiūros, ir kiekvienu atskiru atveju kokia nors praktine pasaulėžiūra remiasi, tai, aišku savaime, kiekvienas politinis auklėjimas bus be jokios net premeditacijos labiausiai palankus tai politinei organizacijai, kuri išeina iš tos pačios pasaulėžiūros pagrindų. Sakysime, politinis auklėjimas yra vedamas solidaristinės koncepcijos linkme. Tokiu atveju, ar politinio auklėjimo vykdytojai to nori ar nenori, jie teigiamai patarnaus politinėms organizacijoms, kurios remiasi solidarizmo pagrindais, ir sykiu kliudys individualistinėms ir socialistinėms politinėms organizacijoms plėtotis susipratusių solidaristų tarpe.

Galų gale pasirodo, pirma, kad apolitinis jaunuomenės auklėjimas yra fikcija, kuria gali operuoti nesusipratėliai ar politiniai aferistai, nes apolitinis auklėjimas yra ne tik faktinai neįvykdomas, bet ir principialiai nepageidaujamas; antra, kad politinis auklėjimas negali būti neutralus visuomeninės pasaulėžiūros atžvilgiu, nors gali būti neutralus politinių organizacijų atžvilgiu; trečia, kad principialus politinio auklėjimo neutralumas politinių or-

ganizacijų atžvilgiu vis delto faktinai nuteikia auklėtinius mažiau ar daugiau palankiai atžvilgiu į tas politines organizacijas, kurios remiasi ta pačia pasaulėžiūra, ką ir pats politinis auklėjimas; ir, ketvirta, kad pedagogikos sistemai telieka rinktis tarp lygstamai neutralaus ir griežtai partyvinio politinio auklėjimo.

Reik būti dešinės ar kairės ekstremistu, kad galima būtų su tikru įsitikinimu teigti reikalą realizuoti ugdymo sistemoje griežtai partyvinį politinį jaunuomenės auklėjimą, nes visi sveiko proto ir pedagoginio takto sumetimai kalba už lygstamai neutralų politinį auklėjimą. Sąmoningai bei sistemingai traukti jaunuomenė į aktualią politiką ir į smarkiai jaudinančią partiją ir šiaip jau politinių grupių kovą yra iš tikrųjų kenksminga tiek normaliam pačios jaunuomenės pasiruošimui prie visuomeninio gyvenimo bei veikimo, tiek ir politinei visuomenės santvarkai bei pažangai. Organizuotas politinis veikimas, kaipo labai komplikuotas ir reikalaująs maksimalinio intelektualinio ir dorinio pasiruošimo tetinka vien visai subrendusiems žmonėms, tuo tarpu kai per anksti įėję į politiką žmonės sustoja savo išsivystyme, dažnai patvirksta ir pasidaro bergždi visuomeninio gyvenimo atžvilgiu. Tai, kas iš tikro yra pageidaujama iš naujų kartų, nėra nei politinis indiferentizmas, nei politinis įsikarščiavimas. Apolitinis auklėjimas arba net nelygstamai neutralus politinis auklėjimas, jei tik juodu būtų faktinai įvykdomu pedagoginėje praktikoje, sudarytų palankias sąlygas politiniam indiferentizmui, tuo tarpu kai griežtai partyvinis politinis auklėjimas faktinai sudaro labai palankias sąlygas politiniam įsikarščiavimui. Delto lygstamai neutralus politinis auklėjimas turi daugiausia davinių išvengti ir politinio indiferentizmo ir partyvinio įsikarščiavimo.

Lygstamasis politinio auklėjimo neutralumas reik skirti nuo ugdymo sistemos ir tuo pačiu mokyklos neutralumo. Man teko savo laiku įrodinėti (Racionali mokyklų organizacijos sistema, Kaunas 1927), kad ugdymo sistema ir tuo pačiu mokykla, kur ji yra realizuojama, faktinai negali būti visiškai atpalaiduota nuo bet kurios pasaulėžiūros, ir kad todel nelygstamas mokyklos neutralumas yra iš esmės apgaulinga sąvoka. Buvo sykiu nurodinėta principiali prievolė stengtis pagrįsti mokyklinį auklėjimą bei lavinimą racionalia pasaulėžiūra ir ją nuosekliai pravesti ugdomajame veikime. Tik, kaipo toleruotinas pereinamasis stovis, buvo pripažintas lygstamasis viešų mokyklų neutralumas, kuris reikalauja pagrįsti mokyklinį auklėjimą bei lavinimą bendra įvairių, nors nelabai priešingų, pasaulėžiūrų plotme. Tokiu būdu lygstamuoju mokyklos neutralumu vengiama realizuoti ugdymo sistemoje dalykai, nepriimtini kelioms palyginant gretimoms pasaulėžiūroms, tuo tarpu kai lygstamai neutraliu politiniu auklė-

jimu vengiama ugdymo priklausomybės nuo bet kurios politinės organizacijos ir tiesioginio, sąmoningai siekiamo, patarnavimo kokiai nors politinei organizacijai politinio auklėjimo priemonėmis. Skirtumas tarp bendro lygstamojo mokyklos neutralumo ir lygstamojo politinio auklėjimo neutralumo duoda galimybės su visišku nuoseklumu laikyti pirmąjį netobulumo apraiška ir sykiu ginti antrojo privalomumą bei tikslingumą, nes faktinas neutralumas partijų ir šiaip jau politinių organizacijų atžvilgiu dar nereikalauja principialaus neutralumo pasaulėžiūros atžvilgiu ir tarp kitko visuomeninės pasaulėžiūros su įvystyta į ją politine doktrina.

c. — Labai yra reikšminga tai, kad valstybinės mokyklos niekados negali būti visiškai atpalaiduotas nuo faktinos vyriausybės politikos ir tuo pačiu mažiau ar daugiau yra verčiamos eiti partyvinio politinio auklėjimo pakraipa jau del tos paprastos priežasties, kad kiekviena vyriausybė remiasi tam tikromis visuomenės grupėmis, mažiau ar daugiau suorganizuotomis politiniu būdu. Neatimta faktinai ir nuo privatinių mokyklų galimybė eiti partyvinio politinio auklėjimo pakraipa, bet jos iš tikrųjų turi daugiau davinių išvengti ir faktinai dažniau išvengia partyvinio politinio auklėjimo, nors lygstamai neutralus politinis auklėjimas turi jose pakankamai sąlygų nuosekliai pasireikšti sąryšyje su ta pasaulėžiūra, kuri yra sąmoningai padėta į ugdymo sistemos pagrindą. Todel, kai stovinčios prie valdžios vairo ir realizuojančios per vyriausybę tam tikrą politinį auklėjimą mokyklose politinės grupės prikaišioja privatinėms mokykloms partyvinę politiką, labai dažnai turima reikalo su ta dvilinka turinčių jėgą žmonių etika, kuri visados smerkia silpnesnę pusę ir pateisina stipresnių prievartą pagal garsius posakius: *Vae victis! Beati possidentes!*

Lojaliai statant politinio auklėjimo klausimą, tenka vadovautis reciprociteto principu, t. y. kiekvienai konfesinei, tautinei arba šiaip jau ideologinei grupei pripažinti principialiai bei faktinai tiek teisių į politinį savo jaunuomenės auklėjimą, kiek jų reikalaujama sau. Todel nedera reikalauti iš ko nors apolitinio auklėjimo, kai sau pripažįstama teisė į politinį jaunuomenės auklėjimą. Nepridera irgi drausti kitiems lygstamai neutralus politinis auklėjimas, kai toks auklėjimas sau pripažįstamas tinkamu bei principialiai privalomu. Bet užtat galima kovoti ir drausti griežtai partyvinis politinis auklėjimas, kai jis yra laikomas kenksmingu ir ištikro vengiamas praktikoje. Taip pat galima kovoti ir drausti bet kurį kad ir teoriškai revoliucinį politinį auklėjimą, jei jis yra laikomas neleistinu sau, nors galima lygstamojo neutralumo ribose ruošti jaunuomenė prie politinių socialinių reformų ir visuomeninio pažangumo, realizuojamų teisėtu keliu. Reciprociteto principas yra, žodžiu tariant, praktinis kriterijus,

kuris leidžia objektyviai ir bešališkai spręsti, kas yra vengtina ir kas yra pageidaujama politiniame auklėjime.

Lojaliai realizuojamas visuomenės švietimo darbe reciprociteto principas yra sykiu savo rūšies laidas, kad politinis auklėjimas būtų apsaugotas nuo partyvinių ekscesų ir išlaikomas lygstamojo neutralumo ribose. Jei politinis auklėjimas yra sykiu ir faktinai neišvengiamas ir principialiai privalomas, tai nepalieka nieko kito, kaip rimtai susirūpinti normaliomis jo realizavimo sąlygomis ir jo suderinimu su visuomeninio gyvenimo ir pedagoginio veikimo principais.

d. — Apsisprendus už lygstamai neutralų politinį jaunuomenės auklėjimą prieš griežtai partyvinį auklėjimą, yra neišvengiama kova su partyvumo dvasia jaunuomenėje. Jei partyvumo dvasia, kaipo solidarumo priešginybė, laikoma neigiama apraiška subrendusioje kartoje, tai ji dar labiau yra nepageidaujama jaunoje tebebręstančioje kartoje. Bet vėl, smerkiant partyvumo dvasią ir su ja kovojant, reik tinkamai susiprasti, kas iš tikrųjų jinai yra ir kaip ji santykiuoja su politika ir partija apskritai. Nesuprantant arba nenorint suprasti tinkamai šito dalyko, galima labai lengvai peikti partyvumo dvasia kituose ir jinai toleruoti bei ugdyti savyje, kas mūsų laikais nėra visai retas dalykas. Todel ir šituo klausimu privalu vėl nustatyti toks pats tikslumas, koks pasirodė reikalingas politinio auklėjimo neišvengiamumo ir pobūdžio klausimais.

Kai yra kalbama apie partyvumo dvasią, ir kai sykiu šita partyvumo dvasia yra smerkiama, turima galvoje tas neigiamas nusiteikimas, kuris charakterizuoja partijos narius, ekskliuzivistiškai suprantančius partijos uždavinius ir atatinkamai išvystančius partijos veikimą vienašališkumo, grupinio egoizmo, neapykantos, nesutariamumo ir valstybės bei partijos reikalų identifikavimo pakraipa. Nereik turėti daug sveiko proto ir visuomeniškos nuovokos, kad galima būtų pasmerkti partyvumo dvasia, kuri, kaip sakyta, yra ne kas kita, kaip visuomeninio solidarumo priešginybė. Bet, jei yra lengva visai teisingai nusistatyti partyvumo dvasios atžvilgiu, tai jau kiek sunkiau išvengti painiavos nusistatyme atžvilgiu į partiją apskritai. Todel nestebėtina, kad mūsų laikais yra jau gerokai žmonių, kurie su najyviu įsitikinimu samprotauja šitokiu būdu: jei partijoms visai realiai gresia pagunda pasiduoti partyvumo dvasiai, ir jei tai, kaip žinoma iš patyrimo, dažnai atsitinka, tai nelieka nieko kito, kaip pasmerkti partijos ir pradėti su jomis, kaipo su tokiomis, eksterminacijos kovą. Iš tikrųjų toks samprotavimas yra tiek pat vertas, ką ir samprotavimas, kuris stengtųsi įrodyti bet kurios vyriausybės nereikalingumą tik todel, kad vyriausybei gresia pavojus, išnaudoti valdžią savo privatiniams reikalams, kas yra visados labai realus pavojus, ir kad iš tikrųjų labai neretai vyriausybės piktnaudžiauja savo valdžia, kas yra patyrimo faktas.

Faktinas ir principialus partijos nereikalingumas galima būtų teigti vien tada, jei kam pasisektų įrodyti, kad realaus mūsų žemiško gyvenimo sąlygose visuomenėje gali susidaryti vyriausybė ir realizuoti valstybinę valdžią, nesiremdama jokios atskiros grupės arba kelių grupių parama jau todel, kad ji naudojasi sutartiniu pritarimu visų be išimties narių ir visais jais betarpiškai remiasi. Iš tikrųjų kiekviena vyriausybė remiasi mažesne ar didesne visuomenės dalimi, susidarančia iš vienos ar kelių grupių. Ar šitos grupės bus vadinamos vienu atveju kastomis, kitu atveju — luomais, trečiu atveju — klasėmis, ketvirtu atveju partijomis, ar jos net bus užmaskuotos po kokiu nors nepolitiniu ir nesocialiniu vardu, niekados nėra išvengiami žmonių susigrupavimai, turį mažiau ar daugiau politinių organizacijų pobūdžio. Iš tokių susigrupavimų pastebima, kad turinčios politinės reikšmės grupės laiko eigoje turi tendencijos atsipalaiduoti nuo nepolitinių pareigų, specializuotis pagal politinius uždavinius, susiorganizuoti viešosios organizacijos pagrindais ir veikti idėjiniais motyvais pagal doktrinalinį nusistatymą. Tendencija nereiškia tobulo realizavimo, bet šiaip ar taip tenka konstatuoti, kad kastai turi sprendžiamosios reikšmės prietaringai įsigalėjusios tradicijos, luomui — kilmė ir privilegijos, klasei — socialinė padėtis ir ekonominiai interesai, pagaliau partijai — ideologinis apsisprendimas.

Būtų nieku nepateisinamu optimizmu idealizuoti žinomas iš patyrimo partijas; bet vis delto iš visų paminėtųjų susigrupavimų, turėjusių taip pat politinės funkcijos, parlamentariai veikianti partija turi daugiausiai davinių atsakyti aukštesnio kultūringumo reikalavimams: ji gali specializuotis pagal politinius uždavinius, turi galimybės padėti į savo pagrindą labiausiai atpalaiduotą nuo įvairių iracionalių gyvenimo motyvų visuomeninę doktriną ir apsispręsti idėjiniais sumetimais. Nei kasta, nei luomas, nei klasė, kad ir buvo pašaukti vaidinti politikoje mažesnę ar didesnę rolę, šitomis tendencijomis tokiame pat laipsnyje nepasižymėjo, kadangi jų nusistatymas buvo neišvengiamai komplikuojamas įvairiais iracionaliais momentais, kurių pirmoje eilėje buvo atatinkamai, prietaringai įsigalėjusios tradicijos, kilmė bei privilegijos, socialinė padėtis bei ekonominiai interesai. Tuo tarpu kultūros istorija pakankamai suteikia įrodymų tam, kad kultūringumo augimas priežastingai yra surištas su atpalaiduotu nuo iracionalinių gyvenimo motyvų idėjingumu.

Kai iš visos eilės susigrupavimų, turinčių politinės reikšmės, vienas, būtent, parlamentarinė partija, yra pripažįstamas geresniu už kitus, tai dar toli gražu nereiškia, kad šita politinio pobūdžio organizacija yra tobula ir todel neturi savo pavojų bei silpnybių. Silpnybių bei pavojų partijos gyvenime bei veikime visados pakanka: be paminėto jau eksliuzivizmo pavojaus, galima, sakysime, kalbėti apie partijų nepastovumą, apie pavojų palinkti į doktrinalinį arba net faktiną pervartingumą ir apie kitus panašius daly-

kus. Bet, kaip sakyta, šitos partyvinio veikimo silpnybės bei pavojai dar nekompromituoja partijos, kaipo tokios, kaip kad labai realūs valdžios pavojai dar nekompromituoja vyriausybės reikalingumo. Jei kokia nors vyriausybė šių laikų valstybėje galėtų susidaryti ir laikytis sutartine visų piliečių parama ir nebūtų jai neišvengiamo reikalo remtis bent viena mažesne ar didesne visuomenės dalimi, susiorganizavusia grupiniais pagrindais, tada galima būtų kalbėti apie faktiną ir net principialų nereikalingumą tokio netobulo dalyko, kokiu yra politinė partija. Bet dabar tenka skaitytis su partija, kaipo neišvengiama politinio gyvenimo priemone, kuri gali būti geriau ar blogiau sutvarkyta ir kuri sykiu gali būti gerai ar blogai naudojama.

Tuo tarpu, jei lygstamojo gerumo, bet neišvengiama priemonė yra paneigiama vardan nelygstamojo tobulumo, pageidaujamojo, įvyksta dažniausia ne pažanga, bet atžanga, pagal genialų Paskalio posakį: Qui veut faire l'ange, fait la bête. Kas iš tikro atsitinka mūsų laikais, kai iš vienos pusės partija, kaipo tokia, yra griežtai paneigiama ir gujama, o iš kitos pusės neįstengiama realizuoti politinė visos visuomenės vienybė? Tuomet arba einama sąžiningos atžangos keliu ir partija įvystoma į tokius socialinius susigrupavimus, kokiais anksčiau buvo kasta, luomas ar klasė, arba net su nesąžiningu ciniškumu einama prie tokių neparlamentarinio partyvinio gyvenimo apraiškų, kokiomis kad yra oligarchų klikos, maištininkų gaujos ar politinių aferistų sėbrijos. Nei vienu nei antru atveju neišvengiama partikuliarinių politinių susigrupavimų ir sykiu nei vienu nei antru atveju politiniai susigrupavimai nepasižymi drauge ir atvirumu, ir viešumu, ir sąmoningumu, ir sąžiningumu. Žodžiu tariant, partijos, kaipo tokios, paneigimas mūsų laikais gali reikšti arba nesusipratimą, po kuriuo slepiasi politinis najyvumas, arba nesąžiningą manevrą, kuriuo norima pasinaudoti partyvinio veikimo priemonėmis, neigiant panašią teisę savo priešininkams. Aišku savaime, kad pastaruoju atveju yra gaunama žemiausia partyvumo apraiška.

Tokiu būdu nei partijos paneigimas bei gujimas, nei partijos idealizavimas bei toleravimas jos neigiamų apraiškų nėra reikiamas nusistatymas partijos atžvilgiu. Vienintelis tinkamas nusistatymas tėra jos tobulinimas, kaipo neišvengiamos politinio gyvenimo priemonės, pagal visuomenės kultūros reikalavimus. Tik šita pakraipa einant, galima realizuoti palaipsniui politinio gyvenimo pažanga. Tai ypatingai tenka įsisąmoninti, žiūrint į politinį gyvenimą pedagoginiu atžvilgiu. Tuo tarpu, žiūrint šituo atžvilgiu, reik labai rimtai skaitytis su paminėtuoju Paskalio pasakymu, kuris gali būti gražiai paaiškintas šiais teisingais Henri Guitton'o žodžiais: „En toutes choses le mieux est l'ennemi du bien, lorsqu'on oubie que le bien est le seul moyen de parvenir au mieux“ (Kiekviename dalyke tai,

kas yra geriausia, yra priešinga tam, kas yra gera, kai pamirštama, kad tai, kas yra gera, yra vienintelė priemonė atsiekti tai, kas yra geriausia". Le Van, 1928 m. 86 nr. 40 p.). Paskutinių laikų patyrimas labai įtikinamai parodo, kad šita tiesa galioja ir politinės partijos klausimui.

Taigi vedant politinį auklėjimą priešinga partyvumo dvasiai pakraipa, reik rimtai skaitytis su tuo, kad naujoms kartoms noroms ar nenoroms teks šiaip ar taip dalyvauti politiniame gyvenime ir tuo pačiu daugiau ar mažiau organizuotu būdu dėtis į partyvinius susigrupavimus, pasiekus pilno subrendimo amžiaus. Norint tad naujas kartas ir šiuo atžvilgiu tinkamai paruošti politinio gyvenimo bei veikimo uždaviniams, o tai daryti ne tik pageidaujama, bet ir privalu, nelieka nieko geresnio, kaip taip vesti politinis auklėjimas, kad būsimieji partijos nariai būtų maksimaliai apdrausti prieš partyvumo dvasią ir kitus partyvinio veikimo pavojus. Vesti politinis auklėjimas su mintimi, kad auklėtiniai niekados neturės dalyvauti partyviniame gyvenime, reiškia, iš tikrųjų sąmoningai ar nesąmoningai save apgaudinėti ir padaryti visuomenei blogas patarnavimas. Toks politinis naujos kartos auklėjimas, kuris turėtų ją ateityje apsaugoti nuo partyvumo dvasios ir kitų partyvinio veikimo pavojų, anaiptol dar nereiškia partyvinio auklėjimo ir nė kiek neprieštarauja tam lygstamai neutraliam politiniam auklėjimui, kurio privalomumas aukščiau buvo įrodinėjamas. Jis yra ne vienos kurios partijos arba net visų partijų reikalaujamas, bet tos aukštesnės politinės kultūros, kuri tik viena tegalėtų įvesti partijų kovą į visuomeninio sąžiningumo ir parlamentarinio padorumo ribas.

Iki šiolei buvo sprendžiamas formalinis klausimas, koks privalo būti politinis auklėjimas bendra savo pakraipa. Yra paaiškėję, kad politinis auklėjimas, faktinai neišvengiamas ir principialiai privalomas, negali ir neprivalo būti neutralus visuomeninės pasaulėžiūros atžvilgiu, ir gali ir privalo būti neutralus aktualių partijų atžvilgiu, ir kad toks lygstamai neutralus politinis auklėjimas turi apsaugoti naujas kartas nuo partyvumo dvasios ir kitų partyvinio gyvenimo pavojų, visai realiai skaitydamasis su neišvengiamu joms reikalu dalyvauti politiniame gyvenime, telkiantis į šiokias ar tokias politines grupes. Toliau teks bendriausiais bruožais nusakyti, koks privalo būti šitokis lygstamai neutralus politinis auklėjimas savo turiniu, kad jis pajėgtų apsaugoti naujas kartas nuo partyvinio ekskliuzivizmo ir nuo surištų su juo kitų pavojų.

e. — Kai kalbama apie valstybinį auklėjimą, turima galvoje piliečių auklėjimas, kuriuo jie yra ruošiami geriausiai atsakyti teisingiems bei tikslingiems valstybės reikalavimams. Iš tikrųjų p o l i t i n i u a u k l ė j i m u y r a s i e k i a m a p o l i t i n ė k u l t ū r a, k u r i b ū t ų v i l t i n g a a t r a m a p o l i t i n e i s a n t v a r k a i.

Politinio auklėjimo vykdytojams yra labai svarbu tinkamai nusimanyti, kaip santykiuoja tarp savęs politinė santvarka su politine kultūra. Šitas santykiavimas tėra viena tik sritis to platesnio santykiavimo, kurio yra tarp visuomenės santvarkos ir visuomeninės kultūros. Politinio gyvenimo srityje galima daugiau svarbos teikti arba politinių institucijų santvarkai arba politinei piliečių kultūrai. Tie, kurie visą svarbą mato politinėje piliečių kultūroje, išreiškia, sykiu su Horacijumi, savo įsitikinimą retorišku klausimu: Quid leges sine moribus? Užtat tie, kurie visą, arba bent pagrindinę svarbą, mato politinių institucijų sutvarkyme, prieš šitą klausimą pastato jo parafrazę: Quid mores sine legibus? Pilna tiesa glūdi ne viename katrame iš šių kontrastuojančių teigimų, bet sintetiniame jų dviejų suderinime. Jei neabejotinos reikšmės politinei tvarkai turi politinė piliečių kultūra, tai iš antros pusės ir politinės santvarkos institucijos turi taip pat didelės reikšmės politiniam piliečių gyvenimui. Neteisinga, beprasmė, paremta prievarta ir subjektyvine nuožiūra vyriausybės politika ir atatinkamos politinės reformos gali sudemoralizuoti piliečius ir tuo pačiu apardyti politinę jų kultūrą. Bet iš kitos pusės racionali vyriausybės politika ir atitinkamos reformos reikalauja iš piliečių pusės reikiamo politinio išsiauklėjimo, kitaip tariant, tam tikros politinės kultūros.

Politinis auklėjimas, kaipo pedagoginis veikimas, negali turėti tiesioginės veikmės į politinių institucijų santvarką, bet jis gali ir privalo ugdyti politinę piliečių kultūrą, ir dar ta prasme, kad šita kultūra būtų politinei santvarkai ne tik viltinga atrama, bet ir tobulėjimo veiksnys. Foerster'is į savo politinės pedagogikos pagrindą ir yra padėjęs tą Platono idėją, kad valstybinė santvarka turi remtis reikiama sielos organizacija. „Valstybė, kaipo organizuotas gyvenimas, sako jisai, tegali būti tvirtai pagrįsta vien tam tikro organizatorinio principo įdiegimu į sielos gyvenimą" (Politische Ethik und Politische Paedagogik, München 1918, 391 p.). „Organizuojamoji aukščiausios visumos idėja, kuriai privalo tarnauti visi atskiri tikslai, sutelkia valstybinį susipratimą ir pakelia jį prie vyriausio tikslo įsąmoninimo" (t. t. 390 p.). „Šita pagrindinė Platono idėja apie valstybinio gyvenimo regeneraciją reikiamos gyvenimo pareigų santvarkos pastatymu individualinėje sieloje negali būti pakankamai aukštai vertinama visoje politinėje pedagogikoje" (t. p. 390—391 p.). Ir iš tikro politinė visuomenės kultūra tegali būti atsiekta vien piliečių sielos organizacija, kuri įstengtų palenkti, teisėto reikalo ribose, privatinius jų interesus politinės visumos tikslams.

Ne visi privatiniai interesai ir ne pilnai gali ir privalo būti palenkti politinės visumos tikslams. Visuomenė ne tik tėra gyva asmenyse, bet tam tikra prasme yra pašaukta net jiems patarnauti, besirūpindama bendra jų gerove. Pavyzdžiui, prigimtosios asmenų

teisės negali būti panaikintos net teisėtai, formaliu atžvilgiu, išreikšta valstybės valia. Privatinių interesų jierarchija ir jų palinkimas galutinėje sąskaitoje vyriausiam politinės visumos tikslui tegali įvykti vien tada, jei žmonių sielose yra gyva aiški teisės sąmonė. Teisės sąmonė iš tikrųjų tvarko atskirą žmogaus sielą taip, kaip to reikalauja politinė visuomenės santvarka. Štai kodel teisės sąmonė buvo savo laiku pripažinta pagrindiniu politiniu nusiteikimu, kuris privalo būti išvystomas naujose kartose.

Normali teisės sąmonė, orientuojama iš vienos pusės pagal pozityviąją teisę, o iš antros pusės pagal prigimtąją teisę, yra sykiu ir valstybinės tvarkos ir valstybinės pažangos veiksnys. Kiek teisės sąmonėje randa atspindžio faktinoji valstybės santvarka, tiek jinai yra pastovios tvarkos veiksnys. Kiek teisės sąmonėje yra gyva prigimtosios teisės koncepcija, arba, kitaip tariant, tai, kas privalo būti, jinai yra politinės pažangos veiksnys. Abidvi šitos linkmės yra reikalingos jaunuomenės auklėjime, nes tik tokiu būdu galima išauklėti visai sąmoninga politiniu atžvilgiu nauja piliečių karta, kuri sykiu ir gerbtų tvirtas teisines tradicijas ir būtų linkusi į reikiamą politinės santvarkos tobulinimą.

Valstybinės tvarkos atžvilgiu teisės sąmonė visų pirma reikalauja vadinamojo legalinio teisingumo, kuris įpareigoja kiekvieną pilietį dalyvauti pagal savo išgales bendros gerovės sudaryme, ir tokių valstybinių sunkenybių kilojime, kokiomis yra karo tarnyba, mokesčiai, socialinių reikalų ir naudingų įstaigų aprūpinimas, administratyvinių bei politinių pareigų ir tame skaičiuje prievolės dalyvauti rinkimuose prisiėmimas ir tt. Čia, kaip ir šiaip jau politinės tvarkos palaikyme, reikalingas yra didelis piliečių drausmingumas, kuris leistų jiems ne tik apsaugoti tvarkos tradicijas, bet ir ištikimai eiti savo pareigas.

Bet tvarkos saugojimas ir ištikimas savo pareigų ėjimas neprivalo dar būti aklas vergavimas bet kuriai tvarkai. Tiek susidariusi tvarka, tiek ir projektuojama tvarka gali būti tolimos nuo racionalios tvarkos. Todel, kad tvarkos patobulinimas galėtų įvykti, reikalinga yra iš piliečių pusės tam tikra reformų dvasia. Reikiama reformų dvasia gaunama yra tada, kai jiems yra gyvas visuomeninis idealas, kaipo galutinis visuomeninių aspiracijų tikslas, kai piliečiai turi prigimtosios teisės, kaipo teisinės normos, supratimą, ir kai jie sykiu sugeba daryti ir racionalinių išvadžiojimų apie tai, kas privalo būti, ir praktiškų pritaikymų, skaitydamiesi su realiomis gyvenimo tendencijomis.

Suprantama savaime, koks yra reikalingas piliečių drausmingumas, kad jie sugebėtų ir gerbti teisėtą tvarką, ir pageidauti racionalios pažangos. Šitas drausmingumas dera pavadinti parlamentariniu ta prasme, kad jis sugeba derinti tvirtas tradicijas su reformų dvasia, legaliai pasireiškiančia piliečių iniciatyvos tvar-

koje. Todel šalia parlamentarinio drausmingumo reikalinga yra dar piliečiams tam tikra laisvės meilė, kurios prieglobstyje gali išaugti pajautimas atsakomybės už tai, kas darosi viešame gyvenime, iniciatyvos dvasia ir išmintimi pagrįstas politinis taktas. Ten, kur piliečiai nepasižymi laisvės meile, negali būti jokios politinės kultūros, jei žinoma, paprastos dresūros nevadinsime kultūros vardu, nes tikra politinė kultūra remiasi piliečių drausmingumu, pagrįstu laisvu apsisprendimu. Kitaip tariant, tikra politinė kultūra reikalauja drausmės ir laisvės sintezės.

Šita sintezė ypač yra svarbi dabartinėse demokratijose, kur piliečių drausmingumas ir susipratimas turi būti tvirta užtvara demagogijos sugestijoms.

Taigi reikalinga valstybės gyvavimui politinė piliečių kultūra turi jungti jų sieloje aiškią teisės sąmonę su visa eile antraeilių, bet vis delto labai svarbių nusiteikimų, kuriais yra legalinis teisingumas, reikalaująs suderinti privatinius interesus su politinės visumos tikslais ir prisiimti valstybinių sunkenybių bei pareigų naštą pagal išgales; o iš antros pusės, drausmingą įstatymų, valdžios ir tvarkos pagarbą, reikiamą reformų dvasią, sutelktinės atsakomybės jausmą, legaliai reiškiamą iniciatyvą ir laisvės meilę.

f. — Pilietinis auklėjimas turi savo uždaviniu paruošti tinkamą piliečių sugyvenimą tarp savęs. Jei kurios valstybės piliečiai nėra išauklėti šituo atžvilgiu, negalima tikėtis, kad jie sugebėtų taikingai sugyventi, vaisingai bendradarbiauti ir sėkmingai ginti bendrus valstybinės visumos reikalus. Visa tai reikalauja iš piliečių tam tikro solidarumo, arba vienybės jausmo, kuris būtų padėtas į visuomeninio drausmingumo pagrindą. Kitaip tariant yra reikalingas tam tikras piliečių susidraugavimas ant siauresnio ar platesnio vienybės pagrindo.

Visuomeninio idealo, kaipo visuotinio susidraugavimo laisvės bei lygybės pagrindais, įsisąmoninimas turi jau tam tikros reikšmės pilietiniam auklėjimui. Jis nurodo, kuria linkme turi eiti piliečių auklėjimas. Bet idealo supratimas ir jo įsisąmoninimas dar toli gražu yra nepakankamas, kad jis galėtų būti realizuotas nors kiek žymesnėje dalyje. Reik šalia to dar nusimanyti, kokiais keliais arba priemonėmis dera eiti prie jo realizavimo. Nenusimanymas apie pastarąjį dalyką kartais gali piliečius labiau tolinti nuo gero sugyvenimo, užuot juos auklėjus pilietiniu atžvilgiu ir artinus prie susidraugavimo. Tai ypatingai svarbu suprasti mūsų laikais, kai vienybės įgyvendinimo visuomenėje klausimas dažnai statomas visai netinkamu būdu.

Norint realizuoti visuomenėje siauresnę ar platesnę vienybę, maža pasistatyti šitas tikslas ir paskelbti jis visuomenei siektinu, bet reik dar sudaryti tam tinkamos sąlygos. Vienybė, arba šiaip jau visuomeninis solidarumas, nėra dalykas, kuris galėtų būti realizuotas diktatorišku būdu prievartos ir netolerancijos priemo-

nėmis. Visuomenės solidarumas ir apskritai bet kuri piliečių vienybė priklauso prie dorinių apraiškų, kurios, kaip ir tikyba, negali būti realizuotos visuomenės gyvenime išviršinėmis priemonėmis. Realiai žiūrint į dalykus čia tenka skaitytis ir su žmonių netobulumu, ir su įvairiu jų susipratimu, ir su įvairiais jų interesais ir ypatingai su tuo, kad kiekvienas dorinis nusistatymas yra laisvo apsisprendimo išdava.

Tokiu būdu, kalbant apie pilietinės taikos, vienybės arba solidarumo realizavimą visuomenėje ir atitinkamą piliečių auklėjimą, reik iš vienos pusės tinkamai suprasti, kokia vienybė gali būti realizuota tam tikrose visuomeninio gyvenimo aplinkybėsse, o iš kitos pusės gerai nusimanyti, kokios sąlygos turi būti sudarytos, kad pageidaujamoji vienybė iš tikro galėtų būti realizuota šitose aplinkybėse.

Žmonių vienybė gali būti ekstensyvinė ir intensyvinė. Ji yra ekstensyvinė, kai ji remiasi formaliniu principu, t. y. kai žmonės jungia sugyvenimo forma, neturinti savyje ideologinio turinio, arba mažiau ar daugiau plačios pasaulėžiūros. Ji yra intensyvinė, kada ji remiasi ne tik formaliniu sugyvenimo principu, bet ir ideologiniu pasaulėžiūros principu, kuris, palygintas su pirmuoju, yra materialinis principas. Valstybinė piliečių vienybė yra grynai ekstensyvinė, nes juos jungia vien valstybinio gyvenimo forma, suprasta dar labai plačiai, būtent, nekonkretizuota net tokiame ar kitokiame valdymo režime. Bažnytinė tikinčiųjų, sakysime, katalikų vienybė yra intensyvinė, nes juos jungia ne tik formalinis bažnytinės priklausomybės principas, bet ir materialinis labai turtingos religinės pasaulėžiūros principas. Tautinė žmonių vienybė, kad ir pagrįsta tautinės individualybės ir tautiškos kultūros bendrumu, vis delto priklauso prie ekstensyvinės vienybės, nes ši tautinė individualybė ir tautiška kultūra pasižymi formaliniu pobūdžiu ir labai maža teturi bendro ideologinio turinio, nors ir pastarojo negalima būtų visai užginčyti susipratusioms tautybėms. Šalia valstybinės, bažnytinės ir tautinės žmonių vienybės yra dar visa eilė siauresnių ar platesnių vienybių, iš kurių vienos pasižymi labiau ekstensyviniu, kitos — labiau intensyviniu pobūdžiu. Pavyzdžiui, profesinė sąjunga gali pasižymėti grynai ekstensyviniu, tuo tarpu kad partija labiau intensyviniu pobūdžiu, nors gali būt ir atvirkščių atsitikimų.

Kalbant apie privalomą vienos valstybės piliečiams solidarumą arba vienybę, tegalima reikalauti vien ekstensyvinės vienybės, nes įvairių piliečių grupių buvimas neduoda jokios galimybės reikalauti intensyvinės vienybės. Sakysime, buvimas Lietuvoje įvairių konfesinių, tautinių ir ideologinių grupių neleidžia tikėtis, kad čia galima būtų sudaryti intensyvinę piliečių vienybę. Tai, ko čia galima būtų reikalauti iš visų piliečių, yra lojalus solidarizavimasis su bendrais viso krašto ir visos valstybės interesais, neidentifikuojant jų nei su daugumos gyventojų tautybe nei su valstybine valdymo forma. Nuo lietuvių piliečių galima dar reikalauti, kad

jie, šalia paminėtosios prievolės, lojaliai solidarizuotųsi su bendrais visos lietuvių tautos interesais, neidentifikuojant jų su jokia ideologine ar kita kokia lietuvių tautos grupe. Nuo katalikų lietuvių piliečių galima reikalauti dar daugiau, būtent, kad jie solidarizuotųsi su bendrais visos Katalikų Bažnyčios interesais, neidentifikuojant šitų interesų su kokia nors, sakysime, tautine katalikų grupe. Kaip matome, ta vienybė arba tasai solidarumas, kurio visai teisėtai galima reikalauti iš visų vieno krašto arba vienos valstybės piliečių, yra gana neturtinga savo turiniu, o kas svarbiausia, ji neleidžia identifikuoti vienybės su bet kurios atskiros grupės interesais.

Tik ekstensyvinė vienybė tokios priverstinės organizacijos, kokia yra valstybė, gali būti privaloma visiems piliečiams. Taip pat siauresnės teritorialinės organizacijos, kaip, pavyzdžiui, autonominė provincija arba šiaip jau savivaldybė, gali pretenduoti prie tam tikros gyvenančių atitinkamose teritorijose žmonių vienybės. Bet visados vienybės supratimas tegali būti labai platus, grynai formalinis, arba ekstensyvinis, ir, be to, pati vienybė tegali turėti labai apribotas sankcijas, o, kas svarbiausia, jokios teritorialinės organizacijos, turinčios priverčiamosios galios, negali pretenduoti prie intensyvinės vienybės gyvenančių jų žinioje žmonių.

Pagaliau, svarbu suprasti, kad visais atvejais vienybės organizacija negali būti įvykdyta išviršinėmis kokios nors organizacijos priemonėmis, nes vienybės organizacija yra iš tikrųjų, kaip tai gerai nurodo Foersteris, žmonių sielos organizacija. Todel sumaniai ir realiai siekiant siauresnės ar platesnės vienybės tenka rūpintis, kad šitaip suprantamos vienybės organizavimui būtų vartojami tinkami būdai ir priemonės. Šituo tikslu reikalinga įdiegti žmonėms vienybės reikalo supratimas, reik juose išauklėti solidarumo nusiteikimas, bet dar svarbiau sudaryti tokios sugyvenimo bei bendradarbiavimo sąlygos, kurios ugdytų solidarumo bei vienybės nuotaiką.

Vienybė savaime susidaro ten, kur atsiranda bendrų interesų arba kur žmonės džiaugiasi bendros gerovės padėtimi. Žmogaus valiai yra įgimta pageidauti gėrio, ir šitas principas privalu padėti į pagrindą, norint sudaryti tinkamas sąlygas vienybei tarpti. Nors del įvairių gėrybių žmonių nusistatymas gali būti įvairus, vis delto svarbu yra realizuoti vtsuomenėje tokios gyvenimo ir bendradarbiavimo sąlygos, kurios paprastai yra laikomos žmonių tam tikromis visuomeninėmis gėrybėmis. Tokiomis gėrybėmis yra laisvė apsispręsti, lygybė pasireikšti ir galimybė patenkinti savo reikalus su pagalba tinkamiausių organizacijų. Žmogus nėra linkęs jaustis tikru nariu ir solidarizuotis su tokia organizacija, kuriai jis verčiamas vergauti. Tiek visuomenė, tiek ir solidari organizacija tegali susidaryti iš laisvų asmenų, nes ten, kur yra vergų, nėra tikros vienybės. Taip pat ten, kur nėra pasireiškimo lygybės, paremtos moraline ir juridine žmonių lygybe, negali būti vienybės

nuotaikos ir solidarumo jausmo. Žmonių yra įvairių įvairiausių savo gabumais, savo individualiniais nusiteikimais ir kuriamaisiais sugebėjimais, bet vis delto visiems turi būti užleista lygi teisė pasireikšti savo gyvenimu bei veikimu. Ten, kur žmogus neranda tinkamų aplinkybių savo pasireiškimui, negali būti kalbos apie solidarų jo nusijautimą su kitais visuomenės nariais. Pagaliau, teisė organizuotis pagal įvairius savo reikalus į įvairias organizacijas ir naudotis šitų organizacijų pagalba yra visados vertinama kaipo tam tikra visuomeninė gėrybė, kuri iš tikrųjų ne skiria, bet jungia šitos visuomenės narius, kad ir labai įvairiai besiorganizuojančius.

Žmonės, turį najyvų supratimą apie visuomenės vienybę, dažnai mano, kad laisvė organizuotis į atskiras organizacijas pagal savo įsitikinimus skaldo žmones į atskiras grupes, nesugebančias sugyventi tarp savęs. Iš tikrųjų skiria ir skaldo žmones ne laisvė organizuotis įvairiais ekonominiais, socialiniais, kultūriniais, tautiniais ir konfesiniais pagrindais, bet nelygus įvairių vienos rūšies organizacijų traktavimas iš pusės visuomeninės valdžios. Tuomet pati valdžia ardo vienybės nuotaiką visuomenėje ir nesudaro sąlygos, kuriai esant galima sėkmingai auklėti piliečių solidarumą.

Apskritai sunku yra auklėti piliečiai solidarumo ir vienybės linkme, kai vieni iš jų jaučiasi privilegijuotais nariais, ir kai kiti yra posūnių padėtyje. Kokis iš tikro gali būti solidarumas tarp vienų ir antrų, kai pirmieji neatsisako nuo privilegijų, tuo tarpu kai antrieji turi ginti savo prigimtąsias teises?

Žodžiu tariant, pilietinis žmonių auklėjimas gali būti tikrai sėkmingas tik tada, kai visuomenės gyvenime yra sudarytos atitinkamos sąlygos. Kai šitų sąlygų nėra ir kai vyriausybė veda politiką, kuria nelygiai yra traktuojamos įvairios visuomeninės grupės, ir sykiu privilegijuotos grupės panaudoja savo padėtį partikuliariniams savo tikslams, kad ir prisidengdamos visos visuomenės arba visos tautos interesais, negalima tikėtis normalaus piliečių auklėjimo taikingumo, solidarumo ir vienybės atžvilgiu. Šituo atžvilgiu kiekvienas absoliutizmas, kiekviena diktatūra iš kairės ar iš dešinės yra nepalanki aplinkybė pilietiškam žmonių auklėjimui.

Kai tokiu būdu piliečiai yra demoralizuojami vyriausybės politika, yra labai svarbus dalykas pastatyti bent jaunuomenės pilietinį auklėjimą ant tinkamų pagrindų. Tiesa, jaunuomenė niekados nepasilieka visai izoliuota nuo plačiosios visuomenės, ir joje visados randa atbalsio tai, kas darosi šioje pastarojoje. Bet kaip tik todel netinkamose visuomeninio gyvenimo sąlygose pilietinis jaunuomenės auklėjimas įgauna dar didesnės reikšmės, nes tinkamu jaunuomenės išauklėjimu galima tikėtis bent iš dalies ateityje atitaisyti tas blogybes, kurių pridaro netinkama visuomeninė vyriausybės politika. Kokie tad nusiteikimai svarbu sudaryti

jaunuomenėje, kad ji būtų paruošta lemtam piliečių sugyvenimui ir reikiamam jų bendradarbiavimui?

Jei geras piliečių sugyvenimas pareina nuo tokių sąlygų, kokiomis yra laisvė apsispręsti, lygybė pasireikšti ir teisė organizuotis, tai atitinkamai prideramas pilietinis jaunuomenės auklėjimas bus tas, kuris sudarys daugiausia laidų šitoms sąlygoms realizuoti visuomenės gyvenime. Būtent, laisvė apsispręsti reikalauja tolerancijos iš kitaip manančių žmonių, lygybė pasireikšti — objektyvaus vertinimo kiekvieno asmens pasireiškimo, ir teisė organizuotis — reciprociteto dvasios. Ten, kur nėra tolerancijos, objektyvaus vertinimo kitų žmonių pasireiškimų ir reciprociteto dvasios, negali būti nei taikaus piliečių sugyvenimo, nei naudingo jų bendradarbiavimo.

Kai kalbama apie toleranciją, reik gerai nusimanyti, kad ji, gerai suprasta, anaiptol nereiškia principialaus abejingumo. Būtų nedovanotina pedagogams klaida paskandinti naujos kartos ideologiniame bei praktiniame indiferentizme, t. y. padaryti jos abejingos pasaulėžiūros ir praktinio pasireiškimo atžvilgiu. Žmogus, kuris neturi jokių pažiūrų į pasaulį ir gyvenimą ir kuris vienodai abejingomis akimis žiūri į gerus ir blogus pasielgimus, ne tik nėra geras pilietis, bet dar yra labai pavojingas, nes toks žmogus labai lengvai tampa visai neabejingu įrankiu ardomųjų visuomenės veiksnių rankose. Tikra tolerancija turi ne principialaus, bet praktinio pobūdžio ir, kaip visai teisingai pastebi Foersteris, gali ir privalo sutarti su pilnu ištikimumu tvirtiems savo įsitikinimams. „Tikra tolerancija, sako šitas didelis pedagogas, privalo būti jungtina su stipriausiu nepalenkiamu tikėjimu į savo vidumi patirtą tiesą; ji turi net kaip tik ten save pareikšti, kur yra visiško įsitikinimo, kad kitas žmogus stovi ant klaidingo kelio.“ (Politische Ethik und Politische Pädagogik. München 1918,448—9 p.).

Žmogus, neturįs įsitikinimų, negali net pasižymėti tolerancija, nes apie tikrą toleranciją tegalima kalbėti šalia tvirtų įsitikinimų. Toks žmogus yra tiesiog abejingas, kas visai nesudaro jokios dorybės. Šiais laikais, kai oficialiose mūsų sferose yra pasireiškusi baimė ideologinių srovių jaunuomenėje ir atitinkama abejingumo auklėjimo politika, yra daroma viena pagrindinė klaida: baimė nekultūriškos netolerancijos bei neapykantos neprivalo būti baimė ideologinio jaunuomenės susipratimo. Galima ir privalu kovoti su netolerancijos bei neapykantos apraiškomis tiek visuomenės, tiek jaunuomenės gyvenime, bet nevalia stelbti ideologinis susipratimas ir propaguoti principialus abejingumas. Jei manoma atsiekti piliečių taikos tvirtų įsitikinimų sąskaita ir pagrįsti visuomeninės santvarkos pastovumas abejingumu, tai iš tikrųjų tikimasi pagrįsti visuomenės gyvenimas liokajišku oportunizmu, kuris yra labai mažai patikimas pastovios tvarkos ramstis.

Tiesa, labai dažnai kovojama su ideologinėmis jaunuomenės srovėmis tiek, kiek šitos srovės nesutaria su oficialiu valstybinės valdžios nusistatymu, ir sykiu pataikaujama pageidaujamai srovei. Bet toks nelygus traktavimas įvairių jaunuomenės grupių ne tik neauklėja tolerancijos visuomenėje, bet ardo jos pagrindus tiek visuomenėje, tiek jaunuomenėje.

Šalia tolerancijos ne mažesnės reikšmės pilietiniam jaunuomenės auklėjimui turi objektyvumo dvasia, kuri yra reikalinga tam, kad jaunuomenė galėtų išvengti siaurų sprendimų ir partyvaus žvelgimo į dalykus. „Šita linkme, sako Foersteris, privalo ypatingai stengtis veikti auklėjimas objektyvumui, kaipo tikras riteriškosios dvasios veikdymas.

Visų pirma mūsų aukštesniųjų mokyklų jaunuomenė privalo būti stropiai lenkiama į tai, kas vadinasi, kaip tik tarp viso modernaus sulaukėjimo, reikštis tikrais aukštesnio dvasinio išsilavinimo nešėjais, ir iš kur eina principas noblesse oblige užsilaikymui atžvilgiu į dienos geidulius. Kiekviena moksliškos dvasios vieta turi būti objektyvumo prieglauda visai neišvengiamoje nuomonių bei interesų kovoje; tai betgi tik tada tegali įvykti, jei šita objektyvumo, teisingumo ir griežtai daiktiško sprendimo dvasia bus drausmingai praktikuojama kasdienėje mūsų kalboje apie tai, kas prieštarauja mūsų tradicijoms, pažiūroms ir simpatijoms. Toks auklėjimas objektyvumui yra neabejotinai svarbiausias pagrindas tautai sukultūrinti vidaus politikoje“ (t. p. 436 p.).

Tik esant tokiam objektyvumui visuomenėje tėra teisingai vertinami žmonių pasireiškimai ir kiekvienam visuomenės nariui yra užleidžiama laisvai reikštis savo galimybių ribose.

Pagaliau, jaunuomenė privalo būti pratinama laisvai, bet drausmingai organizuotis pagal reciprociteto principą. Jaunuomenė, nesugebanti organizuotis ir dirbti organizacinį darbą, yra nevisuomeniška iš savo pagrindo ir neduoda vilties iš jos tikėtis ateityje konors teigiamo visuomeniniam gyvenimui. Organizaciniame veikime jaunuomenė įgauna tų nusiteikimų, kurie yra neišvengiami būsimame plačiajame visuomeniniame veikime, ar tai bus politinis, ar socialinis, ar šiaip jau korporatyvinis veikimas. Uždrausti jaunuomenei organizuotis ir sykiu federuotis į plačias sąjungas iš tikrųjų reiškia slopinti joje visuomeniniai jausmai ir tuo pačiu ardyti ta visuomenė, kurioje jai ateityje teks gyventi ir veikti.

Jaunuomenė ne tik privalo laisvai ir drausmingai organizuotis, žinoma, plačiai suprantamo nepartyvinio valstybiškumo ribose, bet ir gerbti organizaciniame gyvenime lygybės principą ta prasme, kad ji respektuotų kitų grupių teises organizuotis ir veikti, jei ir šios taip pat neišeina iš plačiai suprantamo nepartyvinio valstybiškumo ribų. Niekas taip nedemoralizuoja atskirų

jaunuomenės grupių santykių ir nesukiršina vienas iš jų prieš kitas, kaip protegavimas vienų ir engimas kitų. Tuo pačiu į jaunuomenės gyvenimą yra įnešami nesutikimo ir nesugyvenimo nuodai, kurie nenustos veikę ir tada, kai jaunuomenė bus jau išėjusi į platų visuomeninį gyvenimą. Kiekviena visuomenė visados šiaip ar taip diferencijuojasi pagal įvairius principus, pažiūras ir interesus, o iš kitos pusės—šiaip ar taip sueina į vienybę, kad ir labai ekstensyvioje lytyje. Tai yra gyvenimo faktas, su kuriuo negalima nesiskaityti sprendžiant visuomeninio auklėjimo klausimus. Visuomeninis auklėjimas turi ruošti jaunuomenę realiam visuomeniniam gyvenimui, kuris vienu atžvilgiu yra diferencijuotas, kitu atžvilgiu federuotas; todel ir jaunuomenėje tenka išvystyti atitinkami nusiteikimai, kurie leistų jai ateityje eiti diferencijuoto federalizmo keliais.

Šito diferencijuoto federalizmo reikalui yra labai svarbu išauklėti naujose kartose reciprociteto dvasia, kad kiekviena jaunuomenės grupė būtų savaime linkusi pripažinti kiekvienai kitai grupei tiek pat viešų organizavimosi ir veikimo teisių, kiek jų ji pati sau reikalauja. Reciprociteto dvasia yra priešginybė tai hotentotų etikai, kuri taip yra įsigalėjusi mūsų visuomenėje paskutiniais laikais ir kuri taip yra tolima krikščioniškai etikai, įsakančiai mylėti kitą kaip save ir draudžiančiai daryti kitam tai, kas nepageidaujama sau. Tik hotentotų etikos nugalėjimas jaunuomenės tarpe gali žadėti mūsų visuomenės gyvenimui daugiau produktingumo ir vienybės, nes reciprociteto dvasia, saugodama visuomenės diferenciaciją, tuo pačiu saugoja produktingą specializaciją, o, aplengvindama federavimąsi, auklėja visuomenės vienybę.

Taigi tinkamai suprantama tolerancija, objektyvus sprendimas apie žmones ir jų veikimą ir reciprociteto dvasia yra trys moraliniai nusiteikimai, kurie turi labai didelės reikšmės pilietiniam išsiauklėjimui ir kurie sykiu taip retai pasitaiko mūsų visuomenėje, ypač tose jos grupėse, kurios laimi viešpataujamą joje padėtį.

g. — Pagaliau tenka padaryti bendra išvada apie pagrindinį vedamąjį politinio auklėjimo principą, kuris peršasi musų laikais, kaipo tikrai aktualus dabartinėse politinio gyvenimo aplinkybėse.

Nėra abejonės, kad mūsų laikais valstybės ir visuomenės gyvenimas sutinka rimtų pavojų iš pusės įvairių ardomųjų veiksnių, kurių pirmoje eilėje stovi amoralinis, nekultūringas ir destruktyvinis bolševizmas. Chaosą nešanti bolševizmo banga nėra atsitiktinė ir todel nereikšminga visuomeninio gyvenimo apraiška. Ji turi savo šaltinį visuomeninės mūsų santvarkos trūkumuose ir gali būti pergalėta esant dviem sąlygom, būtent: pirma, reformuojant mūsų visuomeninį gyvenimą ir, antra, stiprinant visuomeninę tvarką tvirtos valdžios priemonėmis.

Inercingos reakcijos nuotaikoje, kuri susidarė po karo ne be įtakos atsitiktinių demokratinės tvarkos ekscesų, daug kur imta manyti, kad šitos dvi sąlygos greičiausiai gali būti sudarytos diktatoriško režimo ribose. Iš tikrųjų tai yra didelė ir tikrai nelemta klaida, kuri ateityje turės būti labai brangiai apmokėta, nes nei giliai siekiančios visuomeninės reformos nei tvirta visuomeninė valdžia negali būti įvykdytos be dviejų dalykų, būtent, be savarankiško piliečių veiklumo ir plataus pačios visuomenės solidarumo. Tuo tarpu diktatoriškas režimas neauklėja visuomenėje nei veiklumo nei solidarumo: jis užmuša visuomenėje iniciatyvą, atsakomybės jausmą, savaimingą akciją ir sykiu suardo joje bendrą solidarumo pajautimą su pagalba tos paprastai negausingos favorizuojamos žmonių grupės, arba partijos, be kurios neapsieina jokia diktatūra.

Diktatoriškas režimas iš tikrųjų eina kraštutinio etatizmo linkme, kuri praktikoje nestiprina, bet susilpnina valstybinę valdžią; ne auklėja, bet ardo piliečių solidarumą; ne žadina, bet migdo jų veiklumą. Šituo atžvilgiu įdomios yra idėjos, kurias yra pareiškęs Lucien Romier savo knygoje „Idées très simples pour les Français". „Pridera gerai suprasti, sako jisai, kad juo labiau valstybė pretenduoja išplėsti savo vieš-patavimą individų gyvenime, juo labiau ji nusilpsta del nedisciplinuotos tų pačių individų reakcijos."[1]) Iš čia jis daro labai reikšmingą išvadą: „Tėra viena priemonė sustiprinti valstybę, tai yra jos funkcijos apribojimas. Tą dieną, kai jūs būsite apriboję centralinės valdžios funkciją iki to, kas yra tikrai būtina, būtent, saugojimu vien visos tautos interesų, jūs ne tik būsite suteikę jos akcijai maksimumą vaisingumo, bet jūs galėsite padidinti jos teisėtą autoritetą be to, kad piliečiai, ramūs del savo prigimtųjų teisių, reaguotų prieš valstybę. Valstybės reformavimas ir sustiprinimas neišvengiamai reikalauja regionalinių, municipalinių ir korporatyvinių laisvių organizacijos".[2]) (Paris 1928, 125—126, cituota pagal Le van 86 Nr.)

Nukrauti nuo valstybinės valdžios funkcijos, kurios jai iš valstybės prigimties nepriklauso, ir apsaugoti ją nuo tos reakcijos, kuri iššaukiama iš piliečių pusės, kai yra varžomas laisvas piliečių pasireiškimas, reiškia stiprinti valstybę ir tuo pačiu valstybinę valdžią. Tokiu atveju žmonių energija absorbuojama laisvoje iniciatyvoje ir savaimingame veiklume ir ji netikslingai neaikvojama pasipriešinimo emocijoms ir žygiams.

Iš vieno tik šito pavyzdžio galima įsitikrinti, kad vyriausybės politika gali turėti didelės auklėjamosios reikšmės visuomenės gyvenime. Ji gali būti piliečių veiklumo ir solidarumo veiksnys, bet ji taip pat gali suardyti elementarinį pagrindą, reikalingą nor-

[1]) ir [2]) Mano pabraukta: *S. Š.*

maliam piliečių visuomeniniam susipratimui ir visuomeniškiems nusiteikimams. Valstybės vyriausybė neprivalo pamiršti, kad atžvilgiu į plačią visuomenę ji visados šiaip ar taip vaidina visuomeninės auklėtojos rolę, ir kad todel vadovavimasis savo veikime vien savo partyvinės politikos sumetimais su skriauda visuomeniniam piliečių auklėjimui yra nusižengimas, kuris ne tik nebus istorijos dovanotas, bet dar anksčiau ar vėliau atkeršys pačiai tokiai vyriausybei. Šis memento yra ne pro šalį priminti tuo laiku, kai politinio solidarizmo principas yra pamintas po kojų vieno tik politinio režimo ypatybėmis ir kai turintieji valdžią nėra susirūpinę tikru visuomeniniu piliečių auklėjimu savo politikos aktais.

Kai piliečiai demoralizuojami moraline prievarta ir materialiniu papirkinėjimu, kai jų akyse kompromituojama prigimtųjų teisių ir nepajudinamų visuomenės pagrindų koncepcija, kai jose yra suvaržoma laisva iniciatyva ir savaimingas veiklumas, kai jie yra terorizuojami del savo principialių įsitikinimų, kai jie yra skaldomi nelygiu jų traktavimu, kai ideologinis piliečių susipratimas ir atitinkamas politinis nusistatymas yra laikomas nusižengimu, negali būti kalbos apie sveiką ir normalų visuomeninį piliečių auklėjimą. Išaugęs tokioje atmosferoje pilietis negali būti viltinga atrama visuomeninei santvarkai, jis negali sykiu su kitais tokiais piliečiais organizuoti solidarią vienybę produktyviai diferencijuotoje ir laisvai sufederuotoje visuomenėje. Tokie piliečiai kritišku momentu nesugebės atsilaikyti chaotiškam bolševizmo varžtui ir pirmi paskęs demoralizuojančiame jo potvynyje...

Vyriausybė, tikrai norinti piliečių solidarumo ir vienybės ir suprantanti reikšmingą piliečių atsparumą destruktyvinėms jėgoms, privalo auklėti juos visuomeniniam gyvenimui kitokios politikos priemonėmis, nes kitaip anksčiau ar vėliau ateis ne tik jos žlugimas, bet ir visiškas visuomenės suirimas.

2. Ekonominis auklėjimas.

1. Racionalus nusistatymas į materialinį turtą: a. ekonomikos priklausomumas nuo dorinio momento, b. išvidinė laisvė nuo pinigo diktatūros, c. nuosavybė, kaipo socialinė funkcija, ir jos valdymas sutartinėje su visuomeniniais interesais. — 2. Ekonominis produktyvumas ir jo sąlygos: a. visuotinis produktyvaus darbo privalomumas, b. žmogiškojo veiksnio reikšmė gamybai, c. ūkiškas techniškas pajėgumas, d. moksliška darbo organizacija, e. produktyvaus darbo džiaugsmingumas. — 3. Racionalus turto sunaudojimas: a. privatinės sąskaitybos reikalas, b. suvartojimas, pritaikytas konkretinei padėčiai, c. ne šykštumas ir ne išlaidi prabanga, bet reguliuojami visuomeniniais sumetimais taupumas bei dosnumas.

Ekonominis ir socialinis auklėjimas tiek yra susiję tarp savęs, kad jų dviejų griežtas perskyrimas tiesiog nėra galimas, nes kiekviena ekonominė apraiška turi reikšmės socialiniams santykiams ir, atvirkščiai, kiekviena socialinė apraiška šiaip ar taip

atsiliepia ekonominiame gyvenime. Tačiau toks artimas ekonominės ir socialinės srities susilietimas nekliudo vienose apraiškose matyti didesnę ekonominio, kitose — socialinio pobūdžio persvarą. Atitinkamai galima kalbėti apie ekonominį arba socialinį auklėjimą pagal tai, katras momentas ugdomajame veikime vyrauja, ekonominis ar socialinis.

Ekonominė apraiška randa vietos ten, kur dalykas liečia pirmiausiai materialinį turtą bei jo ūkio tvarkymą ir tik paskui kylantį iš čion žmonių santykiavimą. Socialinė apraiška randa vietos tuo atveju, kai dalykas liečia pirmoje eilėje žmonių santykiavimą, kylantį iš materialinio ekonomikos pagrindo. Remiantis šituo skirtumu, galima pasakyti, kad *ekonominis auklėjimas turi savo uždaviniu sudaryti žmonėse racionalų nusistatymą į materialinį turtą, jo gamybą ir suvartojimą, tuo tarpu kad socialinis auklėjimas turi savo uždaviniu išvystyti žmonėse nusiteikimus, kurie yra privalomi žmonių santykiams, kylantiems iš ekonominio pagrindo.*

1. a. — *Ekonominiame auklėjime svarbiausia yra išdirbti žmonėse supratimą bei pasiryžimą normuoti tvarkyti ekonominį savo gyvenimą doriniu principu.* Ekonominės krizės ir socialiniai vargai galėtų būti labai ir labai sušvelninti, jei žmonės vadovautųsi ekonominiame savo gyvenime ne gaivališku turto godumu, bet visuomenine dora. Tarp kitko materialinių gėrybių gamyba ir suvartojimas pareina žymioje dalyje nuo to dorinio nusistatymo, kurį apreiškia visuomenės nariai materialinio turto atžvilgiu. Kam gali būti, pavyzdžiui, abejotina, kad uolumas ir sąžiningumas darbe ir saikingumas suvartojime turi ekonominiam gyvenimui labai toli siekiančios reikšmės?

Foersteris, kuris sugebėjo su dideliu akylumu pažiūrėti į ekonominį socialinį gyvenimą iš etikos atžvilgio, visai teisingai teigia, kad „priderama s i e l o s santvarka kuo mažiausiai tiek svarbi e k o n o m i n e i santvarkai, kiek tvarka materialiuose daiktuose — idealiam veikimui“ (Lebensführung. 115, München — Leipzig, 1924). Kitaip tariant, reikalas rūpintis materialiniais dalykais neatpalaiduoja žmonių nuo pareigos įsigyti prideramų ekonominiam gyvenimui dorybių, t. y. tinkamų ekonominių nusiteikimų. Šitie nusiteikimai sunkiai yra įgyjami, kai žmonės nėra gavę savo laiku ekonominio išauklėjimo, atitinkančio gyvenamo laiko reikalavimus.

Kiekvieno laiko ekonomika stato žmonėms tam tikrų ekonominių uždavinių, kurie gali būti reikiamai atlikti tik su tam tikru ekonominiu pasiruošimu. Bet sykiu ekonominiame auklėjime yra ir pastovių pradų, kurie pareina nuo dorinių principų pastovumo, — principų, kad ir taikomų skirtingiems ekonominio momento reikalams. Pavyzdžiui, krikščioniškoji etika reikalauja tam tikro dorinio nusistatymo į materialinį turtą, į darbą, į gėrybių suvartojimą ir t. t. Šitie krikščioniškosios etikos principai

pasilieka amžių bėgyje pastovūs, nežiūrint to, kad įvairiose santvarkose jie gali rasti skirtingą pritaikymą.

Ekonominis naujųjų kartų auklėjimas ir privalo atsižvelgti tiek į pastovius ekonominius etikos principus, tiek į aktualius ekonominio gyvenimo reikalus. Atsipalaidavus nuo pirmųjų, ekonominiam auklėjimui atimama siela, nepaisant antrųjų — jam įžeidžiamas gyvas kūnas.

b. — Žmogaus nusistatymas į turtą ir apskritai į visa tai, kas liečia ekonominį gyvenimą, susikoncentruoja, tarsi fokuse, jo santykiavime su pinigais. „Pinigas, sako Foersteris, yra simbolis materialinio gaivalo galingumui bei reikšmingumui gyvenime; mūsų nusistatyme į pinigą išeina aikštėn mūsų giliausias, dažnai mūsų pačių neįsisąmonintas, santykiavimas su medžiaga“ (Lebensführung, 114). Kai pinigas imama vertinti ir mylėti del jo paties būtent, todel, kad jis yra pasismaginimo ir galybės šaltinis, susidaro tasai mamonizmas, kuris iš savo esmės yra ne kas kita, kaip doros pasmerktas aukso veršio garbinimas.

Mūsų kapitalistinė gadynė ypatingai yra palinkusi į žiaurų, neturintį jokios atodairos žmonių skurdui, mamonizmą, kurį teisingai vadina organizuotu godumu, taip dažnai pereinančiu į paprastą plėšrumą. Šitas mamonizmas yra didžiausia mūsų laikų ekonominio gyvenimo nelaimė. Jis užmuša visuomenėje materialinio solidarumo pajautimą; jis suskirsto žmones į priešingas sau klases, kurių kovą paskui priveda prie didžiausios įtampos; jis kelią žmonėse pavydą ir ruošia socialinę revoliuciją; jis gamina ekonominę krizę ir pagaliau dezorganizuoja pačius ekonominio gyvenimo pagrindus.

„Per daug mylėdamas turtą, mylėdamas jį be normos, be saiko, išskiriamai, žmogus, sako prancūzų sociologas E. Duthoit, netenka jo. Tai dėsnis ir, būtent, todel, kad, besiskaitydamas vien su turtu, žmogus pamiršta, jog materialinio pasaulio tvarkymas ir ekonominė pažanga mažiau pareina nuo sukrautų jau kapitalų sumos, kaip nuo žmogiškojo veiksnio, pašaukto palaikyti juos, ir padaryti juos vaisingus“. (Nos devoirs á l'ègard de la richesse, 6 p., Paris, 1924).

Tokioje ekonominio gyvenimo atmosferoje ne tik yra labai svarbu, bet tiesiog yra gelbėjimosi reikalas sudaryti visuomenėje ir visų pirma naujose kartose tinkamą nusistatymą į pinigą, arba plačiau tariant, į materialinį turtą. Naujoms kartoms turi būti sugestionuojama pažiūra, kad *pinigas yra brangintinas ne del jo paties, bet kaipo neišvengiama priemonė geram tikslui atsiekti.* Tik geras tikslas moraliai pateisina pinigo įsigijimą ir sunaudojimą, bet tai tegali įvykti tik tada, kai žmogus iš vidaus yra laisvas nuo pinigo diktatūros, arba mamonizmo. *Kai Evangelija skelbia palaimintais beturčius dvasioje ir žada jiems dangaus karalystę, reik turėti galvoje tą išvidinį išsivadavimą nuo turto diktatūros, kuris žmogų padaro laisvą ekonominio gaivalo atžvilgiu.* Kaip matėme, to reikalauja ne tik krikščioniškoji etika,

bet ir pačio ekonominio gyvenimo gerovė. Įteigiant tad jaunuomenei išvidinį atsipalaidavimą nuo mamonizmo užmačių, tarnaujama ne tik etikos, bet ir ekonomikos reikalams.

c. — Kai žmogus yra atsiekęs tinkamą dorinį nusistatymą į turtą, jam jau nesunku deramai nusistatyti ir į nuosavybės teisę. Žinoma, čia labai yra svarbus grynai teorinis nusistatymas, kuris gali būti labai įvairus, kaipo pareinąs nuo visuomeninės pasaulėžiūros. Todel, ekonominiame auklėjime pravartu surasti tokį praktinį nuosavybės klausimo išsprendimą, kuris būtų daugumos žmonių sveikam protui priimtinas ir tiek atskiro individo, tiek visos visuomenės interesams naudingas.

Sprendžiant nuosavybės klausimą, reik visų pirma turėti galvoje, kad žmogus realiose šio gyvenimo aplinkybėse nėra nei visiškas gyvulys nei gryna dvasia, t. y. nei bestija nei angelas. Jis tėra netobula būtybė, kuri pagal gyvenimo aplinkybes gali tobulintis ir būti tobulinama, kad ir palaipsniui, bet neribotai. Kapitalistiškas mamonizmas elgiasi lyg žmogus būtų visiškas gyvulys, tuo tarpu kad komunistiškas utopizmas savo svajonėse apie naują ekonominę santvarką užsimoja taip, tarsi žmogus būtų gryna dvasia. Šitų dviejų kraštybių viduryje randa sau garbingą vietą ekonominis solidarizmas.

Skaitydamasis su realia žmogaus prigimtimi, solidarizmas laiko nuosavybę vienu iš svarbių visuomenės santvarkos pagrindų, bet sykiu taip palenkia ją administratyviniam režimui, kad savininkas, veikdamas savo naudai, sykiu, kad ir nejučiomis, tarnautų visuomenės interesams. Tai galima tada, kai nuosavybės teisė yra laikoma socialine funkcija, bet ne kaip kažkas, kas iš savo prigimties yra šventa, neliečiama ir neapribojama. Ši prancūzų revoliucinė dogma yra nebepriimtina mūsų laikams, kurie ieško išeities iš kapitalistinio individualizmo pagaminto chaoso su jo anarchiškąja konkurencija. Tokiu momentu ypatingai yra svarbu sujungti pajėgos ir priemonės ir apriboti savo reikalavimus, norint solidarumo linkmėje atsiekti bendrą gerovę. Kitaip tariant, *tenka privatinės turtinės teisės palenkti administratyviniam režimui, nustatytam bendros gerovės sumetimais.*[1]) Tai yra gyvastingas ne tik principo, bet ir momento reikalavimas. Sykiu šis reikalavimas nėra naujas, jei žiūrėsime į jį krikščioniškosos etikos akimis.

Krikščioniškoji etika yra linkusi žiūrėti į nuosavybę, kaipo į tam tikrą valdymą, už kurį šiaip ar taip, anksčiau ar vėliau teks atsiskaityti. Krikščioniui leidžiama nuosavybė įsigyti ir ja naudotis geriems ir šiaip jau pateisinamiems tikslams, bet neleidžiama blogai naudotis ir ypač su skriauda kitiems žmonėms. Krikščioniškoji etika neidealizuoja nuosavybės: žino jos pavojus,

[1]) Apie solidarizmo režimą ž. prof. G. K. Gins'o veikalus: Na putiach k gosudarstvu buduščego. Ot liberalizma k solidarizmu, Charbin, 1930, ir Novyje idei v prave i osnovnyje problemy sovremennosti, Charbin, 1931.

darydama griežtus įspėjimus turtingiesiems, ir aiškiai ją apriboja kitų žmonių interesais. Ji uždeda žmogui moralinę pareigą šelpti vargšus iš to, kas jam atlieka iš jo turto, ir žino net atsitikimą, kai šita pareiga įgauna net juridinio reikalavimo griežtumo, būtent, kai atsiranda reikalas sušelpti žmogų, esantį kraštutiniame varge.

H. Pesch šitaip motyvuoja tokį atsitikimą: „Nuosavybės teisė tarp daiktinių teisių yra vyriausia, tačiau nieku būdu ji nėra aukščiausia apskritai, kokia kad gali būti žmogui daiktų pasaulio atžvilgiu. Prigimtoji ir asmeninė teisė į būvį, į būtinas išsilaikymo priemones, stovi aukščiau, kaip bet kuri įsigytoji daiktinė nuosavybės teisė, ir, būtent, taip, kad kraštutinio vargo atveju daiktinė teisė į turtą privalo nusilenkti asmeninei teisei į gyvybę. Šita prasme visi daiktai yra bendri, t. y. jie visi yra ir tebelieka paskirti tarnauti žmogaus veislės išlaikymui“ (Ethik und Volkswirtschaft, 45 p., Freiburg i. Br. 1918).

Papildant šitą formalinį motyvavimą materialiniu mometu reik pasakyti, kad kiekvienas turtas, kiekviena nuosavybė sykiu yra ir asmens, ir visuomenės padaras. Kiekvienas žmogaus turtas susidaro ne tik jo asmens pastangomis, bet ir su pagalba visos eilės tokių visuomeninių veiksnių, kokiais yra kitų žmonių bendradarbiavimas, ekonominė konjunktūra, socialinė santvarka, juridinė apsauga ir t. t. Vadinasi, *nuosavybės turtas yra jau tam tikroje dalyje visuomeninio solidarumo pagamintas, o jei taip, tai jame turi savo dalį ir pati visuomenė ir todel gali statyti nuosavybei tam tikrų reikalavimų bendros gerovės sumetimais.* Visai tad racionalu ir teisinga, kad solidarizmas, palenkdamas nuosavybę administratyviniam režimui, ne tik stato nuosavybei ribas, bet ir uždeda tiesioginių pareigų.

Taigi yra ne tik etikos, bet ir dabartinio ekonominio gyvenimo reikalavimas, kad naujosiose kartose būtų auklėjama įsitikinimas, jog *nuosavybė yra socialinė funkcija, uždedanti, kaipo tokia, visuomeninių pareigų, dėl kurių šiaip ar taip, anksčiau ar vėliau teks atsiskaityti.*

2. a. — Darbo klausimas visuomenėje taip pat privalo būti vertinamas ir tvarkomas solidarizmo šviesoje. *Žmogus ne tik turi reikalą, bet ir pareigą dirbti ekonominį darbą, vadovaudamasis solidarumo sumetimais.* Produktyvus darbas iš vienos pusės yra neišvengiamas reikalas jau todel, kad tik su jo pagalba žmogus gali išlaikyti pasaulyje savo būvį. Bet žmogaus gyvenimas niekados nėra visai izoliuotas ir nepareinąs nuo kitų žmonių; atsiranda visai neišvengiamas reikalas dirbti ne tik sau, bet ir kitiems, kad galima būtų, pavyzdžiui, išlaikyti vaikus, senius, negaluojančius.

Iš kitos pusės tam tikras gėrybių minimumas yra reikalingas žmogaus doriniam ir intelektualiniam išsivystymui ir apskritai civilizacijos kūrimui. Elementarinis ekonominis nepriklausomumas ne tik apsaugoja dorinę žmogaus vertę nuo brutalaus pavergimo

ir pavojingų įžeidimų, bet ir yra būtina sąlyga dvasinės kultūros išsivystymui, ir todel visai be reikalo piktinasi hipokritiški snobai, girdėdami teigiant, kad be ekonominio pagrindo pakyba ore idealingiausieji žmonių užsimojimai.

Ekonomine prasme produktyvus yra darbas, kuriuo žmogus transformuoja gamtos daiktus bei pajėgas, kurdamas ar didindamas jų naudingumą. Vadovaudamasis šita sąvoka daug kas yra linkęs laikyti tikrai naudingu visuomenei vien fizinį darbą. Iš tikrųjų nedera painioti tiesioginis darbo naudingumas su netiesioginiu, kuris kartais gali būti daug reikšmingesnis bendroje visuomenės ekonomijoje. Ir čia privalu išlaikyti solidarumo mastą: kiekvienas visuomenei naudingas darbas, ar jis bus fizinis, ar intelektualinis, ar aukštai kvalifikuotas, ar visai primityvus, — turi savo vietą produktyvių visuomenės pastangų santvarkoje. Svarbiausia, kad nieks nelaikytų savęs atleistu nuo darbo be pakankamos priežasties ir kad kiekvienas vadovautųsi principu „kas nenori dirbti, tegul ir nevalgo". Toks yra etikos reikalavimas ir to pat reikalauja ekonominio gyvenimo gerovė.

Ekonominis auklėjimas ir turi įdiegti naujoms kartoms arbod pareigos supratimą ir sykiu pratinti jas būti naudingais visuomenės darbininkais. Ypatingai tenka skatinti jas prie nedėkingų pareigų ėjimo, kai darbas ar nėra pakankamai malonus, ar nėra regimai produktyvus, ar nėra pakankamai moraliai ar meterialiai atlyginamas. Tam tikras pasiaukojimas darbe yra neišvengiamas darbui susiskirsčius tarp atskirų visuomenės darbininkų. Apskritai, ekonominiame auklėjime svarbu nusimanyti, kad *tinkamas žmonių išauklėjimas gamybai yra neišvengiamas jau todel, kad gamyba pirmoje eilėje pareina nuo žmogiškojo veiksnio ypatybių*, tuo tarpu kai kiti gamybos veiksniai, būtent, gamtos daiktai bei pajėgos ir kapitalas, vaidina antraeilę ir priklausančią nuo pirmojo veiksnio rolę.

b. — Gamtos resursai retai kada suteikia žmogui pragyvenimo šaltinių, be mažesnių ar didesnių pastangų iš žmogaus pusės. Iš kitos pusės kapitalas, kaipo gamybos veiksnys, yra paprastai sudarytas su pagalba tokių žmogaus ypatybių kaip susivaldymas, apribojimas savo reikalų, taupumas, apsiskaitymas ir numatymas. Žodžiu tariant, šiaip ar taip žiūrėsime į gamybos vyksmą, turėsime visados pripažinti, kad joje žmogiškasis veiksnys, t. y. pats žmogus, kaipo gamintojas, yra visų svarbiausias. Pakanka sudemoralizuoti žmogų, kaipo produktyvų visuomenės darbininką, kad gamtos resursai liktų neišnaudoti, kapitalas išgaišintas, visuomenės turtas neproduktyviai suvartotas. Iš tikro, kaip sako Duthoit, gamybos problema yra žmogaus problema.

Iš čia savaime peršasi išvada, kad, *siekiant ekonominio gyvenimo reformos ir tarp kitko ekonominės krizės pergalėjimo, privalu visų pirma reformuoti patys žmogiškieji individai.* Ir štai vėl naujas uždavinys ekonominiam auklėjimui: jis turi išvystyti žmonėse gamybinius nusiteikimus.

Visų pirma naujos kartos turi žinoti, kad kiekvienas gamybinis darbas, kaipo taisyklė, yra solidarumo apraiška. Žmogus produktyviu darbu ne tik išlaiko save ir savuosius, bet dar, didindamas gamybą ir taupydamas, patiekia, darbo suskirstymo režime, darbo ir kitiems ir sykiu padaro visiems gyvenimą pigesnį ir turtingesnį. Tiesa, chaotiškoje kapitalistinio ūkio gamyboje gaminių gaivališka hiperprodukcija sukelia dažnai visuomenės ūkio sukrikimą ir išmeta iš gamybos į skurdą ištisas neaprūpintų darbininkų mases tuo pačiu laiku, kai nežinoma, kas daryti su prigamintais be saiko ir be proporcijos turtais. Bet tokiu atveju nelaimės priežastis glūdi ne gamyboje, kaipo tokioje, bet kapitalistinės santvarkos, paimtos savo visumoje, neplaningume ir joje gaminamų gėrybių paskirstymo defektingume.

Normaliai gamyba privalo būti reguliuojama pagal bendrus visuomenės ūkio interesus. Ir čia yra reikalingas tam tikras gamintojų solidarumas ne tik tarp savęs, bet ir su kitais visuomenės sluoksniais. Solidarizmo režimas, kuris rimtai skaitosi su realia žmogaus prigimtimi ir tarp kitko su tuo, kad žmogus visų pirma yra pajudinamas per pajautimą savo interesų, palieka ekonominės santvarkos pagrinde privatinius ūkius, bet palenkia juos bendro planingumo reikalavimams. Tokiu būdu jis suderina žmogaus prigimtį su dabartinio ekonominio gyvenimo tendencijomis ir su minimaliniu susidariusios santvarkos laužymu realizuoja maksimumą ekonominės pažangos. O kadangi šitokia reforma yra būtinas gyvenamojo momento reikalavimas, tai ir *tenka naujos kartos ruošti solidarizuotam visuomenės ūkiui.*

c. — Iš to, kas pasakyta, turėjo paaiškėti, koks privalo būti socialinis visuomeninis nusistatymas to žmogiškojo veiksnio, kuris vaidina vyriausią rolę ekonominėje gamyboje. Tačiau ekonominiame gyvenime svarbus ne tik socialinis visuomeninis gamintojo nusistatymas, bet ir specialus ūkiškas techniškas jo pasiruošimas. Tie, kurie renkasi grynai ekonomines profesijas, pavyzdžiui, žemės ūkį, pramonę, prekybą, arba šiaip jau amatus, gauna specialų ūkišką technišką išsilavinimą tam tikrose specialinėse mokyklose, ir čia ne vieta smulkiau apie tai kalbėti. Čia tebus vien ne pro šalį atkreipus dėmesį į kai kuriuos bendresnius dalykus, ypatingai aktualius mūsų laikams.

Tinkamas ūkiškas techniškas pasiruošimas privalo reikšti ne tik specialius produktyvinius sugebėjimus, bet ir tam tikrus nusiteikimus, kurie padarytų žmonėms darbą mėgstamą, malonų, džiaugsmingą ir tiek materialiai, tiek moraliai naudingą. Darbas, ypač produktyvus darbas, turi būti imamas ne tik neišvengiamo reikalo ir dorinės pareigos, bet ir džiaugsmingos kūrybos atžvilgiu. Šiais laikais ūkiškas - techniškas naujų kartų paruošimas produktyviniam darbui privalo skaitytis su dabartinės gamybos ypatybėmis, tarp kurių pirmoje eilėje stovi mašinizacija bei mechanizacija. *Mechanizuota su mašinų pagalba gamyba reikalauja iš žmonių ne tik tam tikro fizinio pajėgumo bei ištvermingumo,*

bet ir atsparumo mašinizmo pavojams. Priešingu atveju sumechanizuotos gamybos darbininkas susidemoralizuoja ir anksčiau ar vėliau tampa ekonominiame gyvenime destruktyviniu elementu.

Su mūsų vadinamojo civilizuoto gyvenimo mašinizacija bei mechanizacija tenka skaitytis, kaipo su įvykusiu faktu, nuo kurio ir norint nebegalima jau atsipalaiduoti. Bet visų pirma svarbu nusimanyti, kad šitas faktas turi savyje teigiamą ir neigiamą pusę ir kad jis slepia savyje žmonijai, šalia neabejotinų laimėjimų, taip pat neabejotinų pavojų.

Mašina palengvina žmogaus darbą, padidina jo galybę, suteikia jam didesnį greitumą, produktyvumą, reguliarumą; kartais gelbėja žmogų nuo fizinių pavojų, o kas svarbiausia, visada yra gausingos uniformuotos gamybos veiksnys. Ji daro gamybos išdavas pigesnes ir tuo pačiu prieinamesnes plačioms masėms. Naujųjų laikų didžioji gamyba yra išsivysčiusi tik priklausomybėje nuo mašinos ir tik su jos pagalba išlaiko vis didėjantį tempą. Turint visa tai galvoje, galima būtų manyti, kad mašina yra pašaukta padaryti žmoniją laimingą. Deja, ši iliuzija neturi pagrindo mūsų tikrovės faktuose.

Rodos, tas faktas, kad nesudėtingos automatiškos manipuliacijos, kuriomis aptarnaujama mašina, nereikalauja ilgo pasiruošimo ir gali būti beveik pirmo prašalaičio atliekamos, yra labai teigiamas ir pageidaujamas. Bet tai tik taip atrodo pirmu pažvelgimu. Iš tikrųjų jame glūdi paslėpta tironiškojo mašinos viešpatavimo pradžia. Mašina nepigiai suteikia žmogui savo patarnavimus. Nereikalaudama nuo žmogaus nei proto, nei širdies, nei kūrybinio nusistatymo, mašina tuo tarpu pavergia visą žmogų: ji pririša žmogų prie savęs, sumechanizuoja jį pagal savo panašybę; neduoda jam atsikvėpti, išsemia jo jėgas; išvargina jį vienodu automatizmu ir palengva užmuša jame intelektualinio ir kūrybinio gyvenimo pradus. Taip pavergia mašina savo išradėją, žmogų, ir šita verguvė tuo yra negailestingai žiauri, kad viešpačiu čia yra bedvasis automatas.

Mašinizacijos pavojai neapsiriboja fabrikų dirbtuvėmis: jie siekia gangreit visą ekonominį socialinį gyvenimą. Mašinos viešpatavimas didina mūsų reikalavimus, įkaitina mūsų geidimus ir spiria mus prie kuo didžiausio suvartojimo. Ir visa tai eina ne tiek neišvengiamų reikmenų, kiek prabangos linkme. Juk mašininei gamybai einant kuo didžiausio produktyvumo principu, tenka dirbtiniu būdu atitinkamai skatinti ir suvartojimą, nes kitaip industrialinei civilizacijai gresia krizės pavojus.

Jei prie to dar pridėsime, kad mašinizmas išvysto masėse pageidavimą lengvų mechanizuotų pasismaginimų, augina jose socialinį pavydą, didindamas skirtingumą ir atstumą tarp darbdavių ir darbininkų, ir kad tuo pačiu žymiai paaštrina klasių kovą, pirma sudemoralizavęs kovotojus, gausime iš tikro grasų mašinizmo viešpatavimo vaizdą, charakterizuojantį mūsų industrialinę civilizaciją.

Šitos civilizacijos akivaizdoje *visai pravartu pasistatyti klausimas, kuo privalo pasižymėti ūkiškas techniškas naujųjų kartų pasiruošimas, kad mašinizmo pavojai būtų joms mažiausiai realūs.* Klausimas sunkiai išsprendžiamas, nes jo išsprendimui šiuo momentu kuo daugiausia galima užbrėžti vien bendra linkmė. Tokią aliuziją galima įžvelgti H. Bergsono padėkos kalboje del paskirtos jam Nobelio premijos. „Prieauglis materialinių priemonių, kurių pasigauna žmonija, gali, sako jisai, sudaryti pavojų, jei jis nėra atitinkamų dvasinių pastangų lydimas. Mašinos, kurias mes pasistatome, yra dirbtiniai organai, kurie prisideda prie mūsų prigimtųjų organų, juos pailgina ir šitaip padidina žmonijos kūną. Kad įstengtų pripildyti visą šį kūną ir dar valdyti jo funkcijas, siela privalo savo ruožtu išplisti, nes kitaip bus įžeista pati pusiausvyra ir iškils aikštėn rimtos sunkenybės ir politinės bei socialinės problemos, kurios tik apreikš disproporciją tarp žmonijos sielos, likusios maždaug tokia pat, ir jos kūno, be galo išaugusio"[1]). Kitaip tariant, mašinizmo amžiuje pasidaro ypatingai aktuali bendroji sielos kultūra, kaipo pusiausvyros veiksnys industrialinėje civilizacijoje: specialiam ūkiškam techniškam pasiruošimui turi atsiliepti juo didesnis intelektualinis bei moralinis išsilavinimas, juo toliau eina darbo specializacija bei mechanizacija. Rodos, kad tokie darbo specializacijos ir susiskirstymo laimėjimai, kaip gamybos padaugėjimas, dirbamo laiko sutrumpėjimas, pasiruošimo sumažėjimas turėtų sudaryti faktinas galimybes bendram žmonių išsilavinimui bei išsiauklėjimui didinti.

d. — Kad mašinizmas ir turi didelių kultūrinių nepatogumų ir slepia savyje labai rimtų pavojų, vis delto žmonija ne tik nebegali atsisakyti nuo mašinų pagalbos, bet ir neišvengiamai turi rūpintis moksliškąja darbo organizacija, einančia didžiausio produktyvumo linkme, nes nusakytieji pavojai turi savo tikrą šaltinį ne gamybos produktingume, kaipo tokiame, bet lydinčiose jį apraiškose, su kuriomis kova turi būti vedama humanitarinės kultūros plotmėje.

Tuo tarpu moksliškoji darbo organizacija, atremta į įvairių gamybos veiksnių santykiavimo tyrinėjimą, turi savo tikslu atsiekti gamybos optimumą su pagalba racionalinio šitų veiksnių, ir tame skaičiuje žmogaus bei įrankio, panaudojimo. Suprantama savaime, kiek gali turėti reikšmės moksliška darbo organizacija tokiame techniškai atsilikusiame krašte, koks kad yra mūsų Lietuva. Todel į ekonominį naujųjų mūsų kartų auklėjimą turi būti įneštas moksliškos darbo organizacijos momentas.

Šiuo atžvilgiu naujoms kartoms pravartu suteikti trijų pagrindinių moksliškosios organizacijos srovių principus, būtent, taylorizmo, fayolizmo ir racionalizacijos. Taylorizmas turi savo uždaviniu padidinti žmogiškojo veiksnio išdavumą (produktyvu-

---

[1]) Cituojama iš straipsnio *André Bridoux*, L,Homme et la Machine. Maitre ou Serviteur? „Le Van" Nr. Nr. 94, 95, 96 (393—394 p.).

mą) darbe, moksliškai kontroliuojant kiekvieną darbininko gestą, kad galimą būtų išvengti bet kurio nenaudingo judesio arba neturinčio santykio su pasistatytu uždaviniu. Jis stengiasi susekti pavyzdingus darbininko judesius, privalomus visiems vienos rūšies darbininkams, ir sykiu nustatyti psichologinio bei fiziologinio įvargimo ribas darbe. Taylorizmas pastumia prie kraštutinių ribų žmogaus prisitaikymą prie mašinos.

Fayolizmas turi savo uždaviniu mokslišką darbo sutvarkymą sudėtingoje jo visumoje; jis tyrinėja bendrus organizavimo, valdymo ir administravimo metodus, tinkančius visokių rūšių įmonėms. Jis labiau atsižvelgia į psichologinę ir moralinę darbo pusę.

Pagaliau, moksliškoji darbo racionalizacija turi savo tikslu tokią gamybos organizaciją, kuri geriausiai prisitaikytų prie pareikalavimo ypatybių, vengdama bet kurio neproduktyvaus suvartojimo medžiagos, darbo ar kapitalo. Čion įeina tokie klausimai, kaip prekių standartizacija pagal suvienodintus aukštos vertės modelius, industrijos koncentracija, masinė gamyba ir masinis patiekimas, gamybos taupumas ir t.t.[1])

Žiūrint pedagoginiu atžvilgiu į mokslišką darbo organizaciją, pirmas rūpestis yra suderinti techniškąją ekonomikos pažangą su esminėmis žmogiškojo asmens teisėmis, kad tikslingiausia darbo organizacija ne tik padidintų žmogaus materialinę gerovę, bet ir pagerintų jo moralinį bei intelektualinį stovį. Tiesa, šitas rūpestis tiek pat mažai yra praplitęs suindustrializuotame pasaulyje, kaip ir pati moksliškojo darbo organizacijos disciplina.

e. — Jei darbo mechanizacija bei mašinizacija sumažino apskritai pasiruošimo reikalavimus, tai iš kitos pusės tuo pačiu sumažėjo ir darbo džiaugsmingumas. Mašinizmo amžiuje darbo džiaugsmas, kuris lygiai yra naturalus žmogui, kaip sveikata, pasidarė žymiai sunkiau atsiekiamas del daugelio priežasčių. Visų pirma palygintas su vidurinių amžių darbu, dabartinis mechanizuotas ir mašinizuotas darbas žymioje dalyje nustojo kūrybinio savo pobūdžio. Tuo tarpu kūrybinis momentas visados yra džiaugsmo šaltinis, nes jame žmogus turi progą pareikšti savo asmenybę.

Darbo specializacija sykiu suskirstė darbą tarp atskirų darbininkų tokiomis nereikšmingomis dalimis, ir dar taip jį reglamentavo visose smulkmenose, kad kūrybinis meniškumas neberanda jau sau vietos fabrikų dirbtuvėse. Sykiu suparceliuotas darbas nustojo savo organiško tikslingumo, kuris viduriniais amžiais įprasmindavo darbininkui atliekamas fizines pareigas. Kartotinis darbo vienodumas ir nereikšmingos savo apribotu turiniu funkcijos

[1]) Apie mokslišką darbo organizaciją ž. *Paul Devinat, L'Organisation scientifique du Travail en Europe.* Bureau International du Travail, Genève, 1927.

vargina darbininką žymiai greičiau, negu tada, kai sudėtingesnis ir pilnesnis darbas paglemžia labiau žmogaus dėmesį ir reikalauja visos eilės išsivystančių tam tikrame nuoseklume pastangų. Žodžiu tariant, darbo mechanizacija, parceliacija, monotoniškas vienodumas ir jo atsipalaidavimas nuo organiško tikslingumo ir prasmingumo pajautimo yra pagrindinės techninės priežastys, kurios naikina darbo džiaugsmingumą mašinizmo amžiuje, nekalbant jau apie kitas priežastis labiau socialinio pobūdžio, kaip, pavyzdžiui, apie darbo atlyginimą, darbo sutartį, darbo administravimą, apie visuomenės pažiūrą į fizinį darbą ir t. t.

Vis delto gyvenimas turi prisitaikyti prie laiko aplinkybių ir surasti priemonių grąžinti darbui prideramą džiaugsmingumą. *Ekonominis dirbančių kartų auklėjimas ir turi pareigą ypatingai susirūpinti klausimu, kaip galima būtų geriausiai paruošti jas džiaugsmingam darbui.* Pasirodo, kad beveik kiekviena neigiama mašinizmo apraiška turi savo atvirkščią pusę, kuri gali būti teigiamai išnaudota. Taip suparceliuotas darbas gali būti įprasmintas atžvilgiu ne tiek į gaminį, kiek į panaudojamą įrankį arba mašiną. Meniškas mašinos apvaldymas ir jos privertimas geriausiai tarnauti pasistatytam tikslui gali atstoti jau žymioje dalyje menišką atbaigto daikto pagaminimą.

Iš kitos pusės, kartotinis monotoniškas automatizmas, paliuosuojąs darbininko dėmesį nuo didelės įtampos, leidžia darbininko dvasiai užsiimti kitu dalyku šalia dirbamo darbo. Žmogus tokiu būdu išsivaduoja iš darbo nuobodulio ir randa priemonę padaryti darbą pakenčiamą ir paįvairintą pašaliniais veiksniais. Jei pačio darbo atžvilgiu tai yra tam tikras trūkumas, tai darbininko nuotaikos atžvilgiu gyvenimas pašaliniu interesu yra tam tikras laimėjimas. Darbininkas, pasisėmęs dvasinio maisto laisvu laiku iš skaitybos ar kitų šaltinių, galėtų jį sėkmingai asimiliuoti automatiško darbo metu. Suaugusiųjų švietimas turėtų net surasti tam tikras lavinimo lytis, atitinkančias nusakytąsias darbo sąlygas. Žinoma, šitoks lygiagretis fizinio ir dvasinio darbo atlikimas neturėtų sumažinti darbo pamėgimo, kaipo tokio, kas yra pagrindinė darbo sėkmingumo bei džiaugsmingumo priemonė.

Darbo džiaugsmingumui turi taip pat didelės reikšmės darbo suorganizavimas ir administravimas. Kylant darbininkų susipratimui ir išsilavinimui, autokratiškas despotizmas ne tik sumažina darbo džiaugsmingumą, bet ir jo produktyvumą. „Tobuliausias techninis žmogiškųjų pajėgų suvienymas, sako Förster, gali būti pagamintas su pagalba gilesnio valių suvienymo, bet ne su pagalba autokratijos. Tiktai tas personalas, kuriam pripažįstama teisė kolektyviai apspręsti savo darbo sąlygas, bus pasiryžęs su visu doriniu atsidėjimu eiti savo darbo pareigas. Jei norima atsiekti susidomėjimo darbu, reik taip pat šitam susidomėjimui suteikti teisių; kas nori turėti inteligentiškų darbininkų, neturi pamiršti, kad demokratiškas idealas yra pabudusio liaudies intelekto išraiš-

ka". (Politische Ethik und politische Pädagogik, 127 p., München 1922).

Taigi *moralinis ir materialinis interesas darbe didina darbo džiaugsmingumą ir produktyvumą, bet sykiu reikalauja iš darbininko didesnio profesinio sąmoningumo.* Šia linkme ir turi eiti ekonominis naujųjų kartų auklėjimas.

3. a. — Trečia grupė nusiteikimų, kurie turi rūpėti ekonominiam auklėjimui, liečia turtų sunaudojimą. Jei gamybinio darbo nusiteikimai turi daugiausia reikšmės dirbančioms ekonominį darbą masėms, tai tinkami suvartojimo nusiteikimai privalomi visiems be išimties visuomenės nariams.

Suvartojimas kiekvienu atskiru atveju, t. y. kiekviename atskirame ūkyje, privalo būti suderintas su konkretine jo padėtimi, o kad tai galėtų įvykti iš tikrųjų, reikalingas yra tikslus apsiskaitymas, atremtas į privatinę sąskaitybą. Ten, kur suvartojimas vyksta neplaningai ir dar priklausydamas nuo užgaidų ir atsitiktinių aplinkybių, negalima kalbėti apie tikslingą ūkį, nes ūkio esmėje glūdi pastangos gaminamomis ar įsigyjamomis gėrybėmis kuo ilgiausiai verstis ir kuo geriausiai tenkinti savo reikalus. Paprasto piliečio šeiminių namų išlaikymas reikalauja tam tikro ūkio, kuris, kaip ir kiekvienas kitas ūkis, privalo turėti savo sąmatą ir sąskaitybą. Daug kam tokia sąskaityba gali pasirodyti nereikalingas pedantiškumas, tuo tarpu iš tikrųjų ji turi didelės auklėjamos reikšmės ir ekonomine ir moraline prasme.

Privatinė sąskaityba su planingomis sąmatomis duoda galimybę kontroliuoti suvartojimo taupumą, numatyti galimų ekonomijų, nustatyti visuomeninių bei labdarybinių išlaidų pozicijas. „Skaičiuoti, sako Förster, yra matyti tikrovę tokia, kokia jinai yra, mokytis skirti galimas dalykas nuo negalimo, užuot save apgaudinėjus ir akis merkus prieš visa, kas netinka į lengvo būdo krautuvę". (Lebensführung, 118). „Numatymas, tvarka, tikslumas, sako jisai kitoje vietoje, materialinių daiktų valdyme yra elementariniai laiptai bet kuriam dvasiniam viešpatavimui gyvenime" (t. p. 120 p.). Privatinio ūkio buhalterija ir yra numatymo, tvarkos, tikslumo, ir apskritai tikslingumo veiksnys, be kurio ūkiui gresia suirimo bei žlugimo pavojus. Žodžiu tariant, privatinė sąskaityba nėra nei obskurantiško šykštumo, nei miesčioniško proziškumo apraiška. Tai yra labai naudinga būtinybė, turinti didelės visuomeninės reikšmės.

Šituo atžvilgiu reik žinoti, kad kolektyvinė visuomenės gerovė nėra ankstybesnė už individualinę žmonių gerovę. Pirmoje eilėje gerovė yra individualinė ir tik iš individualinių gerovių susidaro, kaipo išdava, visuomeninė gerovė. Jei privatiniai žmonių ūkiai bus chaotiškame stovyje ir nesugebės surišti planingai galų su galais, negalima tikėtis, kad ir visuomenės ūkis būtų gerame stovyje. Mokamasis žmonių pajėgumas yra tokiu atveju labai silpnas bei nepastovus ir todel tokie pat bus ir visuomenės finansai.

Be to, suirę ir neplaningai vedami ūkiai maža tegali skirti visuomeninės kultūros ir labdarybės reikalams. „Tik susitvarkęs ir iš tvarkos ateinąs žmogus, sako Fõrsteris, tegali ištikro gelbėti“ (t. p. 122 p.). Kol yra visuomenėje būtinų kultūrinių uždavinių ir kol yra joje vargo žmonių, reikalaujančių svetimos pagalbos, kiekvienas ūkis privalo taip pat turėti savo išlaidų kultūrinės ir socialinės pagalbos pozicijas. Bet šitos pozicijos bus tik tada realios ir tvarkingai išmokamos, kai privatinių ūkių sąmatos bus pozityviai subalansuotos.

Realinis apsiskaitymas, tiksli sąskaitlyba, planinga sąmata ir atitinkamas savo gyvenimo tvarkymas, štai dalykai, prie kurių turi būti pratinamos naujos žmonių kartos ekonominio auklėjimo priemonėmis.[1])

b. — Yra teisinga ir net būtina, kad kiekvienas visuomenės narys galėtų žmoniškai gyventi pagal savo pareigas ir padėtį, užimamą visuomenės santvarkoje. Šitokis pritinkąs gyvenimas ir užbrėžia kiekvienam normalias jo suvartojimo ribas. *Kas neišeina už užbrėžtų jo padėties ribų, tas ir realizuoja suvartojimą, pritaikintą konkretinei savo padėčiai.* Niekas negali būti priverstas gyventi virš savo padėties išgalių, kaip lygiai iš nieko negalima reikalauti, kad jis pasitenkintų tokiu minimumu, kuris neduoda galimybės išgyventi apskritai.

Bet neužtenka gyventi pagal savo padėties išgales, reik dar savo suvartojimą priderinti prie visuomenės ūkio padėties, nes, kaip buvo sakyta, visuomenės ūkis pareina nuo privatinių ūkių stovio. Turtingoje visuomenėje kiekvienas atskiras narys gali sau leisti daugiau, kaip neturtingoje visuomenėje. Kas nuskurdusioje aplinkumoje gyvena virš savo padėties ir tikrų reikalų, tas daug labiau nusideda prieš visuomenės gerovę, negu tas, kas gyvena tokiu pat būdu turtingoje visuomenėje. Pasirodo, kad *ir suvartojimas privalo būti reguliuojamas solidarumo principais.* Atskirų ūkių tvarkymas pagal saikingumo, taupumo, darbštumo normas padidina visuomenės turtingumą ir tuo pačiu jos bendrą gerovę.

Be to, ekonominė krašto politika gali reikalauti, ir mūsų laikais ypatingai reikalauja, iš savo piliečių priderinti savo suvartojimą prie savo krašto interesų. Vartojimas savo krašto gaminių, apsiribojimas vartojime neišvengiamai importuojamų daiktų, padidinimas suvartojimo tų produktų, kurių gamyba arba kurių gamintojai reikalauja visai teisėtai sau paramos, — štai tik keletas pavyzdžių, kurie rodo, kokia linkme privalo eiti susipratusių piliečių suvartojimas.

Iš to, kas pasakyta, aiškėja tie nusiteikimai, kurie turi būti įdiegti naujoms kartoms ekonominio auklėjimo priemonėmis; tai, būtent, yra: *pasitenkinimas neišvengiamai būtinu gėrybių kiekiu savo reikalams, sugebėjimas priderinti suvartojimą konkretinės*

[1]) Plg. užsienių prancūzų belgų mergaičių mokyklas-pensionus.

savo padėties išgalėms ir nusiteikimas suderinti suvartojimą su aplinkumos ir visos visuomenės padėtimi.

c. — Suvartojimas, nuormuojamas pagal pačio vartotojo ir visuomenės padėtį, šiaip ar taip turi išvengti tokių kraštutinių apraiškų, kokios yra, iš vienos pusės, šykštumas, o iš antros pusės, išlaidi prabanga. Nei šykštumas nei išlaidi prabanga nėra racionalus savo išlaidų tvarkymas, pritaikytas prie konkretinės padėties ir palygintas su kitų žmonių padėtimi. *Nei šykštumas nei prabanga nereiškia dvasinio atsipalaidavimo nuo turto diktatūros: pirmasis vertina pinigą del jo paties, antrasis — del tų pasismaginimų, kurių pinigas sugeba patiekti.* Nei pirmuoju nei antruoju atveju nusistatymas į materialinį gyvenimą nepateisinamas doriniais principais.

Tuo tarpu *ekonominė etika reikalauja kaip tik priešingų nusiteikimų. Prieš šykštumą ji stato racionalų taupumą, o prieš išlaidžią prabangą — normuojamą solidarumo sumetimais dosnumą.*

Šykštumas reiškia tokį kraštutinį prisirišimą prie turto, kuris verčia apriboti savo suvartojimą ir materialinę pagalbą kitiems žemiau būtino reikalo ir dorinės pareigos. Nekalbant jau apie tai, kad šitokis nusistatymas yra iš tikrųjų vergavimas materialiniam pasauliui, jis yra nepateisinamas tiek ekonominiu tiek socialiniu atžvilgiu. Kol ekonominė santvarka remiasi mainomainiu, kuris turi nustatyti pusiausvyrą tarp gamybos ir suvartojimo, kraštutinis žmonių šykštumas siaurina gamybą, kuria verčiasi ištisos gamintojų masės. Antra vertus, šykštumas nepripažįsta jokių socialinių pareigų atžvilgiu į esančius varge kitus žmones ir net, blogai suprasdamas savo tikrus interesus, dažniausiai sukrautus kapitalus neleidžia į apyvartą gamybos tikslui.

Racionalus taupumas niekados nenusižemina iki vergavimo materialiniam pasauliui. Jeigu jis apriboja žmogaus reikalus iki būtinos normos, tai jis vis delto nenusileidžia žemiau pritinkančių padėčiai ribų. Be to, racionalus taupumas neneigia socialinių pareigų atžvilgiu į kitus žmones: jis skiria tinkamą turto dalį labdarybės reikalams ir sykiu savo santaupas laiko pagal ekonominio solidarumo reikalavimus. Toks taupumas, jei ir reikalauja atsisakyti nuo pasismaginimų, tai, iš kitos pusės atpildo šitą savo reikalavimą suteikimu materialinės gerovės ir tam tikros materialinės nepriklausomybės. Tai įvyksta todel, kad racionalus taupumas suteikia santaupoms kapitalo pavidalą, nes „kapitalas, sakant Ch. Antoine žodžiais, mums pasireiškia kaipo santaupa, skirta gamybai, arba kitaip, kaipo tam tikras turto kiekis, apsaugotas nuo suvartojimo, kad galėtų tarnauti gamybai“ (Cours d'Economie Sociale, 334 p., Paris 1921). Gamybinis santaupų panaudojimas yra prigimtas racionaliam taupumui.

Santaupos ne tik didina materialinį privatinio ūkio nepriklausomumą nuo kitų ūkių, bet dar didina galimybes mažinti kitų žmonių vargą. Racionalus taupumas visai gerai susigyvena

su šita socialine pareiga. Kai žmogus yra save ir saviškius aprūpinęs pagal savo ir visuomenės padėtį, jam susidaro tiesioginė pareiga iš pertekliaus šelpti kitus. „Perteklius, sako ką tik cituotas Ch. Antoine, pagal prigimtąją teisę privalo būti pavartotas bendrai visuomenės gerovei ir vargšų sušelpimui. Tai šv. Tomo pamokymas: Res, quas aliqui superabundanter habent, ex naturali jure debentur pauperum sustentationi (Summ. Theol. 2a, 2ae, q. 66, a. 7). Prabangos žmogus pasinaudoja savo geiduliams gėrybėmis, kurias jis turi pareigą pavartoti savo artimo vargui sušvelninti" (t. p. 745 p.).

Prabanga, kuri jau iš savo prigimties yra išlaidi, sudaro priešginybę ne tik šykštumui, bet ir racionaliam taupumui. Tas pats ekonomistas sako, kad „prabanga yra neprotingas pavartojimas retų ir didelės kainos daiktų" (t. p. 743 p.). Šita aptartis atriboja nuo prabangos iš vienos pusės paprastą netaupumą, kuris yra neracionalus paprastų ir nedidelės kainos daiktų pavartojimas, o iš kitos pusės, ypatingą dosnumą, kuris yra įgijęs mecenatiškumo vardą. Mecenatas išleidžia dideles sumas brangiems dalykams remdamas meną, literatūrą ir mokslą. Bet šitokis pavartojimas retų ir didelės kainos daiktų ne tik nėra neprotingas, bet savo idealine verte gangreit prilygsta didelio maštabo labdaringumui, jei tik remiamų mokslų ir menų linkmė kelia dvasinį visuomenės lygmalą.

Šiaip jau prabanga turi nelemtų ir ekonominių ir dorinių išdavų: ji didina neracionalų gėrybių suvartojimą ir tuo pačiu iš vienos pusės, naikina kapitalus, skirtus gamybai, o iš kitos pusės sustiprina žmonių vargą, mažindama pašalpas vargšams ir netiesioginiu būdu susiaurindama užimtų gamyboje žmonių skaičių; ji įkaitina žmonėse geidimą turtų ir pastumia juos ieškoti šitų turtų visomis galimomis priemonėmis, dažnai nedoromis; ji, padaro iš žmogaus materialinio gaivalo vergą ir tuo pačiu užmuša jame tikrąjį savo vertės pajautimą, pagaliau, ji papiktina neturtingų žmonių mases ir sustiprina socialinį antagonizmą, neturėdama atodairos svetimam vargui ir kančiai.

Koriguojanti prabangą dorybė yra dosnumas. Jei prabanga yra antagonizmo, tai dosnumas yra solidarumo veiksnys. Jei prabanga yra neproduktyvi iš savo esmės, tai dosnumas yra tikslingas tiek suvartojimo tiek ir gamybos atžvilgiu, nes jis gelbsti visur, kur tik yra trūkumai. Dosnumas atpildo labiau individualinę taupumo funkciją socialiniu savo pobūdžiu ir visai gerai su taupumu sugyvena, nors reik pripažinti, kad taupumas, eidamas inercijos linkme, dažnai neša žmones į šykštumo pusę.

Dosnumas, kaipo paslankumas plačiai patarnauti savo gėrybėmis visumos ir atskirų žmonių gerovei, iš esmės jau priklauso prie socialinių nusiteikimų, kurie turi savo objektu išlyginamąjį bei skirstomąjį teisingumą. Bet kadangi jis įeina į suvartojimo planą, tai jis liečia dar ekonominį auklėjimą, kaip o jo atbaigimas. Žmogus ne tam gyvena, kad gamintų, bet atvirkščiai, žmogus

tam gamina, kad gyventų; todel ir gamyba privalo tarnauti gyvenimo pilnumui. Gamybos gausumas, netarnaująs gyvenimo pilnumui, apsilenkia su savo tikslu. Paprastai kuo didžiausio žmonių skaičiaus kuo pilniausiam gyvenimui tarnauja mūsų ekonominėje santvarkoje paskirstymas, atremtas į mainomainį. Bet šitokis paskirstymas toli gražu neatsiekia pilnumoje savo tikslo ir todel visados buvo, yra ir bus reikalo papildyti ir koriguoti materialinių gėrybių susiskirstymo vyksmą individualiniu dosnumu.

Dosnumo reikalauja ne tik socialinis žmonių skurdas, kuris jau ne kartą buvo minėtas, bet ir visa eilė visuomeninių, kultūrinių ir religinių uždavinių. Išmaldos yra tik viena iš daugelio dosnumo apraiškų. Susipratęs visuomenininkas turi pareigą šelpti, šalia labdarybinių organizacijų, gerą spaudą, reikalaujančias pašalpos korporatyvines organizacijas, švietimo draugijas ir mokyklas pagal savo pasaulėžiūra, bažnyčios reikalus, jos misijas ir p. d. Gerai sutvarkytas kiekvienas privatinis ūkis privalo turėti savo sąmatoje, šalia santaupų pozicijos, ir šitokio dosnumo poziciją, jei, žinoma, jo pajėgumas įstengia patenkinti būtinus žmogaus reikalus ir sudaryti tam tikrą perteklių.

Kaip matome, *visas suvartojimas turi būti persunktas solidarumo dvasios, ar tai liečia savo reikalų patenkinimą, ar santaupų krovimą, ar, pagaliau, svetimų reikalų parėmimą.* Šita, būtent, linkme turi būti ruošiamos ekonominiam gyvenimui naujos kartos: pratinimu jose privalo būti sudaromi atitinkami įpročiai, pamokymais — įsitikinimai ir įkvėpimu — tvirtas nusistatymas eiti savo gerų įpročių ir racionalių įsitikinimų keliu.

3. Socialinis auklėjimas.

1. *Socialinio klausimo esmė:* a. dorinis iškrikimas, kaip giliausias socialinio klausimo pagrindas žmonių sielose; b. atitinkamas socialinės santvarkos netobulumas, kaipo antraeilė socialinio klausimo priežastis; c. klasių antagonizmas ir neteisingas turtų paskirstymas, kaipo neišvengiamos dviejų pirmųjų priežasčių išdavos; d. ne klasių kova ir ne reformatiška prievarta per išviršinę organizaciją, bet socialinis žmonių perauklėjimas ir atitinkamos pažangios socialinės reformos, kaipo socialinės netvarkos gydymo priemonės. — 2. *Prideramas socialinio auklėjimo pobūdis ir linkmė:* a. nei socialinio auklėjimo paneigimas, nei siauras klasinis auklėjimas, bet lygstamai neutralus socialinis auklėjimas, tačiau ypatingai palankus vargšams ir nuskriaustiems; b. ugdymas visiems lygiai svarbių socialinių nusiteikimų: solidaristinio susipratimo ir solidaristinio nusistatymo; c. ruošimas žmonių sielose pastovaus pagrindo teisingoms socialinėms reformoms. — 3. *Korporatyvinis profesijos gyvenimas, kaipo sėkminga socialinė mokykla:* a. korporatyvinio profesijos gyvenimo reikšmė socialiniam auklėjimui; b. nusiteikimai ir įpročiai, įgaunami korporatyvinio gyvenimo mokykloje;

c. profesinis eksliuzivizmas, kaipo korporatyvinio gyvenimo pavojus. — 4. *Vyriausioji religijos sankcija socialiniame klausime ir socialinis auklėjimas:* a. religija, kaipo sėkmingiausia priemonė socialinei netvarkai gydyti žmonių sielose; b. socialinis katolicizmas ir socialinis auklėjimas; c. religinis auklėjimas, kaipo tvirtas pagrindas socialinės pagalbos akcijai.

1. a. — Gal niekados nebuvo taip katastrofiškai jaučiamas socialinis klausimas, kaip mūsų laikais, nes niekados socialinė ekonominė krizė nebuvo pasiekusi tokios skaudžios įtampos, kaip šiuo metu. Vis dažniau girdėti balsų, kurie kalba jau ne apie ekonominę socialinę krizę paprasta prasme, bet apie ekonominės socialinės mūsų santvarkos, kaipo tokios, krizę ir net bankrotą. Sykiu ieškoma priemonių šitai grandiozinei krizei mažiau ar daugiau radikaliai pagydyti. Bolševikų komunistinė valstybė ir fašistų korporatyvinė valstybė yra mūsų laikais du radikaliausiu bandymu socialiniam klausimui išspręsti pačiose šaknyse.

Šių didelių bandymų metu ypatingai išeina aikštėn faktas, kad *socialinis klausimas negali būti išspręstas vien tik ekonominės socialinės organizacijos priemonėmis,* nes šito klausimo priežastys glūdi ne vien tik ekonominės socialinės santvarkos pagrinde, bet sykiu turi savo šaknis iš vienos pusės dorinėje religinėje srityje, o iš antros pusės — politiniame gyvenime. Reik net aiškiai suprasti ir tvirtai įsisąmoninti, kad giliausios ir *pirmutinės socialinio klausimo šaknys glūdi kaip tik moralinėje srityje, ir kad todel yra logiška ir sėkminga pradėti socialinį klausimą spręsti žmonių perauklėjimo priemonėmis.* Iš čia aiškėja atitinkamo socialinio auklėjimo reikšmė mūsų laikais.

Daug kam gali pasirodyti perdėtu teigimas, kad socialinio klausimo giliausios šaknys glūdi dorinėje srityje. Šis teigimas gali sykiu rodytis nesuderinamas su ta reikšme, kuri paprastai suteikiama ekonominei socialinei santvarkai. Tačiau tai būtų paprastas nesusipratimas, kyląs del nesugebėjimo įžvelgti giliausią socialinio gyvenimo esmę. Försteris, kuris pasižymi plačia socialine perspektyva moderniojo gyvenimo aplinkybėse, kaip tik primygtinai pabrėžia dorines socialinio klausimo šaknis ir su visu įsitikinimu kelia aikštėn socialinės pedagogikos reikšmę. „Didieji socialiniai sukrikimai, sako jisai, visada nurodo į taip pat gilius dvasinius dorinius sukrikimus ir gali išnykti sulig tuo, kaip pagydomos šios giliosios priežastys" (Lebensführung, 284 p.).

Kaip gi iš tikro reik suprasti šitas gilus priežastingumas? — Pats Försteris kitoje vietoje*) pakankamai išaiškina tą klausimą. Atidus stebėjimas socialinio gyvenimo priešginybių iškelia aikštėn faktą, kad šios priešginybės galutinėje sąskaitoje

*)F. W. Foerster, Christentum und Klassenkampf. 15 Tausend, Schultess u. C°, Zürich.

kyla iš blogo ir gėrio kovos žmonių sielose. Faktinas žmonių nelygumas, nevienoda materialinė jų padėtis, skirtingi sugebėjimai ir įvairūs pajėgumo laipsniai dar negalėtų, kaipo tokie, pastumti vienus į prabangą, kitus — į skurdą, jei prie šitų aplinkybių neprisidėtų tokie nedori polinkiai, kaip egoizmas, godumas, noras išnaudoti kitų vargingą padėtį, nepaslankumas gelbėti artimą, šykštumas, stengimasis paversti fakto nelygybę teisės nelygybe, ir kiti panašūs antisocialiniai nusistatymai. Iš kitos pusės, kiekviena, kad ir blogiausia socialinė santvarka gali pasidaryti bent tam tikrame laipsnyje pakenčiama, kai visuomenėje viešpatauja paslankumas į savitarpinę pagalbą, dosnumas, altruizmas, teisingumas ir meilė. Žodžiu tariant, tiek faktinos socialinės padėties, tiek ir socialinės santvarkos netobulumas kyla iš pat pradžios iš viešpataujančių žmonių sielose egoistinių ir šiaip jau antisocialinių palinkimų; o tai reiškia, kad socialinis klausimas glūdi galutinėje sąskaitoje dorinėje netvarkoje.

b. — Aukščiau išreikšta pažiūra į socialinį klausimą anaiptol nereikalauja mažinti ekonominės socialinės santvarkos reikšmę socialinio klausimo išsivystymui ir stoviui. *Dorinis žmonių nusistatymas socialinėje srityje yra ekonominiame žmonijos gyvenime vienas iš stipriausių pirmykščių veiksnių tokiai ar kitokiai ekonominei socialinei santvarkai susidaryti. Bet vieną kartą susidariusi santvarka ima vaidinti atitinkamą rolę socialiniame žmonių gyvenime ir todėl tampa antraeile socialinio klausimo priežastimi.* Sakysime, ar būtų galėjęs žmonijos istorijoje atsirasti verguvės arba baudžiavos institutas, jei tarp žmonių nebūtų įsigalėjęs noras verstis kitų pavergimu, valdymu ir išnaudojimu materialinei savo naudai? — Tiek verguvės tiek ir baudžiavos institutai atsirado žmonijos gyvenime dėl egoistinių ir antisocialinių instinktų įsigalėjimo tarp žmonių. Šitokie instinktai paragino žmones paversti fakto nelygybę teisės nelygybe; bet vieną kartą atsiradę socialiniame gyvenime, šitie institutai sudarė pastovų pagrindą socialiniam klausimui aštrėti ir komplikuotis.

Tolimesnėje socialinio klausimo evoliucijoje susidariusi ekonominė socialinė santvarka visada vaidina didelę rolę, nes pats nedoras antisocialinis žmonių nusistatymas susidaro joje pastovią atramą ir net sunkiai išgriaujamą tvirtovę. Mūsų buržuazinio kapitalizmo santvarka, atsisakiusi nuo verguvės ir baudžiavos institutų, rado vis delto kitą būdą stabilizuoti socialinę žmonių nelygybę ir tuo pačiu sudarė socialinį klausimą, kuris iki šiolei vis aštrėjo net formalinės piliečių lygybės aplinkybėse. Šioje santvarkoje radosi radikaliai perskirti darbas ir kapitalas, taip kad vieni, darbininkai, pasidarė tik darbo tiekėjais, o kiti, kapitalistai, — tik darbo davėjais. Iš vienos pusės, esant juodam darbininkų priklausomumui nuo darbdavių, o iš antros

pusės, įmonėms koncentruojantis ir turtams didėjant, vieni virto skurdo, kiti — prabangos žmonėmis. Kontrastas vėl pasiekė milžiniškų dydžių.

Buržuazija ir proletariatas mūsų santvarkoje sudarė dvi priešingas viena antrai stovyklas, esančias nuolatinėje kovoje. Šitoje kovoje įsigalėjo įpročiai, kurie nieko gero nežada visuomenės gerovei. Iš vienos pusės, kapitalistiška psichologija spiria įmonių savininkus ieškoti visų pirma pasipelnymo šaltinių bet kuria kaina: jie dažniausiai stato kapitalą aukščiau už darbą, ekonomines vertybes — aukščiau už žmones; jie inercingai didina savo įmones ir gamybą ir ieško vis naujų pardavimo rinkų; jie nepaiso socialinių savo pareigų ir pamiršta, kad valdydami savo įmones, eina svarbias socialines funkcijas; jie nesirūpina sacialinėmis reformomis ir dažnai skęsta prabangoje, užmerkdami akis į savo darbininkų apverktiną stovį.

Iš antros pusės proletariatas, susigrūdęs varginguose miestų kvartaluose, be pakenčiamų butų, be mažiausios nuosavybės, paskendęs skurde ir apmaude, išvargintas ilgu darbu dulkėtose ir tvankiose dirbtuvėse, prirakintas prie nuolatos krutančių mašinų, prislėgtas įkyraus priklausomumo nuo darbdavių, nustojęs vilties tokiose aplinkybėse sulaukti geresnės ateities ir piktindamasis nepateisinama savo darbdavių prabanga, gyvena pavydu, pagieža ir revanšo pageidavimu.

Akivaizdoje šito rėkiančio kontrasto tarp kapitalistų ir darbininkų pats socialinis klausimas buvo beveik iki paskutinių laikų laikomas darbininkų klausimu. Tačiau paskutiniu momentu vis labiau aiškėja, kad *socialinis klausimas yra visuotinis klausimas, nes ekonominiame socialiniame gyvenime visos visuomenės klasės yra organingai ir solidariai susijusios.* Tai ypatingai yra paaiškėję, kai ekonominė ir finansinė krizė yra sukrėtusi vienu laiku gangreit visą pasaulį.

Dabar ypačiai ryškiai išėjo aikštėn tas faktas, kad ekonominė socialinė mūsų santvarka ne tik nepažaboja chaotiškų gaivalų žaismo, bet juos kaip tik atpalaiduoja savo laisvosios konkurencijos principu. Pasirodė, kad laisvos varžytynės, nors ir yra reguliuojamos pasiūlymo ir pareikalavimo santykiavimo dėsnio, vis delto nesugeba sutvarkyti ekonominio socialinio gyvenimo ir jį palenkti bendram planingumui. Neatitikimas tarp gamybos ir pareikalavimo vis dažniau ir vis didesnes iššaukia krizes ir sykiu su tuo vis didesnius sukrikimus pergyvena visas ekonominis socialinis gyvenimas. Anarchiški įpročiai ir organingo solidarumo stoka brangiai liepia save apmokėti mūsų pasauliui.

c. — Šitame ekonominio socialinio gyvenimo chaose jokia socialinė grupė nejaučia užtikrintos sau ekonominės padėties. Atskirų socialinių grupių interesai įgauna vis labiau atsitiktinio pobūdžio ir todėl vis mažiau solidarizuojasi su bendra vi-

suomenės gerove. Tokiose aplinkybėse antagonizmas tarp socialinių grupių, arba klasių, vis auga: kapitalistai ir proletarai, darbdaviai ir darbininkai, gamintojai ir vartotojai, ūkininkai ir pramonininkai konkuruoja tarp savęs savo interesais ir žiūri į priešingą sau grupę, kaipo į tikrus savo priešus. Šitose visuotinėse varžytynėse, esamos santvarkos ribose, nuskriaustieji neturtėliai dažnai pamiršta, kad turtingųjų elgimasis ne visados eina iš nedoro egoistinio nusistatymo, ir kad dažnai šių elgimosi linija yra ekonominės konjunktūros ir buhalterinės kalkuliacijos padaras. Jie, kitaip tariant, yra linkę matyti visą savo nelaimių priežastį pirmykščiame socialinės netvarkos šaltinyje, būtent, antisocialiniuose žmonių instinktuose. Iš antros pusės, turtingieji, kurių daugumas yra mažai paslankūs eiti socialines savo pareigas atžvilgiu į materialinį skurdą, yra linkę aiškinti socialinį vargą žmonių apsileidimu, tingumu ir gal labiausiai nepalankia ekonomine konjunktūra. Taip *klasių priešingumas gimdo antagonizmą ir neapykantą tarp įvairių klasių žmonių.*

Šitas klasių antagonizmas iš tikrųjų yra pagrįstas neracionaliu ir net neteisingu materialinių gėrybių paskirstymu tarp žmonių. Ar galima iš tikro laikyti normaliu stovį, kai iš vienos pusės gamybos, tarp kitko žemės ūkio, hiperprodukcija sukelia ekonominę krizę, o iš antros pusės ištisi milionai žmonių lieka be darbo ir kenčia skurdą ir net badą? — Vadinasi, *ne materialinių gėrybių stoka ir ne dirbančių rankų trūkumas yra socialinės netvarkos priežastis, bet pagrindinis gėrybių paskirstymo defektas, glūdįs pačioje ekonominėje socialinėje santvarkoje.* Juk pagamintos gėrybės kartais tyčia yra naikinamos (produkcijos restrikcija), kad galėtų būti pagerinta pardavėjams rinkų konjunktūra. Juk milionai rankų nedirba darbo ir reikalauja iš visuomenės pašalpos ne todėl, kad nebūtų noro dirbti. Hiperprodukcija ir nedarbas yra surišti su mūsų ekonominės socialinės santvarkos ypatybėmis.

Taigi, jei klasių antagonizmas ir neapykanta labiau tiesioginiu būdu kyla iš moralinio žmonių nusistatymo, arba, tikriau tariant, iš antisocialinių antagonistinių nusiteikimų, tai netikęs turtų paskirstymas kyla labiau tiesioginiu būdu iš mūsų ekonominės socialinės santvarkos netobulumo. Bet *šiaip ar taip socialinis klausimas mūsų laikais yra sykiu ir dorinės netvarkos ir tam tikros ekonominės socialinės santvarkos padaras.*

d.— Kaip gi racionaliausia būtų gydyti socialinę netvarką? — Radikaliausiomis priemonėmis, kurios šiam reikalui yra siūlomos, bus klasių kova ir socialinė revoliucija, kuri vienu socialinio pertvarkymo žygiu turėtų sudaryti naują socialinę santvarką ir tuo pačiu vieną kartą ant visados pašalinti socialinę negerovę. Tie, kas siūlo šias priemones socialiniam klausimui išspręsti, nusideda najyviu įsitikinimu, kad galima tikrai refor-

muoti visuomenę kova, katastrofomis, prievarta ir įstatymais. Jei socialinė netvarka ir neteisybė teturėtų savo šaknis vien ekonominėje socialinėje santvarkoje, su šios rūšies reformatoriais galima būtų sutikti. Tuo tarpu, kaip buvo išrodinėta, *socialinio klausimo šaknys siekia daug giliau, būtent, į pačias žmonių sielas, ir todel, nereformavus šitų sielų, negalima visai sėkmingai reformuoti ir ekonominio socialinio gyvenimo.*

Kova, pagrįsta klasiniu egoizmu ir paremta prievartos priemonėmis, neauklėja žmonių socialinio solidarumo reikalams. Ji tik dar labiau paaštrina socialinį antagonizmą, nes kaip teigia Försteris, negalima prievartos radikaliai pašalinti su prievartos pagalba. *Klasių kova neįstengia įveikti pirmykštės socialinio klausimo priežasties, glūdinčios žmonių sielose, nes ji pati kyla iš to pačio šaltinio.*

Ne kitokios yra išdavos tos reformatoriškos prievartos, kuri remiasi išviršine visuomenės organizacija ir žmonėms iš viršaus primeta ekonominę socialinę santvarką, jiems mažiau ar daugiau svetimą. Žmonės gali iki tam tikro laipsnio prisitaikyti prie svetimos sau santvarkos, bet šitas efektas dar nereiškia, kad socialinis klausimas yra jau išspręstas. Nesusigyvenę su santvarka ir nepersiėmę jos dvasia žmonės sugeba visada apeiti socialinius įstatymus arba į juos įdėti visai kitokį turinį. Žodžiu tariant, revoliucinė reformatoriška prievarta, realizuojama ten, kur žmonių dauguma nėra priaugusi prie reformos, nepagydo dar socialinės negerovės, nes ji surišta ne tik su ekonomine socialine santvarka, bet ir su socialiniu žmonių nusistatymu.

Iš to, kas pasakyta, turi paaiškėti, kad *socialinės netvarkos gydymas visuomenėje turi paraleliai eiti ir žmonių sielose ir ekonominėje socialinėje santvarkoje.* Pirmajam reikalui tarnauja socialinis auklėjimas, antrajam — socialinės reformos. Socialinis auklėjimas ruošia dirvą socialinėms reformoms, sudarydamas visuomenėje atitinkamą nuotaiką ir nusistatymą. Savaime aišku, kad tik tos reformos tegalės būti tikrai sėkmingos ir giliai siekti į ekonominę socialinę santvarką, kurios yra tinkamai paruoštos žmonių sielose, bet iš kitos pusės negalima nepripažinti ir pačioms socialinėms reformoms tam tikros auklėjamosios reikšmės. Todel socialinės reformos gali būti pažangios ne tik ta prasme, kad jos pažangiai realizuojamos sulig tuo, kaip reformuojamos yra žmonių sielos, bet ir ta prasme, kad jos pačios paragina psichologinę žmonių pažangą socialinio solidarumo atžvilgiu. Šiaip ar taip *žmonių socialinis auklėjimas ir ekonominės socialinės santvarkos reformavimas visada privalo būti tam tikro atitikimo ir savitarpinio veikimosi santykiuose.*

2. a. — Ryšyje su socialinio klausimo aktualumu ir jo išsprendimo galimybėmis ir kyla pedagoginis klausimas, ar aps-

kritai gali būti pateisintas socialinis auklėjimas ir kokia linkme jis privalo būti realizuojamas. Pasirodo, kad su socialiniu auklėjimu dalykas yra panašus, kaip ir su politiniu auklėjimu. Socialinio auklėjimo faktinai negalima eliminuoti iš ugdymo sistemos, nes jis įeina organinga dalimi į dorinį auklėjimą, kuriame apskritai negalima apeiti tylėjimu klausimą, kaip jaunos kartos turi nusistatyti socialinio skurdo atžvilgiu ir kaip privalo traktuoti vargšus neturtėlius ir šiaip jau socialiai nuskriaustuosius. Dorinis auklėjimas negali taip pat neatsižvelgti į labdarybės klausimą ir nestatyti jo į sąryšį su socialiniu klausimu visuomenėje.

Tačiau *ne tik faktinai negalima aplenkti socialinio auklėjimo ugdymo sistemoje, bet ir principialiai neprivalu tai daryti, nes, kaip matėme, socialinis žmonių perauklėjimas yra būtina sąlyga socialiniam klausimui išspręsti ir tuo pačiu socialinei netvarkai gydyti.* Žinoma, socialinis auklėjimas prasilenkia su savo pagrindiniu uždaviniu, jei jis bus vykdomas vienos kurios klasės naudai ir pagal vienos kurios klasės ideologinį nusistatymą. Panašiai, kaip politinis auklėjimas, faktinai neišvengiamas ir principialiai privalomas, turi būti lygstamai neutralus esančių visuomenėje partijų atžvilgiu, taip lygiai *socialinis auklėjimas,* taip pat faktinai neišvengiamas ir principialiai privalomas, *turi būti lygstamai neutralus esančių visuomenėje klasių atžvilgiu.* Kitaip tariant, *socialinis auklėjimas neprivalo būti vykdomas vienos kurios socialinės klasės dvasioje, pagal vienos kurios klasės interesus, trumpai tariant, vienos kurios klasės naudai.*

Socialinis auklėjimas, kaip ir politinis auklėjimas, negali būti nelygstamai neutralus visuomeninės pasaulėžiūros atžvilgiu, nes to negalima ir net nereik atsiekti; bet kas kita yra lygstamasis socialinio auklėjimo neutralumas faktinų socialinių klasių atžvilgiu. Šitas lygstamai neutralus socialinis auklėjimas yra būtina sąlyga pagrindiniam socialinio auklėjimo uždaviniui vykdyti, nes socialinis auklėjimas, vykdomas su predilekcija vienai kuriai socialinei klasei arba įteigiąs neapykantą prie vienos kurios klasės, yra kenksmingas socialiniam klausimo išsprendimui. Taigi tarp dviejų kraštybių, būtent, socialinio auklėjimo paneigimo ir nelygstamai neutralaus socialinio auklėjimo, stovi vieninteliai racionalus socialinio auklėjimo supratimas, t. y. socialinis auklėjimas, neutralus ne atžvilgiu į socialinę pasaulėžiūrą, bet atžvilgiu į socialines klases.

Kaip jau turėjome progos kitais atvejais įsitikinti, tik antrasis neutralumas tegali būti principialiai pateisintas ir faktinai įvykdomas. Jei socialinis auklėjimas turėtų lygiai patenkinti visas socialines pasaulėžiūras, tektų nuo jo visai atsisakyti. Tuomet, pavyzdžiui, negalima būtų siekti socialiniu auklėjimu visuotinio solidarumo, nes yra žmonių, kurių pasaulėžiūra pa-

teisina klasių kovą ir laiko ją priemone socialiniam klausimui spręsti. Tenka dar kartą prie šios progos pabrėžti, kad ugdymo darbas faktinai negali atsipalaiduoti nuo pasaulėžiūros, nors gali ir privalo atsipalaiduoti nuo bet kurios ekskliuzivistiškos politikos.

Šito principo akivaizdoje tarsi prieštaravimu gali pasirodyti reikalavimas, kad socialinis auklėjimas vis delto būtų visada palankus vargšams neturtėliams ir šiaip jau nuskriaustiems. Iš tikrųjų šitas išskiriamas palankumas, arba predilekcija, nenusideda dar lygstamajam neutralumui atžvilgiu į socialines klases. Nelaimingieji ir likimo aplenktieji gali pasitaikyti visose socialinėse klasėse, ir, kas svarbiausia, pats socialinis auklėjimas nustoja savo prideramos linkmės ir giliausios prasmės, jei jis šiaip ar taip nebus taikomas socialiniam skurdui ir netvarkai gydyti. Žodžiu tariant, *lygstamai neutralus socialinis auklėjimas, būdamas neklasinis, turi būti visada altruistiškas ir skatinąs naujas kartas į socialinę pagalbą artimui visomis prieinamomis priemonėmis.*

b. — Yra visa eilė socialinių nusiteikimų, kurie ne tik galima, bet ir privalu išvystyti jaunose kartose be baimės nusidėti lygstamojo neutralumo principui. Sudaryti tokie nusiteikimai naujose kartose kaip tik yra pagrindinis socialinio auklėjimo uždavinys.

Socialiniai nusiteikimai, siektini socialiniu auklėjimu, gali būti labiau intelektualinio, ar labiau moralinio pobūdžio, pagal tai, ar jie liečia visų pirma susipratimą, ar nusistatymą. Nors logiškai susipratimas yra ankstybesnis už nusistatymą, vis delto socialiniam auklėjimui abudu tuodu dalyku privalo lygiai rūpėti ir būti visuomet jo paraleliai siekiamu.

Teisingai yra pastebima, kad socialinis antagonizmas ir socialinė netvarka žymioje dalyje pareina nuo idėjų perversijos, pagrįstos klasiniu ekskliuzivizmu. Pavyzdžiui, skaudus antagonizmas tarp kapitalistų ir proletarų žymioje dalyje pareina nuo priešingo ir vienašališko vertinimo, iš vienos pusės kapitalo ir, iš antros pusės, darbo, intelektualinės įmonininko iniciatyvos ir fizinės darbininkų energijos. Dažnai konfliktai tarp darbdavių ir darbininkų nebūtų tiek aštrūs ir sėkmingiau galėtų išsispręsti, jei iš vienos ir iš antros pusės būtų tikras supratimas kapitalo ir darbo pagrindinio solidarumo, išreikšto Leono XIII posakiu, kad „nėra kapitalo be darbo, nė darbo be kapitalo" (L'Encyclique „Rerum Novarum", Tourcoing, 1924, 28 p.).

Apskritai, solidaristinė pažiūra į ekonominę socialinę santvarką ne tik yra vieninteliai leistina socialiniame auklėjime, bet ji sykiu yra ir vienintelė teisinga objektyvumo atžvilgiu. Todel *solidaristinis jaunų kartų susipratimas privalo būti tiesioginis socialinio auklėjimo tikslas.* Tiesa, solidaristinė pažiūra gali rasti pritarimo ne visose socialinėse pasaulėžiūrose, bet tuomet

reik konstatuoti, kad kai kurios pasaulėžiūros gali būti antisocialinės ir tuo pačiu kenksmingos socialiniam auklėjimui.

Labai dažnai socialinio ekskliuzivizmo prežastimi yra tai, kad žmonės nesugeba pažinti ir įsigyventi į įvairių visuomenės klasių psichologiją, reikalus, vertingumą ir pažiūrėti į visą visuomenę, kaip į tikslingą, nors niekados netobulą ir nuolat tobulintiną sąrangą. „Žmogus, kuris pažįsta, vieną tik klasę, yra, sako Försteris, žmogus, pažįstąs vieną tik gyvenimo pusę. Studiozams kaip tik primygtinai būtų patartina, kad jie, kaipo atsvarą prieš knygiškas studijas, skirtų dalį savo spieto sutelktiniam darbui, globojančiam neturtėlius, saugojančiam jaunuomenę ir t.t." (Lebensführung, 280 p.). Kitoje vietoje Försteris kelia aikštėn ir aukštai vertina vadinamąjį setlementišką judėjimą (Setlements-Bewegung), kuris ragina studentus ilgesniam laikui apsigyventi darbininkų kvartaluose pažinti ten darbininkų dvasinį bei fizinį gyvenimą visame jo skurde, susipažinti arčiau su jų psichologija, kad tokiu būdu galima būtų įsigyti iš pradžios globojamųjų, o paskui — ir vadovaujamųjų sugebėjimų.

Socialinio klausimo sprendimo atžvilgiu ne mažiau svarbus yra ir darbininkų tinkamas susipratimas. Tačiau solidaristinis jų nusistatymas ypatingai yra apsunkintas vargingose gyvenimo aplinkybėse ir akivaizdoje to rėkiančio kontrasto, kurio taip dažnai yra tarp buržuazijos ir proletariato. Vienas tad iš sunkiausių uždavinių socialiniame auklėjime yra nuteikimas darbo žmonių solidarizmo principais. Šitas uždavinys tegali būti sėkmingai sprendžiamas vien angštam sąryšyje su socialinėmis reformomis, kurios realiai pagerina proletariato padėtį ir sužadina darbininkų masėse pasitikėjimą socialiniu valstybinės valdžios pašaukimu.

Žodžiu tariant, solidaristinis susipratimas yra lygiai svarbus ir privalomas visiems visuomenės nariams socialinis nusiteikimas, kuris todel turi būti vienas iš pagrindinių socialinio auklėjimo tikslų. Studijos, spauda, propaganda gyvu žodžiu, švietimo priemonės privalo šiaip ar taip tarnauti šitam tikslui.

Šalia šito pagrindinio teorinio nusiteikimo socialiniu auklėjimu turi būti siekiama visa eilė praktinių arba moralinių nusiteikimų, lygiai svarbių visiems visuomenės nariams. Kad tokie pozityvūs nusiteikimai galėtų susidaryti naujose kartose, reikalinga visų pirma neduoti išsivystyti jose agresyviems socialiniams instinktams, pagrįstiems egoizmu, savanaudiškumu ir šiaip jau mizantropija. Bet nepakanka vien šitos neigiamos pareigos, *reik dar stengtis įkvėpti naujoms kartoms tokių socialinių nusiteikimų, kaip socialinis taikingumas, socialinis teisingumas, socialinis džentelmeniškumas, socialinio atsakingumo jausmas.* Socialinis taikingumas yra pagrindas nuolaidumui ir paaukojimui savo interesų bendrai gerovei. Socialinis tei-

singumas yra pastovios tvarkos atrama. Socialinis dženteliškumas yra laidas savo dorinei vertei išlaikyti ir kitų vertei pagerbti socialiniuose santykiuose. Socialinio atsakingumo jausmas yra stiprus akstinas socialinėms savo pareigoms atlikti ir socialinio gyvenimo pagrindams išlaikyti. Pagrįsti solidaristiniu susipratimu, sustiprinti pratinimusi šitie moraliniai nusiteikimai tampa viltingu socialinės kultūros pagrindu.

Šeima, mokykla, jaunuomenės organizacijos, auklėjimosi bei lavinimosi rateliai turėtų tarnauti nusakytų, intelektualinių bei moralinių, socialinių nusiteikimų reikalui ir tuo pačiu reguliuoti visuomenėje socialinį susipratimą ir nusistatymą.

c. Socialinis auklėjimas privalo ne tik sudaryti žmonių sielose moralinį pagrindą, palankiausią socialiniam klausimui spręsti ir socialinei netvarkai gydyti, bet taip pat paruošti šitose sielose pastovų pagrindą pažangioms ir teisingoms socialinėms reformoms. Tokiu būdu *socialinis auklėjimas gali apimti abidvi priemones socialinei netvarkai gydyti: ir socialinį žmonių perauklėjimą ir ekonominės socialinės santvarkos reformavimą. Tik šitą reformavimą jis ima paruošiamuoju atžvilgiu.*

Kadangi socialinės reformos tikrai sėkmingos tėra vien tada, kai žmonės yra joms tinkamai paruošti, ir kai iš kitos pusės pačios reformos auklėjamai veikia visuomenę, tai socialiniam auklėjimui susidaro taip pat uždavinys atsižvelgti į reikalą paruošti žmones prie pažangių socialinių reformų. Šis paruošimas yra vienas iš subtiliausių ir opiausių socialinio auklėjimo punktų.

Ruošiant naujas kartas socialinių reformų reikalui, nėra galimybės paslėpti nuo jaunuomenės ekonominės socialinės santvarkos netobulybių; tuo tarpu yra gerai žinomas jaunų žmonių palinkimas reikalauti greitų ir radikalių priemonių socialinėms blogybėms gydyti, kitaip tariant, palinkimas į idealistinį revoliucionizmą. Tokiu atveju tik geras nusimanymas apie socialinės pažangos ypatybes gali apsaugoti jaunuomenę nuo revoliucinio nusistatymo ir paskatinti ją apsispręsti už sunkų ir ilgą, bet užtat tikrą pažangių socialinių reformų kelią.

Bet jei socialinių reformų reikalui yra nepageidaujamas revoliucinis naujų kartų nusistatymas, tai taip pat yra nepalankus joms ir konservatyvinis jų nusiteikimas ir nepaslankumas ieškoti socialinės teisybės santvarkos reformavimo priemonėmis. Jaunuomenė tik privalo būti tinkamai painformuota apie socialinių reformų sunkumą bei sudėtingumą ir kritiškai nuteikta atžvilgiu į visus lengvus receptus radikaliai reformuoti gyvenimą ir sudaryti žemėje socialinį rojų.

Taigi *ne utopiškas revoliucionizmas ir ne sustingęs konservatizmas, bet sąmoningas, atsargus ir pagrįstas pažangumas, jungiąs praeities laimėtas vertybes su naujais laimėjimais, yra tinkamiausias nusistatymas socialinių reformų atžvilgiu.* At-

sargus informavimas ir sąmoningas pamokymas yra svarbiausios iš tų nedaugelio priemonių, kurios čia yra galimos.

3. a. — Socialinis auklėjimas toli gražu nesibaigia sykiu su mokyklos baigimu. Mokykloje jaunuomenė gali būti pamokyta apie socialinius klausimus ir atitinkamai nuteikta, kaip buvo aukščiau nusakyta. Bet išeidama iš mokyklos jaunuomenė dar nėra pilnai susiformavusi socialiu atžvilgiu, nes jai dar truks praktinio socialinio nusistatymo su tvirtai susidariusiais įpratimais. Kitaip tariant, jai dar reikalinga praktinė socialinė mokykla, kuri galėtų pačiame gyvenime atbaigti jos socialnį išsiauklėjimą. Tokia mokykla ir yra korporatyviai suorganizuota profesija.

Profesinės korporacijos, kadaise tvarkiusios visą ekonominį socialinį gyvenimą ir turėjusios didelės auklėjamosios reikšmės, buvo Didžiosios Prancūzijos Revoliucijos suardytos ir pakeistos socialiniu atomizmu, kuris jau XIX šimtmetyje parodė visą savo profesinį bergždumą ir nenaudingumą socialiai nuskriaustiesiems. Prasidėjęs ryšyje su šituo patyrimu profesinis judėjimas priverte pasaulį grįžti prie korporatyvinio režimo idėjos, nors jau kitose aplinkybėse ir kitokiose lytyse realizuojamos. Ne vieta čia nagrinėti problema, kaip šita idėja turi būti realizuota socialiniame dabartinės visuomenės gyvenime. Čia svarbu iškelti aikštėn korporatyvinio profesijos gyvenimo reikšmė socialiniam žmonių išsiauklėjimui.

Profesinis judėjimas visų pirma iškėlė aikštėn reikalą susiorganizuoti vienos profesijos žmonėms pagal atskiras funkcijų kategorijas, kad tokiu būdu kiekvienos kategorijos žmonės galėtų kolektyviai ir todel sėkmingiau aprūpinti materialinius ir kultūrinius savo reikalus. Vienos profesijos žmonių susiorganizavimas pagal atskiras funkcijas ir sudaro tai, kas paprastai vadinama sindikato vardu. Darbininkų profesinės sąjungos, iš vienos pusės, ir atitinkamų darbdavių susigrupavimai, iš antros, yra vienos profesijos, bet įvairių funkcijų sindikatai. Vienoje profesijoje gali sudaryti atskirus sindikatus ne tik darbininkai ir darbdaviai, bet ir administracijos tarnautojai, technikinio personalo specialistai ir kitos panašios grupės. Visi vienos profesijos sindikatai, jei jie sueina į tam tikrą organingą visumą, sudaro korporatyvinę profesijos organizaciją, arba korporaciją. Žodžiu tariant, *jei sindikalizmas, kaipo profesinis judėjimas, stengiasi suderinti įvairių profesijos kategorijų reikalus bendros gerovės sumetimais, gauname korporatyvizmą moderniąja šito žodžio prasme.*

Kai korporatyvizmas išvysto korporatyvines organizacijas dviem linkmėmis, horizontaline ir vertikaline, apimdamas federacinėje jierarchijoje visas profesijas ir sukonfederuodamas jas centraliniuose organuose, gaunamas korporatyvinis visuomenės režimas. Korporatyvizmas gali laisvai plisti visuomenėje ir pa-

laipsniui realizuoti korporatyvinį režimą sulig tuo, kaip visuomenė pribręsta ir priauga šitą režimą. Bet korporatyvinį režimą gali realizuoti visuomenės gyvenime ir valstybė autoritatyviu būdu. Tuomet gauname korporatyvinę valstybę, kurios ryškiausiu pavyzdžiu šiuo metu yra fašistinė Italija.

Šiaip jau laisvas korporatyvinis gyvenimas turi neabejotinos auklėjamosios reikšmės socialiniu atžvilgiu. „Nesunku suprasti, sako prof. G. K. Gins, kalbėdamas apie sindikatus, kokią didelę reikšmę įgauna šitos organizacijos visuomeninės psichologijos perauklėjimo prasme. *Sindikate kiekvienas jo narys auklėjamas supratimu savo solidarumo su visais kitais tos pačios profesijos darbininkais. Rajoniniame susivienyme solidarumo sąmonė praplinta jau ant platesnio žmonių rato, ir taip, juo aukštesnė sindikatų jierarchija, juo labiau išsiskečia korporatyvinė sąmonė*"*) (Novyje idei v prave i osnovnyje problemy sovremennosti, 246).

b. Korporatyvinis profesijos gyvenimas yra ne vien tik socialinio solidarumo veiksnys; jis dar išvysto savo nariuose visą eilę socialinių nusiteikimų ir įpročių, kuriems sunku būtų susidaryti tokiose gyvenimo aplinkybėse. Visų pirma korporatyvinis gyvenimas išvysto žmonėse profesinį susipratimą ir socialinį aktyvumą. Kiekvienas atskiras korporacijos narys gauna realiai pajusti ir sąmoningai suprasti, kad jo teisės ir reikalai yra geriau ginami ir aprūpinami, kai jo interesai solidarizuojasi su viso kolektyvo interesais, negu tada, kai jis vienas pasilieka izoliuotoje padėtyje. Bet vieną kartą susidaręs tokį įsitikinimą, žmogus ima vis labiau rūpintis kolektyvo gyvenimu ir stengiasi šitame gyvenime kiek galėdamas aktyviai dalyvauti. Korporacijos narys supranta, kad *korporacija socialiniame gyvenime yra pajėga teisės tarnyboje* ir padaro iš čia visas reikiamas išvadas.

Toliau, korporatyvinis gyvenimas didina žmonių sąžiningumą ir kompetentingumą profesiniame darbe. Jei iš vienos pusės korporacijos narys naudojasi korporatyvinės organizacijos pagalba ir apsauga, tai iš antros pusės šita organizacija laiko sau prestižo klausimu reikalauti iš savo narių profesinio korektiškumo ir deramo savo pareigų ėjimo. Kitaip tariant, *kolektyvas pagerina savo narių padėtį, bet sykiu reikalauja, kad jie gerintų kolektyvo padėtį aukštomis savo ypatybėmis.* Šituo atžvilgiu reikšmingą pavyzdį suteikia anglų tredjunijonų istorija. Ji, būtent, parodo, kaip eina tasai vyksmas, kuris atsako Försterio reikalavimui, statomam profesiniam auklėjimui, kad ne tik žmogus prisitaikytų prie profesijos, bet kad ir profesija prisitaikytų prie aukštesnių sielos reikalavimų (Politische Ethik und Politische Pädagogik, 494 p.). Šitam vyksmui dar reikš-

*) Mano pabraukta. *St. Š.*

mingesnių pavyzdžių galima būtų rasti iš vidurinių amžių korporatyvinio gyvenimo, kai profesinis auklėjimas labai tampriai buvo susijęs su doriniu auklėjimu apskritai.

Nemažiau svarbu yra ir tai, kad *korporatyvinis profesijos gyvenimas stiprina kooperatyvinius bendro veikimo įpročius.* Mūsų laikais, kurie pasižymi intensyviais ekonominiais socialiniais santykiais tarp žmonių, sugebėjimas darniai dirbti bendrą darbą yra labai svarbus, nors, deja, taip mažai dar įsigalėjęs mūsų visuomenėje. Šitą sugebėjimą ir įpratimą didina korporatyvinis gyvenimas kaip tik tuo, kad korporacija sykiu vienodai griežtai reikalauja iš savo narių ir vienybės ryšių ir bendro darbo, kuriame individualistiška nuotaika ir bet kuris ekskliuzivizmas turi būti pergalėti iš gyvo reikalo ir net materialinio išskaičiavimo.

Jei reiktų vienu žodžiu pažymėti tą bendrąjį nusiteikimą, kurį kelia ir gaivina žmonėse korporatyvinis gyvenimas, tai bene geriausiai pritiktų čia federalizmo terminas, Försterio vartojamas pagal K. Frantz'o „federalistinę" filosofiją. Šita prasme federalizmas yra „apimanti visą visuomeninį gyvenimą bendra pažiūra, anot kurios visur privalo būti sudaryta sintezė tarp dviejų pagrindinių žmogiškosios kultūros faktų: individualinio savotiškumo ir vienybės, nepriklausomumo ir bendruomenės" (Ten pat, 316 p.). *Korporatyvinis gyvenimas, jei jis eina tinkama linkme, auklėja žmonėse federalistinius nusiteikimus jau del vienos tos priežasties, kad „korporatyvinė visuomenės santvarka šalina organingos visuomeninės organizacijos priemonėmis nesantaikos šaltinius iš viešo piliečių gyvenimo* (ž. mano straipsnį: Momento reikalai ir principų reikalavimai, Židinys, 1926 m. 10 Nr., 171 p.).

c. — *Korporatyvinis solidarumas tik tada yra tikrai vertingas, kai jis orientuojasi plačia universalizmo linkme, bet ne užsidaro grupinių interesų partikuliarizme* (plg. Visuomeninio auklėjimo tikslai, Židinys, 1927 m. 3 Nr., 200 p.). Tuo tarpu negalima pasakyti, kad sindikalizmas, kaipo profesinis judėjimas, visada eitų plačiai suprantamo solidaristinio korporatyvizmo linkme. Iš socialinės istorijos yra žinoma nemaža pavyzdžių, kaip atskirų profesijos kategorijų sindikatai, eidami revoliucinio sindikalizmo linkme, ne tik aštrina klasių kovą, bet ir tampa pavojingi politiniu atžvilgiu. Tai atsitinka todel, kad „paprastas bendram darbe pratinimasis nėra dar apsauga prieš ateinančias to *korporatyvinio* egoizmo pagundas, kuris valstybei kuo mažiausiai tiek pat yra pavojingas, kaip ir personalinis egoizmas" (Försteris, ten pat, 491 p.).

Korporatyvinis gyvenimas, kaipo taisyklė, pergali personalinį žmonių egoizmą, bet kad jis galėtų pergalėti korporatyvinį egoizmą, reik iš vienos pusės aukštos dorinės žmonių kultūros, o iš antros pusės — solidaristinio korporatyvinio režimo įsiga-

lėjimo visuomenėje. Kitaip tariant, korporatyvinis gyvenimas sugeba perauklėti žmones tik tam tikrame laipsnyje, orientuodamas jų solidarumo sąmonę siauresniais ar platesniais visuomenės ratais, bet jis dar neišsprendžia socialinio auklėjimo problemos visame jo plote, nes neįstengia pasiekti socialinio žmonių apsisprendimo gelmių. Čion gali siekti vien giliausieji dorinio gyvenimo motyvai, kurie organingai yra surišti su žmogaus pasaulėžiūra. Šituo atžvilgiu bus ne pro šalį trumpai nusakius religinės pasaulėžiūros santykiavimą su socialinio auklėjimo problema.

4. a. — Religijai, kaipo vyriausiai doros pagrindėjai, sankcionuotojai ir saugotojai, socialinis klausimas rūpi dvejopu titulu: būtent, pirma, todel, kad ekonominis socialinis gyvenimas galutinėje sąskaitoje, kaip buvo sakyta, pareina nuo dorinio žmonių nusistatymo, ir antra, todel, kad ekonominė socialinė netvarka paprastai savo ruožtu demoralizuoja žmones ir dezorganizuoja religinį jų gyvenimą. Šiais atžvilgiais socialinis klausimas sykiu yra dorinis religinis klausimas ir todel negali būti abejingas religijai ir ypač organizuotai krikščioniškai religijai, t. y. Bažnyčiai. Ypatingai socialiniu klausimu yra susidomėjusi Katalikų Bažnyčia ir ji čia mums gali būti pavyzdžiu.

Turėdamas savo gelmėse dorinį pagrindą, socialinis klausimas yra ne tik teisių, bet ir pareigų klausimas, ne tik teisingumo, bet ir meilės, aukingumo ir laisvo apsiribojimo klausimas. Tuo tarpu, kas giliau, sugestyviau ir galingiau stato pareigos, meilės, pasiaukojimo klausimą, kaip religija ir ypač krikščioniškoji? — Religija ne tik apima vienu dieviškuoju principu visą žmogaus gyvenimo plotą, bet ir perveria visą žmogaus esybę aktyviais doriniais stimulais. Krikščioniškoji meilė, sako Försteris, tasai moderniosios žmogaus sielos žinovas, „veikia galingiau ir patvariau valios pajėgas, kaip visi kiti gyvenimo veiksniai, ir yra vienintelė socialinė pajėga, kuri sugeba iš tikro socialiai organizuoti ir kaip tik todel, kad ji radikaliai yra nugalėjusi mūsų „aš“. Del šito radikalaus savęs išsižadėjimo nuotaikos, del šito nuoseklumo socialiniame gyvenime, del šalinimo kiekvieno ekskliuzivizmo, krikščioniškai tiesai yra suteikta aukščiausioji herojiško įkvėpimo galia“ (Christentum und Klassenkampf, 107 p.).

Evangelija ne tiekia konkretinį socialinių reformų planą, bet tik galingai sugestionuoja dorinį principą, kuris sugeba gaivinti socialinę akciją ir socialines reformas aukščiausio socialinio idealo dvasioje ir visose besikeičiančio visuomeninio gyvenimo aplinkybėse. Evangelija ne aprobuoja vieną ekonominę santvarką ir ne smerkia kitą, bet tik rūpinasi klausimu, su kokiu doriniu nusistatymu žmonės įsigyja turtus ir juos panaudoja. Evangelija ne niveliuoja socialines klases, bet tik joms uždeda pareigas bendros socialinės gerovės atžvilgiu, nes

ji kiekvieną socialinę funkciją ima iš atžvilgio į atsidėjimą bendrai gerovei ir tarnavimą artimui. Evangelija nepasmerkė net expressis verbis verguvės, kaipo socialinio instituto, bet ji tiek iškalbingai iškėlė aikštėn iš vienos pusės giliausią metafizinę žmonių lygybę ir iš antros pusės moralinį fizinio darbo vertingumą, kad ilgainiui ne tik netiesioginiu būdu panaikino verguvę, bet ir radikaliai pakeitė civilizacijos veidą*).

Tokiu būdu *religija gydo socialinę netvarką per žmonių sielų reformą.* Tiesa, *šitas kelias ne visados yra trumpas, bet užtat yra visada tikras.*

b. — Suprasdama didelę socialinę savo misiją nurodyta prasme, Katalikų Bažnyčia išvystė plačiau ir pritaikė konkretinėms moderniojo gyvenimo aplinkybėms socialinio katolicizmo doktriną, kuri nuo popiežiaus Leono XIII laikų vis tobulėja ir vis stipresnę paramą randa socialiniame katalikų judėjime.

Socialinis katolicizmas nėra tačiau ekonominė socialinė doktrina paprasta šito žodžio prasme, nes jis sudaro tik dorinės religinės pasaulėžiūros dalį ir jokia prasme principialiai nesusiriša su jokiu politiniu ar ekonominiu socialiniu režimu arba teorija, su jokia socialine klase, su jokia laikina socialinio gyvenimo apraiška. Šita prasme socialinis katolicizmas yra lygstamai neutralus, nors nėra neutralus nelygstamai, t. y. pasaulėžiūros atžvilgiu. Tiesa, socialinis katolicizmas pritaiko savo akciją prie laikinų ekonominių socialinių režimų, kad ir neriša su jais savo likimo. Jis daro evangeliškų principų pritaikymą socialiniam klausimui spręsti mūsų laikais.

Šitame klausime socialiniam katolicizmui rūpi visų pirma dorinis žmonių nusistatymas ekonominiame socialiniame gyvenime, bet akivaizdoje tų piktnaudžiojimų ir moralinių pavojų, kurių yra pagaminęs kapitalizmas, jis negali nereikalauti teisingų socialinių reformų, kurios, kaip žinome, yra antra pagrindinė priemonė socialinei netvarkai gydyti šalia socialinio žmonių perauklėjimo.

Socialinis katolicizmas yra giliai įsitikinęs pagrindiniu visų socialinių klasių solidarumu ir todel tos socialinės reformos, kurios yra jo inspiruojamos, eina principialaus solidarizmo linkme. Tai konstatuoja net pašaliniai Katalikų Bažnyčiai žmonės. Pavyzdžiui, minėtas jau prof. G. K. Gins rašo apie tai šitaip: „Solidarizmas palaiko ir saugoja privatines teises, bet jis pabrėžia socialinę jų reikšmę ir palenkia jas apribojimams, plaukiantiems iš bendrosios gerovės idėjos. Materialinių reikalų sritin jis įneša dorinamąjį dvasinį pradą ir visuomeniniams interesams tarnavimo principą, kuo papildo ir išvysto individualistinę etiką pagal naujas socialines mūsų laiko tenden-

*) Plg. A. Lugan, L'Enseignement social de Jésus. 6 vol. Editions „Spes", Paris.

cijas. Katalikų Bažnyčia jau yra numačiusi reikalą pasitikti šituos reikalavimus, ir 1891 m. gegužės 15 d., Leonui XIII popiežiaujant, buvo patiestas pagrindas ‚socialiniam' katolicizmui, kuris katalikiškų partijų realizuojamas ir palaikomas Belgijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje ir Austrijoje. Popiežiaus Leono XIII enciklika Rerum Novarum galima priskaityti prie tų dabartinio solidarizmo pranokėjų, kokiais Prancūzijoje yra taip pat bandymai jį pagrįsti" (Na putiach k gosudarstvu buduščego, 136 p.).

Socialinio katolicizmo solidarizmas, kiek jis reiškiasi Katalikų Bažnyčios vadovybės pamokymuose, nėra konkretinė socialinių reformų programa, bet tik idėjinis nusistatymas ir principiali linkmė. Konkretinių programų atsakomybė gula ant katalikiškų partijų ir šiaip jau susigrupavimų, kurie daro socialinio katolicizmo pritaikymus prie socialinės politikos reikalavimų. Nuo Leono XIII laikų socialinio katolicizmo judėjimas gavo krikščioniškos demokratijos vardą, kuris tačiau susikomplikavo tuo, kad katalikų partijos ėmė savintis šitą pavadinimą, nežiūrint į tai, kad *pirmykščia Leono XIII prasme krikščioniškoji demokratija teturėtų reikšti vien geradarančią krikščioniškąją akciją į naudą liaudžiai ir visai tautai, atpalaiduotą nuo bet kurios politinės tendencijos ir bet kurio socialinio ekskliuzivizmo. Krikščioniškoji demokratija, Leono XIII supratimu, turėtų suderinti socialinės meilės universalumą su predilekcija mažiesiems ir nuskriaustiesiems.* Kaip jau buvo sakyta, šitas suderinimas neprieštarauja nei visuotiniam solidarizmo principui nei lygstamajam neutralumui atžvilgiu į visas aktualias socialines klases.

Socialinis katolicizmas nesmerkia jokios socialinės klasės ir net nereikalauja jų naikinti, bet jis primena kiekvienai iš jų, kad *bet kuri socialinė funkcija uždeda visuomeninio tarnavimo pareigą, ir kad šita pareiga auga sulig tuo, kaip didėja pasiturėjimas.* Anot jo, turto ir įmonės valdymas turi būti suderintas su bendra visuomenės gerove ir ypač neturi būti vykdomas su moraline ar materialine skriauda darbininkams, kurie turi teisę reikalauti, kad būtų elgiamasi su žmogiškąja atodaira jų asmeniui, gyvybei ir pajėgoms, ir kad jų darbas nebūtų laikomas paprasta preke, neturinčia sąryšio su jų materialiniais ir moraliniais interesais. Iš kitos pusės jis primena darbininkams, kad, dirbdami darbą, jie taip pat eina socialinę pareigą, kuri negali būti reguliuojama viena tik jų nuožiūra, ir kad jų santykiai su darbdaviais turi būti palenkti doriniams principams, bet ne vieniems tik materialiniams išskaičiavimams.

Socialinis katolicizmas atgaivina, sustiprina ir patobulina geriausias socialines Katalikų Bažnyčios tradicijas, kurios iš esmės harmonizuoja su visais racionalaus socialinio auklėjimo

principais. Bažnyčia stengėsi ir stengiasi pagerinti socialinius papročius ir pakelti socialinę dorovę; ji rechristianizuoja darbo pasaulį, grąžindama religiją ir dorą į darbininkų ir darbdavių tarpą ir santykius; ji sugestionuoja darbo ir darbininko pagarbą ir skelbia palaimą darbui, kuris yra visuotinė žmonių pareiga; ji stiprina moraliai gamybines žmonių pajėgas ir kovoja su palinkimais į prabangą; ji kelia aikštėn pagrindinį visų socialinių klasių ir luomų solidarumą, bet sykiu saugoja nuo ekspluatacijos darbininkus, skatindama juos organizuotis profesiniu būdu ir paskui dėtis į platesnes korporatyvines organizacijas; ji gina išnaudojamus ir skriaudžiamus ir rūpinasi bendra visų visuomenės sluoksnių gerove, reikalaudama darbininkams teisingo atlyginimo, pritaikyto individualinei ir šeimyninei jų padėčiai, ir propaguoja reikalą išplėsti nuosavybę į plačiąsias liaudies mases; ji visiems lygiai pripažįsta teisę gyventi, dirbti ir verstis savo darbo išdavomis.

Neturėdama ekonominės socialinės doktrinos tikra šito žodžio prasme, Katalikų Bažnyčia nesmerkia jokios ekonominės socialinės evoliucijos; ji tik smerkia neteisybę ir žiaurią prievartą ir skelbia meilės ir teisingumo reikalą ekonominiams socialiniams santykiams; o jei kuri faktina ekonominė socialinė santvarka nusideda šitiems evangeliškiems įsakymams, Bažnyčia, negriaudama jos ir nepropaguodama kitos, šaukia žmones prie teisybės ir meilės ir jų doriniu auklėjimu stengiasi atitaisyti socialinę netvarką. Tokiu būdu *Bažnyčia yra socialinio nuraminimo bei taikos, solidarumo, pusiausvyros ir dorovės organizavimo ekonominiuose socialiniuose santykiuose galingas veiksnys, nors jos įtaka pasilieka labiausiai žmonių auklėjimo srityje.*

Auklėjamoji Bažnyčios reikšmė įgauna ypatingos svarbos mūsų permanentinių krizių laikais, kai autoritetingas balsas, suderintas su visais racionaliniais socialinio auklėjimo reikalavimais ir tartas milioninėms masėms, gali būti lemiamasis orientacijos ir apsisprendimo akstinas socialinį klausimą sprendžiant. Todėl vis dažniau pasitikėjimo žvilgiai atsigręžia, krizių sūkuryje, į religijos pusę ir laukia iš ten išganymo. „Žmonija, sako, pavyzdžiui, vienas rusų publicistas, visados gali žlugti. Ir ji gali žlugti įvairiuose keliuose: komunizme, fašizme ar buržuaziniame sukrikime. Bet išsigelbėti jinai tegali vien krikščionybėje"*). Deja, šita tiesa nevisiems net religijos žmonėms yra pakankamai paaiškėjusi.

c. — *Jei religija yra, galima sakyti, stipriausias socialinio auklėjimo veiksnys plačiosiose masėse, tai jai taip pat priklauso žymiausia rolė karitatyviniame žmonių auklėjime socialinės pa-*

*) G. Fedotov, Socialnyj vopros i svoboda. Sovremennyja Zapiski, XLVII kn. 438 p.

galbos reikalams. Religija, ir ypač krikščioniškoji, itin iškalbingai skelbia reikalą paremti socialinius santykius tiek meilės tiek teisingumo principais. Jos supratimu, meilė atbaigia ir tobulina teisingumą, būdama sykiu juoju pagrįsta. Teisingumas socialiniuose santykiuose yra tam tikras minimumas, be kurio negalima kalbėti ir apie meilę; bet jam esant, tik meilė gali šituos santykius dar patobulinti. Iš kitos pusės, nesant teisingumo pačioje socialinėje santvarkoje, tik meilė gali atpildyti šitą netobulumą ir gelbėti žmones iš paskutinio skurdo ir moralinio sukrikimo. *Socialinė pagalba, ir pirmoje vietoje privatinė labdarybė, ir yra tasai visai neišvengiamas paliatyvas, kuris, kad ir nereformuoja pačios santvarkos, vis delto daugelyje atvejų padaro žmonėms gyvenimą pakenčiamą arba bent nepavojingą moraliniu atžvilgiu.*

Ekonominė socialinė santvarka mūsų laikais toli gražu neapsaugoja visų visuomenės narių nuo skurdo. Taip pat sunku spręsti, ar ateis kada nors laikas, kai pati santvarka taip sugebės visus aprūpinti materialinėmis gėrybėmis, kad nebūtų visuomenėje vargšų neturtėlių, reikalaujančių svetimos pagalbos. Tokią pagalbą pašaukta yra tiekti visų pirma valstybė, bet, kai ji to padaryti negali, nesugeba ar nenori, susidaro labiau pasiturintiems žmonėms pareiga ateiti su pagalba savo skurstančiam artimui. Ši labdarybinė pareiga, galima sakyti, yra visuotinė, bet ji auga sulig tuo, kaip didėja žmogaus turtas arba jo galingumas visuomenėje.

Pirmas labdarybinio išsiauklėjimo reikalas yra supratimas labdarybinės pareigos ir to, kaip privalu racionaliai savo pagalbą tiekti esančiam skurde žmogui. Socialinės pagalbos akcija gali būti vieša ir privatinė, individualinė ir kolektyvinė, organizuota ir neorganizuota. Valstybės ir savivaldybių pareiga tiekti socialinę pagalbą nepaliuosuoja dar atskiro asmens nuo labdarybinės pareigos; taip pat kolektyvinis būdas tiekti socialinę pagalbą nepaliuosuoja atskiro asmens nuo individualinio būdo, pritaikyto konkretiniams atvejams. Žodžiu tariant, *labdarybinis susipratimas turi visų pirma reikštis supratimu tam tikros racionalios linijos socialinės pagalbos tiekime.* Nemažiau yra svarbus tam tikras labdarybinis taktas, kuris padėtų geradariui išvengti tiek įžeidimo šelpiamojo asmens vertės, tiek ir jo sudemoralizavimo.

Gerai suorganizuota socialinės pagalbos akcija turi atitikti tam tikrus bendrus principus, iš kurių svarbiausi bene bus trys sekamieji: pirma, tiesioginė ir vieša valstybės pagalba, kiek galima, turi būti atstojama socialinės apsaugos, higienos ir pažangos institucijomis; antra, vieša socialinė pagalba turi bendradarbiauti su privatine ir šios pastangas remti; trečia, privatinė socialinė pagalba privalo, kiek galima, orientuotis susi-

būrimo ir susiorganizavimo linkme*). Visuomenei ir patiems šelpiamiesiems yra sveikiau, kai tiesioginė labdarybė yra atstojama numatomosios apsaugos organizacijomis, kuriose dalyvauja aktyviai patys šelpiamieji, nes šitokis socialinės pagalbos tiekimas mažiausiai demoralizuoja šelpiamus žmones.

Iš čia jau galima spręsti, kad socialinės pagalbos akcija ir ypač labdarybė reikalauja tam tikro išsiauklėjimo, kuris būtų atremtas ne į sentimentalinį silpnumą ir ne į šaltą pareigos supratimą, bet į tikrą krikščionišką meilę, sykiu jautrią ir išmintingą. *Karitatyvinis žmonių auklėjimas yra ne tik širdies, bet ir išminties auklėjimas. Jis yra sėkmingiausias, kai yra atremtas į religinį auklėjimą, nes religinis auklėjimas visas perdėm yra pagrįstas meilės įsakymu.* Religija apima visą žmogaus būtybę ir palenkia ją meilės įstatymui. Jei vis delto taip dar maža yra meilės žmonių santykiuose, tai kas būtų, jei religinis auklėjimas tiesioginiu ar netiesioginiu būdu būtų nustojęs veikti žmones? — Be religijos pagalbos karitatyvinis žmonių išsiauklėjimas būtų dar mažesnis.

4. Tautinis auklėjimas.

1. *Tautinio auklėjimo supratimas:* a. tautinio auklėjimo sudėtingumas: b. organiškas tautinio auklėjimo sąryšis su tarptautiniu; c. dorinis tautinio auklėjimo pagrindimas. — 2. *Tautiškas auklėjimas, kaipo tautinės lyties realizavimas naujose kartose:* a. tautiškumas, kaipo priešginybė kosmopolitiškumui; b. tautos kalba, literatūra ir menas; c. tautos praetis ir dabartis; d. tautos kultūrinės tradicijos. — 3. *Patriotinis auklėjimas, kaipo sudarymas naujose kartose prideramo nusistatymo į tautybę;* a. gerai suprastas patriotizmas, kaipo pagrindinis tautinio auklėjimo tikslas; b. kova su nacionalizmu auklėjimo priemonėmis; c. krikščioniškoji etika, kaipo stiprus sintezės veiksnys tautybės klausime. — 4. *Nacionalinis auklėjimas kaipo naujųjų kartų ruošimas kultūriniams uždaviniams, kurių išsprendimu tauta patampa nacija:* a. naujų kartų ruošimas aktualiems tautos uždaviniams; b. naujų kartų ruošimas pagrindiniam tautos pašaukimui; c. neišvengiamas perėjimas nuo tautinių prie anttautinių kultūrinių žmonijos uždavinių.

1. a. — Tinkamas tautinis auklėjimas mūsų laikais darosi vis svarbesnis sulig tuo, kaip pasaulinio karo sužadintas ir neteisingų taikos sutarčių maitinamas agresyvus nacionalizmas, zoologinis savo pagrindu ir patologinis savo reiškimusi, vis smarkiau gresia civilizuotam pasauliui visišku subarbarėjimu. Tokiose aplinkybėse suprasti, koks privalo būti tikras tautinis auklėjimas, ir kaip jis privalo būti realizuojamas naujose kartose, yra tiesiog išganymo įsakymas. Reik betgi iš pat pradžios pasakyti, kad tai nėra lengvas dalykas akivaizdoje to sudėtin-

*) Plg. P. F. Armand — Delille, L'Assistance sociale et ses moyens d'action, Felix Alcan Paris, 1922.

gumo ir daugiaprasmiškumo, kuriuo pasižymi tautinio auklėjimo sąvoka.

Paprastai net žmonės nespėja, kiek yra komplikuota tautinio auklėjimo problema. Tautinis auklėjimas, plačiai suprastas, apima daug dalykų, nors ne visi jie vaidina lygią rolę naujųjų kartų ugdyme. Nėra abejonės, kad *tautinio auklėjimo pagrindinis uždavinys yra tautos ugdymas atitinkamu naujų kartų auklėjimu.* Šis uždavinys yra tinkamai išsprendžiamas vien tada, kai naujose kartose yra realizuojama aukščiausiame laipsnyje individualinė tautybės lytis, kai jos yra tinkamai nuteikiamos tautybės atžvilgiu, ir kai jos yra paruošiamos visiems tautos uždaviniams spręsti ir vykdyti. Jei tautinis auklėjimas apima visą nusakytų ugdomųjų pareigų plotą, tai tautišku auklėjimu galima specialiai vadinti individualinės tautinės lyties realizavimą naujosiose kartose, patriotiniu auklėjimu — naujųjų kartų nuteikimą tautybės atžvilgiu ir nacionaliniu auklėjimu — naujų kartų paruošimą tautos uždaviniams, kurių išsprendimu tauta tampa nacija.

Kai kas yra linkęs vadinti tautinį auklėjimą patriotiniu auklėjimu, bet, kaip matome, šis pavadinimas iš tikrųjų tautinį auklėjimą susiaurina nepateisinamu būdu, nes *tautinis auklėjimas yra tautos ugdymas įkūnijant naujose kartose individualines tautines lytis, sudarant jose patriotišką nusistatymą savo tautybės atžvilgiu ir paruošiant jas aktualiems tautos uždaviniams ir jos pašaukimo realizavimui kultūringų tautų šeimoje.*

b. — Kaip individualinis auklėjimas turi būti nuolatos koriguojamas ir papildomas visuomeniniu auklėjimu, taip lygiai tautinis auklėjimas nuolatos koriguotinas ir papildytinas tarptautiniu auklėjimu. *„Tikras tautinis auklėjimas,* sako Förster is, *tegali klestėti vien tampriausiame sąryšyje su tarptautiniu auklėjimu ir atvirkščiai“* (Politische Ethik und politische Pädagogik, 477 p.).

Tarptautinis auklėjimas ruošia naujas kartas harmoningam tautų sugyvenimui ir vaisingam bendradarbiavimui visos žmonijos naudai. Jei tautinis auklėjimas nebūtų lydimas ir papildomas šitokiu tarptautiniu auklėjimu, naujosios kartos arba visai nebūtų paruoštos tarptautiniam bendravimui, arba, įgavusios netinkamą nusistatymą į kitas tautas, šitą bendravimą ir bendradarbiavimą padarytų negalimą, arba bent žymiai apsunkintą.

Tarptautinio auklėjimo nebuvimas ne tik yra žalingas tautų sugyvenimui, bet ir tai tautai, kuri tepasitenkina vien tautiniu auklėjimu. „Kosmopolitas, sako Förster is, žino viską, bet nesupranta nieko. Taip pat paprastas apribotas nacionalistas niekados neįstengia savo tautos giliausios vertės ir būdo taip aiškiai ir iš pagrindų pagauti, kaip tasai, kas yra su meile atsilyginęs tam, kas svetima, — ir dabar tikrai nusivokia, ką reiškia tėvynė ir tautybė“ (ten pat, 477 p.). Tyrinėjant tautinio ir tarp-

tautinio auklėjimo klausimus, nuolatos yra jaučiamas organingas jų dviejų sąryšis, priklausomumas ir savitarpinis veikimasis. Tik jų dviejų realizavimas deramoje harmonijoje tegali sudaryti reikiamą perspektyvą vertinant tautos ir žmonijos reikalus.

Tik tada gali būti atstatyta, kaip išsireiškia Försteris, „teisinga pusiausvyra tarp ištikimybės savai tautai ir ištikimybės universaliam žmogaus dvasios paskyrimui" (ten pat, 478 p.).

c. — Iš Försterio paskutinio išsireiškimo nesunku pastebėti, kad tiek tautinis, tiek ir tarptautinis auklėjimas remiasi į dorinį pagrindą ir todel abudu esmine savo dalimi įeina į dorinį auklėjimą. Ir iš tikro *tautinis auklėjimas turi savo pagrindiniu uždaviniu nustatyti prideramą žmogaus santykiavimą su savo tauta, tuo tarpu kad tarptautinis auklėjimas nustato žmogaus santykiavimą su kitomis tautomis ir su visa žmonija.* Prideramo santykiavimo nustatymas tarp žmogaus iš vienos pusės ir tokių kolektyvų, kaip tauta arba tautų draugija, iš antros pusės, yra doros dalykas, nors šitas santykiavimas gali turėti, ir paprastai turi, taip pat grynai emocionalinį pagrindą, kuris susidaro anksčiau, kaip bet kuris sąmoningas nusistatymas šituose dalykuose. Bet kaip tik todel, kad žmogaus santykiavimas su savo ir kitomis tautomis gali būti instinktų, emocijų, simpatijų ir antipatijų veikiamas, labai svarbu įnešti į jį dorinį pradą, kuris galėtų jį normuoti pagal aukštesnius racionalinius principus.

Reik net pripažinti, kad *tik tada žmogaus santykiavimas su savo ir kitomis tautomis įgauna tvirtą ir patikimą pagrindą, kai jis yra pagrįstas doriniais principais ir atremtas į išlavintą būdą.* Pavyzdžiui, patriotizmas tik tada yra patikima ir tikrai teigiama pajėga, kai jis nėra emocionalinių motyvų nuolat blaškomas ir mėtomas į kraštutinius nusistatymus kaip tik todel, kad jis yra tapęs moraline dorybe, apšviesta proto argumentais ir sustiprinta valios galia. Žodžiu tariant, *dorinis tautinio auklėjimo pagrindimas ne tik atitinka šito auklėjimo esmę, bet ir griežtai yra privalomas atžvilgiu į tuos tikslus, kurių jis turi siekti.*

Tautinis auklėjimas, kaip galima buvo pastebėti, turi tris pagrindinius uždavinius, būtent: pirma, įkūnyti jaunose kartose individualinę tautinę lytį, antra, sudaryti jose patriotišką nusistatymą į savo tautybę, ir trečia, paruošti jas tautos uždaviniams. Jei žmogus nesijaučia moraliai surištas su tautine savo lytimi, jei jo patriotizmas nėra normuojamas dorinių principų ir jei jis nejaučia dorinės pareigos tarnauti savo tautos uždaviniams, — negali būti kalbos apie tautinį jo susipratimą bei išsiauklėjimą.

2. a. — Tautinis auklėjimas, kaip žinome, visų pirma turi būti tautiškas auklėjimas ta prasme, kad jis turi suteikti naujoms kartoms tobuliausiam laipsnyje tą tautinę lytį, kuri iš-

skiriamai charakterizuoja savo tautą, palyginant su visomis kitomis tautomis. Jei galime įsivaizduoti tautą be teritorijos, be valstybės ir net be savo kalbos, tai vis delto negali būti tautos be šiokios ar tokios, pilnesnės ar siauresnės, sutelktinės individualybės, kuri išskiriamai ją charakterizuotų palyginant su kitomis tautomis. Tautos individualybė turi labiausiai formalinį pobūdį ir glūdi visų pirma tame, kokiomis individualinėmis lytimis reiškiasi tautos kolektyvas. Normaliai tauta jungia savyje ir tam tikrą teritoriją, kuri su visomis savo fizinėmis, antropogeografinėmis ir kultūrinėmis ypatybėmis sudaro tėvynę, ir tam tikrą politinę piliečių organizaciją, kuri sudaro atskirą nepriklausomą valstybę, ir tam tikrą sutelktinę individualybę, kuri paprastai apima ne tik atskirą kalbą, bet ir etnines temperamento ypatybes, savotišką istorinį likimą, kultūrines tradicijas ir kitas charakteringas kokybes.*)

„Nacija, sako Gessenas, yra ... savotiškas tautos gyvenimo stilius, forma, kurią s a v a i m e įgauna tautos kūryba, pakreipta į bendrai žmogiškų kultūrinių uždavinių sprendimą... Ne materialinis tautos buvimo „kas", bet formalinis, „kaip" sudaro tautinį jos būdą. Todel taip beprasmiška imti naciją tikslu asmens ir tautos kūrybai. ...Nacija yra ne rūpesčio padaras, bet savaimingas vaisius pastangų, pakreiptų į anttautinių tikslų atsiekimą" (Osnovy pedagogiki, 334 p.). Tai, ką čia Gessenas vadina nacijos vardu, yra tauta aukštesniame savo kultūrinio išsivystymo laipsnyje, būtent, tauta, išėjusi iš savo pirmykščio užsiskleidimo stovio ir atsiekusi garbingą kultūrinę padėtį kultūringų tautų draugijoje.

Taigi *tautiškumas reiškiasi kultūrinės kūrybos stiliuje, arba lytyje. Jis sudaro formalinę kultūros pusę, bet ne šitos kultūros turinį. Šituo atžvilgiu jis yra priešginybė kosmopolitizmui, kuriam rūpi visų pirma ir net išskiriamai kultūros turinys.* Jei yra beprasmiška statyti tikslu kultūros lytį, tai yra nerealu ir netikslinga tesirūpinti vien kultūros turiniu, nes žmonijos istorijoje nesti kultūros be šiokios ar tokios lyties. Maža to: žmonijos istorija mus pamoko, kad vertingiausias kultūrinis turinys visados buvo ir yra suristas su ryškiausia tautine lytimi. Tautinė lytis universaliam kultūros turiniui ne tik yra visai neišvengiama, bet ir būtina priemonė. *Individualinė tautinė lytis tuo ir yra tikrai vertinga, kad ji yra būtiname funkcionaliniame sąryšyje su universaliu kultūros turiniu.* Žmonija, kaipo tokia, neturi savo reiškimuisi individualinės lyties; čia jai patarnauja tautinės lytys, kurios tuo pačiu įgauna tam tikrą pras-

*) Plačiau žiūr. mano straipsnį „Pirmosios atžalos": Tautybės esmė ir Istorinio lietuvių tautos likimo ypatybės, 1921 m. Romuvos 1 nr. ir atskirą brošiūrą: „Tautybė, patriotizmas ir lietuvių tautos pašaukimas", Kaunas, 1928.

mę visuotinės reikšmės. Jų kosmopolitiškas paneigimas galų gale atsigręžia prieš patį kosmopolitizmą, linkusį vertinti vien bendrai žmogiškąjį kultūros turinį.

Fichtė pirmas įžvelgė tautinio lavinimo problemą formaliniame tautos santykiavime su ateinančia jai iš šalies kultūra. Šiuo klausimu Gessenas, visai teisingai eidamas Fichtės nurodyta linkme, gina individualinį tautos savabūdiškumą: „Kaip dorinio auklėjimo uždavinys yra apsaugoti atskiro asmens savabūdiškumą ir laisvę, betarpiškumą ir pilnatvę išviršinės kultūros pasisavinime, taip lygiai ir tautos lavinimo uždavinys yra neleisti, kad ateinančios iš šalies kultūros spaudimas persvertų kūrybinių jos pastangų laisvą savabūdiškumą ir suardytų išvidinę jos pilnatvę“ (O. c., 327 p.). Tautiškas auklėjimas, įeinąs atskira dalimi į plačiai suprantamą tautinį auklėjimą ir turi savo specialiu uždaviniu apsaugoti tautos savabūdiškumą ir išvidinę laisvę neišvengiamajame svetimų kultūrinių laimėjimų pasisavinime. Försteris net paaiškina, kaip tautiniu auklėjimu šitas tautos apsisaugojimas yra pasiekiamas: „Tautinis auklėjimas, sako jisai, mums yra reikalingas be abejo ta prasme, kad atskiras žmogus privalo įsišaknyti pagrindiniame naturaliai duotame ir istoriškai išsivysčiusiame savo tautos būde, kuo tiktai taip pat jo nuosava būtybė pasiekia pilno pasireiškimo. Tiktai ten, kur duotasis tautinis savotiškumas sumaniai yra saugojamas, apvaisinantieji svetimi pradai gali būti asimiliuojami be pavojaus savo tautos gyvenimui. Toks tautinės individualybės realizavimas atskiro žmogaus viduje pasiekiamas ne tiesioginiu ir tendencingu veikimu, bet tik su pagalba gilaus susigyvenimo su klasiškais savo tautos sielos kūriniais.“ (O. c., 484 p.).

Su kokiais gi tautos sielos kūriniais susigyvenimas laiduoja geriausią tautinės individualybės įkūnymą naujose kartose?

b. — Negali būti abejonės, kad *tautos kalba yra ryškiausias tautos dvasios kūrinys, kuris geriausiai charakterizuoja tautos individualybę.* Kaip buvo jau užsiminta, tauta gali neturėti atskiros savo kalbos, del to ji dar nenustoja buvusi tauta su tam tikra individualybe; bet, šiaip ar taip, kalba yra brangiausias tautinės individualybės turtas.

Kalba yra sutartųjų ženklų sistema, su kurios pagalba yra reiškiama žmogaus mintis. Tuo minties reiškimo būdas turi svarbos ir pačiai žmogaus mąstysenai. Kalba, kitaip tariant, grįžtamuoju būdu tampa mąstymo įrankiu. Ji todel, vieną kartą susidariusi, nuteikia atitinkamai vėlesnes kartas į tam tikrą mąstymo būdą, savą tik vienos tautos žmonėms. Aišku po to, kokios didelės reikšmės tautiškam auklėjimui turi įsigyvenimas į savo kalbos dvasią, jos tobulas pasisavinimas ir įgudimas jąja tiksliai ir gražiai reikštis. *Su gimtąja kalba žmogus pramoksta tautiškai reikštis pagal savo tautos individualumą.* Be to, ir tai labai svarbu, per kalbą žmogus sutampa su ta nenutrūkstama

kartų eile, kuri sudaro tautą praeityje, dabartyje ir ateityje. Kalba labai realiu būdu riša gyvenančias įvairiais laikais ir įvairiose vietose kartas ir padaro jas dalyviais viename bendrame kultūrinės kūrybos vyksme. „Kalba, sako prof. Dévaud, yra tarpasmeninio išsiskėtimo (diffusion interpersonnelle) įrankis ne tik tarp individo ir jo aplinkumos, bet ir tarp šito individo ir ištisos jo bočių eilės su elitu tųjų, kurie mąstė, mylėjo, verkė šita kalba" (A propos de la Mation Wettstein. — Réflexions sur l'Education patriotique 28 p.).

Kalbos gyvas organizmas yra tautinės kultūros saugotojas ir tarpininkas jai einant iš kartos į kartą. „Gimtoji kalba, sako Gessenas, kurioje susikristalizavo tautos kultūrinės kūrybos atsiekimai, viltys ir lūkesčiai ir kuri pasisavinama be mokymosi pastangų visai naturaliai, taip sakant, su motinos pienu, yra tasai naturalus mediumas, kuriam tarpininkaujant ir pati kultūra pasisavinama ne kaipo įsigyjama mokymosi pastangomis, bet kaipo prigimtoji" (O. c., 335 p.).

Žinoma, kalbos tarpininkavimas perteikiant tautinę kultūrą iš kartos į kartą įvyksta labai primityviame laipsnyje, jei jis neišeina iš šeimos ir jos tradicijų ribų. *Kalba įgauna tikrai didelę kultūrinę rolę, kai su ja yra jungiamas tautosakos ir literatūros mokslas*. Tik sąryšyje su tautosaka ir literatūra žmonių mąstysena ir pasaulėžvalga įgauna tą savotišką pobūdį, kuris charakterizuoja tautinę individualybę. Žodinis menas gali būti tautiškas keleriopu atžvilgiu, būtent: ir tuo, kad jis yra reiškiamas tautine kalba; ir tuo, kad jam yra imami tautiniai motyvai; ir, pagaliau, tuo, kad šitie motyvai traktuojami tautišku, t. y. visai savotišku, būdu. Nestebėtina todel, kad žodinis menas, besireiškiąs tautosakoje ir literatūroje, turi didžiausios reikšmės realizuojant tautinės individualybės lytį naujose kartose.

Kitos dailiojo meno rūšys, kaip architektūra, liaudies menas, skulptūra, lipdyba, tapyba ir t. t., turi taip pat nepaskutiausią rolę tame uždavinyje, nes menas kaip tik yra sugestyvus formaliniu savo momentu ir todel įteigia visai sąmoningai tautišką stilių naujoms kartoms. Čia, tiesa, nėra to stipriausio tautiškumo veiksnio, kuriuo yra gimtasis tautos žodis, bet vis delto bet kuris tautiškas menas yra vienas iš stipriausių tautiško auklėjimo priemonių, kadangi jame tautinė lytis reiškiasi konkretiniais pavidalais.

c. — Tautiškam auklėjimui turi toliau didelės reikšmės savo tautos praeities ir dabarties pažinimas. Nieks negali įsigyti tautinio susipratimo ir sąmoningo nusistatymo, nesusipažinęs su savo krašto ir tautos istorija, neįsigilinęs į tautinės kultūros susidarymą ir išsivystymą, nenusimanąs apie savo tautos, krašto ir valstybės padėtį geografiniu, ekonominiu, politiniu ir šiaip jau visuomeniniu atžvilgiu. Tautos sūnus, tėvynės gyventojas ir valstybės pilietis harmoningai susigyvena viename as-

menyje tik tada, kai tautos, krašto ir valstybės pažinimas padeda sąmoningai susiprasti ir racionaliai nusistatyti visais tautinio gyvenimo klausimais.

Toks *patrioto nusistatymas visais tautinio gyvenimo klausimais yra tautiškos individualybės apraiška, kuri skiria vienos tautos žmones nuo kitų tautų žmonių, kaipo individualinė jų žymė.* Nestebėtina, jei šitokį patrioto nusistatymą charakterizuoja ypatinga predilekcija savo tautos, krašto ir valstybės reikalams. Tai yra visai naturalu, nes yra surišta su pačia dalyko esme. Čia tik yra labai svarbus ir net griežtai privalomas teisingas savo tautinės praeities ir dabarties įvertinimas bei sprendimas. Patriotizmas ne tik nereikalauja apakimo akivaizdoje savo tautos reikalų, bet dar įsako matyti visą tiesą, liečiančią savo tautos praeitį ir dabartį. *Bet kuris tautinės istorijos ar dabartinės tautinės padėties suklastavimas negali būti suderintas su tikro patriotizmo reikalavimais.*

„Vienas labai svarbus tautinio auklėjimo uždavinys, sako Försteris, glūdi sugebėjime sujungti istorijos moksle savo tautos meilę su griežtu tiesumu. Tai yra reikalinga visų pirma iš atžvilgio į tautinį auklėjimą, nes šis reiškia ne tik tautinių jausmų ž a d i n i m ą, bet ir dar daugiau — šitų jausmų s u d e r i n i m ą su dorinės sąmonės visuma... Tikras vyriškumas privalo taip pat vesti prie drąsaus savo tautos pažinimo ir pakaltinimo... Kiekviena patriotiško istorijos suklastavimo rūšis sužaloja vyriškąjį charakterio pradą, — tiesumo ir nesutepto taurumo pradą, nes pataikavimas savo neblaivumui perveria palaipsniui visą sielos gyvenimą“ (O. c. 479—480 p.). Savaime aišku, kad nesugebėjimas blaiviai žiūrėti į tautos gyvenimą neleidžia matyti tikrų tautos uždavinių ir anksčiau ar vėliau baudžia tą tautą, vardan kurios buvo išsižadėta tiesumo ir teisingumo.

d. — Vienas iš reikšmingiausių tautiško gyvenimo faktų yra nenutrūkstamų kultūrinių tautos tradicijų žengimas iš kartos į kartą ir augimas tokiu būdu kultūrinio paveldėjimo, kuris su kiekviena karta vis labiau turtėja ir įvairuoja. Toks kultūrinio tautos paveldėjimo žengimas per tautos kartas įgalina ilgą kartų eilę pažangiai dirbti bendriems tautiniams uždaviniams ir visų pirma tautinio pašaukimo realizavimui tautos gyvenime. *Kultūrinės tradicijos drauge su geografinėmis krašto ypatybėmis, etninėmis tautos savybėmis, istorijos vyksmo savotiškumu apsprendžia tautos kultūrinį tipą, kurs pagal savo prigimtį yra pašauktas realizuoti žmonijos gyvenime atitinkamą uždavinį, turintį visuotinės reikšmės.*

Iš čia jau matyti, kokios didelės reikšmės turi tautos kultūrinės tradicijos tautinei individualybei ir kaip svarbu yra jos įgyvendinti naujose kartose, kad šios pilnai įkūnytų savyje tautinės individualybės lytį ir įstengtų atsiliepti į gyvastin-

gus tautos uždavinius. Branginimas ir ugdymas kultūrinių tautos tradicijų anaiptol nereiškia sustingusio konservatizmo, kuris stabdo gyvesnę tautos pažangą prie naujų kultūrinių laimėjimų. Kultūrinių tradicijų branginimas yra būtina sąlyga kiekvienai racionaliai kultūrinei pažangai, nes tik ta pažanga yra tikrai patvari, kuri nuosekliai sintetizuoja praeities laimėtus kultūrinius turtus su dabarties laimėjimais. Istorija pakankamai iškalbingai įrodo, kad *tik ta pažanga tegali pateisinti save, kuri ėjo iš praeities į ateitį per dabartį organingos priklausomybės keliu.*

„Gyvenimas, nuolatai iš naujo prasidedąs kartų eigoje, sako Dévaud, palaiko betgi pagrindinę vienybę. Dabartis, jei ir nėra praeitis ir jos nekartoja, yra vis delto praeities sąlygojama; ji remiasi praeitimi, kad šią pratęstų... Dabarties karta nusivokia pati ir įgauna savo uždavinio supratimą vien tada, kai ji studijuoja ir pasisavina savo rasės ir nacijos praeitį. Dabartinės gadynės prasmė tegali išeiti aikštėn vien praėjusių amžių pažinime. Auklėjimo misija yra kaip tik padaryti einančią kartą sąmoningą savo pašaukimo atžvilgiu ir jai parodyti praeityje dabarties pareigas ir realizuotinus ateityje uždavinius“ (O. c. 10—11 p.). Tasai paslaptingas sąryšis, kuris jungia mus pagarbos ir meilės ryšiais su mūsų bočiais, psichologiškai pagrindžia kultūrines mūsų tradicijas, pašauktas vaidinti tvirto tautinės kūrybos pagrindo rolę.

3. a. — Jei tautiškas auklėjimas, apie kurį iki šiolei kalbėta, turi savo uždaviniu realizuoti naujose kartose individualinę tautybės lytį, tai patriotinis auklėjimas turi sudaryti jose prideramą nusistatymą į savo tautą ir jos reikalus. Patriotinis auklėjimas yra centrinė tautinio auklėjimo dalis ir todėl jam privalu skirti ypatingas dėmesys, kalbant apie tautinio auklėjimo dalykus.

Pagrindinis nusiteikimas, kuris yra patriotinio auklėjimo siekiamas, kaipo šio svarbiausias tikslas, yra, savaime aišku, patriotizmas. Nuo patriotizmo supratimo, kokį susidaro pats auklėtojas ir kokį tuo pačiu sugestionuoja naujoms kartoms, pareina grindžiamoji viso tautinio auklėjimo linkmė. Kas tad yra patriotizmas ir kaip reik jis ugdyti žmonėse*)?

Patriotizmas neabejojamai yra savo tautos meilė. Bet mylėti savo tautą galima tinkamai ir netinkamai. Galima mylėti savo tautą už tai, kad ji yra didelė, galinga ir turtinga, bet galima jinai mylėti tiktai už tai, kad ji yra sava. Gerai suprastas patriotizmas reikalauja mylėti savo tautą visų pirma todėl, kad jinai yra sava ir tuo pačiu nieku kitu nepakeičiama. Panašiai vaikas myli savo motiną visų pirma todėl, kad jinai

*) Plačiau apie patriotizmą ž. mano straipsnį: „Tikras patriotizmas ir jo reiškimosi lytys“, Logos 1925 m. 2 nr.

yra jojo motina, sava, individualiai nepakeičiama. *Šitokis individualinis tautos nepakeičiamumas ir yra priežastis to, kad tikras patriotizmas yra visų pirma tautinės individualybės meilė.* Tautinė individualybė mylima ne dėl kažkokių ypatingų vertybių, bet dėl jos pačios, kaipo tokios. Žodžiu tariant, patriotizmo pagrinde nėra jokio savanaudiškumo jausmo; tai yra jausmas, nesuinteresuotas jokiais materialiniais sumetimais, — jausmas, kuris, priešingai, dažnai reikalauja didelių materialinių ir moralinių aukų.

Užtat gerai suprasta meilė negali abejingai susiderinti su mylimo objekto netobulumu. Tikra meilė verčia pageidauti mylimam objektui gerai suprastos didybės. Todėl ir patriotizmas verčia mus pageidauti gerai suprastos didybės savo tautai. Ši patriotizmo intencija yra labai opi ir pavojinga ta prasme, kad, nukreipus didybės pageidavimą netinkama linkme, patriotizmas labai lengvai gali virsti savo priešginybe. *Racionalu ir teisinga yra pageidauti savo tautai materialinės didybės tik objektyvinio teisingumo ribose, tuo tarpu kad ne tik yra leista, bet ir privaloma pageidauti savo tautai maximum dvasinės didybės, kuri, kaipo tokia, negali sueiti į konfliktą su kitų tautų teisėmis.* Paprastai vadinamųjų patriotų rūpinamasi visų pirma maksimaline materialine didybe ir pamirštama apie prievolę rūpintis dvasine tautos didybe.

Dvasinė tautos didybė pareina nuo to, kokio moralinio, intelektualinio ir estetinio turinio yra pripildoma individualinė tautybės lytis. *Tautinė lytis tėra vien formalinė priemonė visuotiniam žmogiškosios dvasios turiniui reikštis. Tikras patriotizmas ir ragina realizuoti visai individualinėje tautybės lytyje visuotinį turinį, nes tautinė lytis negali būti imama, kaipo tokia, žmogaus gyvenimo tikslu.* Paprastai tautybės lytis yra branginama, kaipo tikslas, ir sykiu yra pamirštama, kad jinai įgauna tikros vertės tik sąryšyje su tuo turiniu, kuris joje yra realizuojamas.

Suvedant krūvon tris nusakytąsias gerai suprasto patriotizmo žymes, gaunama, kad *patriotizmas yra tautinės savo individualybės meilė, pagrįsta pageidavimu savo tautai dvasinės didybės, kylančios iš visuotinio žmogaus dvasios turinio ir reiškiančios save individualinėms tautybės lytimis.* Jei šitaip suprastas patriotizmas visados turi savyje emocionalinį pagrindą žmonių jausmuose, tai šis faktas visai nekliudo jam būti moralinė dorybė. Maža to: *tik patriotizmas, sąmoningai pakeltas į moralinių dorybių laipsnį, yra tikrai vertingas ir pilnai patikimas tautos ramstis.* Toks patriotizmas ir yra tikras patriotinio auklėjimo tikslas. Realizuotas masėse, jis tampa tiek patiems patriotams tiek ir patriotiškai mylimai tautai tobulėjimo ir kultūrinės pažangos veiksniu. Jis yra tobulinimosi akstinas patriotui todel, kad pageidavimas savo tautai

dvasinės didybės uždeda jam prievolę stengtis realizuoti atitinkamą didybę savo gyvenime bei veikime. Jis yra kultūrinės pažangos veiksnys visai tautai todel, kad stengimasis suderinti individualinę tautybės lytį su universaliniu turiniu yra ne kas kita, kaip pastangos atpalaiduoti tautą nuo bet kurio dvasinio ribotumo, nuo bet kurio dorinio netobulumo.

Be to, *gerai suprastas patriotizmas liepia gerbti bet kurią tautybę ir mylėti kiekvieną kitą tautą, kaip savąją.* Šis paradoksalus iš pirmo pažvelgimo įsakymas tampa visai naturalus, kai tautybės yra laikomos principialiai lygiomis vienos rūšies individualybėmis, ir kai moralinis visų šitų individualybių traktavimas ne tik gali, bet ir privalo būti lygus. Lygiai mylėti svetimą tautą, kaip savąją, ir reiškia, kaip teisingai buvo kadaise išaiškinęs Solovjovas, lygiai moraliai, bet ne psichologiškai ar emocionaliai, jjedvi traktuoti. Taip suprastas patriotizmas yra galingas tarptautinio taikingumo ir solidarumo veiksnys, nors jis iš kitos pusės nekliudo visomis leistomis priemonėmis ginti savo tautą nuo svetimos neteisingos agresijos.

Pagaliau, gerai suprastas patriotizmas yra labai sėkminga priemonė derinti asmens ir visos žmonijos gyvenimą per tautos tarpininkavimą. Mylėdamas ne tik individualinę savo tautybės lytį, bet ir giliai vertindamas visuotinį tautinės civilizacijos turinį, tikras patriotas negali nevertinti ir visuotinių žmogaus dvasios savybių ir tuo pačiu — visos žmonijos, kaipo tokios. Realizuodamas individualinėse tautybės lytyse visuotinį kultūros turinį, tikras patriotas dirba visos žmonijos naudai, o naudodamasis tautų bendradarbiavimo vaisiais, naudojasi pats žmonijos turtais.

Patriotizmas paprastai visai savaime gimsta ir išsivysto žmonių sielose tose šeimyninio ir visuomeninio gyvenimo aplinkybėse, kuriose tenka gyventi naujosioms kartoms. *Mokyklos ir visuomenės auklėtojai turi uždavinį racionaliai pateisinti patriotinį jausmą, jį apvalyti, praplėsti ir, jį sustiprintą sąmoningu valios nusistatymu, pakelti į dorybių laipsnį.* Pagrindą patriotiškam susipratimui sudaro jau tautiškas auklėjimas, kuris įgalina naujas kartas būti tautos išraiška; vienodai su tauta jausti, mąstyti ir stengtis; sykiu su tauta džiaugtis ir liūdėti, žodžiu tariant, jos gyvenimu gyventi, su ja sudaryti vienybę. Bet šalia šito patriotiško susipratimo, reik dar, kad naujos kartos tiksliai nusimanytų apie patriotizmo dorybės tikrą prasmę ir reikšmę. Maža to, *šalia šito pozityvinio skatinimo patriotizmo dorybės, privalu padėti visas reikiamas pastangas negatyviniam atgrasymui nuo tos patriotizmo karikatūros, kurią sudaro jo iškraipymas nacionalizme.* Naujosios kartos turi visai sąmoningai vengti šito didžiausio pavojaus tiek tautiniam tiek tarptautiniam gyvenimui. Tikro patrioto prigimtyje glūdi

atsakomybės jausmas atžvilgiu į savo tautą, ir todėl jis privalo būti visai sąmoningas tautinio savo nusistatymo dalykuose.

b. — *Nacionalizmas yra neprotinga savo tautos meilė, iškelianti tautybę aukščiau už dorą ir teisę ir daranti iš jos žmogiškojo veikimo tikslą.* Traktavimas savo tautos, kaip absoliutinio tikslo, bet ne kaip priemonės nelygstamiems žmogaus tikslams atsiekti, yra pagrindinė nacionalizmo klaida ir sykiu nusižengimas. Šitaip suprantamas nacionalizmas jau senovėje rado savo esminiam dėsniui žinomą formulą: Salus populi suprema lex esto, kuri iškelia tautos gerovę į vyriausią įstatymą. Nuo anų laikų beveik visos kalbos yra įgijusios panašių posakių, kurie, jei ir skiriasi kiek savo išraiška, tai savo turiniu skelbia tą patį tautos absoliutizmą. Pavyzdžiui, vokiečiai kartoja Bismarko žodžius: „Ten, kur eina į sąskaitą vokiškas interesas, aš nepripažįstu teisės"; anglosaksai tą pat pasako žodžiais: „teisybė ar neteisybė, bet vis dėlto tai mano kraštas"; ir šiaip jau visų kraštų nacionalistai skelbia savo tautą, savo tėvynę esant pasaulyje „aukščiau už viską". Tiesa, nevisados nacionalizmas teorijoje prisipažįsta prie šitos savo esmės, bet praktiškai jis visados pasireiškia už tautos absoliutizmą.

Šitas *absoliutizmas suteikia nacionalizmui religinį pobūdį tam tikros idoliatrijos prasme, ir todėl neišvengiamai sueina į konfliktą su universaline krikščionybės religija.* Tai įvyksta iš syk del kelių priežasčių. Pirma, nacionalizmas stato individualinę tautos lytį aukščiau už gyvenimo turinį ir tuo pačiu paneigia dorinio įstatymo pirmenybę gyvenime. Antra, darydamas iš tautybės gyvenimo tikslą, nacionalizmas iškraipo tikrą religijos rolę žmogaus gyvenime, būtent: rodyti ir vesti žmogų į antgamtinį vyriausiąjį tikslą. Trečia, nacionalizmas dievina tautą, panašiai, kaip doktrinalinis liberalizmas dievina individą, ar doktrinalinis demokratizmas — liaudį. Universalinė religija su jokia panašia dievinimo rūšimi suderinta būti negali.

Universalinės religijos supratimu, net Bažnyčia negali būti laikoma žmogaus gyvenimo tikslu, nes jinai tėra vien priemonė dvasiniam žmogaus tikslui atsiekti. Dar mažiau ji gali matyti gyvenimo tikslą tautybėje, kuri, palyginta su Bažnyčia, yra net mažiau reikšminga priemonė žmogaus tikslams siekti. Suprantama iš čia, kodėl tarp universalinės krikščionių religijos ir nacionalizmo vis smarkyn eina konfliktas ir kova už teisingą kultūrinių ir religinių vertybių koordinaciją žmonijos gyvenime. *Universalinė religija ne tik negali sutarti su nacionalizmo ideologija, bet taip pat negali abejingai žiūrėti į nacionalizmo apraiškas žmonių gyvenime.*

Visų pirma, nacionalizmas pasireiškia neapykanta bet kurios pasaulėžiūros, nesuderinamos su nacionalistiška ideologija;

eksliuzitivistiškas iš savo prigimties, jis nėra tolerantiškas, taikingas ir sutariamas. Statydamas tautos interesus aukščiau už viską, jis faktinai įpuola į politinį materializmą, kuris yra nepaliaujamų tarptautinių konfliktų šaltinis. Nacionalizme turi savo šaknis imperializmas ir tuo pačiu visi karai, kurie kyla iš imperialistiškų sumetimų. Paneigęs etikos privalomumą tautinėje politikoje, nacionalizmas yra politinio banditizmo veiksnys tiek užsienio tiek vidaus politikoje. Būtent, tarptautiniuose santykiuose nacionalizmas yra nesantaikos, antagonizmo ir agresijos veiksnys. Vidaus santykiuose jis yra neapykantos, tautinio maksimalizmo ir partyvinės diktatūros rėmėjas. Tepripažindamas vieną tik nacionalistišką pasaulėžiūrą ir skelbdamas kitų įsitikinimų žmonėms žūtbūtinę kovą, jis yra stipriausias tautinės nesantaikos palaikytojas, nors labai balsiai ir iškalbingai skelbia tautos vienybę ir solidarumo reikalą: reikalaudamas sau beapeliacinio pritarimo, jis padaro nebegalimą piliečių taikingą susitarimą. *Žodžiu tariant, nacionalizmas yra stipriausias neapykantos, antagonizmo, prievartos, susiskaldymo, nesantaikos, kovos ir karo ramstis ir tuo pačiu yra vienas iš didžiausių pavojų kultūringam pasauliui.*

Pagaliau, nacionalizmas yra kultūrinės destrukcijos veiksnys ir, kaipo toks, stumia į kultūrinį dekadansą tautą, vardan kurios jis yra pasišovęs viską paaukoti, nebent išskyrus savo vienminčių grupę, kurią jis yra linkęs identifikuoti su visa tauta. *Statydamas tautinę gyvenimo lytį aukščiau už universalinį gyvenimo turinį, nacionalizmas pagal šitą savo ypatybę yra visuotinių kultūrinių vertybių alintojas tautos gyvenime.* Tuo jis užima kraštutinę poziciją prieš kosmopolitizmą, kuris yra abejingas individualinėms tautų lytims ir tevertina vien universalines žmogaus dvasios vertybes, pamiršdamas, kad šios vertybės tegali rasti pilną savo išraišką vien tautinėse lytyse. *Jei todėl kosmopolitizmas yra gyvenime nerealus, tai nacionalizmas yra iš vidaus bergždžias: jis pasilieka ant tautinio gyvenimo paviršiaus ir nesiekia bendrai žmogiškų šito gyvenimo gelmių.* Įsižiūrėjęs į formalinę tautybės pusę, jis plečia aplink save dvasinį sustingimą, konservatyvinį subergždėjimą ir palinkimą į reakciją.

Keistas dalykas, nacionalizmas, kilęs iš tautinio absoliutizmo, galų gale dvasiniame savo subergždėjime tampa tam tikra prasme internacionalizmo apraiška. „Seniai, sako Gessenas, buvo jau pastebėta, kad nėra prekės labiau beasmenės, labiau tinkančios eksportui į svetimus kraštus, kaip nacionalizmas. Visi nacionalizmai, tarsi du vandens lašu, yra panašūs viens į kitą... Tai vis tas pats viešpatavimo, visiško savęs pakankamumo, galingumo idealas; tas pats abstraktinis išskiriamosios savo vertės teigimas, išsireiškiąs dažniausiai net panašiais terminais. *Tauta išgaruoja nacionalizme ir praranda prigimtą savo in-*

dividualumą ir savitumą") (O. c. 331 p.) *Taigi nacionalizmas ne tik užnuodija tarptautinį gyvenimą, bet ir žudo pačią tautą moraliu, visuomeniniu ir kultūriniu atžvilgiu.* Iš čia jau aišku, kaip yra svarbu tinkamu patriotiniu auklėjimu racionaliai nuteikti naujas kartas savo tautybės atžvilgiu ir apsaugoti jas nuo nelemto nacionalizmo užmačių. *Nacionalizmas turi būti nugalėtas naujose kartose tautinio auklėjimo priemonėmis.*

c. — Kovoje su nacionalizmu gali suvaidinti labai teigiamą rolę krikščioniškoji pasaulėžiūra, kuri sykiu yra tolima ir kosmopolitizmui ir nacionalizmui, nors sykiu pripažįsta ir aukštą tautybės pašaukimą, ir universaliai reikšmingą visos žmonijos vienybę. Mercier'o žodžiais tariant, „Kristaus religija patriotizmą pakelia į dėsnį: nėra tobulo krikščionies, kuris nebūtų tobulas patriotas" (cituojama pagal Dévaud, A propos de la Motion Wettstein, 45 p.). Krikščioniškos etikos supratimu, savo tautos ir tėvynės meilė, tasai ne tik visai pateisinamas, bet ir moraliai privalomas jausmas, yra gera tik tada, kai ji yra suderinta su doriniais gyvenimo tikslais. Antra vertus, gerai sutvarkyta tautos ir tėvynės meilė gali tapti moraliniu nuopelnu tik tada, kai ji yra atremta į tvirtą būdą ir pakelta į dorybės rangą.

Taigi krikščioniškoji etika stato patriotizmui dvi pagrindines sąlygas, pirma, kad jis būtų racionaliai sutvarkytas dorinių žmogaus tikslų atžvilgiu, ir antra, kad jis būtų iškeltas į sąmoningų dorybių laipsnį. Šitose sąlygose yra visa, kas yra reikalinga nacionalizmui išvengti ir patriotizmui iškelti į aukštesnį dorinį nusiteikimų laipsnį, nes jomis patriotinis auklėjimas yra statomas į organišką sąryšį su doriniu auklėjimu, o nacionalizmas yra smerkiamas, kaipo netvarkinga savo tautos ir tėvynės meilė, priešinga doros reikalavimams. Deja, praktinis krikščionių nusistatymas tautybės klausime toli gražu nevisuomet sutaria su krikščioniškąja doktrina, nes viena tik racionali pasaulėžiūra neįstengia padaryti žmonių tobulais.

Krikščioniškoji pažiūra tautybės klausime pasižymi dar tuo, kad laiko patriotizmą iš esmės aktyvine dorybe ir todel reikalauja iš patrioto ne tiek meilės jausmo, kiek pildymo visos eilės pareigų, kurias uždeda jam bendros gerovės sumetimai tautinėje gyvenimo tvarkoje. Nekalbant jau apie pilietines patrioto pareigas, čion sueina ir tokios pareigos, kaip rūpinimasis gerai suprastos moralinės tautos didybės reikalais. Krikščionis patriotas, pavyzdžiui, negali abejingai žiūrėti į žemą moralinį tautos stovį ir pataikauti agresyviems ir nedoriems nacionalistų žygiams bet kurioje visuomeninio gyvenimo srityje. *Krikščioniš-*

*) Mano pabraukta. *St. Š.*

koji etika reikalauja suderinti patriotinį auklėjimą su doriniu auklėjimu, o šį pastarąjį — su religiniu auklėjimu.

Pagaliau, krikščioniškoji etika sugeba nustatyti prideramus santykius tarp patriotizmo ir visos žmonijos gyvenimo ir reikalauja to paties jau tautiniame auklėjime. *Krikščioniškoji pasaulėžiūra įstengia praskaidrinti ir apvalyti tautinę sąmonę tokiu būdu, kad tautos dvasia tampa suderinama su visos žmonijos organizacija,* nes šita pasaulėžiūra, eidama savo sintetine linkme, sugeba patiekti tobulą sintezę tarp tautos individualumo ir žmonijos universalumo, kaip kad ji suderina tobuloje sintezėje visuomenę ir individą.

Žodžiu tariant, *krikščioniškoji etika yra stipriausias sintezės veiksnys racionaliniame tautiniame auklėjime,* ir todel privalu naujoms kartoms įsąmoninti, ko šita etika reikalauja tautybės ir patriotizmo klausimuose, ir kas įvyksta tautų gyvenime, kai šita etika nustoja vadovavusi jų elgimuisi.

4. a. — Kaip matėme, tautiškas auklėjimas realizuoja naujose kartose individualines tautybės lytis, patriotinis auklėjimas nuteikia jas racionaliam nusistatymui į tautybę ir jos reikalus, pagaliau eina *nacionalinis auklėjimas,* kuris yra *pašauktas paruošti naujas kartas tautos uždaviniams ir per šiuos iškelti tautą į nacijos rangą.* Ši tautinio auklėjimo dalis yra pavadinta nacionaliniu auklėjimu kaip tik todėl, kad su šito auklėjimo pagalba įvyksta tautos subrendimas į visuotinai vertingą naciją. *Nacija yra tauta, tapusi savo universaliai vertinga kultūrine kūryba neatstojamu nariu pasaulio tautų šeimoje.* Šita prasme ne visos tautos yra nacijos. Šiuo tarpu ir mes, lietuviai, neturime davinių pretenduoti į nacijos titulą, nors principe jokiai tautai, ir todel taip pat — mums negali būti atimta galimybė ir viltis tapti nacija: *ne tautos gausingumas ir galingumas, bet išvidinis kultūrinis vertingumas sprendžia apie jos buvimą nacijų tarpe.* Senovės pasaulyje negausingi graikai ir dar kuklesnė žydų tauta buvo daug labiau nacijomis, negu galingi ir gausingi romėnai. Šitų nacijų dvasiniai atsiekimai nenustojo veikę žmonijos gyvenimą ir iki mūsų laikų. Tai yra ryškiausias pavyzdys tam, kaip nacija tampa neatstojamu veiksniu visos žmonijos gyvenime.

Nacijos negalima sudaryt tam tikromis specialiomis pastangomis, nors galima tautai padėti tapti nacija per tinkamą naujų kartų tautinį auklėjimą. Čia ir kyla klausimas, kaip privalo vykti šitas nacionalinis auklėjimas, turįs išvesti tautą į nacijas. — Nacionaliniam auklėjimui galima numatyti trys pagrindiniai uždaviniai: pirma, jis turi paruošti naująsias kartas aktualiesiems tautos uždaviniams, kuriuos išspręsdama tauta atsipalaiduoja nuo savo trūkumų, papildo savo vienašališkumą ir realizuoja gyvastingus tautinės savo politikos tikslus; antra, jis turi

paruošti naujas kartas tautos pašaukimui realizuoti kultūrine savo kūryba; ir trečia, jis turi sudaryti naujosiose kartose sugebėjimą kuriamai ir galingai dirbti anttautinių kultūrinių uždavinių darbą.

Kiekviena nauja karta, šalia bendrojo lavinimo, einančio pilnutinio ugdymo linkme, privalo įsigyti specialų pasiruošimą tiems aktualiems uždaviniams, kurių stato konkretinės laiko bei vietos aplinkybės. Šitų uždavinių pirmoje eilėje stovi pašalinimas kliūčių pilnutiniam tautos išsivystymui. Pavyzdžiui, lietuvių tautos integralitetui, arba pilnatvei, išlaikyti reikalingi, tarp kitko, trys dalykai pasiekti: pirma, atvaduoti savo sostinę, Vilnių, kaipo istorinį, kultūrinį ir religinį savo centrą, visos lietuvių tautos pastangomis kurtą ištisų amžių bėgyje; antra, atsilaikyti ir įsistiprinti prie jūros, nuo kurios lietuvių tauta buvo svetimo užkariautojo gerokai atstumta, ir trečia, palaikyti ir vykdyti tautiniu atžvilgiu lietuvius išeivius ir tautines lietuvių mažumas anapus Lietuvos valstybės ribų. Tai yra būtinos sąlygos pilnutiniam lietuvių tautos išsivystymui. Aišku, kad šitų uždavinių išsprendimas negali būti pasiektas be specialaus naujųjų kartų paruošimo, juos atitinkančio.

Koks konkrečiai privalo būti šitas paruošimas, yra speciali tautinio auklėjimo problema, kuri negali būti sprendžiama siaurose šio straipsnio ribose. Čia nebent gali būti padarytos kelios labai trumpos principialios pastabos. — Būtų, pavyzdžiui, klaidinga manyti, kad Vilniaus atvadavimas ir atsilaikymas Klaipėdos pajūryje galima būtų atsiekti karingumo ir agresyvumo priemonėmis. Beveik visiems yra aišku, kad šiems uždaviniams yra reikalingas didelis lietuvių tautos atsparumas. Mažiau jau yra žmonėms aišku, kad tam yra reikalingas didelis kultūrinis pajėgumas, kuris leistų sėkmingai ginti lietuvių teises ir atvaduoti prarastas kultūrines pozicijas. Bet jau visai nedaug žmonių nusimano apie tai, kad tam pačiam reikalui yra neišvengiamas sugebėjimas džentelmeniškai sugyventi su svetimomis ir nutautusių lietuvių mažumomis, kad ilgainiui geruoju galima būtų jos nuteikti lietuvių tautos teisių ir kultūrinės individualybės pripažinimui ir pagarbai. Todėl atitinkamai *naujose kartose turi būti išvystomi: tautinis atsparumas, kultūrinis pajėgumas ir sugebėjimas visuomeniškai sugyventi su nedraugiškomis mažumomis.* Uždavinys nelengvas, bet neišvengiamas*).

Kitą aktualių uždavinių grupę stato reikalas atitaisyti lietuvių tautos istorinės evoliucijos trūkumas. Didžiausią istorinę lietuvių tautos dramą sudarė liaudies ir šviesuomenės išsiskyrimas tautinio veikimo dirvoje. Aristokratizacijos vyksmas pri-

*) Plačiau apie šitą dalyką ž. mano straipsnį: „Lietuva politinės geografijos šviesoje", Židinys, 1930 m. 3 nr.

vedė net prie istorinės lietuvių valstybės sulikvidavimo, taip kad tik prasidėjęs su tautiniu lietuvių atgijimu demokratizacijos vyksmas tegalėjo jau mūsų laikais laimingai susidėjusiose aplinkybėse atstatyti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Tragiškų liaudies ir šviesuomenės išsiskyrimo išdavų mes nesame dar galutinai išgyvenę iki mūsų laikų, ir todėl auklėjant naujas kartas yra gyvo reikalo atsižvelgti į šitą klausimą. Iš tikrųjų, tai yra klausimas, kaip galima sudaryti geriausią tautinę vadovybę demokratinėms tautos masėms. Problema taip pat sunki ir mūsų gyvenimo aplinkybėse gana paini, bet neišvengiamai spręstina tautiniame naujų kartų auklėjime.

Ton pačion tautinių uždavinių grupėn patenka ir kitų istorinio mūsų paveldėjimo neigiamybių likvidavimas. Etniniai *mūsų rasės palinkimai, geografinė padėtis ir ypač istorinio vyksmo ypatybės sudarė mūsų tautoje ištisą eilę tokių silpnybių, kaip palinkimas į servilizmą, pasyvumas, iniciatyvos stoka, blogi visuomeninio gyvenimo įpročiai, nesugebėjimas organizuotis. Pašalinimas visų šitų ydų ir silpnybių iš mūsų tautos gyvenimo naujųjų kartų atitinkamu auklėjimu yra vienas iš aktualiausių uždavinių mūsų pedagogams*).*

Pagaliau, trečią aktualių uždavinių grupę tautos ugdyme sudaro visi tie uždaviniai, kurie turi savo tikslu papildyti dabartinio kultūrinio tautos ugdymo trūkumus. Čion, pavyzdžiui, priklauso visuotinio privalomo švietimo realizavimas tautoje ir jo pakėlimas iki kultūringų Europos tautų lygmalo, reikiamo specialinių mokyklų tinklo sudarymas, profesinio lavinimo bei auklėjimo sustiprinimas iki privalomo laipsnio ir šiaip jau jaunuomenės lavinimo bei auklėjimo suderinimas su paskutiniais pedagoginės kultūros reikalavimais, žodžiu tariant, užtaisymas spragų tautos ugdyme. *Kultūrinis tautos apsiginklavimas, kad ji galėtų atsilaikyti prideramoje aukštumoje tautų varžytynėse, yra iš esmės tautinio auklėjimo reikalas.*

b. — Žymiai aukštesnį ir reikšmingesnį laipsnį tautos ugdyme sudaro tautos ruošimas tautiniam jos pašaukimui, — ruošimas, kuris taip pat įvyksta per naujųjų kartų atitinkamą auklėjimą. *Tautos pašaukimas yra jos palinkimas į tam tikrus uždavinius, kurie pareina nuo prigimtųjų jos ypatybių. Savo pašaukimo pildymas plačiajame žmonijos gyvenime yra tautai pagrindinė sąlyga tapti nacija, nes tik tokiu būdu ji įgauna aukštesnę buvimo raciją kultūringų tautų šeimoje.* „Nacija, sako prof. Dévaud, pasiima kitų tautų tarpe, kaipo buvimo raciją, tam tikrą misiją; ji, būtent, realizuoja amžių ir įvykių eigoje tam tikrą tautinį pašaukimą, nulemtą pagal jos praeitį, geografinę padėtį,

*) Plačiau apie šį klausimą ž. mano brošiūrą: „Lietuvių tautos ugdymo uždaviniai". Kaunas. 1926.

ir turtus, glūdinčius jos teritorijoje ir gyventojų sieloje. Ir iš tikro, kiekviena nacija turi išpildyti istorinę savo misiją, suvaidinti tam tikrą rolę apvaizdingame žmonijos išsivystyme, ir tai ji tegali padaryti vien su sąlyga pasilikti savimi ir žengti savo tradicijų linkme, t. y. į savą idealą" (O. c. 38 p.).

Tautinio idealo vykdymas štai aukščiausias tikslas tautinei kultūrai. Šitas idealas suteikia tautos civilizacijai savąjį stilių, kuris padaro ją vienintelę savo rūšyje, kuo ji ir tampa visai nepakeičiama žmonijos gyvenime, t. y. nacija. Tautinis pašaukimas ir verčia tautą realizuoti savąjį idealą. Tuo tarpu, kai liaudis tarnauja nesąmoningu įrankiu tautiniam pašaukimui, kurį apsprendžia geografinė padėtis, tautos gabumai ir istorinio išsivystymo aplinkybės, vien šviesuomenė tegali sąmoningai aptarti vyriausiąjį tautos uždavinį iš jos pašaukimo ir paraginti tautą jį vykdyti savo gyvenime bei veikime. Kai tauta nuvokia savo pašaukimą ir statosi atitinkamą uždavinį, tai reiškia, kad tautinis jos susipratimas yra pasiekęs aukštesnį laipsnį.

Šito laipsnio mes, lietuviai, dar nesame pasiekę, nors tautinis mūsų pašaukimas ryškiai išeina aikštėn geografinėje mūsų padėtyje ir mūsų istorijos eigoje. — Mūsų kraštas turi aiškiai limitrofinį pobūdį, t. y. jis užima nedidelę teritoriją, kuri susiliečia su keliomis didelėmis tautomis ir kuri todėl yra veikiama įvairių kultūrinių įtakų. Šita prasme mūsų kraštas prisiartina prie tokių mišriųjų tėvynių, kokiomis yra Šveicarija ir Belgija. Jei šios guli ant slenksčio romanų ir germanų pasaulių, tai Lietuva užima vietą, kur arti sueina germanų ir slavų pasauliai. Maža to: būdama ant ribos Rytų ir Vakarų Europos, ji tampa arena, kur šiaip ar taip susiduria Rytų ir Vakarų pasauliai.

Istorinė Lietuvos valstybė, suėmusi į save didelius plotus į rytus ir į pietus nuo savo tautinio branduolio, tarnavo kaip tik kovos lauku, kur grūmėsi iš tikrųjų Rytų ir Vakarų pasaulių dvasios. Lietuva tvirtai laikėsi ir klestėjo tol, kol du pasauliu sueidavo į šiokią ar tokią pusiausvyrą, ir ji silpnėjo ir menkėjo sulig tuo, kaip vienas katras iš jų dviejų įgaudavo persvaros. *Limitrofinių kraštų pašaukimas ir yra sudaryti dviejų pasaulių sintezę ir sykiu išlaikyti pusiausvyroje savo teritorijos plote kovojančius šitų pasaulių gaivalus. Ir tai yra ne tik aukštas kultūrinis pašaukimas, bet ir gyvastingas reikalas, nuo kurio pareina krašto nepriklausomas gyvenimas ir klestėjimas.*

Iš čia aiškėja *tautinis lietuvių idealas, tautos pašaukimo nustatomas: tai yra pilnutinė dviejų civilizacijų, Rytų ir Vakarų, sintezė tautinės lietuvių individualybės lytyse.* „Štai kilnusis idealas, sako prof. M. de Munnynck'as, kalbėdamas apie sintetinį mišriųjų tėvynių idealą; mišrioji tėvynė turi pasistatyti uždaviniu išugdyti tautoje tikrai žmogišką sielą, tarnauti ryškiu simboliu visam žmonijos platumui ir dvasiniam lobiui ir suvienyti

apsiribojusias kultūras broliškoje sintezėje. Daugiau jau iš tikro nebereikia ieškoti, norint sužadinti tautoje pasitikėjimą savo vertingumu ir patiekti mišriesiems kraštams tvirto ir vaisingo patriotizmo“ (Psychologie du patriotisme. 39 p. Fribourg 1914).

Geografine savo padėtimi ir istoriniu savo likimu Lietuva pasirodo net kalbamuoju atžvilgiu laimingesnė už tokias mišriąsias tėvynes, kokiomis kad yra Šveicarija ir Belgija: iš vienos pusės lietuvių tauta yra vieninga pagrindiniu savo sąstatu, o iš kitos pusės tautinės sintezės plotas yra pasiekęs čia universalizmo ribų, kadangi suima iš karto Rytų ir Vakarų pasaulius*). *Nacionalinis auklėjimas ir turi paakinti naujas lietuvių kartas šituo didžiuoju lietuvių tautos pašaukimu ir pastūmėti jų ugdymą pašaukimo užbrėžtos visuotinės sintezės linkme.*

c. — Tautos pašaukimo užbrėžtas uždavinys yra individualus tautine savo lytimi ir universalus savo bendru žmogiškuoju turiniu. Štai kodėl *didieji žmonijos genijai, eidami savo tautų pašaukimo linkme, visados jungė tobulą tautinės lyties išraišką su vertingiausiu visuotiniu turiniu.* Tokiu būdu žmonija, neturėdama individualinės savo reiškimosi lyties, pasireiškia per tautines lytis, o iš antros pusės atskiras genijus tik per tautos tarpininkavimą siekia į pačią žmonijos širdį.

Tautybė tobulėja sulig tuo, kaip didėja iš vienos pusės jos reiškimosi lyties individualumas, o iš antros pusės — jos bendro žmogiškojo turinio universalumas, bet *tikras tautos vertingumas privalu matuoti pagal tai, kiek visuotinio turinio, arba bendrai žmogiškos dvasios, yra realizuota tautinėse jos civilizacijos lytyse, nes tik pastaruoju atžvilgiu tauta tampa nacija.* „Tautinė individualybė, sako Försteris, lygiai taip pat kaip atskiro asmens gyvenimas, vien tada randa savo atbaigimą, kai ji yra palenkta kaž kam aukštesniam, tuo tarpu kad ji lieka negyva ir nevaisinga, kaip tik ji pasidaro pati sau tikslu“ (O. c., 471 p.).

Gessenas aiškiai mums pasako, kas yra tasai aukštesnis tikslas, kuriam privalo būti palenkta tautinė individualybė: tai yra visuotinis žmonijos idealas, laisvas nuo bet kurio tautinio ribotumo. „Nacija, sako jisai, slepia savyje žmoniją, kaip vyriausią savo uždavinį ir pateisinimą, nes tik sulig tuo, kaip tauta realizuoja bendrai žmogiškas vertybes, ji tampa individualybe, užimančia atskirą nepakeičiamą vietą visos žmonijos kultūroje, kitaip tariant, tampa nacija“ (O. c. 332 p.). „Panašiai, kaip asmenybė, sako kitoje vietoje tas pats autorius, susidaro antasmeninių tikslų tarnyboje, taip lygiai tauta tampa nacija, dirbdama anttautiniams uždaviniams“ (t. p. 70 p.).

---

*) Plačiau apie lietuvių tautos pašaukimą ž. mano straipsnį: „Tautinės civilizacijos problema Lietuvoje“, Romuva, 1922 m. 2 nr.

Sykiu labai reikšmingas yra faktas, kad *tik per siekimą anttautinių tikslų ir per tarnavimą visuotiniams žmonijos kultūros uždaviniams tauta pasiekia didžiausios galybės ir tam tikra prasme ima vadovauti ir viešpatauti žmonijai ne imperialistiškos agresijos ir prievartos, bet kuriamosios dvasios žygiais.* Pageidavimas tokio vadovavimo ir viešpatavimo žmonijai, kuri remiasi visuotiniu kultūriniu tautos nuopelnų pripažinimu, yra gerai suprastos didybės pageidavimas, privalomas kiekvienam patriotui.

„Jeruzalė, sako Ed. Montier, viešpatavo pasauliui savo doktrina, propaguota iš vieno amžiaus į kitą ir amžių bėgyje tampanti vis labiau verta sykiu ir Dievo ir žmonių, kad pagaliau pritaptų prie Kristaus Bažnyčios, to biblišku raštų apvainikavimo ir išsipildymo. — Atenai viešpatavo pasauliui savo estetika, davusia pasauliui nežlungamus modelius, kurių pasaulis iki šiolei nėra pralenkęs, laimingas, galėdamas jiems pamėgdžioti, ir gerai atpildomas už savo pastangas, įstengdamas prie jų prisiartinti. — Senovės Roma neįsiteigė pasauliui nei savo tikyba, nei savo filosofija, nei savo grožiu: ji jam uždėjo valdžią ir įstatymus; po Meilės ir Grožio, tai buvo Jėga" (De l'éducation patriotique, 45—46 p. Paris 1912). — „Ir tai ne kuo kitu, kaip moraline savo galybės puse, trys miestai, apie kuriuos aš kalbu, baigia savo pastabas autorius, yra tikrai paveikę pasaulio likimą, ir galima šiandien pasakyti, kad nuginkluoti jie yra galingesni, negu kada nors" (t. p. 56 p.). Štai paguoda ir viltis mūsų ateičiai!

Apgynę savo tautos integralitetą ir laidavę jai pilnutinio išsivystymo sąlygas, atitaisę istorinės savo evoliucijos trūkumus, pakėlę savo tautos ugdymą į aukščiausią dabartinės kultūros laipsnį, pradėję realizuoti didįjį savo tautos pašaukimą ir tuo pačiu tarnauti anttautiniams visuotiniams žmonijos kultūros uždaviniams, mes tapsime tautų šeimoje visai neatstojamu jos nariu — nacija. Štai bendra linkmė, kuria turi eiti naujųjų mūsų tautos kartų kultūrinis ugdymas. Tiktai šis kelias veda mus į tikrai garbingą ateitį.

5. Tarptautinis auklėjimas.

1. *Tarptautinis auklėjimas ir jo uždaviniai:* a. tarptautinis auklėjimas, kaipo tautinio auklėjimo atbaigimas; b. pagrindiniai tarptautinio auklėjimo uždaviniai. — 2. *Tarptautinis susipratimas:* a. internacionalizacijos vyksmas tautų gyvenime; b. tautų diferenciacija ir tarptautinis bendradarbiavimas; c. ne nacionališkas tautų suverenumas ir ne nelygstamas internacionalizmas, bet solidarumo ir organiškos vienybės organizacija lygstamai suverenių tautų įvairumoje; d. internacionalo idealas. — 3. *Tarptautinis nusistatymas:* a. tarptautinio nusistatymo pagrindimas doriniais principais; b. naujų kartų auklėjimas tarptautiniam teisin-

gumui ir taikai; c. jų ruošimas tarptautiniam kultūriniam bendravimui ir bendradarbiavimui; d. jų ruošimas tarptautinio žmonijos organizavimosi darbui.

1. a. — Tautinio auklėjimo proga buvo pasakyta, kad tarptautinis auklėjimas ruošia naujas kartas harmoningam tautų sugyvenimui ir vaisingam bendradarbiavimui visos žmonijos naudai. Šitaip suprastas *tarptautinis auklėjimas atbaigia tautinį auklėjimą keliais atžvilgiais: jis koriguoja tautinį auklėjimą universaliu žmonijos idealu; jis papildo tautinį auklėjimą anttautiniu pradu, ir pagaliau, jis suteikia tautiniam auklėjimui aukštesnės prasmės ir vertės.*

Tinkamai pastatytas tarptautinis auklėjimas, siekdamas tolimesnį tautos gyvenimo tikslą, savaime nustato reikiamą linkmę tautiniam auklėjimui ir neleidžia jam nukrypti į taip pavojingą tautos ir žmonijos gyvenimui nacionalizmą. Šita internacionalinė linkmė nuteikia tautinio auklėjimo darbą į aukštesnius tautos gyvenimo tikslus ir neleidžia naujoms kartoms konservatyviai užsiskleisti palyginant siaurose vienos tautos gyvenimo ribose.

Tarptautinis auklėjimas kaip tik gaivina tautos gyvenimą supranacionaliniais, arba anttautiniais, uždaviniais. Tauta, kaip žinome, tampa nacija sėkmingai ir kuriamai dirbdama anttautinių kultūrinių uždavinių darbą. Be tarptautinio auklėjimo tautai būtų sunku net įsigyti reikalingą čia anttautinių uždavinių supratimą, — uždavinių, kuriais tautos siekiami tautinės individualybės lytyse bendri žmogiškosios dvasios laimėjimai. Tuo pačiu tarptautinis auklėjimas pakelia tautinio auklėjimo vertingumą ir prasmingumą, nes nuteikdamas naujas kartas universaliems žmonijos uždaviniams, paverčia tautines jų lytis nelygstamojo turinio reiškimosi priemonėmis.

Nederinimas tautinio auklėjimo su tarptautiniu yra iš tikro nelemtas nusistatymas arba nerangus apsileidimas, kuris yra sykiu žalingas ir tautai ir žmonijai. Tiek rodos naturalus ir suprantamas dalykas, kaip tautinio ir tarptautinio auklėjimo suderinimas, vis delto palyginti labai retai suprantamas ir dar rečiau realizuojamas del dviejų priežasčių: arba del nacionalistiško apakimo arba del dvasinio ribotumo. Tačiau nei viena nei antra priežastis negali būti auklėjime pateisinta.

b. Jei tarptautinis auklėjimas, kaip galima buvo pastebėti, turi savo tikslu harmoningą tautų sugyvenimą ir vaisingą bendradarbiavimą visos žmonijos naudai, tai tuoj gali kilti klausimas, kokiais pagrindiniais uždaviniais šitas tikslas privalo būti siekiamas, kitaip tariant, kokius pagrindinius nusiteikimus privalu sudaryti naujose kartose, kad jos būtų paruoštos harmoningam tautų sugyvenimui ir vaisingam bendradarbiavimui. Nesigilinant į smulkius tarptautinio auklėjimo uždavinius ir skirstant juos į dvi pagrindines grupes, galima čia numatyti iš vienos pu-

sės uždavinį sudaryti naujose kartose tinkamą tarptautinį susipratimą, o iš antros pusės — uždavinį įteigti joms reikiamą tarptautinį nusistatymą.

Tarptautiniuose santykiuose didesnės žmonių masės vaidina tik tą rolę, kuri pareina nuo teorinio susipratimo tarptautiniuose klausimuose ir praktinio nusistatymo šiaip ar taip reaguoti į juos. Tiesa, šita viešosios opinijos ir pajėgos rolė yra labai svarbi tarptautiniams santykiams, bet plačiosios masės vis delto paprastai nedalyvauja tarptautiniame bendradarbiavime kiek specialesne prasme. Tokiam tarptautiniam bendradarbiavimui paprastai atsideda vien negausingas tautos elitas, kuris, žinoma, turi būti šitam bendradarbiavimui paruoštas visai specialiai. Čia svarbu išaiškinti vien tą tarptautinį susipratimą ir nusistatymą, kuris yra pageidaujamas plačiosioms tautų masėms, kaipo kolektyvinis gerų tarptautinių santykių pagrindas.

Taigi *pagrindiniai tarptautinio auklėjimo uždaviniai yra iš vienos pusės išvystymas naujose kartose tam tikro tarptautinio susipratimo, o iš antros pusės — sudarymas jose tinkamo tarptautinio nusistatymo.* Be šitų dviejų nusiteikimų, vieno teorinio, antro praktinio, naujos kartos negali būti reikiamai paruoštos tarptautiniam sugyvenimui ir bendradarbiavimui. Yra tad reikalo, iš vienos pusės, nušviesti naujoms kartoms tarptautinio gyvenimo prasmę, principus, tikslą ir idealą, o iš antros — įkvėpti joms tam tikrą elgimosi liniją, pagrįstą doriniais principais ir pasireiškiančią tarptautiniuose klausimuose už tarptautinį teisingumą ir taiką, už tautų bendradarbiavimą ir tarptautinę žmonijos organizaciją.

Ir čia, kaip ir visame visuomeninio gyvenimo plote, pagal principą „iš pradžios doktrina, paskui akcija" pirmoje vietoje privalo stovėti tarptautinis susipratimas, ir tik paskui eiti tarptautinis nusistatymas ir veikimas.

2. a. — Naujoms kartoms tarptautiniu auklėjimu turi būti įdiegta visa eilė teisingų, liečiančių tarptautinį gyvenimą, idėjų, kurios turi didelės reikšmės ne tik tarptautiniam susipratimui, bet ir nusistatymui. Kokios tai yra idėjos, turinčios sprendžiamosios reikšmės tarptautiniam išsiauklėjimui?

Visų pirma *naujos kartos privalo turėti aiškų supratimą apie neišvengiamą internacionalizacijos vyksmą, vis labiau apimantį pasaulio tautas.* Šitas internacionalizacijos vyksmas būtų klaidinga suprasti ta prasme, kad tautos vis labiau nutausta ir išsižada savo individualybės istorijos eigoje. *Dabartinis internacionalizacijos vyksmas reiškia visų pirma vis įvairesnių santykių užsimezgimą tarp atskirų tautų, vis intensyvesnį ekonominį ir kultūrinį bendravimą ir vis didesnį tarptautinio organizavimosi stiprėjimą.*

Visa eilė faktų įrodo šitą vis smarkyn einantį internacionalizacijos vyksmą. Tarptautinė prekyba, tarptautinis finansų priklausomumas, tokios tarptautinių patarnavimų įstaigos, kaip tarptautinė pašto, telegrafo ir telefonų unija, tarptautinių vagonų draugija, ir kitos tarptautinio susisiekimo bendrovės, profesiniai internacionalai, tarptautinės ekonominės asociacijos, tarptautiniai moksliniai kongresai, tarptautiniai traktatai ir konvencijos, tarptautinės politinės konferencijos, valstybių apsimainymas diplomatinės ir konsuliarinės tarnybos agentais, — visa tai įrodo tą internacionalizacijos vyksmą, kuris apima vis platesniu ratu tarptautinius valstybių ir tautų santykius. Tokiose aplinkybėse izoliuotas valstybės ar tautos stovis tampa vis mažiau įmanomas, nes atskirų tautų gyvenimas yra susijęs kartais neregimais, bet visai realiais, siūlais su kitų tautų gyvenimu.

Vis stiprėjančiame internacionalizacijos vyksme vienas dalykas itin yra reikšmingas: *faktini tarptautiniai santykiai ilgainiui nustoja atsitiktinio savo pobūdžio ir vis labiau organizuojasi ant juridinių pagrindų.* Kitaip tariant, atsitiktinis nesutvarkytas tautų bendradarbiavimas turi tendencijos išsilieti į lytis teisinės tvarkos, kuri privalo turėti savo konstituciją, savo legisliacinį, vykdomąjį ir teisiamąjį organus. Nors šitos tendencijos yra dar toli nuo pilno savo realizavimosi pastoviose ir konkretinėse lytyse, vis delto jos turi tikrai realų gyvastingumą, kuris laiduoja neišvengiamą jų pažangą. Tautų Sąjunga ir pastovus Tarptautinis Teismas tėra vien pirmos netobulos šitų tendencijų apraiškos, pagal kurias negalima dar visai tiksliai spręsti apie tų tendencijų tikrą vertingumą, kurios pašaukė jas į gyvenimą.

Anttautinė tarptautinių santykių organizacija ypatingai reikšminga yra tuo, kad jinai stato ribas tarptautiniam individualizmui ir atskirų valstybių nuožiūrai ir palenkia tautų gyvenimą, bent tam tikrame laipsnyje, tautų solidarumo ir bendros gerovės idėjai. Iš čia kyla tam tikras atskirų valstybių teisių apribojimas, tam tikra tarptautinė kontrolė ir, pagaliau, atsakomybė už tarptautinio sugyvenimo principų paneigimą užsieninės savo politikos aktais.

„Sulig tuo, kaip civilizacija žengia į priekį, sako Lyono profesorius Valensin, tarptautiniai santykiai daugėja, ir tautos linksta gyventi tarpusavės priklausomybės stovyje“ (Traité de droit naturel, II t., 489 p., Paris 1925). Tarptautinių santykių išsivystymas, Valensin'o supratimu, „iš tikrųjų apreiškia tam tikrą žmogaus prigimties aspektą, tam tikrą tarpsnį žmonijos istorinės evoliucijos, kuri iš šeimų sudarė nedideles pilis, iš pilių — provincialines tėvynes, iš provincijų — tautas, iš tautų — dideles moderniąsias valstybes, ir kuri iš šitų valstybių linksta dabar padaryti dalyves plačiausios federacijos. — Jis apreiškia taip pat prigimtosios tautų draugijos buvimą. Tautos tėra vien da-

linės draugijos; jos yra žmonijos visumos sudedamosios dalys, ir todėl jos turi vienos atžvilgiu į kitas teisių ir pareigų, ankstybesnių už bet kurį kontaktą ir randančių pritaikymą sulig tuo, kaip tautos sueina į santykius" (t. p. 491 p.).

Taigi *visuotinė žmonijos tautų draugija yra idealas, į kurį linksta normali žmogaus prigimtis. Tai yra žmogiškojo universalumo reikalavimas, kuris randa pritarimo giliausiose ir kilniausiose žmogaus dvasios apraiškose.* Ir tik apakęs, ekskliuzivistiškas ir žiaurus nacionalizmas ir rasiniai prietarai nenori skaitytis su šituo idealiniu faktu.

b. — Naujoms kartoms ne tik privalu įsamoninti internacionalizacijos vyksmas, kaipo vis tamprėjančių tarptautinių santykių apraiška, bet ir nušviesti įvairūs jo atžvilgiai: ekonominis, kultūrinis, politinis, juridinis. Visais šitais atžvilgiais svarbu susekti ir iškelti aikštėn santykiavimas, kurio yra tarp tautų diferenciacijos, iš vienos pusės, ir tarptautinio bendravimo ir bendradarbiavimo, iš antros. Yra juk savaime aišku, kad tarptautinis bendravimas ir bendradarbiavimas būtų nepriimtini tautinei sąmonei, jei jie niveliuotų tautines individualybes, jas alintų kultūriniu atžvilgiu ir šiaip jau nebūtų tautoms naudingi jokia prasme. Iš tikrųjų nereik net didelių pastangų, kad galima būtų pastebėti, jog tarptautinis bendravimas ir bendradarbiavimas yra sykiu naudingi ir visumai ir atskiroms dalims, t. y. ir tautų draugijai ir atskiroms tautoms.

Viena iš seniausių tarptautinio santykiavimo apraiškų yra prekių mainomainis tarptautinėje apyvartoje. Šitas mainomainis tuo ir yra reikšmingas, kad jis yra visai neišbraukiamas faktas tautų gyvenime. Pirma jo priežastis glūdi įvairiame kraštų turtingume prigimtosiomis gėrybėmis. Vieni kraštai turi vienus naturalinius turtus, kiti — kitus; atitinkamai, vieni kraštai gali gaminti vienas prekes, kiti — kitas. Jei kiekvienas kraštas nori patenkinti visus savo reikalus, kiekvienam yra visai neišvengiama sueiti į prekybinius santykius, ir tai yra naudinga išsyk visiems kraštams, dalyvaujantiems mainomainio apyvartoje.

Su nurodyta pirmykščia ekonominės diferenciacijos priežastimi ilgainiui susipina kiti veiksniai, kaip antai: tautų įvairūs sugebėjimai, kultūrinis stovis, technikos išradimai, politiniai sumetimai ir t. t. Šitie įvairūs veiksniai žymiai komplikuoja ekonominį tautų bendradarbiavimą ir net kartais iškiša į priekį jo tam tikrą nepatogumą. Būtent, ekonominis bendradarbiavimas didina tarpusavį tautų priklausomumą, kuris kartais tampa net pavojingas politiniu atžvilgiu, kai ekonominis priklausomumas gali tapti politinių represijų pagrindu arba net pastatyti atskiras tautas į nepatogias sąlygas ginkluotos kovos metu. Tokiose aplinkybėse tautoms net ima rodytis, kad ekonominis savęs pakankamumas yra idealinis stovis, kurio reik siekti, kaipo normos.

Iš tikrųjų yra blogas ne pats ekonominis tautų bendradarbiavimas, bet tai, kad tautos stengiasi išnaudoti ekonominį priklausomumą savo ekskliuzivistiškiems reikalams. Kitaip tariant, ekonominis tautų bendradarbiavimas ir todel taip pat ekonominis tarpusavis jų priklausomumas yra nenaudingas tik nenormaliose tarptautinio santykiavimo sąlygose. Ne ekonominis tautų bendradarbiavimas yra nenormalus, bet atitinkamo bendravimo minis bendradarbiavimas yra neišvengiamas del nelygaus pri*stoka kitose tarptautinio santykiavimo srityse.* Šiaip jau ekonogimtųjų turtų suskirstymo žemės paviršiuje; be to, ir kitos ekonominės, socialinės, kultūrinės ir politinės sąlygos gali reikalauti tokios ekonominės tautų specializacijos, kuri būtų naudingiausia ir atskiroms tautoms ir tautų draugijai.

Ekonominis tautų bendradarbiavimas yra naudingas tautoms dar tuo, kad paprastai jis yra tas materialinis substratas, kuris tampa kitų kultūrinių gėrybių nešėju. Tuo tarpu kultūrinis tautų bendravimas yra reikšmingiausias pavyzdys to fakto, kad tautų diferenciacija ir vis tamprėjantis tarptautinis bendravimas ne tik eina lygiu žingsniu, bet ir gali tobulai susiderinti.

Tautinė individualybė įgauna ryškiausių lyčių tada, kai ji ima realizuoti visuotinai vertingą savo pašaukimą, kuris pareina nuo prigimtųjų tautos aplinkybių ir išskiriamai ją charakterizuoja kitų tautų draugijoje. Šitokiu atveju tauta jungia didžiausią tautinės lyties individualumą su kultūrinio turinio universalumu ir kaip tik todel yra nacija, t. y. visai neatstojamas narys tautų draugijoje. Kitaip tariant, *tautų gyvenime individualizacijos vyksmas eina vienu žingsniu su tam tikros universalizacijos vyksmu. Tai yra ne kas kita, kaip tautų specializacija anttautinių kultūrinių uždavinių sprendime, kuri neišvengiamai reikalauja tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo, kaip savo papildymo ir atbaigimo.*

Ir iš tikro, kaip teko man rašyti kitoje vietoje, *tautinių individualybių bendradarbiavimas žmonijos visumoje yra reikalingas jau todel, kad jokia tautybė neįstengia viena pati išreikšti viso žmonijos dvasios turtingumo.* Tautinis pašaukimas, pareinąs nuo aplinkybių, kuriose tautai teko ir tebetenka gyventi, stumia ją labiausiai realizuoti savo gyvenime bei veikime vieną kurį visuotinės reikšmės uždavinį, bet tuo pačiu, iš kitos pusės, jis tarsi apriboja kultūrines tautos galimybes. Iš čia kyla tautoms reikalas pasidalyti šitokio darbo išdavomis. Tokiu būdu tautinės individualybės papildo viena kitą, ir tik harmoningas jų visetas gali sudaryti tai, ką vadiname visos žmonijos vardu*).

„Tautinė individualizacija, sako Försteris, palyginta su pliku išblankusiu kosmopolitizmu, ne tik yra žmonijos praturtinimas,

*) Plg. su mano brošiūra „Tautybė, patriotizmas ir lietuvių tautos pašaukimas", Kaunas 1928, 15—16 p.

bet ji dar sudaro gilių vienijimosi motyvų ir reikalų, kurių be jos nebūtų buvę... Žmonija šiandieną yra jau pasiekusi tokį laipsnį, kuriame tarpusavis tautų pasipildymas, pasitarnavimas ir auklėjimasis yra pasidarę visai neišvengiami. Jokia nacija nebegali savo uždavinių išpildyti be kultūrinės svetimų tradicijų pagalbos: atskiros rasės ne mažiau yra skirtos savo dvasiniam pasipildymui, kaip abidvi lytys. Be tokio aukštesnio bendravimo tauta ir siela turi žlugti nuosaviame savo vienašališkume" (Politische Ethik und politische Pädagogik, 469 — 470 psl.).

Dar vienu atžvilgiu kultūrinis individualizuotų tautų bendravimas yra ne tik naudingas, bet ir visai neišvengiamas: *tik per tarptautinį bendravimą tauta tegali laiduoti savo nariams universalinio kultūrinio gyvenimo sąlygas.* „Kaip atskiras žmogus, sako prof. Gins, tik laimi iš to, kad gyvena kitų žmonių draugijoje ir nusilenkia tvarkai, palaikančiai visuomenės gyvenimą, nes kitaip negalėtų įvykdyti daugelio savo užsimojimų, — taip lygiai ir valstybė, stovinti anapus tarptautinio bendravimo ir atitraukta nuo solidarių žmonijos pastangų, negali laiduoti savo piliečiams visos kultūrinių atsiekimų pilnumos". (Na putiach k gosudarstvu buduščego, 116 p.). Žodžiu tariant, *solidarumas yra pagrindinis kultūrinio tautų gyvenimo principas ir todel visos tautos turi dalyvauti solidariame kultūros kūrime ir jos išskėtime pasaulyje.*

c. — **Svarstydami internacionalizacijos vyksmą** politiniu ir juridiniu atžvilgiu, sutinkame vieną iš opiausių klausimų, liečiančių tarptautinį gyvenimą, būtent tautų lygybės klausimą. Konkrečiai imant dalyką, reik pripažinti, kad tautos nėra lygios: jos ne tik yra įvairios, bet ir nelygios ir savo turtais, ir savo galybe, ir savo kultūra, ir pripažintomis sau teisėmis, ir savo nepriklausomumo laipsniu. Kitaip atrodo dalykas, žiūrint į tautas abstrakčiai, t. y. laikant jas vienos rūšies individualybėmis: šituo atžvilgiu visos tautos principialiai yra lygios. Ir iš tikro, kiekviena tautybė yra, kaip žinome, sutelktinė individualybė, reiškianti sau tinkamu būdu visuotinį žmonijos turinį, ir todel, kaipo visuotinio žmonijos turinio reiškėjos tautybės privalo naudotis lygiomis ne tik moralinėmis, bet ir juridinėmis teisėmis. Žodžiu tariant, *visos tautybės yra individualios nelygstamojo turinio nešėjos, ir todel yra principialiai lygios, nežiūrint į savo įvairumą, kuris čia kaip tik yra tikro vertingumo pagrindas.*

Tautų lygybės klausimas tarptautinėje politikoje komplikuojasi dar tuo, kad tarptautiniame santykiavime į pirmą vietą prasikiša valstybės, kaipo organizuotos tautos, nors toli gražu ne visuomet yra pilno atitikimo tarp valstybės ir tautos. Vis delto tarsi suponuojama, kad normaliai valstybė atstovauja atskirai tautai, nors, kaipo koriguojantis veiksnys, šalia jos išeina į tarptautinę vaidyklą, tautinės mažumos, kurios yra atitinkamai trak-

tuojamos tarptautiniame santykiavime. Čia ir kyla klausimas, kokia linkme privalo eiti tarptautinis valstybių ir tautų santykiavimas politiniu ir juridiniu atžvilgiu.

Šis klausimas gali būti įvairiai sprendžiamas pagal tai, kuri koncepcija yra dedama į sprendimo pagrindą: tarptautinio individualizmo, tarptautinio absoliutizmo ar tarptautinės konstitucijos koncepcija. Tarptautinis individualizmas pripažįsta nelygstamąjį valstybės nepriklausomumą pagal etatistinio liberalizmo principus: jis laiko valstybę neribojamai suverenia; žiūri į valstybę, kaipo į absoliutinę savo teritorijos savininkę; nepripažįsta jokių pareigų atžvilgiu į kitas valstybes ir atitinkamai nenori jokiame laipsnyje pripažinti tarptautinės kontrolės jokioje valstybinio veikimo srityje. Tarptautinis individualizmas ypatingai yra artimas valstybiniam nacionalizmui ir faktinai su juo sutampa.

Užtat kosmopolitizmas iš savo prigimties yra linkęs remti priešingą, tarptautinio absoliutizmo, koncepciją, pagal kurią stengiamasi tarptautinį gyvenimą centralizuoti vienoje anttautinėje organizacijoje ir šiai pavesti nelygstamąjį suverenumą, atitinkamai aprėžiant atskirų valstybių nepriklausomumą. *Jei iš vienos pusės nacionalistiškas valstybės suverenumas negali būti suderintas su pačia tarptautine teise ir veda prie arbitralaus valstybės elgimosi tarptautiniuose santykiuose, kas sudaro didelį pavojų tarptautiniam gyvenimui, tai kosmopolitinio internacionalo absoliutizmas, iš kitos pusės, veda tarptautiniuose santykiuose taip pat prie despotizmo, nuo kurio ne mažiau kenčia tautų bendravimas.* Kraštutiniai nusistatymai ir šiuo atveju susiliečia savo išdavomis.

Sintetinį klausimo išsprendimą patiekia trečioji, būtent, tarptautinės konstitucijos, koncepcija, pagal kurią valstybėms pripažįstamas lygstamasis suverenumas ir sykiu tautų vienybė organizuojama solidarumo, lygybės ir tarptautinio teisingumo pagrindais. Šitoks klausimo išsprendimas eina tiesioginiu būdu iš tautos esmės ir kultūrinio jos pašaukimo. Tautos, panašiai kaip individai visuomenėje, yra vienos rūšies individualybės, kurios yra pašauktos diferencijuotu būdu realizuoti universalinius žmonijos uždavinius. Jos negali tinkamai atlikti šito pagrindinio savo pašaukimo tiek tada, kai principialiai yra nusistatoma prieš žmonijos solidarumą ir vienybę, tiek ir tada, kai yra nepateisinamai suvaržomas diferencijuoto kultūrinio funkcionavimo nepriklausomumas.

Kaip diferencijuotas ir laisvai sutartinis atskirų grupių veikimas visuomenėje yra aukštesnio jos civilizacijos laipsnio apraiška, palyginant su pirmykščia laukinių žmonių anarchija ar barbariška primityvios tautos despotija, taip lygiai tarptautinis žmonijos organizavimasis solidarumo, lygybės ir laisvo diferencijuoto veikimo pagrindais yra aukštesnio pasaulinės civiliza-

cijos laipsnio apraiška, kuri, savaime aišku, negali išsyk pasiekti tobulumo stovio. Šito dėsnio šviesoje ir tenka vertinti pirmą pasaulio tautų organizavimosi bandymą, kurį sudarė Tautų Sąjungos įsisteigimas tarptautinės konstitucijos pagrindais. Nors apskritai ir ypač šiuo momentu netenka idealizuoti Tautų Sąjungos tokios, kokia ji yra faktinai, bet vis delto negalima nepripažinti, kad pagrindine savo idėja jinai puikiai atsako tam tarptautinio santykiavimo reikalui, kuris taip iškalbingai pasireiškia mūsų laikų internacionalizacijos vyksme.

„Versalio traktatu įsteigtoji Tautų Sąjunga, sako prof. Gins, pirmutinio susitarimo intencija turi aprėpti visas pasaulio valstybes ir uždėti joms pareigą dirbti ir paklusti teisinei tvarkai, laiduojančiai taikos palaikymą. — Tautų Sąjunga solidarizuoja savo jungiamųjų valstybių interesus, palenkdama juos organizuotai tvarkai, kuri atitinka tuos dalyvių interesus. Tai yra pirmas bandymas įsteigti pastovią tarptautinio bendravimo organizaciją ant t e i s i n i ų p a g r i n d ų, be valstybių nepriklausomumo principų sulaužymo, nors ir su neabejojamu jo apribojimu“ (O. c. 116 p.).

Gins ypatingai pabrėžia svarbią Tautų Sąjungos rolę tarptautinio solidarizmo ugdyme. „Tautų Sąjunga, sako jisai, yra solidarizmo nešėja į tarptautinius santykius. Solidarizmas daro atskiroms valstybėms, Sąjungos nariams, veikimo laisvės apribojimų, bet kompensuoja juos patogumais, kurių negalima atsiekti kitaip, kaip bendromis pastangomis ir nusilenkimu aukštesniam autoritetui... Solidarizmas artina mus prie to laiko, kai žmonija susidarys iš solidariai veikiančių tautų — valstybių, kaip kad visuomenė susidaro iš solidariai veikiančių žmonių“ (O. c. 200 p.). Šituo atžvilgiu Gins pripažįsta Tautų Sąjungai didžiosios perauklėtojos misiją tautų gyvenime. Tautų Sąjungos priemonės tautų bendradarbiavimui nustatyti, sako jisai, „perauklėja žmonių psichologiją, bet kai pakitės psichologija valstybių viduje, pakitės ir tautų santykiai; kai solidarizmas įsigalės atskirų tautų gyvenime, jis taip pat palenks sau ir tarptautinius santykius“ (O. c. 125 p.).

Tik tada susidarys tikros garantijos, kad teisė turės realią pirmenybę prieš jėgą ir prievartą, ir tik tada politinis tautų santykiavimas bus atremtas į tvirtą teisingumo pagrindą, sudarytą pastovioje tarptautinėje konstitucijoje.

d — Aukščiau buvo išvystytas organingoje priklausomybėje ištisas kompleksas idėjų, kurios liečia tarptautinį santykiavimą ir kurios turi būti sugestionuojamos ir išvystomos naujų kartų sąmonėje, kad šios galėtų įsigyti teigiamąjį tarptautinį susipratimą. Šitas susipratimas tačiau būtų dar nepilnas jei jis nepraskaidrintų tokio internacionalo klausimo supratimo, koks dažniausiai pasitaiko mūsų laikais plačiojoje publikoje.

Paprastai internacionalo vardu yra vadinamas tarptautinis įvairių pasaulio tautų darbininkų susiorganizavimas, turįs savo uždaviniu jų klasės reikalų gynimą. O kadangi socialiai nuskriaustos klasės žmonės labai dažnai yra linkę į kosmopolitizmą, tai susidarė žmonių sąmonėje beveik būtinas sąryšis tarp internacionalo ir nusistatymo statyti klasės reikalus aukščiau už tautos interesus. Negalima iš tikrųjų neigti tarptautinės proletariato organizacijos, t. y., internacionalo paprasta to žodžio prasme, palinkimo į šitaip suprastą internacionalizmą; bet reik čia pat pasakyti, kad panašus palinkimas nėra specifinė proletariško internacionalo ypatybė: visur, kur solidarizuojasi tarptautiniai kitų klasių interesai, pavyzdžiui, kapitalistų, pasireiškia nė kiek nemažesnis palinkimas į kosmopolitišką internacionalizmą. Pakanka čia prisiminti kosmopolitišką kapitalistų paslankumą tiekti ginklus net savo tėvynės priešams. Tai tik reiškia, kad susidūrus materialiniams klasių interesams su idealiniais tautybės interesais, dažniausiai pirmieji persveria antruosius. Iš čia tenka padaryti išvada, kad klasiniai internacionalai iš tikro yra pavojingi tautiniams interesams, nors negalima pasakyti, kad jie yra tokie iš savo esmės, bet ne atsitiktinai del žmonių netobulumo.

Suprantant internacionalo vardą platesne prasme, reik pasakyti, kad tarptautinės klasinės organizacijos nėra vieninteliai internacionalai. Tam tikra prasme internacionalu yra ir Tautų Sąjunga, būtent, tokiu internacionalu, kur tautiniai ir tarptautiniai interesai stengiamasi suderinti ant juridinių tarptautinės konstitucijos pagrindų. Šitų formalinių rėmų ribose yra koordinuojama ištisa eilė tarptautinių reikalų: ir politinių, ir ekonominių, ir socialinių, ir finansinių, ir net intelektualinių ir moralinių. Čia taip pat atsitiktinai gali persverti vieną kartą tarptautiniai visumos interesai, kitą kartą — atskirų tautų interesai. Bet kadangi Tautų Sąjungos veikimas, atremtas į teisinę tvarką, yra viešai kontroliuojamas ir vispusiškai debatuojamas suinteresuotų pusių, tai čia susidaro mažiau davinių, kad atsitiktinis tautinių interesų įžeidimas būtų taip dažnas, kaip klasiniuose internacionaluose.

Pagaliau, yra ištisa eilė aukštesnės rūšies internacionalų, būtent, kultūrinių ir religinių, kurie iš savo esmės mažiausia turi davinių sueiti į konfliktą su tautiniais interesais. Tarptautinės kultūrinio bendravimo organizacijos, kaip ir tarptautinio pobūdžio konfesijos turi savo uždaviniu išplėtimą ir apimainymą dvasinėmis vertybėmis, pareinančiomis ne nuo tautinės reiškimosi lyties, bet nuo universalinio žmogaus dvasios turinio. Šitokių internacionalų konfliktai su tautiniais interesais yra reti todėl, kad vertybės, esančios jų veikimo objektais, yra net aukštesnės rūšies, kaip tautinė lytis, antra, todel, kad čia ne taip lengva įžeisti tautų lygybė, ir trečia, todėl, kad tokių interna-

cionalų naudingumas atskiroms tautoms regimai jaučiamas, kaipo aiškiai ir greit pasireiškiąs, ir sykiu jų nenaudingumas lengviau įveikiamas.

Jei visi internacionalai yra šiaip ar taip universalizmo reiškėjai, tai paminėtieji aukštesnės rūšies internacionalai yra universalizmo reiškėjai aukščiausiame laipsnyje. Šituo atžvilgiu itin reikšminga yra Katalikų Bažnyčia, kuri faktinai sudaro seniausią, plačiausią ir galingiausią internacionalą. Katalikų Bažnyčia tiek etimologiškai, tiek realiai yra visuotinis susivienijimas, neturįs nacionalinio pobūdžio ir todel nekonkuruojąs su tautomis tautinio gyvenimo ir veikimo srityje. Sykiu su savo pasaulėžiūra ir doriniu nusistatymu Bažnyčia perteikia tautoms universalinės vertės dvasinį turtą, kurį krovė ištisi amžiai ir ištisa tautų eilė. Todel priėmimas Bažnyčios tikėjimo visados reiškia tautai įbendrinimą į visuotinį žmonijos dvasios lobyną. Iš antros pusės, Bažnyčia visados yra suinteresuota, kad tautos stovėtų savo tautinio gyvenimo aukštumoje, nes tik tada įvyksta tautinėje kūryboje tas tobulas individualinės tautinės lyties ir universalinio turinio susijungimas, kuris reiškia didžiausią laimėjimą ir tautai ir žmonijai. Tokiu būdu Bažnyčia per naujų tautų pašaukimą į kultūrinį religinį gyvenimą ugdė dvasinį savo lobyną ir per tautų klestėjimą nuolat atgydavo ilgų amžių bėgyje.

Žodžiu tariant, *Bažnyčia yra reikšmingiausias pavyzdys sėkmingo tarptautinio bendradarbiavimo aukštesnėje gyvenimo srityje, kur gali tobulai susiderinti atskiros tautos ir visos žmonijos interesai.* Todel Bažnyčia visados buvo ir yra stipriausias veiksnys ir sėkmingiausia auklėtoja tarptautiniam bendradarbiavimui. Jei vis delto istorijoje pasitaikydavo ir dabar kartais pasitaiko, kad Bažnyčios žmonės nesugeba harmoningai suderinti Bažnyčios ir atskirų tautų interesų, tai toks nesugebėjimas yra jų netobulumas, bet ne eina iš Bažnyčios prigimties, jos ideologijos, ar jos tradicijų.

3. a. — Išvedus nuoseklią liniją tarptautiniam susipratimui, tenka susidomėti tais nusiteikimais, kurie turi charakterizuoti aktyvinį tarptautinį naujų kartų nusistatymą ir kurie todel privalo būti tarptautinio auklėjimo priemonėmis jose išvystomi. Pirmas dalykas, kuriuo čia iš pat pradžios reik susirūpinti, yra visai *kategoriškas reikalas pagrįsti tarptautinį nusistatymą doriniais principais.* Jei apskritai tarptautinis bendradarbiavimas tėra galimas ir sėkmingas vien tada, kai tarptautinis santykiavimas yra pagrįstas doriniais principais, sakysime, taikingumu, teisingumu, nusilenkimu bendrai teisinei tvarkai ir tarptautiniam autoritetui, tai šitokis dorinis nusistatymas privalo būti ruošiamas atskirose tautose atitinkamu naujų kartų auklėjimu. Kitaip tariant, *tarptautinis naujų kartų nusistatymas turi būti*

pagrįstas doriniais principais, nes nuo to paskui pareina atitinkamas dorinis tarptautinio santykiavimo pagrindimas.

Viena iš svarbiausių nelemto tautų nesugyvenimo priežasčių yra tai, kad per daug dar išplitęs yra įsitikinimas, jog teisės bei doros principai saisto žmones tik išvidiniame tautos gyvenime, ir jog tarptautiniame santykiavime tautos arba valstybės interesai visai suvereniai sprendžia apie reikiamą nusistatymą tarptautiniuose klausimuose. Toks amoralus nusistatymas iš tikrųjų yra liekanos iš laukinių žmonių įpročių, kurie jau visai nepritinka mūsų civilizuoto gyvenimo stoviui. Tuo tarpu kuo iš esmės skiriasi imperialistinis karas su sekamais užgrobimais gyventojų, teritorijų ir tautinių turtų nuo laukinių žmonių paprastų žudymų su plėšimais? — Nebent tuo, kad pirmuoju atveju tikra dorinė žiaurių ir plėšrių žygių vertė yra premedituotai užmaskuota civilizacijos lytimis, tuo tarpu kada antruoju atveju tie patys instinktai pasireiškia su savaimingu betarpiškumu, ir dažnai net be supratimo tikros dorinės jų vertės. Dorinė pirmenybė rodos teks atiduoti laukinīams žmonėms.

Sudarymas dorinio naujų kartų nusistatymo tarptautiniuose klausimuose negali apsieiti, iš vienos pusės, be demaskavimo hipokritiško tautų elgimosi tarptautinėje politikoje, o iš antros — be apgynimo jų nuo savo nacionalizmo pavojų, kurie visados yra aktualūs tautiniame auklėjime. *Tik persunkimas tiek tautinio tiek tarptautinio auklėjimo doriniais principais tegali apsaugoti naujas kartas nuo nelemto tarptautinio naujų kartų nusistatymo ir paruošti tokiu būdu žmonių sielose tvirtą pagrindą vaisingam tarptautiniam bendradarbiavimui.*

b. — *Tarptautiniam bendradarbiavimui svarbiausi yra tie žmonių nusiteikimai, kurie laiduoja teisingumo ir taikos realizavimą tautų santykiuose.* Tad visų pirma tenka įdiegti naujoms kartoms teisingumo jausmą ir taikos nuotaiką dalykuose, liečiančiuose tarptautinius klausimus. Čia, kaip ir visuomenės vidaus santykiuose, privalu gerai nusimanyti, kad *ne taika tarnauja pagrindu teisingumui, bet teisingumas taikai.* Kraštutinis pacifizmas, kuris stengiasi atsiekti taiką bet kuria kaina, padaro kaip tik tą klaidą, kad taiką stato aukščiau už teisingumą.

Tiek valstybės vidaus, tiek ir tarptautiniame gyvenime yra atsitikimų, kai taikingas nusilenkimas neteisybei ir prievartai yra ne kas kita, kaip nusižengimas. Rusų inteligentijos nesiryžimas ir nesugebėjimas pasipriešinti kaip reikiant su ginklu rankoje bolševikų revoliucijai buvo priežastis daug didesnių ir ilgiau trunkančių materialinių ir moralinių kataklizmų, kaip kad būtų buvusi griežta ir ginkluota, bet trumpa kova už valdžią prieš diktatorišką prievartą. Sudaryta 1918 m. Lietuvos Brastoje bolševikų taika su vokiečiais, buvo pripažinta „nevalyva taika“, nes ji nesiskaitė nei su doriniais nei su valstybiniais

reikalavimais ir buvo pagrįsta klastingais sumetimais ir bolševikų pasiryžimu atsilaikyti prie valdžios bet kuria kaina.

Mūsų istorijoje taip pat yra žinomas vienas atsitikimas, kai taikingas nusilenkimas prieš prievartą buvo nedovanotino silpnumo ir nesiryžimo apraiška. Tai įvyko per Liublino uniją, kuri paskandino Lietuvą tautinės, kultūrinės ir valstybinės prostracijos pelkėse ir buvo didžiausių ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos nelaimių priežastis. Lietuvių pralaimėtas karas tokiu atveju būtų buvęs geresnis už taiką, kuri ilgainiui lietuvių tautoje nustelbė padarytos jai prievartos supratimą ir sykiu su juo gyvastingą tautos energiją.

Pacifistiškai nusiteikęs Försteris teisingai nusako reikiamą teisybės ir taikos santykiavimą šiais savo samprotavimais: „E r a z m a s myli taiką daugiau už kryžių, pasakė Liuteris. Ir iš tikro yra žmonių, kurie palinksta į taiką vien iš silpnybės. Ne taika, bet tiesa yra aukščiausioji gėrybė. Ir jos kaina neprivalu dar vengti susiskaldymų ir konfliktų. Betgi visas dalykas glūdi tame būde, kuriuo žmonės tokius atsitikimus traktuoja. Be meilės net pati tiesa nėra teisinga, nes ji yra egoistiškų geidulių drumsčiama. Taigi taika išlepina, užtat galinga ir budri valia, kuri pažaboja žemesnius geidulius ir paaukoja smulkius jausmus šventajam sutarimo gėriui, užgrūdina ir taurina būdą žymiai daugiau, negu tai įstengia padaryti didvyriški žygiai karo lauke“ (O. c. 465 p.).

Žodžiu tariant, *taikos pedagogika*, apie kurią su tokiu pamėgimu kalba Försteris, *neprivalo susilpninti naujose kartose teisingumo pajautimo ir pasiryžimo aktyviai priešintis neteisybei ir prievartai, žinoma, būtinos akcijos ribose ir leistinomis priemonėmis.* Tarp kitko, tautinio apsigynimo klausimuose, naujos kartos turi įsamoninti, kad *karinė pajėga nėra vienintelė ir net svarbiausia apsaugos priemonė. Tautos sugebėjimas sugyventi su savo kaimynais, daryti sau draugų ir nuginkluoti priešus idėjiniu savo nusistatymu turi tautinės defenzyvos reikalui be galo didelės reikšmės.* „Naujos kartos auklėjimas p a s i r e n g i m u i p r i e t a i k o s, sako Försteris, kuo mažiausia yra tiek pat svarbus, kaip auklėjimas p a s i r e n g i m u i p r i e k a r o“ (O. c. 462 p.).

Försteris sykiu pripažįsta, kad taikos palaikymui ir atstatymui reikalingi yra net stipresni charakteriai, kaip ginkluotos prievartos pasiryžimams. Jis net aiškiai nurodo, kokie privalo būti nusiteikimai, kad galima būtų palaikyti taikos drausmę. *Negatyviai naujos kartos turi būti apsaugotos nuo karingų instinktų, užgaidų, įsivaizdavimų, kurie galėtų sudrumsti taikingą tautų sugyvenimą; pozityviai jose turi būti išvystytas sugebėjimas objektyviai ieškoti teisybės ir susitarimo pagrindų konfliktų atvejuose.* Tarp kitko Försteris pabrėžia žodžio drausmės reikšmę taikai: „Yra žodžių, sako jisai, kurie sužadina sprogstamąjį

pasipriešinimą; yra žodžių, kurie pažaboja demonus, ir žodžių, kurie atpalaiduoja pragaro galybes" (O. c. 468 p.).

Žodžiu tariant, *taikos reikalui svarbiausia nuginkluoti žmonių sielos, nes tuomet savaime nusiginkluoja ir žmonių rankos.* Šitas sielų nusiginklavimas taikai yra tautoms ne kas kita, kaip dorinis pergalėjimas savo palinkimų į neteisingumą, prievartą, imperialistišką nusistatymą ir nacionalistišką ekskliuzivizmą. Jei tauta nepergali savęs šita prasme ir agresyviai puola kitas tautas, šioms susidaro teisė į teisingą atsparą ir net į ginkluotą priesparą būtino apsigynimo ribose. Tuomet taika suyra, ir karas neišvengiamas. Galimų konfliktų perspektyvoje pedagogams itin svarbu nusimanyti, kad jei yra teisė ir net pareiga kovoti su svetimu imperializmu, tai nemažesnė yra pareiga kovoti su imperializmu ir nacionalistišku ekskliuzivizmu savo tautos viduje, auklėjant naujose kartose teisingumo ir taikingumo nusiteikimus, ir nuveikiant jose agresyvius instinktus ir neteisingus nusistatymus. *Patriotizmas turi būti suderintas su tarptautinės santvarkos reikalais.*

c. — Sudarius naujų kartų sielose tvirtą pagrindą teisingam ir taikingam nusistatymui į tarptautinį santykiavimą, tuo pačiu susidaro palanki nuotaika tarptautiniam kultūriniam bendravimui ir bendradarbiavimui. Bet šiam pastarajam reikalui reikalingi yra dar specialieji nusiteikimai, kurie padaro tarptautinį bendravimą ir bendradarbiavimą tikrai naudingą tiek tautai, tiek ir visai žmonijai. Kultūrinis tautų bendravimas reiškia labiau pasyvinę tautų santykiavimo pusę, kur pirmoje vietoje stovi kultūrinių gėrybių pasisavinimas. Atvirkščiai, kultūrinis bendradarbiavimas reiškia labiau aktyvinį tautų santykiavimą, kur pirmoje vietoje stovi kultūrinių gėrybių perteikimas. Kiekvenu atveju yra reikalingas atitinkamas kiekvienos tautos žmonių nusistatymas.

Svetimų kultūrinių gėrybių pasisavinimas tautai yra tikrai naudingas tik tada, kai ji sugeba bendrus žmonijos kultūros turtus padaryti tikrai savus, t. y., pasisavinti juos saviškai, pagal savo tautos individualinį stilių. Toks savarankiškas ir sykiu kūrybiškas žmonijos kultūrinio lobio pasisavinimas kaip tik charakterizuoja subrendusią naciją. „Nacija, sako Gessenas, nėra kaž kas priešinga tam, kas yra bendrai žmogiška, bet tėra vien kūrybinis stilius, kuriuo tauta pasisavina bendrai žmogiškos kultūros turinį" (Osnovy pedagogiki, 329 p.). Šitokis svetimų kultūrinių pradų pasisavinimas praturtina sutelktinę tautos individualybę, tuo tarpu kad pasyviai vergiškas svetimos kultūros pasisavinimas nustelbia tautos individualybę ir paprastai skandina tautą kultūrinio fatalizmo nuotaikoje. Todel *tarptautinio bendravimo atžvilgiu, kiek šitas bendravimas veda prie svetimos kultūros pradų pasisavinimo, naujoms kartoms turi būti įdiegtas aktyviai kuriamasis nusistatymas, kuris leistų svetimos kultūros*

pradus padaryti tikrai savus. Tai gali būti atsiekta vien glaudžiame sąryšyje su tautišku auklėjimu, kuris, kaip žinome, saugoja ir sąmoningai ugdo individualinę tautos lytį, ją tobuliausiame laipsnyje realizuodamas naujose kartose. Žodžiu tariant, kritiškas aktyvus kūrybinis nusistatymas svetimos kultūros pradų pasisavinime yra būtinai reikalingas naujoms kartoms.

Bet nacijai nepakanka apsaugoti tautinį savo savabūdiškumą ir išvidinę laisvę svetimos kultūros atžvilgiu; jai dar privalu, kaip išsireiškia Gessenas, „sugebėti užsidegti entuziazmu bendrai žmogiškų tikslų tarnyboje“ (t. p. 329 p.); tai reiškia, kad *nacija ne tik privalo savintis kultūrinių gėrybių iš kitų tautų, bet ir entuziastiškai atsilyginti joms kultūriniais savo laimėjimais.* Taigi *tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo atžvilgiu naujos kartos privalo pasižymėti paslankumu į kultūrinį patarnavimą, tautoms besimainant kultūrinėmis gėrybėmis.* Šis paslankumas atsiekia didžiausio savo laipsnio tada, kai kūrybinis tautos darbas yra dirbamas su pilna sąmone, kad aukščiausieji tautinės civilizacijos atsiekimai slepia individualinėse savo lytyse vertingiausius bendrai žmogiškos dvasios turtus. Entuziazmas tokios rūšies tautinėje kūryboje ir paslankumas į patarnavimą kitoms tautoms savo kultūriniais laimėjimais yra prideramas nusistatymas į tarptautinį kultūrinį bendradarbiavimą.

Tarp kitko tarptautiniam bendradarbiavimui turi ypatingos reikšmės kalbų pažinimas, kuris tarnauja jam viena iš būtinų priemonių. Jei parinkimas svetimų kalbų naujoms kartoms dažniausiai pareina nuo to, su kokiomis tautomis daugiausia tenka turėti santykių, tai vis delto šitame parinkime turėtų taip pat sverti sėkmingiausio tarptautinio bendradarbiavimo sumetimai. Pavyzdžiui, išeinant iš šitų sumetimų, galima būtų laikyti visai geru stoviu tik tą, kuriame naujos mūsų kartos būtų įsigijusios, šalia gimtosios savo kalbos, trijų kalbų mokėjimą: vienos romaniškos, vienos germaniškos ir vienos slaviškos. Pasirinkimas kalbų kiekvienoje iš šitų trijų grupių turėtų toliau pareiti nuo tarptautinio tikslingumo, iš vienos pusės, ir tautinio saugumo — iš antros.

d. — Pagaliau, dar vienu atžvilgiu ypatingai svarbu tinkamai nustatyti naujos kartos tarptautiniu auklėjimu. Būtent, svarbu jose paruošti pagrindą tinkamam tarptautiniam žmonijos susiorganizavimui. Pasaulio tautos niekados neįstengs susiorganizuoti į tikrą realią ir galingą Tautų Sąjungą, jei kiekvienos tautos viduje nebus sudaryta tvirta atrama Tautų Sąjungos idėjai ir pasiryžimas nusilenkti tarptautiniam autoritetui, sykiu išsižadant tų nacionalistiškų koncepcijų, kurios yra atkreiptos prieš Tautų Sąjungos idėją.

Šituo atžvilgiu ypatingą dėmesį reik kreipti kovai su dviejų koncepcijų įsigalėjimu naujų kartų sąmonėje, iš kurių viena pro-

paguoja principialią rasių nelygybę, o antra — nelygstamąjį valstybės suverenumą. Pirmoji iš jų, įsigalėjusi žmonių sąmonėje, yra tos rasinės neapykantos šaltinis, kuri neleidžia tautoms lygiomis sueiti į vieną tarptautinę organizaciją. Jinai yra pavergimo veiksnys tarpusaviame tautų gyvenime ir niekados negali sudaryti tinkamos nuotaikos tarptautinei taikai. Antroji koncepcija, įsigalėjusi žmonių sąmonėje, atpalaiduoja valstybę nuo bet kurio aukštesnio autoriteto ir todel taip pat galutinėje sąskaitoje — nuo bet kurių dorinių sąvaržų. Savaime suprantama, kad ir šita koncepcija nesudaro tinkamų sąlygų tarptautinei žmonių organizacijai, atremtai į juridinius pagrindus.

Apgynus tad naujas kartas nuo įsigalėjimo jose klaidingų koncepcijų apie tarptautinę tautų vienybę, reik sykiu suinteresuoti jas aktyviu nusistatymu už Tautų Sąjungos idėją ir paraginti prie šitos idėjos propagandos pasaulyje. Naujos kartos turi būti tinkamai painformuotos, kad toks sunkus tarptautinis uždavinys, kaip realios ir sėkmingos Tautų Sąjungos įsisteigimas, negali būti išsyk tobulai išspręstas, ir kad jis turės pereiti ilgą išsivystymo ir tobulėjimo evoliuciją, kol galės patiekti tikrai patenkinančių rezultatų. Bet kaip tik todel svarbu nenusivilti pirmais Tautų Sąjungos žingsniais ir nenusiminti del jos nepasisekimų, kurių apsčiai gali būti ne tik pradžioje, bet ir jos subrendimo metu.

Naujos kartos turi aiškiai nusimanyti, kad šiuo metu Tautų Sąjunga tebegyvena vien pirmą, bandomąjį, savo amžiaus laikotarpį, kai yra statomi jai dar labai kuklūs uždaviniai, ir kad jai tenka savo gyvenimo pradžioje pralaužti per daug kliūčių, o tai neleidžia jai tinkamai išspręsti kad ir tų kuklių uždavinių. Tautų Sąjunga šiuo metu stengiasi realizuoti du tarptautinės teisės reikalavimų, pirma, laiduoti pasaulio tautoms teisių ir pareigų bendrumą pastoviu, juridinę galią turinčiu tarptautiniu organu, ir, antra, įpareigoti tautas, su tarptautinių sankcijų grasme, savo konfliktuose nesigriebti ginklų anksčiau, kaip bus išsemtos visos priemonės taikingam iškilusio konflikto išsprendimui, numatytos Tautų Sąjungos statutu.

Šiuo metu japonų kinų ginkluotame susirėmime mes turime iškalbingą įrodymą fakto, kaip dar nedidelis Tautų Sąjungos autoritetas, ir kaip dar silpnos yra jos pajėgos rimtesniam konfliktui likviduoti numatytu jos statute būdu. Vis delto būtų per anksti ir neišmintinga nusivilti Tautų Sąjungos idėja ir ji palaidoti nacionalistiškų instinktų chaose. *Tautų Sąjungos idėja ne tik yra idealinės žmonijos koncepcijos padaras, bet ir randa realų pagrindą mūsų laikų tendencijose: internacionalizacijos vyksmas iš vienos pusės, ir būtinas reikalas surasti taikingą būdą vis pavojingesniems tarptautiniams konfliktams, iš antros pusės, yra faktai iš esmės ne mažiau reikšmingi, kaip jaunutės Tautų Sąjungos silpnumas ir netobulumas.*

Tokiose aplinkybėse, norint sudaryti atskirose tautose sąlygų, kad Tautų Sąjunga galėtų stiprėti ir tobulėti, *yra būtina įkvėpti naujoms kartoms, sykiu su žmonijos prigimtosios vienybės idėja, nusistatymą nenusivilti jokiose aplinkybėse Tautų Sąjungos idėja, pasiryžimą šitą idėją propaguoti ir aktyviai remti kiekvieną sumanymą, kuris kokia nors prasme galėtų realią Tautų Sąjungą pastūmėti pageidaujamos pažangos keliu.* Tik tuomet atskirose tautose bus sudarytas viltingas pagrindas, ant kurio galės ilgainiui Tautų Sąjungos idėja pražydėti visai realiais atsiekimais.

V. Visuomeninio auklėjimo veiksniai.

1. Visuomeninio auklėjimo priemonės ir veiksniai. — 2. Šeima. — 3. Mokykla: a. visuomenės mokslas, kaipo dėstomasis dalykas; b. visuomeninis pamokymas, kaipo dėstomasis principas; c. visuomeninė mokyklos organizmo įtaka; d. visuomeninė mokinių savivaldos reikšmė. — 4. Kariuomenė. — 5. Bažnyčia. — 6. Įstatymai. — 7. Spauda. — 8. Jaunuomenės ir šiaip jau piliečių organizacijos ir kiti atsitiktiniai visuomeninio auklėjimo veiksniai. — 9. Harmoningas visuomeninio auklėjimo veiksnių susiderinimas.

1. — Realizuojant visuomeninį auklėjimą naujose žmonių kartose svarbu aiškiai numatyti ir tinkamai sutvarkyti šito auklėjimo priemonės ir veiksniai. Auklėjimo priemonės yra visa tai, *kuo* veikiama nauja karta auklėjamajam tikslui; tuo tarpu kad auklėjimo veiksniai yra visa tai, *kas* šiaip ar taip veikia ją auklėjamuoju būdu. Tačiau, nežiūrint šito teorinio skirtumo, praktikoje dažnai nėra lengva atskirti auklėjamoji priemonė nuo auklėjamojo veiksnio. Todel, kai savo laiku reikėjo nagrinėti pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės, teko sykiu paliesti ir svarbiausieji jo veiksniai. Dabar, kalbant specialiai apie visuomeninio auklėjimo veiksnius, bus taip pat neišvengiama paliesti kiek ir jo priemonės. Be to, kartais vienas ir tas pats dalykas gali būti imamas ir auklėjamąja priemone ir auklėjamuoju veiksniu, destis koks yra žvelgimo punktas. Jei, pavyzdžiui, į spaudą žiūrima kaip į padarą, kuriam statomas tam tikras tikslas, tarp kitko — ugdomasis tikslas, galima kalbėti apie ugdomąją priemonę. Bet, jei žiūrėsime į spaudą, kaip į lygstamai nepriklausomą visuomeninio gyvenimo apraišką, galėsime kalbėti apie ugdomąjį veiksnį. Žodžiu tariant, nagrinėjant skyrium visuomeninio auklėjimo priemones ir veiksnius, yra neišvengiami tam tikri pasikartojimai.

Prie šito įžengiamojo pastebėjimo dera dar pridėti kitas apie visuomeninio auklėjimo veiksnių suskirstymą. — Visuomeninio auklėjimo veiksniai, kaip ir apskritai ugdymo veiksniai, gali būti skirstomi į prigimtuosius ir atsitiktinius. *Prigimtieji auklėjimo veiksniai yra tie, kurie iš savo prigimties yra pašaukti šiaip ar taip rūpintis naujųjų kartų tokiu ar kitokiu auklėjimu. Atsitiktiniai auklėjimo veiksniai yra tie, kurie, neturėdami tiesioginio*

uždavinio tarnauti auklėjimo tikslams, vis delto turi auklėjimui faktinos šiokios ar tokios veikmės. Trys pagrindiniai prigimtieji auklėjimo veiksniai yra šeima, visuomenė ir Bažnyčia. Visuomenei dažniausiai, bet ne būtinai, atstovauja valstybė su pagalba tokių institucijų, kokiomis yra mokykla, kariuomenė arba šiaip jau piliečių organizacijos. Vis dėlto nėra būtinas dalykas, kad visuomenė auklėjamuosius savo tikslus realizuotų per valstybę. Sakysime, visuomenė gali tvarkyti mokyklas kultūros organizavimo tvarkoje be tiesioginio valstybės įsikišimo į mokyklų steigimą, administravimą ir tvarkymą. Valstybei negali būti tik atsakyta teisė kontroliuoti mokyklų gyvenimą, kiek to reikalauja pats jos buvimas ir klestėjimas. Taigi šalia šeimos ir Bažnyčios, kaipo auklėjimo veiksnių, stovi visuomenė, kuri noroms ar nenoroms užleidžia dažniausiai savo auklėjamąsias teises valstybei, savo ruožtu realizuojančiai jas per mokyklas, kariuomenę ir piliečių organizacijas.

Iš atsitiktinių visuomeninio auklėjimo veiksnių svarbiausi yra įstatymai, kurie savo teisine politika gali žmones auklėti arba demoralizuoti; spauda, kuri neišvengiamai turi didelės reikšmės visuomeniniam žmonių susipratimui ir nusistatymui; pagaliau, jaunuomenės ir šiaip jau piliečių laisvos organizacijos, kurios visuomeniniam žmonių išsiauklėjimui yra labai sėkminga mokykla.

Visuomeninio auklėjimo veiksnių suskirstymu savaime susidaro šiam straipsniui nusakymo tvarka.

2. — Negali būti jokios abejonės, kad *šeima yra vienas iš svarbiausių visuomeninio auklėjimo veiksnių.* Tiesa, tai teigiant, turima galvoje labiau tai, kas galėtų ir turėtų būti, negu tai, kas paprastai esti tikrovėje. Savaime suprantama, kad visuomeniškai mažai susipratusioje visuomenėje visuomeninė šeimos įtaka bus taip pat menka ir labai netobula. Be to, kiekvienu atskiru atveju auklėjamosios šeimos įtakos vertingumas pareina nuo dorinio jos aukščio. Pagaliau, ir visuomeniškai susipratusios šeimos įtaka naujoms kartoms toli gražu ne visados yra sąmoningo nusistatymo ir veikimo išdava. Šeima dažnai auklėja naujas kartas visuomeniniu atžvilgiu visai savaimingai, iš vienos pusės, savotišku auklėjamuoju instinktu, o iš antros pusės, savo faktinuoju stoviu, t. y. susidariusia joje nuotaika ir pratikuojamais joje pavyzdžiais. Dažnai, o gal ir dažniausiai, savaiminga auklėjamoji šeimos įtaka esti žymiai didesnė, negu sąmoningai vykdomo tėvų auklėjimo sėkmingumas.

Šeima yra visuomenė miniatiūroje, ir joje jau susidaro tie nusiteikimai, kurie tarnauja atrama visuomeniniam išsiauklėjimui. Tėvų valdžia ir atitinkama šeimos santvarka yra aplinkybės, kurios nelieka be įtakos vėlybesniam naujų kartų nusistatymui į valstybinę vyriausybę ir politinę santvarką. Tėvų namų ūkis yra toji artimiausioji aplinkuma, kurioje susidaro pirmieji

ekonominiai naujos kartos nusiteikimai. Tėvai, broliai ir seserys, šiaip jau giminės ir ypač namų tarnautojai sudaro tą socialinę aplinkumą, arba šeimyną, kurioje išsivysto pirmieji socialiniai naujos kartos nusiteikimai. Tos tautinės lytys, kurios charakterizuoja šeimos gyvenimą, savaime persiduoda naujai kartai ir normaliai apsprendžia ją tautiniu atžvilgiu. Gal mažiausiai ir rečiausiai šeima veikia naują kartą tarptautiniu atžvilgiu. Kad šeima galėtų turėti realios įtakos šituo atžvilgiu, reikalingas aukštas kultūrinis jos susipratimas ir gyvenimas aukštais idealiniais interesais, o tai pasitaiko ne taip dažnai net vadinamosiose inteligentiškosiose šeimose.

Šeima yra pirmoji solidarumo mokykla. Tiesa, šeimos solidarumas yra dar labai siauras, bet jis visados pasilieka solidarumo prototipas, jei tik šeiminis solidarumas neužsiskleidžia savo rate ir yra orientuojamas vis platesnių ir universalesnių bendruomenių linkme. Žodžiu tariant, *šeima gali ir privalo būti svarbus visuomeninio auklėjimo veiksnys, jei tik tėvai nori ir sugeba patiesti šeimos gyvenimui dorinį pagrindą ir padaryti iš šeimos židinį, kuriame šiaip ar taip turi atsispindėti visuomeninis gyvenimas teigiamąja savo puse.* O tai yra galima tada, kai šeima yra ne tik atsitiktinis veiksnys visuomeniniam naujos kartos išsiauklėjimui, bet ir sąmoningas visuomeninio auklėjimo veiksnys visuomeniškai susipratusių tėvų pastangomis. Žodžiu tariant, visuomeninis auklėjimas šeimoje privalo būti ne tik savaimingas, bet ir sąmoningas.

Sąmoningas visuomeninis auklėjimas šeimoje tegali būti sėkmingai vykdomas vien tada, kai tėvai nusimano apie tai, *kas, kuo ir kokia linkme* turi būti veikiama naujoje kartoje, kad ši būtų visuomeniškai gerai išauklėta. *Visuomeninis auklėjimas turi paliesti naujoje kartoje ir protą ir valią ir širdį,* nes visuomeniniam išsiauklėjimui išsyk yra reikalingi ir protinis susipratimas ir valios nusistatymas ir jausmingas nusiteikimas.

Reikiamas visuomeniniam išsiauklėjimui protinis susipratimas privalo būti šeimoje siekiamas, jei ne sistemingais pamokymais, tai bent atsitiktiniais paaiškinimais visuomeninio gyvenimo principų, apraiškų, tikslų, santvarkos ir kitų panašių dalykų. Valios nusistatymas visuomeniniuose dalykuose privalo būti siekiamas drausmingais pratinimais prie visuomeninių dorybių, kokiomis, pavyzdžiui, yra viešosios tvarkos saugojimas, vargšų ir nuskriaustųjų užjautimas, paslankumas paaukoti asmeninius interesus bendrai gerovei ir šiaip jau solidarumas viešuosiuose dalykuose. Širdies nusiteikimas visuomeniniuose dalykuose yra atsiekiamas įkvėpiamaisiais pavyzdžiais ir paraginimais emocionaliai dalyvauti didžiosiose visuomeninio gyvenimo iškilmėse. Tik ryšyje su širdies nusiteikimu teišsidirba naujoje kartoje visuomeninis entuziazmas, kuris suteikia jai atsparumą blogoms

visuomeninėms įtakoms ir paslankumą į kovą už visuomeninius idealus.

Pagaliau, jau *šeimoje visuomeninis auklėjimas privalo būti vedamas plačia solidaristine linkme.* Šituo atžvilgiu ne tik svarbu išvengti šeimyninio egoizmo, bet orientuoti naujas kartas visuotinio solidarumo principais. Tikras visuomeninis auklėjimas visados yra solidaristinis auklėjimas, nes tik šitokis auklėjimas yra priimtinas visuomenei, kaipo tokiai, ir suderinamas su bendra visuomenės gerove. Šitas svarbus faktas turi rasti pateisinimo ir pagrindimo jau pirmajame visuomeninio auklėjimo tarpsnyje, kuris yra realizuojamas kaip tik šeimoje.

Patiektieji bendri atsakymai į klausimus, kas, kuo ir kokia linkme turi būti veikiama visuomeniniu auklėjimu, turi reikšmės ne tik šeimyniniam auklėjimui, bet ir visiems kitiems visuomeninio auklėjimo veiksniams, ir pirmoje eilėje — mokyklai.

3. — Mokykloje tiek lavinimas, tiek auklėjimas šiaip ar taip turi atsižvelgti į visuomeninio auklėjimo reikalą ir šita prasme veikti mokinių protą, valią ir širdį. Žinoma, mokykla yra pašaukta visų pirma ir labiausiai veikti jaunuomenę lavinimo priemonėmis, — lavinimo, kuris iš tikrųjų privalo būti auklėjamasis lavinimas. Čia ir kyla klausimas, kokiu būdu mokyklinis lavinimas gali ir privalo būti panaudotas visuomeninio auklėjimo tikslams. Pasirodo, kad *mokyklinis lavinimas gali arba įglausti visuomenės mokslą į dėstomųjų dalykų tarpą, kaipo atskirą dalyką, arba panaudoti visuomeniniam auklėjimui kitus dėstomuosius dalykus, turinčius susilietimo punktų su visuomeniniais klausimais, arba net kombinuoti vieną būdą su antru, t. y. visuomenės mokslą, kaipo dėstomąjį dalyką, su visuomeniniu pamokymu, kaipo su dėstomuoju principu.*

Kadangi visuomeninis susipratimas jaunuomenei šiaip ar taip yra privalomas ir mokykla turi pareigos šitam reikalui patarnauti, tai teisinga statyti mokykliniam lavinimui šitokis reikalavimas: ten, kaip, pavyzdžiui, pradžios mokykloje, kur nėra visuomenės mokslo, kaipo dėstomojo dalyko, yra privalomas visuomeninis pamokymas, kaipo dėstomasis principas, ogi ten, kur tokioje ar kitokioje lytyje dėstomas visuomenės mokslas, kaipo atskiras dalykas, kaip, pavyzdžiui, aukštesniojoje mokykloje, šis privalo būti kombinuojamas su visuomeniniais pamokymais, daromais ryšyje su kitais dėstomaisiais dalykais. Kitaip tariant, visuomeninis pamokymas, kaipo dėstomasis principas, mokykliniame auklėjamajame lavinime, visados pasilieka privalomas, net tada, kai visuomenės mokslas yra dėstomas kaipo atskiras dalykas, nes šis, būdamas dėstomas labiau sistemingai ir atitrauktai, negali atstoti tų gyvų, konkretinių ir sugestyvinių, visuomeninių pamokymų, kuriems duoda gerų progų atskirti dėstomieji dalykai ir pirmoje jų eilėje — istorija.

a. — Kai kalbama apie visuomenės mokslą, kaipo apie dėstomąjį mokykloje dalyką, privalu turėti galvoje tas dalykas, kuris turi patiekti mokiniams žinių apie visuomeninio gyvenimo pagrindus bei apraiškas ir sykiu išvystyti juose tinkamą visuomeninį susipratimą ir nusistatymą visuose svarbesniuose visuomeninio gyvenimo klausimuose. Vokiečiai vadina šitą dėstomąjį dalyką *staatsbürgerlicher Unterricht,* o prancūzai — *instruction civique;* tačiau, kaip lengva yra pastebėti, šitie pavadinimai toli gražu neapima visų tų dalykų, kurie liečia visuomeninius klausimus, tiek bendrus, tiek ir specialius politinėje, ekonominėje, socialinėje, tautinėje ir tarptautinėje srityje. Mūsų naujadaras „pilietmokslis" dar mažiau tinka tam visuomeninių klausimų visetui, kuris turi būti apimtas visuomeniniu lavinimu. Pilietmokslis savo etimologine prasme griežtai atitinka vokiečių *Bürgerkunde* prancūzų *instruction civique* ir yra siauresnis terminas už vokiečių *staatsbürgerlicher Unterricht,* kuris reiškia valstybinį-pilietinį mokymą. Bet kadangi ir vokiečiai, kalbėdami apie šio mokslo turinį, išplečia jį į platų visuomenės mokslą, tai bene bus tiksliausia jis taip ir vadinti „visuomenės mokslas", pagal analogiją su tikybos, arba religijos, mokslu. Kaip religijos mokslas nereiškia mokykloje mokslinės disciplinos religijos problemoms tyrinėti, taip lygiai visuomenės mokslas mokykloje neprivalo reikšti disciplinos, kuri turėtų būti skiriama visoms visuomeninio gyvenimo problemoms tyrinėti. Visuomenės mokslas mokyklos gyvenime tegali turėti vien grynai didaktinės reikšmės, t. y. kaipo dėstomasis dalykas, kuris turėtų supažindinti jaunuomenę su svarbesniais visuomeninio gyvenimo klausimais, kiek to reikalauja tinkamas visuomeninis susipratimas ir nusistatymas. Po to savaime suprantama, kad visuomenės mokslas, dėstomas mokykloje, anaiptol nesutampa su ta specialiąja moksline disciplina, kuri yra vadinama sociologijos vardu. Sociologija, kaipo mokslas, specialiai tyrinėjąs visuomeninio gyvenimo pagrindus, negalėtų mokykloje patiekti tų labiau konkretinių ir praktinių žinių apie visuomeninio gyvenimo apraiškas, kurios yra reikalingos visuomeniniam jaunuomenės susipratimui ir nusistatymui.

Jei dabar panorėsime užbrėžti visuomenės mokslui, kaipo dėstomam mokykloje dalykui, nagrinėjamų klausimų visetą, tai turėsime orientuotis pagal tai, kas buvo pasakyta apie visuomeninio auklėjimo uždavinius, nes šių pobūdis nustato visuomeninių pamokymų plotą. Savaime suprantama, kad visuomenės mokslas privalo patiekti tiek bendrų žinių apie visuomenę ir valstybę tiek ir specialesnių žinių apie atskiras visuomeninio gyvenimo sritis, būtent, politinę, ekonominę, socialinę, tautinę ir tarptautinę. Politinėje srityje visuomenės mokslas turi iš vienos pusės atsižvelgti į konstitucinę valstybės santvarką ir valdymo aparatą, o iš antros pusės — į politines piliečių pareigas ir teises.

Ekonominėje srityje svarbu jaunuomenei nušviesti visuomeninio ūkio pagrindai, socialinėje srityje — socialinio bendradarbiavimo ir sugyvenimo principai, tautinėje srityje — tautybės ir patriotizmo klausimai, tarptautinėje srityje — tarptautinio bendravimo ir bendradarbiavimo normos. *Apskritai visuomenės mokslas turi būti vedamas mokykloje solidarizmo dvasioje su ypatingu atsižvelgimu į reikalą išvystyti jaunuomenėje pageidaujamus visuomeninius nusiteikimus.*

b. — Kaip buvo sakyta, visuomenės mokslo dėstymas mokykloje neatpalaiduoja viso mokyklinio lavinimo nuo reikalo prie kiekvienos geros progos panaudoti kitus dėstomuosius dalykus visuomeninio turinio pamokymams ir apskritai visuomeniškoms sugestijoms. To kaip tik reikalauja visuomeninis pamokymas, kaipo dėstomasis principas. Tai reiškia, kad *kiekviena proga, kai dėstomoji medžiaga suteikia galimybės padaryti visuomeninių pamokymų ar sugestijų, turi būti išnaudota pagal auklėjimo lavinimo taisykles.* Tokiu atveju mes turime ne ką kita, kaip auklėjamojo lavinimo pritaikymą prie visuomeninės gyvenimo srities.

Daugiausia progų visuomeniniams pamokymams suteikia istorija, geografija ir gimtosios kalbos bei literatūros mokslas. Jei istorija apskritai, kaipo *magistra vitae,* suteikia daug pamokomųjų dalykų apie valstybinį ir ekonominį - socialinį gyvenimą, tai savo tautos istorija šituos pamokymus labiau konkretizuoja ir suderina su tautiniu auklėjimu, kaipo su viena iš specialių visuomeninio auklėjimo sričių. Be to, istorija patiekia nemaža pamokymų apie tarptautinius santykius, iš kurių galima jau spręsti apie šitų santykių normas. Bet šiaip ar taip istorija yra pamokoma visuomeniniu atžvilgiu praeities nagrinėjimu ir interpretavimu. Apie visuomeninę dabarties padėtį labiau pamoko geografija, kuri ekonominėje ir politinėje savo dalyje nušviečia aktualias kraštų ir valstybių gyvenimo sąlygas. Tautiniu atžvilgiu ypatingos reikšmės turi toji jos dalis, kuri vadinama kraštotyros vardu. Kraštotyra supažindina su savo kraštu, nušviečia tikrąją jo padėtį, turtus ir trūkumus, savotiškumą ir gražumą ir paragina jį mylėti tokį, koks jis yra tikrovėje.

Gimtosios kalbos ir literatūros mokslas turi ypatingos reikšmės tautiniam auklėjimui, ir šita prasme daugiausiai gali patarnauti daromi jame atsitiktiniai pamokymai; tačiau savo literatūros mokslas labai dažnai gali turėti ir platesnės visuomeninės reikšmės, nes literatūroje šiaip ar taip atspindi visuomeninis gyvenimas su aktualiomis savo problemomis. Nagrinėjant tad dailiosios literatūros kūrinius, tiek iš praeities, tiek iš dabarties, galima konstatuoti ir išvystyti daug pamokomų, plačių visuomeniniu atžvilgiu, dalykų.

Bet, jei istorija, geografija ir gimtosios kalbos bei literatūros mokslas labiau informuoja apie tai, kas dažniausiai buvo ir yra

visuomeniniam gyvenime, tai yra vienas dėstomas mokykloje mokslas, kuris gali labiau patarnauti pamokymais apie tai, kas privalo būti visuomeniniam gyvenime. Tokiu dėstomuoju dalyku yra religijos mokslas. *Religijos mokslas, organiškai susijęs su doros mokslu, ne tik pamoko jaunuomenę apie daugelį visuomeninio gyvenimo dalykų doros atžvilgiu, bet ir sugestionuoja teisingą dorinį nusistatymą šituose dalykuose. Yra, galima sakyti, visuotinai pripažinta, kad religija ir jąja pagrįsta dora yra tvirčiausia atrama visuomeniniam gyvenimui ir tuo pačiu valstybei.* Tiesa, ne kiekviena religija gali sugyventi su kiekviena visuomenine pasaulėžiūra ir atitinkamai su kiekvienu visuomeninio bei valstybinio gyvenimo tvarkymu, bet šiaip ar taip religija visuomet yra pagrindas visuomeninio gyvenimo pastovumui ir tvirtumui. Be to, religijoje glūdi aukščiausios visuomeninio gyvenimo sankcijos ir iš jos taip pat kyla aukščiausieji visuotinio solidarumo idealai. Suprantama po to savaime, kad religijos mokslo reikšmė visuomeniniam susipratimui ir nusistatymui gali ir privalo būti labai didelė. Religijos mokytojai ir turi tiesioginės pareigos daryti atitinkamų visuomeninių pamokymų prie kiekvienos geros progos, einant religijos ir doros mokslą mokykloje.

Suminėtais dėstomais dalykais nėra tačiau išsemti dalykai, kurie gali patiekti gerų progų visuomeniniams pamokymams. Principialiai negalima net tokių dalykų skaičiaus apriboti, nes kiekvenas dėstomas dalykas šiaip ar taip gali būti panaudotas visuomeniniams pamokymams. Pavyzdžiui, gamtos mokslai, atsižvelgdami į gamtos santykius su kultūra, tuo pačiu gali duoti progos iškelti aikštėn santykius su visuomenės ir valstybės reikalais: botanika, zoologija, fizika, chemija gali turėti susilietimo punktų su ekonominiu gyvenimu, su technika, susisiekimu ir t. t. Matematikos moksle, sprendžiant uždavinius, uždaviniams gali būti parinkti klausimai iš ekonominių santykių ir visuomeninės statistikos. Žodžiu tariant, sumanus mokytojas gali taip kombinuoti dėstymą ir surištus su juo darbus, kad mokiniai neišvengiamai turėtų būti priversti galvoti apie visuomeninius dalykus, įgauti visuomeninių žinių ir patirčių ir, pagaliau, išsidirbti visuomeninį nusistatymą.

Mokyklinis lavinimas dar kitokiais būdais gali ir privalo veikti mokinių visuomeninį susipratimą ir nusistatymą. Iškylos ir ekskursijos į savo krašto žymesnes vietas, aplankymas visuomeninių įstaigų, pramonės įmonių ir muziejų, pagaliau, rašto darbai visuomeninėmis temomis, iš vienos pusės, ir vadovavimas mokinių skaitybai, iš antros, yra mokyklos darbe tos priemonės, kurios patiekia gerų progų visuomeniniam auklėjimui. Žinoma, galimų mokykloje visuomeniniam auklėjimui priemonių skaičius nėra aprėžtas paminėtais dalykais.

c. — Mokyklos reikšmė visuomeniniam auklėjimui remiasi ne tik mokykliniu lavinimu, visuomeniškai panaudotu, bet ir jos

darbo santvarka. Paskutiniais laikais vis dažniau kreipiama dėmesį į tai, kad *mokykla turi būti savotiška darbo bendruomenė, kur šalia tokių savybių, turinčių visuomeninę reikšmę, kaip punktualumas, darbštumas, klusnumas, tvarka, turėtų išsidirbti dar tokie solidaristiniai nusiteikimai, kaip sugebėjimas dirbti bendrą darbą, paslankumas į tarpusavę pagalbą, teisingas pasidalinimas darbu ir jo išdavomis, drausmingumas, nusilenkimas bendrai gerovei* ir t. t.

Į mokyklos organizmo reikšmę visuomeniniam auklėjimui ypatingai atsižvelgė Kerschensteineris, kuris, remdamasis tuo, ko reikalauja visuomeninis gyvenimas, kaipo darbo bendruomenė, spręsdavo apie tai, kokia privalo būti mokyklos organizacija. Jo supratimu, pagrindiniai visuomeninio bendradarbiavimo faktai yra: „a. bendras darbas su visomis jo apraiškomis darbo pasidalinime, b. atskiro asmens ir jo veikimo įglaudimas į vieną platų ekonominį planą, c. bendroji savivalda su jos pastangomis suderinti interesus ir jos laisvu nusistatymu palenkti atskirą asmenį bendruomenės pripažintam autoritetui.“ Mokyklos sutvarkymas pagal darbo principą duoda galimybę šituos pagrindinius visuomeninio gyvenimo santykius realizuoti analoginiu būdu mokykliniame darbe. Mokiniai, gaudami vieną kurį uždavinį atlikti, pasidalina darbu taip, kad atskirų grupių darbo išdavos, suderintos į vieną visumą, patiektų atsakymą į pastatomą darbo uždavinį. Visas suskirstytų grupėmis mokinių darbas turi būti palenktas, mokytojui prižiūrint ir kontroliuojant, vienam bendram planui, kuris visą mokinių darbą tikslingai vestų prie pageidaujamo sėkmingumo. Pagaliau, mokinių savivalda turėtų ruošti mokinius plačiosios visuomenės valdymuisi per savo pripažintus autoritetus.

Bendra mokinių savivaldos reikšmė buvo jau pažymėta ryšyje su praktine visuomeninio auklėjimo priemone, kuria yra pratinimas dirbti visuomeninį darbą. Dabar bus ne pro šalį šį tą pasakius apie jos organizaciją mokykloje.

d. — Mokinių savivaldos idėjai praplisti Amerikoje ir paskui plačiajame pasaulyje padėjo amerikietis Wilson Gill. Norėdamas sustiprinti atsakomybės jausmą žmonėse, jis sugalvojo vadinamąją scholl-city-sistemą, kuri turėtų suorganizuoti mokyklą pagal panašybę su valstybe. Kiekviena klasė šitoje sistemoje sudaro tam tikrą mokyklos bendruomenę (school-city), ogi mokyklos visos bendruomenės sudaro mokyklinę valstybę (school state). Šitokioje mokyklinėje valstybėje mokiniai turi savo įstatymų leidžiamuosius, vykdomuosius ir teisiamuosius organus, kurie veikia mokyklos personalo priežiūroje.

Savo laiku buvo primygtinai pabrėžta didelė visuomeninė reikšmė, kurios turi mokinių savivaldos; dabar reik pridėti, kad šita reikšmė yra tikrai teigiama tik tada, kai mokinių savivalda

yra palenkta visai eilei pedagoginių sąlygų. Mokinių savivaldos reikalui yra reikalingas tam tikras pasiruošimas tiek iš mokinių, tiek iš mokytojų pusės. Ne visuose amžiuose ir ne visi mokiniai yra lygiai pasiruošę laisvai valdytis mokykloje; todel mokinių savivalda turi būti įvedama į mokyklas palaipsniui, vis plečiant jos pritaikomumą einant nuo jaunesnių klasių prie vyresniųjų. Mokytojas, kuris privalo prižiūrėti mokinių savivaldos santvarką ir veikimą ir naudojasi visuose savivaldos dalykuose veto teise, turi būti tvirta ir autoritetinga asmenybė, ypatingai pasižyminti taktu ir teisingumu. Jei pasiruošimo trūkumas yra iš mokinių ar mokytojo pusės, mokinių savivalda neturi reikiamų sąlygų tinkamai funkcionuoti.

Mažesnis ar didesnis mokinių pasiruošimas savivaldos reikalui turi spręsti apie atitinkamą šitos savivaldos plotą. Mažiausia pasiruošimo reikalauja vykdomoji valdymosi pareiga, daugiau — įstatymų leidžiamoji pareiga, daugiausia — teisiamoji pareiga. Atitinkamai turi didėti mokinių savivaldoje ir mokytojo priežiūra, sulig tuo, kaip mažėja mokinių teisės.

Pagaliau, mokinių savivalda niekados neprivalo būti imama tikslu: ji tegali būti auklėjimosi priemonė, ir, kaipo tokia, ji privalo būti atitinkamai traktuojamà. Apie tai ypatingai turi nusimanyti mokytojas, nes nuo to pareis tikra jo pažiūra į mokinių savivaldos reikšmę, santvarką ir funkcionavimą. Suprasdamas tai, kad mokinių savivalda atkrauna iš dalies auklėjamąją mokytojo pareigą ir auklėjimo dalį paveda mokinių auklėjimuisi, mokytojas turės stengtis ne tramdyti mokinių savarankiškumą, bet jį skatinti teigiamąja linkme. Tik šitaip suprantama mokinių savivalda mokykloje tegali suteikti tikrai teigiamų išdavų.

4. — Iš veiksnių, kurie turi reikšmės visuomeniniam auklėjimui ir kurie yra valstybės žinioje, svarbią rolę vaidina kariuomenė. Kariuomenės vertingumas pareina žymioje dalyje nuo valstybinio bei tautinio karių susipratimo, nes jie, sudarydami valstybinės apsaugos organą, turi nusimanyti, ką jie privalo ginti ir kodėl jie turi pasiaukoti iki gyvybės praradimo už viešus valstybės ir tautos interesus. Jei šitas nusimanymas ir negali būti atremtas daugumoje atsitikimų į rimtą mokslą, tai jis bent turi būti sugestionuojamas įkvėpiamuoju būdu. Bet šiaip ar taip *karo tarnyba visados yra sujungta su tam tikru valstybiniu ir tautiniu auklėjimu.* Gausingoje kareivių masėje šitas auklėjimas turi labai aiškios įtakos.

Karo tarnyba turi visuomeniniam išsiauklėjimui dar tos reikšmės, kad ji tūkstančius ir net milionus žmonių įpratina prie tokių dalykų, kaip tvarka, precizija, punktualumas, drąsa, solidarumas, draugiškumas, kurie turi nepaskučiausios įtakos visuomeninio gyvenimo eigai. Žodžiu tariant, ji auklėja žmonėse

vyriškąsias ypatybes, kurios yra svarbios ne tik valstybės ir tautos apsaugai, bet ir visuomeniniam gyvenimui.

Försteris tačiau įspėja prieš militarizacijos pavojų, surištą su kariuomenės dvasios įsivyravimu civiliniame piliečių gyvenime. Jei civilinio gyvenimo įpročiai neprivalo veikti grynai militarinio kariuomenės gyvenimo, tai iš antros pusės, jo supratimu, militariniai įpročiai neprivalo turėti vadovaujamos rolės civiliniam gyvenimui bei veikimui. Bet militarinių ir civilinių metodų skirtingumas dar anaiptol nereiškia, kad kariuomenė gali sudaryti visuomenėje tam tikrą izoliuotą kastą, kuriai būtų svetimi plačiosios visuomenės interesai. Atvirkščiai, kariuomenė ir visuomenė turi stovėti labai arti viena antros ir palaikyti glaudžius santykius bendrų interesų plotmėje. Tarp kitko kariuomenė, norinti palaikyti tokius santykius su visa visuomene, neprivalo virsti valdžios priemone vienos kurios partijos rankose, nes tai ne tik ne suartina jos su visuomene, bet kaip tik ją nuo šios izoliuoja, nes tokiu atveju tarp jos ir visuomenės atsiranda nepasitenkinimo ir nepasitikėjimo dalykų. Taip pat klaidingai supranta kariuomenė savo visuomeninę rolę ir tada, kai stengiasi turėti įtakos valstybės santvarkai nustatyti arba tokiai ar kitokiai vyriausybei pastatyti prie valdžios. Kiekvienas kariuomenės partyvumas pažemina kariuomenės reikšmę visuomenės akyse ir silpnina tas neregimas gijas tarp jos ir visuomenės, kurios taip yra reikalingos, kad ji galėtų tinkamai ir garbingai eiti savo pareigas.

5. — Šalia valstybės, kurios auklėjamoji rolė visuomeniniame gyvenime tikslingai reiškiasi per mokyklas ir kariuomenę, stovi Bažnyčia, kuri taip pat turi tarp kitų savo pareigų uždavinį visuomeniškai auklėti žmones. Jau vienoje tik savo doktrinoje, kuri skelbia dieviškąją visuomeninės valdžios kilmę ir reikalauja atiduoti Dievui, kas yra dieviška, ir — ciesoriui, kas yra ciesoriška, Bažnyčia turi labai pozityvių priemonių visuomeniniam žmonių auklėjimui. Be to, būdama žmonijos gyvenime pusiausvyros, pastovumo, tvarkos, klusnumo, solidarumo ir drausmės veiksnys, ji išvysto žmonėse visus šituos nusiteikimus, taip reikšmingus ir svarbius visuomeniniam gyvenimui. Žodžiu tariant, *sulaikydama žmones nuo revoliucinių žygių ir auklėdama juose visuomeninius nusiteikimus, Bažnyčia yra vienas iš galingesnių veiksnių visuomeniniam auklėjimui.*

Žinant šitokią Bažnyčios rolę visuomeniniam auklėjimui, keistas yra faktas, kad istorijoje taip maža buvo ir dabar teesti sutarimo tarp valstybinės ir bažnytinės vyriausybės: rodos, turėtų būti kaip tik atvirkščiai. Tuo tarpu pasirodo, kad abipusės kompetencijos atribojimas ir yra tasai klausimas, kuriuo taip daug kyla nesusipratimų ir trynimosi tarp dviejų suverenių įvairiose srityse valdžių. Mūsų laikais pagrindinis ginčas, kuris

skiria valstybinę ir bažnytinę vyriausybę, liečia naujųjų kartų auklėjimo klausimą. Bažnyčia pagal savo pašaukimą ir todel taip pat doktriną nenori ir negali atsisakyti nuo savo prievolės ir teisės auklėti naujas tikinčiųjų kartas ir, tarp kitko, reikalauja konfesinių mokyklų tikinčiųjų vaikams. Iš kitos pusės vyriausybė, eidama sustiprėjusio paskutiniais laikais kraštutinio etatizmo linkme, paprastai laiko jaunuomenės lavinimo ir auklėjimo reikalą savo dalyku ir supranta Bažnyčios rolę labai siaurai, dažniausiai apribodama ją formalia religijos dėstymo pareiga.

Be to, *Bažnyčia, būdama ne tik religinio, bet ir dorinio gyvenimo saugotoja, yra taip pat aukščiausias autoritetas visuomeninės doros ir prigimtosios teisės dalykuose.* Ji todel negali abejingai toleruoti tų vyriausybės žygių, kurie įžeidžia visuomeninę dorą ar prigimtąją teisę. Tuo tarpu kiekvieną panašią Bažnyčios intervenciją pasaulinė vyriausybė yra linkusi laikyti partyvumo apraiška į naudą Bažnyčios žmonių, neatsisakančių politinių aspiracijų kovoje už valdžią.

Suprantama savaime, kad Bažnyčios ir valstybės nesutarimas, vykstąs paprastai viešumoje, nenaudingas yra visuomeninio auklėjimo reikalui, nes jis verčia pratęsti aiškią skiriamąją liniją tarp valstybės, kaipo tokios, ir faktinos vyriausybės, kaipo tam tikrų partyvinių tendencijų reiškėjos. Jei tokia distinkcija ir yra visai pateisinama, tai vis delto faktinai ji nėra pozityvus veiksnys visuomeniniam auklėjimui. Bet, žinoma, kaltininkas yra ne tas, kas yra priverstas ją daryti, bet tas, kas sudaro jai pagrindą. Žodžiu tariant, valstybės ir Bažnyčios, kaipo dviejų prigimtųjų visuomeninio auklėjimo veiksnių, nesutarimas yra neigiamas faktas visuomeninio auklėjimo atžvilgiu. Jo galima būtų išvengti, jei kiekviena iš jų dviejų apsiribotų savo prigimtojo pašaukimo plotu. Tuomet pasirodytų, kad valstybei pagal savo prigimtį reikėtų žymiai aprėžti tiesioginį savo įsikišimą į naujų kartų lavinimą bei auklėjimą.

6. — Iki šiolei buvo kalbėta apie tuos visuomeninio auklėjimo veiksnius, kurie iš savo prigimties, arba pašaukimo, turi savo tiesioginiu uždaviniu šiaip ar taip lavinti bei auklėti naujas kartas. Šalia jų, kaip žinome, yra dar visa eilė atsitiktinių veiksnių, kurie ne tiesioginio uždavinio, bet atsitiktinės išdavos tvarkoje turi šiokios ar tokios auklėjamosios veikmės naujoms kartoms. Prie šitų atsitiktinių veiksnių neabejojamai reik priskaityti įstatymus, pagrįstus tam tikra teisės politika. Neseniai be laiko mirusiam prof. Petražickiui kaip tik priklauso garbė už ypatingai ryškų iškėlimą aikštėn teisės auklėjamosios rolės ir teisės politikos klausimų.

Prof. Petražickio tyrinėjimai aiškiai parodė, kad įstatymai ir teisė apskritai yra viena iš labai sėkmingų tautos auklėjimo priemonių. Įstatymai gali auklėti vergų, bet taip pat ir laisvų,

turinčių savo vertės pajautimą, piliečių; jie gali užmušti piliečiuose savarankiškumą ir iniciatyvą, bet taip pat gali žadinti juose kuriamąją iniciatyvą ir aktyvinę energiją; žodžiu tariant, *įstatymai gali teigiamai veikti piliečius arba juos demoralizuoti tiek individualiniu, tiek ir vsuomeniniu atžvilgiu.*

Pokariniais laikais perėjo per pasaulį viena po antros dvi revoliucinės bangos, demokratinė ir diktatūrinė. Jei pirmoji nešė plačiosioms masėms visuomeninės emancipacijos laimėjimus, ir tuo pačiu žadino jose susipratimą, iniciatyvą ir savarankiškumą, tai antroji, kaipo reakcija prieš pirmąją, eidama vergiškumo instinkto linkme, nešė su savimi visuomeninių teisių aprėžimą plačiosioms masėms ir jų iniciatyvos bei savarankiško veiklumo nustelbimą. Jei demokratinė revoliucija per daug greitai ir radikaliai auklėjo mases prie visuomeninio veiklumo, tai diktatūrinė revoliucija ryžosi paneigti demokratines masių pretenzijas ir atsiremti į savo šalininkų partiją, virtusią dabar viešu ar tik užmaskuotu valstybinio valdymo organu. Demokratinėje revoliucijoje masės nesuskubdavo eiti vienu žingsniu su reformomis; diktatūrinėje revoliucijoje sąmoningai nesiskubinama su reformomis, reikalaujančiomis iš masių savarankiškumo ir iniciatyvos. Jei ir viena ir antra revoliucija turi savo neigiamos įtakos visuomeniniam masių auklėjimui, tai vis dėlto diktatūrinė revoliucija šituo atžvilgiu savo neigiamomis išdavomis žymiai pralenkia demokratinę revoliuciją.

Kai demokratinės revoliucijos pavojai didžiausiam laipsnyje yra jau išgyventi, diktatūrinės revoliucijos pavojai gresia patiems civilizuotos visuomenės pagrindams, nežiūrint to, iš kur ji ateina: iš dešinės ar iš kairės. Diktatūrinė revoliucija įneša į visuomeninį gyvenimą didelę metodų ir idėjų perversiją: diktatūros šalininkai reikalauja sau maksimalinės laisvės, bet tik tam, kad pasigavę valdžią galėtų užgniaužti bet kurią laisvę visuomenėje; diktatūros šalininkai iškalbingai pasireiškia prieš demagogiją, partyvumą ir susiskaldymą ir tuo pačiu laiku nieks tiek, kiek jie, neįneša į visuomenės gyvenimą demagoginių kovos priemonių, ekskliuzivizmo ir separatizmo savo amoraliniu nusistatymu, nesutariamumu ir valdžios geidimu; diktatūros šalininkai paneigia ir paniekina ne tik demokratines istorinio išsivystymo formas, bet ir demokratinius kultūringo pasaulio principus, kaipo tokius, ir jų vietoje arba nieko neduoda pozityvaus, arba iškelia aikštėn barbariškus šūkius, pataikaujančius masių instinktams, ir ypatingai — tam instinktui, kuris paskutiniais laikais imta vadinti **vergiškumo instinktu.** Visu šituo diktatūros šalininkai demoralizuoja ir dezorganizuoja visuomenę ir paskui tokią visuomenę valdo metodais, kurie mažiausiai pritinka visuomeniniam masių auklėjimui.

Paėmę valdžią į savo rankas, diktatūros šalininkai dažniausiai vadovaujasi valdymo dalykuose vienu tik rūpesčiu, kaip at-

silaikyti kuo ilgiausiai prie valdžios. Šitokia jų politika verčia juos taip tvarkyti valdymą ir įstatymus, kad iš visuomenės pusės nesusidarytų jiems konkurencijos. Išdavoje gaunama visuomenėje visa eilė neigiamų apraiškų. Centralizacija, atremta į favorizuojamųjų savų valdininkų kadrus, iš vienos pusės gimdo biurokratizmą, iš antros — užmuša visuomenės iniciatyvą. Viešumo stoka, nelygus traktavimas įvairiai nusistačiusių piliečių, vieniems pataikavimas, kitų persekiojimas, politinis spaudimas į teismus, stelbimas laisvių ir asmeninių įsitikinimų, demoralizuojamieji šnipinėjimo metodai, rinkimo įstatymai, hipokritiškai maskuojantieji slaptus skyrimus, — štai ryškesnės diktatūros priemonės, kurios kompromituoja valdžią susipratusių piliečių akyse, o nesusipratusius pavergia į servilizmą ir apakimą.

Diktatūra gali būti kartais neišvengiama, bet ji privalo turėti savo uždaviniu pasidaryti kuo greičiausiai nebereikalinga. Užtat, kai ji statosi sau tikslu kuo ilgiausiai bet kuria kaina atsilaikyti prie valdžios, ji nustoja tikros savo prasmės ir tampa visuomeninės demoralizacijos veiksnys. Tuomet karo stovio, cenzūros ir šnipinėjimo sistema, atremta į žmonių aklumą, inertiškumą ir servilizmą, tampa neišvengiama valdymo politika. Liūdniausia tokiu atveju yra tai, kad susipratę ir dori piliečiai, nevirtę dvasios vergais, negali, nenustoję savo taurumo, su įsitikinimu ir gryna sąžine pataikauti diktatūriniam režimui. Jiems telieka vienas tik griežtos opozicijos kelias. Taigi diktatūrinis režimas, virtęs permanentiniu, platina iš vienos pusės demoralizaciją, būtent, servilizmą ir amoralizmą, o iš antros — griežtą opozicinį nusistatymą. Kalbėti apie tikrai auklėjamąją tokio režimo įtaką tiesiog netenka.

7. — Prie atsitiktinių veiksnių, kurie turi didelės įtakos visuomeniniam auklėjimui, priklauso toliau spauda. — Spauda neturi savo tiesioginiu uždaviniu rūpintis žmonių visuomeniniu auklėjimu, bet savo informacijomis ir sugestyviu įtakingumu ji šiaip ar taip nuteikia žmones ir tuo pačiu jaunesnes jų kartas. Teisingai yra pastebėta, kad spauda ne tiek lavina žmones, kiek juos sugestyviai paveikia savo intencijomis. Tas pats tenka pasakyti apie spaudos reikšmę visuomeniniam auklėjimui: spauda sugestyviai paveikia žmones visuomeniniu atžvilgiu.

Žinoma, norint, kad spaudos reikšmė visuomeniniam auklėjimui būtų teigiama, reik statyti jai visą eilė reikalavimų. Spauda neprivalo žadinti socialinių, tautinių, tikybinių ir kitokių antagonizmų visuomenėje; jai nepridera pasiknisti po visuomenės ir valstybės pagrindais ir kompromituoti valdžią, kaipo tokią; jai nevalia skleisti idėjų perversijos ir žmonių neapykantos, ir t. t. Bet tai nereiškia, kad spauda gali būti neutrali visuomenės dalykuose ir privalo išvengti savo skiltyse idėjų kovos. Visuomenės gyvenimas visados yra tam tikra kova ir tokia kova privalo būti,

kol mūsų gyvenimo sąlygose yra skirtumas tarp blogio ir gėrio, tarp klaidos ir tiesos. Svarbu tik, kad šita kova už gėrį, tiesą ir teisybę turėtų idėjinį pobūdį, neišsilenktų iš tikro kultūringumo ribų, ir nebūtų atkreipta prieš asmenis.

Visuomeninis spaudos kilnumas tegali ateiti vien su tikru visuomenės kultūringumu, ir yra tiesiog najyvu manyti, kad spauda galima pakelti į aukštesnį stovį mechaniškomis cenzūros priemonėmis. Apie tai sumaniai kalba Gandhi, minėdamas apie savo žurnalistinį darbą. „Iš pirmųjų mėnesių, sako jisai, aš buvau supratęs, kad vienintelis žurnalizmo tikslas yra tarnauti. Spauda yra didelė pajėga, bet, kaip patvinusi upė gaivališkai apsemia laukus ir sunaikina derlių, taip lygiai ir plunksna be kontrolės ne tarnauja, bet ardo. Jeigu kontrolė ateina iš šalies, jos išdavos yra dar labiau nuodingos, kaip kontrolės stoka. Kontrolė tegali būti vaisinga tik tada, kai ji ateina iš vidaus" (Vie de M.-K. Gandhi écrite par lui-même. Trad. de Georgette Camille. Les Editions Riedel, Paris 1931. 181 p.).

8. — Visuomeniniam auklėjimui turi taip pat veiksnio rolės įvairios žmonių organizacijos. Kiekvienas organizuotas žmonių susibūrimas, jau kaipo toks, visuomeniškai auklėja žmones, kurie jame dalyvauja, nes palenkia atskirą žmogų tam tikrai visumai, pratina prie viešosios tvarkos ir drausmės ir verčia šiaip ar taip taikytis prie kitų žmonių ir su jais sugyventi. Organizuoti žmonių susibūrimai turi žmonėms dar didesnę įtaką visuomeninio išsiauklėjimo atžvilgiu tada, kai jų tikslai yra artimi visuomeniniams dalykams. Tokiais atvejais žmonių organizacijos tampa reikšmingais visuomeninio auklėjimo veiksniais.

Prie tokių susibūrimų visų pirma priklauso jaunuomenės susidraugavimo organizacijos, turinčios savo uždaviniu lavinimąsi bei auklėjimąsi. Jaunuomenė savo lavinimosi bei auklėjimosi darbe negali nesusidurti su visuomenės dalykais ir visuomeninio gyvenimo klausimais ir nesistengti išsidirbti čia savo susipratimą ir nusistatymą. Šitas paruošiamasis laisvas jaunuomenės darbas yra vertas palaikymo ir paraginimo, nes geriausiai patarnauja visuomeniniam išsilavinimui bei išsiauklėjimui ir ypač tada, kai jaunuomenės susidraugavimas yra atremtas į pasaulėžiūrinį principą. Jaunuomenės kultūrinė, bet ne partyvinė, diferenciacija yra taip pat normalus dalykas, kaip ir visuomenės diferenciacija. Diferencijuota ir sykiu sufederalizuota visuomenė yra kaip tik aukštesnės kultūros apraiška. Kas kita yra jaunuomenės diferenciacija pagal partijas: partyvinė diferenciacija jaunuomenei netinka, kaipo tokiai, o nesubrendusiai jaunuomenei net yra griežtai neleistina, nes ji stabdo laisvą lavinimąsi bei auklėjimąsi ir tuo pačiu tramdo visuomeninį subrendimą. Bet partyvinė jaunuomenės diferenciacija ir jaunuomenės apsisprendimas pasaulėžiūros atžvilgiu ir jos visuomeninis lavinimasis

bei auklėjimasis lavinimosi rateliuose yra skirtingi dalykai, kurių neskiria žmonės, turį tam tikrų, ne bešališkų, sumetimų. Apie jaunuomenės susidraugavimo organizacijas buvo jau kalbėta ryšyje su visuomeninio auklėjimo bendromis priemonėmis; tad apie tai dabar nėra reikalo plačiau kalbėti.

Subrendusiems piliečiams visuomeninio auklėjimo veiksniu eina įvairūs laisvi ir tarp kitko partyviniai jų susigrupavimai. Kaip buvo įrodinėta ryšyje su politiniu auklėjimu, partyvinė piliečių diferenciacija visuomeniniam gyvenime ne tik yra visai normalus dalykas, bet ir visai neišvengiamas, nežiūrint įėjusio į madą, bet nenuoširdaus, partijų neigimo. Ne partija, kaipo tokia, yra bloga, bet jos iškrypimai ir apsilenkimai su visuomeninio gyvenimo bei veikimo principais. Ne partijų paneigimas ir ne jų idealizavimas, bet jų tobulinimas pagal kultūrinio gyvenimo reikalavimus yra, kaip tada sakyta, tikslingas nusistatymas šituo klausimu. Ir šitame nusistatyme kaip tik neprivalu pamiršti, kad partijos yra stiprus visuomeninio auklėjimo veiksnys. Partija visuomeniškai auklėja jau tuo, kad reikalauja visuomeninio aktyvumo ir gyvo susirūpinimo visuomenės ir specialiai valstybės reikalais. Galima tik ir privalu reikalauti, kad partijos žmonės statytų visuomenės, tautos ir valstybės reikalus aukščiau už savo partijos reikalus, kitaip tariant, kad jie partyvinį solidarumą palenktų plačiajam visuomeniniam solidarumui; tuomet ir partijos vykdomas visuomeninis auklėjimas eis teigiamąja solidaristine linkme.

Nekalbant apie kitus piliečių susibūrimus, kurie gali turėti auklėjamosios įtakos visuomeniniam gyvenimui, bus pravartu paminėti tas piliečių organizacijas, kurios pasilieka valstybės priežiūroje ir vadovaujamoje jos žinioje, ir per kurias valstybė stengiasi realizuoti savo tikslus. Nėra abejonės, kad šitos organizacijos gali turėti nemaža reikšmės visuomeniniam auklėjimui. Tačiau taikomos jaunuomenei, jos gali turėti ir tam tikrų trūkumų, kai suvalstybintas jų pobūdis yra surištas su veikimo monopolizavimu. Tuomet jaunuomenė labai lengvai gali tapti partyvinio auklėjimo objektas faktinos vyriausybės rankose. Jei monopolizuotas suvalstybinimas gali dar būti pateisintas tautinio apsigynimo organizacijose, turinčiose reikalo su ginklais, tai toks suvalstybinimas ir monopolizavimas negali būti pateisintas grynai kultūrinėse ir tarp kitko sportyvinėse organizacijose. Nei bolševikų komsomolas, nei fašistų jaunuomenės organizacija negali būti pateisinti pedagoginiu ir kultūriniu atžvilgiu, tuo tarpu, kad kariško parengimo organizacijų, kad ir mūsų šaulių, tam tikras suvalstybinimas ir monopolizavimas yra visai naturalūs dalykai, tačiau su sąlyga, kad šios organizacijos stovėtų virš partyvinio nusistatymo. Tik tokiose aplinkybėse esančios valstybės žinioje visuomeninės organizacijos gali turėti tikrai teigiamos įtakos visuomeniniam auklėjimui.

Nusakytieji visuomeninio auklėjimo veiksniai neišsemia dar visų faktinų šito auklėjimo veiksnių. Yra dar visa eilė beveik ne mažiau svarbių veiksnių, apie kuriuos galima būtų kalbėti šioje vietoje. Kai kurie iš jų bus ne pro šalį čia vien paminėjus. Konkreti visuomeninė aplinkuma, pavyzdžiui, yra, kad ir atsitiktinis, vis delto labai realus ir įtakus visuomeninio auklėjimo veiksnys. Korporatyvinis profesijos gyvenimas, apie kurį kalbėta savo laiku, turi taip pat labai realios veikmės visuomeniniam auklėjimui. Šalia periodinės spaudos, galima būtų kalbėti apie literatūrą, tiek dailiąją tiek mokslinę, kaipo apie visuomeninio auklėjimo veiksnį. Bet tiksliai išskaityti visi atsitiktiniai visuomeninio auklėjimo veiksniai nebūtų tikro reikalo.

9. — Bendra pedagoginė taisyklė reikalauja, kad prigimtieji ir atsitiktiniai veiksniai būtų suderinti ir suharmonizuoti ugdomajame savo veikime. Jei prigimtieji veiksniai nesutaria tarp savęs ir jei, be to, jie nesutaria savo linkme su atsitiktiniais ugdymo veiksniais, negalima kalbėti apie tikslingą ir harmoningą ugdomąjį veikimą. Tas pats reikia pasakyti ir apie visuomeninį auklėjimą. Jei šeima, valstybė ir Bažnyčia įvairiomis linkmėmis veikia naujas kartas visuomeniniame auklėjime; jei atsitiktiniai veiksniai, kaip spauda ir organizacijos, eina savais nepriklausomais keliais, visuomeninis auklėjimas gali atsidurti tokiame chaotiškame stovyje, kad jo reikšmė naujoms kartoms gali pasidaryti labai abejotina. Yra tad neišvengiamo reikalo, kad visuomeniniame auklėjime, kaip ir ugdyme apskritai, prigimtieji veiksniai susitartų tarp savęs, vieni neardytų kitų darbo ir, be to, solidariai rūpintųsi taip tvarkyti atsitiktinius auklėjimo veiksnius, kad šie negalėtų sukliudyti teigiamojo pirmųjų darbo.

Apskritai, juo didesnis yra sutarimas tarp prigimtųjų ugdymo veiksnių ir juo didesnė yra sąmoninga jų veikmė ugdymo dalykuose, palyginant su nesąmoningais atsitiktiniais veiksniais, juo daugiau yra davinių, kad ugdymas stovės tinkamoje aukštumoje. Deja, nustatyti čia pedagoginis principas yra daug lengviau, negu jis realizuoti gyvenime, nes harmoningai sutaikyti šeima, valstybė ir Bažnyčia ir atitinkamai suderinti visų atsitiktinių veiksnių reiškimąsi visuomenės gyvenime yra be galo sunkus dalykas. Tai tik idealas, kuris privalu visuomet siekti.

Baigiamasis žodis.

Šis veikalas, pradėtas spausdinti prieš penkerius metus, kaipo epizodinis kursas skaitytas Teologijos-Filosofijos Fakultete 1927 m. pavasario semestre, buvo parašytas ir paskaitytas tik iki „bendrųjų visuomeninio auklėjimo uždavinių". Vieno semestro kursą paskaičius, jis buvo manyta paskui trumpai papildyti „specialiaisiais visuomeninio auklėjimo uždaviniais" ir paleisti, neilgai trukus, viešumon. Tuo tarpu tolimesnis veikalo rašymas ir spausdinimas užsitęsė del įvairių priežasčių. Visuomeniniai darbai ir sykiu susilpnėjusi sveikata nedavė autoriui galimybės skirti pakankamai laiko darbams, išeinantiems iš tiesioginių neatidėliotinų akademinių pareigų ploto. Be to, laikui einant, visuomeninio mūsų gyvenimo ypatybės, vis aiškiau pasireiškiančios paskutiniais laikais, pareikalavo kaip tik ypatingo atsižvelgimo į specialiuosius visuomeninio auklėjimo uždavinius ir gyvenamų įvykių nušvietimo pedagoginių principų šviesoje. Tokiu būdu numatyta anksčiau trumpa veikalo atbaiga išaugo į žymiausią jo dalį; o tai pareikalavo nemaža laiko.

Atsižvelgimas į mūsų laikų dvasią ir gyvenamus įvykius neišvengiamai turėjo įnešti į šitą antrąją veikalo pusę tam tikrą publicistinį elementą, kuris, autoriaus spėjimu, gali daugiausia susilaukti kritiško nusistatymo. Autorius būtų net patenkintas, jei jo veikalas galėtų sukelti mūsų visuomenėje susidomėjimą visuomeninio auklėjimo problemomis ir pastūmėtų jų svarstymą į rimtos publicistikos skiltis Mūsų plačiosiose masėse tiek maža yra visuomeninio išsiauklėjimo ir sykiu inteligentiškoje visuomenės vadovybėje tiek menkai nusimanoma apie visuomeninio auklėjimo svarbą, kad gyvesnės diskusijos tuo reikalu būtų labai pageidaujamos. Per tokias diskusijas galėtų daug kam paaiškėti ne tik mūsų visuomeninio išsiauklėjimo trūkumai, bet ir neigiamoji tų ugdomųjų veiksnių įtaka, nuo kurių kaip tik galima būtų reikalauti kuo daugiausia auklėjamosios veikmės visuomeninio susipratimo bei nusistatymo dalykuose.

Šio veikalo pradžioj (ž. 10 p.) buvo trumpai suminėti svarbiausieji mūsų visuomeninio išsiauklėjimo trūkumai ir pareikšta baimė, kad visuomeninio gyvenimo linkmė dar labiau nepablogėtų ir tuo pačiu nepablogintų visuomeninio masių auklėjimo reikalų. Žiūrint atviromis akimis į tai, kas darosi aplink mus, reikės pripažinti, kad šita baimė nebuvo tuščia, ir kad visuomeniniame mūsų gyvenime įsivyrauja įpročiai, kurie gali turėti katastrofiškos reikšmės mūsų tautos ir valstybės gyvenimui. Pavojin-

giausi iš jų bus ne pro šalį čia suminėjus, kad tie, nuo kurių pareina šitie dalykai taisyti, būtų dar kartą paakinti gresiančiais pavojais.

Ryšyje su mūsų tautos istoriniu gyvenimu joje įšsivystė visa eilė neigiamųjų palinkimų, kurie stabdė mūsų kultūrinę pažangą ir negalimą darė ankstybesnį tautinį mūsų atgimimą. Tais neigiamaisiais palinkimais reik aiškinti mūsų visuomenėje visuomeninio veiklumo stoką, kuriamosios iniciatyvos trūkumą, mažą nepriklausomumo jausmo išsivystymą, geroką dvasinio servilizmo dozę, pasyvinį nerangumą ir kitus visuomeninius mūsų tautos bruožus. Tai yra vis tos tautinio pobūdžio žymės, su kuriomis yra susiję mūsų praeities nelaimės ir dabarties nepasisekimai, ir kurios labai lengvai gali nulemti visai nelaimingai mūsų ateitį. Mūsų laikai ir tos istorinės bei geografinės aplinkybės, kuriose mums tenka gyventi, reikalaute reikalauja kaip tik priešingų ypatybių, ir, jei jų mes kuo greičiausiu laiku savyje neišvystysime, mes turėsime tapti nelemta auka lemiančiose tarptautinėse rungtynėse.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Pagaliau viena dar pastaba apie išviršines veikalo ypatybes. Užsitęsęs penkeriems metams jo spausdinimas ėjo atskirų atspaudų iš „Židinio“ pavidalu įvairiose techninėse aplinkybėse kartais su žymesniais protarpiais ir todel negalėjo būti išlaikytas jo vienodumas popieriaus, spaudos ir kitais atžvilgiais. Tokiu būdu yra susidarę techniniai jo trūkumai. Be to, ir kalbos atžvilgiu neišlaikytas yra išsireiškimo ir rašybos vienodumas. Per penkerius metus autorius ėjo tolimesnės savo evoliucijos keliu, o tai negalėjo nepasireikšti ir knygoje. Autorius, žinoma, apgailestauja, kad visi šitie veikalo trūkumai, kaip ir kiti, čia neminimi, šiuo tarpu negali būti pašalinti ir todel išeis viešumon. Tenka guostis viltimi, kad jie galės būti atitaisyti nauju leidimu, jei tokiam ateityje bus lemta pasirodyti.

Svarbesnioji bibliografija.

1. Bauerschmidt H., Staatsbürgerliche Belehrung und Erziehung. München 1913.
2. Becher E., Erziehung zur Menschenliebe und Helfersystem. Langensalza 1914.
3. Classen W., Vom Lehrjungen zum Staatsbürger. Hamburg 1909.
4. Dévaud E., A propos de la motion Wettstein. Réflexions sur l'éducation patriotique. Fribourg 1918.
5. Foerster Fr. W., Christentum und Klassenkampf. Gesichtspunkte und Anregungen zur sozialen Arbeit und zur Verständigung der Klassen. Zürich 1919.
6. Foerster Fr. W., Lebensführung. 123. bis 132. Tausend. Zürich—München—Leipzig 1924.
7. Foerster Fr. W., Politische Ethik und politische Pädagogik. München ^{3}1922.
8. Gins G. K., Na putiach k gosudarstvu buduščego. Ot liberalizma k solidarizmu. Charbin 1930.
9. „ „ „ Novyje idei v prave i osnovnyje problemy sovremennosti. Charbin 1931.
10. Honnay V., S. J., Les cercles sociaux de doctrine catholique. Methode de formation sociale. Louvain—Paris 1926.
11. Kerschensteiner G., Der Begriff der staatsbürgerlichen Erziehung. Leipzig—Berlin ^{2}1912.
12. Kerschensteiner G., Staatsbürgerliche Erziehung der deutschen Jugend. Erfurt ^{5}1911.
13. Matthias A., Staatsbürgerliche Erziehung vor und nach dem Kriege. Leipzig 1916.
14. Messer A., Das Problem der Staatsbürgerlichen Erziehung, historisch und systematisch behandelt. Leipzig 1912.
15. Politik und Pädagogik im Ausland. Schriftenreihe zur politischen Propädeutik. Band. 3. Teubner, Leipzig—Berlin 1931.
16. Politische Propädeutik als Erziehungsfaktor. Schriftenreihe zur politischen Propädeutik . Band. 1. Teubner, Leipzig—Berlin.

17. Schriften der Vereinigung für staatsbürgerliche Bildung und Erziehung. Teubner, Leipzig—Berlin.

18. Spahn M., Nationale Erziehung und konfessionelle Schule. Kempten—München 1912.

19. Stölzle R., Neudeutschland und die vaterländische Erziehung der Zukunft. Paderborn 1915.

20. Wild H., Ueber wirtschaftlich-soziale Jugendbildung. Lagensalza 1915.

Veikalai, turį atsitiktinio sąryšio su visuomeniniu auklėjimu, paminėti tiktai tekste.

Turinys

ĮŽANGA. — Visuomeninis auklėjimas ir jo svarba mūsų laikais ..... 3—12

1. Du gyvenimo uždaviniu: individualinis ir visuomeninis. — 2. Dvi atitinkamos pakraipos pedagogikos moksle: individualinė ir visuomeninė pedagogika. — 3. Visuomeninio auklėjimo aktualumas mūsų laikams. — 4. Pagrindiniai visuomeninio auklėjimo klausimai.

I. Visuomeninio auklėjimo tikslai .. 13—33

1. Visuomeninio auklėjimo tikslų skirstymas į tolimesnius ir artimesnius. — 2. Visuomeninis idealas, kaipo pagrindinis tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas. — 3. Artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, arba visuomeniniai nusiteikimai, kurių pagalba gali būti realizuojamas visuomeninis idealas.

II. Pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės ..... 33—52

1. Teoretinė priemonė — lavinimas visuomeninio susipratimo: a. teoretinio visuomeninio susipratimo pirmenybė prieš visuomeninio veikimo praktiką; b. priemonės visuomeniniam susipratimui lavinti naujose kartose. — 2. Praktinė priemonė — pratinimas dirbti visuomeninį darbą.

III. Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai ..... 53—87

1. Auklėjimas pasyvinių visuomeninių nusiteikimų, kuriais yra: a. menas paklusti, b. visuomeninis drausmingumas ir c. taikumo dvasia. — 2. Auklėjimas aktyvinių visuomeninių nusiteikimų, kuriais yra: a. aktyvus atsparumas prieš neigiamąją visuomeninės aplinkumos įtaką, b. sugebėjimas vesti visuomenėje savo idėjų propagandą, c. praktinis visuomeninis veiklumas ir d. menas vadovauti .

IV. Specialieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai ..... 87—175

1. Politinis auklėjimas ..... 87—108

1. Tariamasis apolitinio jaunuomenės auklėjimo galimumas ir politinio auklėjimo faktinas neišvengiamumas bei prin-

cipialus privalomumas. — 2. Nelygstamai neutralus politinis auklėjimas, griežtai partyvinis politinis auklėjimas ir lygstamai neutralus politinis auklėjimas: pirmojo neįvykdomumas, antrojo netikslingumas ir trečiojo privalomumas. — 3. Reciprociteto principas politiniame jaunuomenės auklėjime, kaipo jo reguliatyvinis kriterijus ir saugumo laidas. — 4. Kova su partyvumo dvasia ir reikiamas nusistatymas partijos atžvilgiu: nei partijos paneigimas, nei partijos idealizavimas, tik jos tobulinimas pagal visuomeninės kultūros reikalavimus. — 5. Vedamosios valstybinio auklėjimo idėjos. — 6. Vedamosios pilietinio auklėjimo idėjos. — 7. Politinis solidarizmas, kaipo politinio auklėjimo bendras vedamasis pradas.

2. Ekonominis auklėjimas ..... 108—123

1. *Racionalus nusistatymas į materialinį turtą:* a. ekonomikos priklausomumas nuo dorinio momento; b. išvidinė laisvė nuo pinigo diktatūros; c. nuosavybė, kaipo socialinė funkcija, ir jos valdymas sutartinėje su visuomeniniais interesais. — 2. *Ekonominis produktyvumas ir jo sąlygos:* a. visuotinis produktyvaus darbo privalomumas; b. žmogiškojo veiksnio reikšmė gamybai; c. ūkiškas techniškas pajėgumas; d. moksliška darbo organizacija; e. produktyvaus darbo džiaugsmingumas. — 3. *Racionalus turto sunaudojimas:* a. privatinės sąskaitybos reikalas; b. suvartojimas, pritaikytas konkretinei padėčiai; c. ne šykštumas ir ne išlaidi prabanga, bet reguliuojami visuomeniniais sumetimais taupumas bei dosnumas.

3. Socialinis auklėjimas ..... 123—141

1. *Socialinio klausimo esmė:* a. dorinis iškrikimas, kaipo giliausias socialinio klausimo pagrindas žmonių sielose; b. atitinkamas socialinės santvarkos netobulumas, kaipo antraeilė socialinio klausimo priežastis; c. klasių antagonizmas ir neteisingas turtų paskirstymas, kaipo neišvengiamos pirmųjų dviejų priežasčių išdavos; d. ne klasių kova ir ne reformatoriška prievarta per išviršinę organizaciją, bet socialinis žmonių perauklėjimas ir atitinkamos pažangios socialinės reformos, kaipo socialinės netvarkos gydymo priemonės. — 2. *Prideramas socialinio auklėjimo pobūdis ir linkmė:* a. nei socialinio auklėjimo paneigimas, nei siauras klasinis auklėjimas, bet lygstamai neutralus socialinis aukl., tačiau ypatingai palankus vargšams ir nuskriaustiems; b. ugdymas visiems lygiai svarbių socialinių nusiteikimų: solidaristinio susipratimo ir solidaristinio nusistatymo; c. ruošimas žmonių sielose pastovaus pagrindo

teisingoms socialinėms reformoms. — 3. *Korporatyvinis profesijos gyvenimas, kaipo sėkminga socialinė mokykla:* a. korporatyvinio profesijos gyvenimo reikšmė socialiniam auklėjimui; b. nusiteikimai ir įpročiai, įgaunami korporatyvinio gyvenimo mokykloje; c. profesinis ekskliuzivizmas, kaipo korporatyvinio gyvenimo pavojus. — 4. *Vyriausioji religijos sankcija socialiniame klausime ir socialinis auklėjimas:* a. religija, kaipo sėkmingiausia priemonė socialinei netvarkai gydyti žmonių sielose; b. socialinis katolicizmas ir socialinis auklėjimas; c. religinis auklėjimas, kaipo tvirtas pagrindas socialinės pagalbos akcijai.

4. Tautinis auklėjimas ..... 141—159

1. *Tautinio auklėjimo supratimas*: a. tautinio auklėjimo sudėtingumas; b. organiškas tautinio auklėjimo sąryšis su tarptautiniu; c. dorinis tautinio auklėjimo pagrindimas. — 2. *Tautiškas auklėjimas, kaipo tautinės lyties realizavimas naujose kartose:* a. tautiškumas, kaipo priešginybė kosmopolitiškumui; b. tautos kalba, literatūra ir menas; c. tautos praeitis ir dabartis; d. tautos kultūrinės tradicijos. — 3. *Patriotinis auklėjimas, kaipo sudarymas naujose kartose prideramo nusistatymo į tautybę:* a. gerai suprastas patriotizmas, kaipo pagrindinis tautinio auklėjimo tikslas; b. kova su nacionalizmu auklėjimo priemonėmis; c. krikščioniška etika, kaipo stiprus sintezės veiksnys tautybės klausime. — 4. *Nacionalinis auklėjimas, kaipo naujųjų kartų ruošimas kultūriniams uždaviniams, kurių išsprendimu tauta tampa nacija:* a. naujų kartų ruošimas aktualiems tautos uždaviniams; b. naujų kartų ruošimas pagrindiniam tautos pašaukimui; c. neišvengiamas perėjimas nuo tautinių prie anttautinių kultūrinių žmonijos uždavinių.

5. Tarptautinis auklėjimas ..... 159—175

1. *Tarptautinis auklėjimas ir jo uždaviniai:* a. tarptautinis auklėjimas, kaipo tautinio auklėjimo atbaigimas; b. pagrindiniai tarptautinio auklėjimo uždaviniai. — 2. *Tarptautinis susipratimas:* a. internacionalizacijos vyksmas tautų gyvenime; tautų diferenciacija ir tarptautinis bendradarbiavimas; c. ne nacionalistiškas tautų suverenumas ir ne nelygstamas internacionalizmas, bet solidarumo ir organiškos vienybės organizacija lygstamai suverenių tautų įvairumoje; d. internacionalo idealas. — 3. *Tarptautinis nusistatymas:* a. tarptautinio nusistatymo pagrindimas doriniais principais; b. naujų kartų auklėjimas

tarptautiniam teisingumui ir taikai; c. jų ruošimas tarptautiniam kultūriniam bendradarbiavimui; d. jų ruošimas tarptautinio žmonijos organizavimosi darbui.

V. Visuomeninio auklėjimo veiksniai 175—190

1. Visuomeninio auklėjimo priemonės ir veiksniai. — 2. Šeima. — 3. Mokykla: a. visuomenės mokslas, kaipo dėstomasis dalykas; b. visuomeninis pamokymas, kaipo dėstomasis principas; c. visuomeninė mokyklos organizmo įtaka; d. visuomeninė mokinių savivaldos reikšmė — 4. Kariuomenė. — 5. Bažnyčia. — 6. Įstatymai. — 7. Spauda. — 8. Jaunuomenės ir šiaip jau piliečių organizacijos ir kiti atsitiktiniai visuomeninio auklėjimo veiksniai. — 9. Harmoningas visuomeninio auklėjimo veiksnių susiderinimas.

Baigiamasis žodis 191

Svarbesnioji bibliografija 193

Turinys 195

TO PAČIO AUTORIAUS RAŠTAI.

1. Sur les confins de deux mondes. Essai synthétique sur le problème de la civilisation nationale en Lithuanie. Edition „Atar", Genève 1919 (išsemta).
2. L'Ame du monde dans la philosophie de Vladimir Soloviev. Berlin 1920 (dizertacija, gaunama pas autorių).
3. Kultūros filosofijos metmens. Kaunas 1926.
4. Lietuvių tautos ūgdymo uždaviniai. Kaunas 1926.
5. Bendrosios mokslinio darbo metodikos pradai. Kaunas 1926.
6. Racionali mokyklų organizacijos sistema. Kaunas 1927.
7. Fizinis lavinimas ir jo tikslai. Klaipėda 1928.
8. Jaunuomenės idealizmas ir modernieji šokiai. Kaunas 1928.
9. Tautybė, patriotizmas ir lietuvių tautos pašaukimas. Kaunas 1928.
10. Filosofijos įvada. I. Propedeutinė dalis. Kaunas 1928.
11. Skautai ir pasaulėžiūra. Kaunas 1930.
12. Ateitininkų ideologija paskutinių laikų formavimosi vyksme (spaudoje).
13. Lietuvių tauta ir jos ūgdymas (ruošiama spaudai).

„ŽIDINYS"

literatūros, mokslo, visuomenės ir akademiškojo gyvenimo mėnesinis iliustruotas žurnalas

yra įdomus ir būtinas kiekvienam bet kurios profesijos lietuviui inteligentui, nes

a) kiekvienam sąsiuviny deda naujausių savos ir verstinės literatūros kūrinių;

b) duoda lietuvių literatūros studijų ir charakteristikų ir supažindina savo skaitytojus su žymiaisiais pasauliniais dailiojo meno atstovais;

c) ieško priežasčių pokariniais laikais pasireiškiančių įvairiose kultūrinio gyvenimo srityse krizių ir nukrypimų ir mėgina sintetiškai juos išspręsti;

d) seka visą kultūros gyvenimą, kad kiekvienas svarbesnis mokslo, meno, ar visuomenės gyvenimo įvykis rastų tinkamą atbalsį ir tinkamą įvertinimą žurnalo apžvalgoje;

e) kiekvienam sąsiuviny deda plačias meno, mokslo, mokyklos ir auklėjimo, politikos ir akademiškojo gyvenimo apžvalgas ir bendrai atsiliepia į visus Lietuvos gyvenimo kultūros klausimus ir reikalus;

f) recenzuoja naujausias lietuviškas ir svetimomis kalbomis knygas ir daro savų ir užsienio svarbesnių žurnalų ir spaudos apžvalgas.

Rašo „Židiniui" pačios žymiausios jėgos, savo sričių specialistai. Lietuvių spauda be pažiūrų skirtumo ne kartą yra pabrėžusi didelę „Židinio" reikšmę mūsų kultūriniam gyvenimui.

„Židinys" eina nuo *1924 m. pabaigos* sąsiuviniais po 96 — 112 pusl.

Prenumeratos kaina: met. 35 lt., pusm. — 20 lt.; pradžios mokyklos mokytojams — met. 30 lt., pusmečiui — 15 lt. Studentams ir moksl. met. 25 lt., pusm. — 15 lt. (atsiimant iš administracijos met. 20 lt.; pusmečiui 10 lt.). Užsieny: met. 45 lt., pusm. 25 lt.

Adr.: „Židinys" Kaunas, Laisvės Alėja 3

Telef. 26-76.

Šios knygos kaina Lt. 6.—